

หนังสืออ้างอิง
(REFERNCE BOOK)
ให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

การสร้างสังคัมภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

พระไฉน ขนุนโคก (นาคพันธ์)

การสร้างสังคัมภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธ

นฤมิตรานุกรณราชวิทยาลัย

600100058616

B
303.6
09117
2554

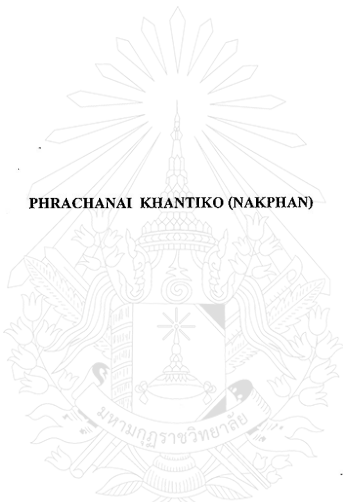
ห้องสมุดส่วนกลาง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.
ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่น ไม่สมควร
ไปรคามาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอบอุณ

**MAKING PEACE THROUGH PATIENCE FOLLOWING
TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY**

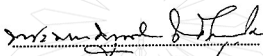
PHRACHANAI KHANTIKO (NAKPHAN)

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHIST AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E.2554 (2011)**

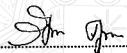
หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระโณน ขนฺติโก/นาคพันธ์
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระรังสรรค์ คุณสาโร,ดร.
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระปลัดประดิษฐ์ วัสสมโน,ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระมหาบุญศรี ฉานวฑฺฒโน,ผศ.ดร.)

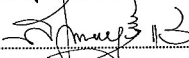
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระราชปรีดีวิมล,ดร.)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(พระรังสรรค์ คุณสาโร,ดร.)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(พระปลัดประดิษฐ์ วัสสมโน,ดร.)

..... กรรมการ
(พระไกล่รุ่ง ปณฺณาวชิโร,ดร.)

..... กรรมการ
(ดร.สฤกษ์ แพงทรัพย์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : Making Peace Through Patience According to Theravada Buddhist
Philosophy
Student's Name : Phra Chanai Khamtiko (Nakphan)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Phrakruaplād Rangsan Kunasalo,Dr.
Co-Advisor : Phrapalad Pradit Wangsadhammo,Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University
in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P.S. Nānavuddho Acting Dean of Graduate School
(Phramaha Boonsri Nānavuddho,Asst.Prof.Dr.)

Thesis Committee

P.P. Vensal Chairman
(Phrachapariyattivimol,Dr.)

P. Rangsan Kunasalo Advisor
(Phrakruaplād Rangsan Kunasalo,Dr.)

P. Pradit Co - Advisor
(Phrapalad Pradit Wangsadhammo,Dr.)

P. Klairung Member
(Phra Klairung Panyawachiro,Dr.)

Sarip Member
(Dr.Saris Pangthrap)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระโณน ขนติโก/นาคพันธ์
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระรังสรรค์ คุณสาร,ดร.
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระปลัดประดิษฐ์ วัฒนโม,ดร.
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้ ๑) เพื่อศึกษาการสร้างสันติภาพ ๒) เพื่อศึกษาขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมุ่งศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องในพุทธปรัชญาและในส่วนอื่นที่นอกเหนือพุทธปรัชญา วิทยานิพนธ์เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารหลัก คือพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ปกรณ์วิเสสต่าง ๆ รวมไปถึงเอกสารที่เป็นงานวิจัย ตำราและผลงานทางวิชาการ แนวคิดของบัณฑิตผู้รู้ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท แล้วนำข้อมูลที่ได้มารวบรวมวิเคราะห์เพื่อให้การ สร้างสันติภาพด้วยขันติธรรม ในพุทธปรัชญาเถรวาท และเข้าใจในการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า

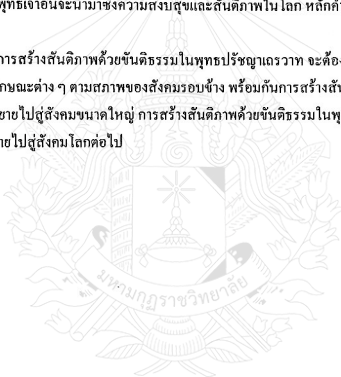
๑) สันติภาพ หมายถึง การพัฒนา ถ้าพิจารณาตามความหมายนี้แล้ว สันติภาพ หมายถึง การจัดการความอยุติธรรม และความเหลื่อมล้ำของระดับชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจ, การจัดการความอิจฉาริษยาและ การไม่ไว้ใจใจ รวมถึงความเย่อหยิ่งซึ่งเป็นการ โฆษณาชวนเชื่อเท่านั้น สิ่งเหล่านี้จัดว่าเป็นภาวะคุกคามต่อสันติภาพทั้งสิ้น จึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากที่นานาชาติจะได้จัดหาปัจจัยทางสังคมที่จำเป็น เช่น อาหาร, การศึกษา, การดูแลสุขภาพ และการจ้างงาน ซึ่งมีอยู่พร้อมในประเทศที่พัฒนาแล้วแต่กลับขาดแคลนในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยสงครามและผู้อพยพที่ยากจน สันติภาพจึงเริ่มต้นที่เรแต่ละคน เมื่อเริ่มมีความสุข สงบภายในเราจะมีความสุขต่อทุกคนรอบตัวเราเอง เมื่อสังคมของเรามีความสุข ก็จะแบ่งปันความสุขแก่สังคมใกล้เคียงเรื่อยไป"

๒) ขันติ หมายถึง ความอดทน คือ ทนความลำบาก ทนคราคร่ำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาผู้ เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงามเกิดเป็นคนในยุคนี้พบเจอแต่เรื่องที่ต้องอดทนมากมาย ไม่ว่าจะต้อง

อดทนกับปัญหาทางกาย เช่นความเจ็บป่วย ปัญหาเรื่องงาน ปัญหาครอบครัว เป็นต้น อดทนกับปัญหาทางใจ อาทิ ความไม่ถูกต้องใจ ความไม่ได้ตั้งใจ อดทนกับความรักไม่สมหวัง และยังคงอดทนกับปัญหาของบ้านเมืองเช่นที่ทุกวันนี้กำลังเกิดขึ้น ที่ส่งผลต่อทุกคนในประเทศชาติและสังคมโลก รวมทั้งปัญหาของธรรมชาติไม่ว่าอุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย ที่กล่าวมาทั้งหมดยังเป็นปัญหาทั่วไปที่คนมักนึกถึง แต่ต้นตอของปัญหาที่ต้องอดทนก็คือ จิตใจของเราเอง จิตใจที่มีโลก โกรธ หลง กิเลส คัดค้านต่าง ๆ แต่ปัญหาทุกปัญหาห่อหุ้มมีทางออก และทางออกทางหนึ่งคือ ความอดทน

๓) ฉะนั้น จึงสรุปว่า“สันติภาพที่แท้จริงต่อตัวเราเอง และ โลกรอบตัวเรา เป็นสิ่งที่จะเข้าถึงได้ด้วยการพัฒนาสันติสุขทางใจ การจะบรรลุได้ถึงสันติภาพในจิตใจของแต่ละคน สันติภาพในสังคม และสันติภาพในโลก นับเป็นเรื่องที่อาจพูดได้ง่ายแต่ปฏิบัติยาก หากแต่จะยากสักเพียงใด แต่ศาสนาพุทธพร่ำสอนให้มนุษย์เพียรปฏิบัติ โดยแนะแนวทางการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของคำสอนของพระพุทธเจ้าอันจะนำมาซึ่งความสงบสุขและสันติภาพในโลก หลักคำสอนดังกล่าวนี้ก็คือ ขันติธรรม

ฉะนั้น การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในพุทธปรัชญาเดรวาท จะต้องประกอบไปด้วยความอดทนในลักษณะต่าง ๆ ตามสภาพของสังคัมรอบข้าง พร้อมกับการสร้างสันติภาพจะต้องเริ่มจากที่ตัวบุคคลขยายไปสู่สังคมขนาดใหญ่ การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในพุทธปรัชญาจึงเน้นตัวบุคคลและขยายไปสู่สังคมโลกต่อไป

Thesis Title	: Making Peace through Patience according to Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name	: Phra Chanai Khamtiko (Nakphan)
Department	: Buddhism and Philosophy
Advisor	: Phrakruaplard Rangsan Kunasalo,Dr.
Co-Advisor	: Phrapatad Pradit Wangsadharmo,Dr.
Academic Year	: B.E. 2555 (2012)

ABSTRACT

The objectives of this thesis paper were as follows: 1) to study a creation of peace 2) to study the virtue of tolerance in the Theravada Buddhist Philosophy 3) to study a creation of peace and tolerance in the Theravada Buddhist philosophy. The study aimed at establishing peace with tolerance based on the Theravada Buddhist philosophy. To enable to understand of establishing peace with the virtues of tolerance regarding to the Buddhist philosophy and other philosophical schools. Thesis was the qualitative research. Researcher collected a data from the holy scriptures in Buddhism-Pali Canon (Tripitaka), commentary, in lines of various equipments as well as the research documentation, textbooks and academic works. The concept of graduates in the Theravada Buddhist philosophy, the data collected were analyzed to ensure peace and tolerance in Theravada Buddhist philosophy and understanding of peace and tolerance along with Theravada Buddhist philosophy.

The results found that:-

1) Peace means to develop. Peace in the line of meanings means Elimination of injustice and Inequality of the caste of Social and economic, eliminating jealousy, mistrust, pride and propaganda. These are the threats to peace. Therefore The United Nation should provide the necessary social factors such as food, education, health care, and employment which are abundant in developed countries, but there are shortages in developing countries.

By providing assistance to refugees and poor immigrants, Peace occurs from us each. When we have inner peace, we will share peace and happiness for all people around us. When our society is at peace, I share them to our neighboring societies

2) Tolerance means to attempt. It means that we are patient to hardship, sufferings, poverty and difficulty to attain the goal. Being Thai in the technological age must have patience and endurance. We are patient to physical difficulties such as diseases, problem of occupation and family problems etc. the tolerance of mental problems, for instance, discontent, dissatisfaction, failure in love, what's more we must be patient with the political situation in the present which is affecting to all in the nation and the world, including natural disasters - flood, fire and storm and so on. All above mentioned problems are primary which people always consider. But the original of problem arisen requires a great patience and endurance in mind. The mind with defilements such as greed, hatred and delusion, every problem in life has its own way to solve and one of the ways to solution is tolerance and endurance.

3) Conclusion was "True peace to ourselves and to the world around us. It can be reached by developing the peace of mind. The way one can achieve the peace in mind, society, and the world is easy to speak but very difficult to practice. No matter how hard it is, Buddhism emphasizes the doctrine of tolerance can bring peace and tranquility on earth, that doctrine is called Tolerance.

So, establishing peace with the virtue of tolerance following the Theravada Buddhist philosophy consists of various dimensions, depending on social conditions. To create peace must start from a single person to a big society. Establishing of Peace and tolerance based on Theravada Buddhist philosophy emphasizes the individual before and extends to the social world afterward.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ จะสำเร็จลงได้เพราะผู้วิจัย ได้รับการช่วยเหลืออย่างมีเมตตาจากบุคคลหลายท่านที่ ให้คำปรึกษาแนะแนวทางในการเขียน วิทยานิพนธ์ให้กำลังใจและ อุปถัมภ์ด้วยดีตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณ พระธรรมฐิติญาณ เจ้าคณะภาค ๑๐ (ช) ผู้มีอุปการคุณต่อมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ขอกราบขอบพระคุณพระราชปริยัติวิมล รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ผู้ช่วยให้มีการเปิดสอนนักศึกษามหาบัณฑิต ที่วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทุกแขนง วิชาจนกระทั่งผู้วิจัย ได้มีโอกาสทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้สำเร็จและขอกราบขอบพระคุณพระครูศรีวิชัย โสภณที่ได้ให้ความเมตตาในการรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม และขอขอบคุณ พระมหาวิเชียร โฆสธมฺโม (คร.) ที่ให้ความเมตตาในการรับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก จึงทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี

ขอเจริญพรขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเลิศ ราโชติ ที่ได้ด้วยความรู้วิชาการระเบียบวิธีวิจัยคอยให้คำแนะนำ ชี้แนะข้อบกพร่อง และปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น แนะนำในส่วนประกอบของ งานวิจัยกระบวนการ ในการเก็บเรียบเรียงข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อ นำไปสรุปผลการวิจัย ให้สำเร็จด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ขอเจริญพรขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดสำนักงานวิทยาเขตคณะเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการวิชาการมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่ห้องสมุดส่วนกลางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอเจริญพรขอบคุณบิดามารดาพร้อมทั้งญาติสนิทและกัลยาณมิตรผู้ให้การอุปถัมภ์ทั้งกำลังใจ และกำลังทรัพย์ จนกระทั่ง ผู้วิจัย ทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี

พระโจน ขนฺติโก (นาคพันธ์)

สารบัญคำย่อ

ผู้วิจัยได้ใช้พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ พุทธศักราช ๒๕๒๕ พร้อมทั้งอรรถกถาและคัมภีร์ต่าง ๆ อันเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทคันถวิद्याและอ้างอิง โดยมีคำย่อและคำเต็มของคัมภีร์เรียงตามลำดับ ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก			
วิ.มหา	วินัยปิฎก	มหาวิภังก	
พระสุตตันตปิฎก			
ที.ม.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
ม.มู.	สุตตันตปิฎก	มขุฉิมนิกาย	มูลปณาสก
ม.อ.	สุตตันตปิฎก	มขุฉิมนิกาย	อุปริปณาสก
อง.จกก.	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	จกกนิปาต
ขุ.ชา.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก
พระอรรถกถา			
อง.จตุก.อ.	องคุตตรนิกาย	มโนรลปурณี	จตุกนิปาตจกกถา
ขุ.ชา.อ.	ขุททกนิกาย	ชาตกจกกถา	

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์ใช้ ๒ แบบ ดังนี้

๑) แบบ ๓ ตอน คือ เล่ม/ชื่อ/หน้า ใช้อ้างอิงพระไตรปิฎก เช่น ขุ.ธ. ๒๕/๓๕๕/๓๖๗.

หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย รมนปท เล่มที่ ๒๕ ชื่อที่ ๓๕๕ หน้าที่ ๓๖๗. เป็นต้น

๒) แบบ ๒ ตอน คือ เล่ม/หน้า ใช้อ้างอิงพระอรรถกถา และคัมภีร์ หรือปกรณ์วิเสสอื่น ๆ เช่น วิสุทฺธิ. ๒/๗๒. หมายถึง วิสุทฺธิมคฺคปรกม เล่มที่ ๒ หน้าที่ ๗๒. เป็นต้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ก
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย	๔
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
บทที่ ๒ ศึกษาการสร้างสันติภาพ	๕
๒.๑ ความหมายของสันติภาพ	๕
๒.๒ คำจำกัดความของสันติภาพ	๑๐
๒.๓ ทฤษฎีสันติภาพ	๑๓
๒.๓.๑ ทฤษฎีสันติภาพของอาดัม เคิร์ล	๑๓
๒.๓.๒ ทฤษฎีสันติภาพของโยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung)	๑๔
๒.๓.๓ สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ	๑๖
๒.๓.๔ สันติภาพในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)	๑๘
๒.๓.๕ สมาคมนักการศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพของโลก	๑๘
๒.๔ ปรัชญาสันติภาพโลกตะวันออก	๒๐
๒.๕ การศึกษาปรัชญาสันติภาพในโลกตะวันตก	๒๒
๒.๖ วิธีการสร้างสันติภาพ	๒๖
๒.๖.๑ วิธีไร้ความรุนแรงของฮีน ชาร์ป	๒๖

๒.๖.๒ แนวทางการส่งเสริมสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ	๒๕
๒.๗ ศาสนากับสันติภาพ	๓๒
๒.๗.๑ พระพุทธศาสนากับสันติภาพ	๓๒
๒.๗.๒ สันติภาพตาม ศาสนาคริสต์	๓๖
๒.๗.๓ อิสลามศาสนากับสันติภาพ	๓๘
๒.๗.๔ การส่งเสริมสันติภาพของศาสนาขงจื้อ	๔๕
บทที่ ๓ ศึกษาขั้นต้นธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๕
๓.๑ ความหมาย	๔๕
๓.๒ ประเภทของขั้นต้น	๕๐
๓.๒.๑ ขั้นต้น	๕๐
๓.๒.๒ อริวาสานขั้นต้น	๕๑
๓.๒.๓ ขั้นต้นใน ๔ สถาน	๕๑
๓.๓ ลักษณะของขั้นต้น	๕๒
๓.๓.๑ มีความอดกลั้น	๕๒
๓.๓.๒ เป็นผู้ไม่ดูร้าย	๕๒
๓.๓.๓ ไม่ปลุกนำคำให้แกใครๆ	๕๒
๓.๓.๔ มีใจเบิกบานแจ่มใสอยู่เป็นนิจ	๕๒
๓.๔ ประเภทของความอดทน	๕๓
๓.๕ วิธีฝึกหัดความอดทน	๕๓
๓.๖ โทษของอหังตและคุณของขั้นต้น	๕๓
๓.๖.๑ โทษของอหังต	๕๓
๓.๖.๒ คุณของขั้นต้น	๕๔
๓.๗ ขั้นต้นในมงคลสูตร	๕๔
๓.๗.๑ ขั้นต้น	๕๕
๓.๗.๒ อริวาสานขั้นต้น	๕๕
๓.๗.๓ อริวาสานขั้นต้นระงับทุกข์เวทนา	๕๖
๓.๘ ขั้นต้นในบารมี ๑๐ ทศน์และขั้นต้นในบารมี ๓๐ ทศน์	๕๗
๓.๙ ขั้นต้นในโอวาทปาติโมกข์	๖๐
๓.๑๐ ขั้นต้นในทศนุธรรมทำให้งาม	๖๐
๓.๑๑ ขั้นต้นในมราวาสธรรม ๔	๖๔

๓.๑๒	ขันติสังวร	๖๔
๓.๑๓	ขันติในราชธรรม ๑๐ หรือ กตพิชราชธรรม	๖๔
๓.๑๔	ชาดกในหมวดขันติบารมี	๖๕
๓.๑๔.๑	พิกขณักกชาดก	๖๕
๓.๑๔.๒	วรรณโรหชาดก	๖๗
๓.๑๔.๓	สันธิเกทชาดก	๖๘
๓.๑๔.๔	ธรรมเทวปุตตชาดก	๗๐
๓.๑๔.๕	ขันติวาทีชาดก	๗๓
๓.๑๔.๖	ศูมังกชาดก	๗๖
๓.๑๔.๗	จูถโลพริชาดก	๘๐
๓.๑๔.๘	มัตถัพพชาดก	๘๕
๓.๑๔.๙	จันทกุมารชาดก	๙๑
บทที่ ๔	ศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๒๓
๔.๑	แนวคิดเรื่องสันติภาพ	๑๒๓
๔.๒	หลักขันติธรรม	๑๓๓
๔.๓	การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับครอบครัว	๑๓๘
๔.๔	การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับผู้ปกครอง	๑๔๐
๔.๕	การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับประเทศ	๑๔๓
๔.๖	การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับโลก	๑๔๔
๔.๗	ลักษณะการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับโลก	๑๔๘
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๕๒
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๕๒
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๕๓
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๕๓
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๕๔
บรรณานุกรม		๑๕๕
ประวัติผู้วิจัย		๑๕๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมโลกในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจนไม่สามารถที่จะรับข่าวสารได้ทันโลกปัจจุบันจึงเรียกว่าโลกาภิวัตน์ ทุกมุมโลกสามารถทราบได้อย่างรวดเร็วเพราะอาศัยเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะรับได้หมดทุกข่าวสาร โดยเฉพาะทุกวันนี้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นทุกมุมโลกทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี โดยเฉพาะเหตุที่เกี่ยวกับมนุษย์ เช่น สงคราม แผ่นดินไหว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุการณ์ในปัจจุบัน เหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่ต้องการ แต่หลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ สงครามที่เป็นสิ่งทำลายชีวิตของมนุษย์เป็นจำนวนมาก เมื่อสงครามเกิดขึ้น เกิดการสูญเสียในชีวิต ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของมนุษย์เป็นจำนวนมาก มนุษย์จึงเรียกร้องหาสันติภาพ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติปราศจากการมีสงคราม การสูญเสียจึงทำให้เกิดความสงบสุขอยู่กันอย่างสันติไม่มีสงครามในรูปแบบใด จะเล็กหรือมีขนาดใหญ่ มนุษย์ก็ไม่ต้องการที่จะให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ สันติภาพจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการที่จะมีสันติภาพ เพื่อเป็นหลักประกันในชีวิต ให้เกิดมีความมั่นคงในฝ่ายมนุษย์ การสูญเสียในสงครามทำให้เกิดซึ่งปัญหาอย่างมากมาย เช่น โรคระบาด การเป็นอยู่ สูญเสียคนที่รัก สันติภาพเท่านั้นที่จะทำให้ความเดือดร้อนและการสูญเสียในรูปแบบต่าง ๆ นั้นหมด ด้วยเหตุนี้การมีสันติภาพจึงมีความสำคัญกับมนุษย์ เพราะจะเป็นหลักประกันให้กับชีวิตของมนุษย์ในเรื่องของปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อันจะช่วยให้มนุษย์เกิดการพัฒนามาอย่างมีความยั่งยืนสืบไป

การสร้างสันติภาพจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะมนุษย์ตระหนักถึงภัยที่เกิดขึ้นจากการมีสงคราม จะต้องเกิดการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง ความปลอดภัยเท่านั้นที่มนุษย์เกิดความต้องการในสภาพสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งมีสงครามในการเปลี่ยนแปลง เป็นภัยที่มนุษย์สามารถยุติได้และก่อให้เกิดได้เช่นกัน การสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นเท่านั้น จึงจะเป็นหนทางที่จะให้มนุษย์มีชีวิตที่ยืนยาวและมีความปลอดภัย การเกิดขึ้นของสงครามจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการจะให้เกิดขึ้น เพราะสงครามนำมาซึ่งความเดือดร้อนนานัปการ ด้วยเหตุแห่งสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในปัจจุบันนี้ การเรียกร้องให้เกิดสันติภาพขึ้นในโลก จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะทุกวันนี้มนุษย์ได้ตระหนักแล้วว่า การดำเนินชีวิตที่ปราศจากหลักประกันนั้น จะอยู่โดยปลอดภัยนั้นหาได้ยาก เพราะการกระทำในโลกปัจจุบันมีความรุนแรงมาก เช่น การทำสงคราม การก่อการร้าย ภัยในรูปแบบนี้ถือว่าเป็นภัยที่ทำให้เกิดความเดือดร้อน สร้างความวุ่นวายเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในโลกปัจจุบันมี

ให้เห็นเป็นจำนวนมาก เกิดขึ้นเกือบทุกมุมโลก ผู้ไม่ปรารถนาในสงคราม การก่อการร้าย ได้รับความเดือนร้อนเป็นจำนวนมาก การสร้างสันติภาพจึงสมควรที่จะมีขึ้นในระดับของบุคคลจนขยายไปถึงระดับโลก การเรียกร้องจึงจะได้ผล แต่ถ้าเรียกร้อง โดยที่มนุษย์สร้างเพียงรูปแบบให้เกิดไม่มีการปฏิบัติจริง การเกิดภาวะความเดือดร้อนแก่มนุษย์ก็จะมีการดำเนินไปอย่างไม่มีวันสิ้นสุด ความเดือดร้อนแก่มนุษย์ก็จะเป็นเหมือนเงาตามตัวอยู่ตลอดเวลา ความสงบสุขก็จะไม่เกิดขึ้นความเดือดร้อนก็จะขยายวงกว้างไปเรื่อย ๆ ความเดือดร้อนจึงมีมากมาย ส่วนสันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ให้ความปรารถนา จะเป็นจริงได้จะต้องเริ่มค้นกันสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในระดับตัวบุคคลเสียก่อน

การสร้างสันติภาพในทางพุทธปรัชญาที่เช่นเดียวกัน ปรารถนาที่จะสร้างสังคมโลกให้เกิดมีความสงบสุขแก่มวลมนุษย์เช่นเดียวกัน ได้มีผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการดำเนินวิถีแห่งสันติภาพว่า “ในระดับชนชาติหรือระดับภูมิภาค พุคได้คร่ำว่าว่ามีมนุษย์อยู่ ๒ พวก ที่มีประสมการแห่งแห่งความปรองดองทางศาสนา หรืออย่างน้อยก็อยู่ในขั้นของ tolerance คือ ความมีขันติธรรม ได้แก่ ๑. ประเทศประชาธิปไตยตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ๒. ประเทศพุทธศาสนาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และความมีขันติธรรมทางศาสนา ในหมู่ชน ๒ พวก ในข้อ ๑ และ ๒ นี้ มีลักษณะแห่งประสมการ ภูมิหลัง และหลักการที่แตกต่างกันมากพวกที่ ๑ คือกลุ่มประเทศประชาธิปไตยตะวันตก มีขันติธรรม (tolerance) ในรูปของเสรีภาพทางศาสนา ที่เกิดจากปฏิริยาต่อภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของตนเอง ที่เต็มไปด้วยการห้ามนับถือ (persecution) และสงครามศาสนา (religious wars) เป็นเหตุบีบคั้นให้คืนกรนไม่หาเสรีภาพ พร้อมทั้งเกิดความเบื่อหน่ายขยะแขงต่อภาวะเช่นนั้นแล้วแสวงหาทางออกใหม่ที่ตรงข้าม พวกที่ ๒ คือ กลุ่มประเทศพุทธศาสนา มีประวัติศาสตร์อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในโลก โดยเฉพาะในประเทศตะวันตกว่า มีความเอื้อเฟื้อใจกว้างและการยอมรับผู้อื่นเป็นคุณสมบัติที่เพิ่มอันสืบมาจากหลักการ หรือคำสอนของพุทธศาสนานั้นเองในโลกปัจจุบันนี้ อารยธรรมตะวันตกแผ่อิทธิพลไปเป็น โลกาภิวัตน์ จนมีสถานะเหมือนเป็นตัวแทนแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ ดังที่เมื่อพูดถึงความเจริญของโลกมนุษย์เวลานี้ ก็หมายถึงสภาพแห่งอารยธรรมแบบตะวันตกนั่นเอง และในอารยธรรมตะวันตกนั้นก็แน่นอนว่า วัตถุที่เชิดอารยธรรมนั้นขณะนี้คือ อารยธรรมอเมริกันชนชาติทั้งหลายในยุโรป มีประวัติศาสตร์แห่งการกดขี่บีบคั้น การห้ามนับถือ และสงครามกัน อย่างกว้างขวางรุนแรงตลอดมา และศาสนาก็ได้เป็นองค์ประกอบใหญ่อยู่ในกระบวนการแห่งความขัดแย้งและสงครามนั้น จนความขัดแย้งทางศาสนากับปัญหาการเมืองเป็นเรื่องปะปนมาด้วยกัน โดยเฉพาะการใช้อำนาจการเมืองเป็นเครื่องบังคับคนให้ถือลัทธินิกายศาสนาของตน และกำจัดผู้คนที่ไม่นับถืออย่างคนกรจำ กัด กัดกัน ช่มเหง บังคับ กำจัด กวาดล้างด้วยสาเหตุแห่งการนับถือศาสนา หรือแม้แต่ตีความคำ สอนในศาสนาต่างกัน มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเสื่อมและเจริญของอารยธรรมตะวันตกพร้อมนั้น ภูมิหลังข้อนี้แหละที่

เป็นสาเหตุให้ชนชาติอเมริกันผู้อพยพไปจากยุโรป มีความไม่ฝืนนักในสิ่งที่เรียกว่า freedom คือ ความเป็นอิสระ ซึ่งรวมทั้งเสรีภาพทางศาสนา (religious freedom) และมุ่งหวังให้ประเทศอเมริกา เป็นดินแดนแห่งเสรีภาพ (the land of liberty) หรือดินแดนแห่งเสรีชน (the land of the free; พอดีมา ตรงกับคำแปลชื่อประเทศไทย) การรู้ความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งการคืนรัฐเสรีภาพนี้ เป็นสิ่งสำคัญต่อการเข้าใจชนชาติอเมริกัน ซึ่งหมายถึงการเข้าใจอารยธรรมที่ครอบงำ หรือนำโลก อยู่ในปัจจุบัน และมีความหมายอย่างยิ่งต่อการที่จะก้าวหน้าไปในการแก้ไขปัญหาของมนุษยชาติ ในด้านความขัดแย้งเบียดเบียนกันนั้น” จะเห็นได้ว่าสันติภาพและเสรีภาพนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ กับมนุษย์เป็นอย่างมาก

การสร้างสันติภาพด้วยขั้วคิดธรรมในพุทธปรัชญาจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะเข้ามาสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น ขั้วคิดธรรมนั้น หมายถึง การอดทน ออกถ้อยในลักษณะต่าง ๆ ทั้งในสภาพแวดล้อม สภาพสังคม อารมณ์ กิเลส ความต้องการ ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ขั้วคิดธรรมจึงหมายถึงความอดทนใน ระดับที่แตกต่างกัน เพราะมนุษย์มีความแตกต่างในเกือบทุกลักษณะ ความแตกต่างนี้จึงเป็นสาเหตุที่ มนุษย์จะต้องมีขั้วคิดธรรมในการดำเนินชีวิต เพื่อป้องกันภัยที่จะมากระทบในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะ อดทนต่อสิ่งที่มาเข้าขวนในปัจจุบัน ทำให้มนุษย์เกิดความประมาท เป็นหนทางที่จะก่อให้เกิดการ ปะทะทำลายกันขึ้นได้ เพราะเพียงแต่ขาดหลักขั้วคิดธรรมคือความอดทนต่อสภาพที่มารกระทบอัน เรียกได้ว่าเป็นกิเลสที่เข้ากระทบกับอารมณ์ พาวารมณ์นั้น ไปสูหนทางที่ตกต่ำทั้งกายและจิตใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์จึงเป็นจะต้องมีขั้วคิดธรรมในการดำเนินชีวิต เพื่อสันติสุขแก่ชีวิตและความ ปลอดภัย พร้อมกันนั้นจะต้องทำให้เกิดมีตั้งแต่ตัวบุคคลจนไปถึงระดับโลก ถ้าเรียกร้องโดยขาดการ กระทำให้เกิดเป็นรูปธรรมก็จะไม่เกิดประโยชน์แก่มนุษย์แต่อย่างใด พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ ถือการปฏิบัติเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เกิดความจริง ฉะนั้น การสร้างสันติภาพจะต้องนำมาปฏิบัติให้ เกิดขึ้นในระดับบุคคลและขยายไปสู่สังคมโลกต่อไป

การสร้างสันติสุขด้วยขั้วคิดธรรมถือเป็นการสร้างที่มีประโยชน์และสำคัญ มนุษย์ควรแก่ การนำไปปฏิบัติให้เกิดขึ้นแก่ตัวเอง เพื่อสังคมให้เกิดสันติสุข ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาหลัก ขั้วคิดธรรมเพื่อตอบความสงสัยในการสร้างสันติให้เกิดความกระจ่าง และเป็นแนวทางในการศึกษา ค้นคว้าแก่ผู้ที่มีความสนใจต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการสร้างสันติภาพ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตในการศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยมีขอบเขตที่จะศึกษา ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ หลักสันติภาพที่เป็นความหมาย คำจำกัดความ ลักษณะ ประเภท ทฤษฎี และหลักสันติภาพตามทัศนะของผู้รู้และในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓.๒ หลักขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและส่วนรวม

๑.๒.๓ การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ในลักษณะ ประเภท การนำหลักขันติธรรมสร้างสันติภาพในระดับของบุคคล ระดับผู้ปกครองและในระดับสากล

ขอบเขตการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๒๕ และอรรถกถา คัมภีร์ในพุทธปรัชญา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ผลงานของท่านผู้รู้ในทางพุทธปรัชญา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีกระบวนการในดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะศึกษาวิจัย

๑.๔.๒ วิเคราะห์ข้อมูลการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในทางพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔.๓ สรุปผลของการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้นำเอกสารที่สำคัญและเอกสารทั่วไปที่มีความสอดคล้องกับการสร้างสันติภาพด้วยหลักขันติธรรม ในการสร้างสันติภาพตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทมาเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงสันติภาพว่า ท่านทั้งหลาย แต่ละคน ก็ต้องการสันติภาพส่วนตน ซึ่งจะต้องช่วยสร้างสรรคขึ้นมา หรือว่าปรุงแต่งขึ้นมาก็ได้, จะปล่อยให้ตามธรรมชาติธรรมดาของมันก็จะไม่ได้อย่างที่เรากำลังต้องการ, นี่ก็จะต้องมีสติปัญญาจึงจะปรุงแต่งขึ้นมาได้, เมื่อแต่ละคนแต่ละคน มีสันติภาพ ก็มีหมู่คณะที่มีสันติภาพ เพราะว่าการหมู่คณะมันรวมขึ้นมาด้วยบุคคล, ถ้าคณะทุกคนมีสันติภาพ โลกทั้งโลกมันก็มีสันติภาพ, มันเนื่องกันอยู่อย่างนี้ และเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ตลอดกาล ตลอดเวลา ตลอดกาลนิรันดร, ไม่ใช่ชั่วคราวชั่วคราวมันเป็นเรื่องใหญ่ที่สุดสำหรับสิ่งที่มีชีวิต ถ้าไม่มีสันติภาพ สิ่งที่มีชีวิตก็เดือดร้อนมันก็อยู่ไม่ได้, จะเรียกว่าตายเสียยังดีกว่า ถ้ามันอยู่ด้วยความทุกข์ทรมาน โกลาหล วุ่นวายเต็มไปทั่ววิฤตการณ์; นี่เราจึงมองกันในแง่ที่ว่า เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งที่มีชีวิต^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้พูดถึงสันติภาพในหนังสือวิถีสันติภาพว่า สันติภาพ มีอยู่ ๓ รูปแบบ คือ

แบบที่ ๑ คือ คนก่อเวรเขาทำรุนแรงได้ผล จนกระทั่งผู้ถูกระทำนั้นสูญเสียสันติภาพ หายไปหมดเลย จึงไม่มีโอกาสสมาของเวร

แบบที่ ๒ คือ เมื่อถูกเขาก่อเวรแล้ว คนที่ถูกกระทำ มีความสามารถที่จะทำให้การก่อเวรของผู้ทำร้ายนั้น ไม่สัมฤทธิ์ผล สงบไปหรือ สยบได้ เลิกหายต่อกัน เพราะเขายอม อย่างนี้เรียกว่าชนะได้ด้วยธรรม โดยไม่ต้องทำร้ายเขา

แบบที่ ๓ คือ ทำอย่างไรในระยะยาว เราจะสามารถทำที่จะไม่ให้มีการก่อเวรขึ้นมาอีกเลย แบบนี้แหละเก่งที่สุด ถึงขั้นนี้จึงจะมีสันติภาพแน่นอน โดยทำให้โลกนี้ไม่มีการก่อเวรกัน แล้วเราละอยู่ในแบบไหนหรือขั้นไหน ถ้าไม่เพียรพยายาม เราจะอยู่ในขั้นที่ ๑ คือถ้าเขาก่อเวรมาเราก็สิ้นชาติสิ้นพันธุ์ จบกัน ก็ไม่ต้องจองเวร^๓

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวถึงหลักขันติในพุทธศาสนาเฉพาะทลักษณ์ของความอดทน นั้นสามารถจำแนกออกได้เป็นดังต่อไปนี้ คือ ๑. ความอดทนต่อความลำบาก คือ ความลำบากที่ต้องประสบตามธรรมชาติ ซึ่งอาจมาจากสภาพแวดล้อม เป็นต้น ๒. ความอดทนต่อทุกขเวทนา คือ ทุกข์ที่เกิดจากสังขารของเราเอง เช่นความไม่สบายกาย เป็นต้น ๓. ความอดทนต่อความเจ็บใจ คือ การที่คนอื่นทำให้เราต้องผิดหวัง หรือพูดจาให้เจ็บซ้ำใจ ไม่เป็นอย่างที่หวัง เป็นต้น ๔. ความอดทน

^๒พุทธทาสภิกขุ, *สันติภาพของโลก*, คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิชาสหประชาชาติ, (สุราษฎร์ธานี, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *วิถีสันติภาพ*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๐.

ต่ออำนาจกิเลส คือ สิ่งชั่ววนทั้งหลายถือเป็นกิเลสทั้งทางใจและทางกายอาทิเช่น ความเน่กโลก
 อกายได้ของเขา หรือการพ่ายแพ้ต่ออำนาจเงิน เป็นต้น วิธีทำให้ความอดทน คือ มีทรัพย์สินดัดปะ
 ๑.หิริ ได้แก่ การมีความละอายต่อบาป การที่รู้ว่าเป็นบาปแล้วยังทำอีกก็ถือว่าไม่มีความละอายเลย
 ๒.โอตตปะ ได้แก่ การมีความเกรงกลัวในผลของบาปนั้นๆ^๔

พระมหาพรหม ฐมมหาโส ได้กล่าวถึงหลักสันติภาพว่า การเกิดขึ้นของสันติภาพจึงหมายถึง
 การที่โลกและสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และไม่ต้องมี การสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน
 ต่าง ๆ นานาซึ่งความทุกข์แก่ประชาชนในโลกนี้ ดังนั้น การจับคู่ของกลุ่มนี้เน้น “ความต้องการของ
 มหานคร” เป็นที่ตั้ง อันเป็นการมุ่งเน้นที่ “ประโยชน์นิยม” ซึ่ง “อัตตวิสัย” และ “ปรวิสัย”^๕

ทินภัทร ประภาสพรมย์ ได้กล่าวถึงสันติภาพในศาสนาอิสลามว่า สันติภาพเป็นคำสอนและ
 อุดมการณ์ ในทัศนะของอิสลาม คำว่า สันติภาพไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ในสายคาของมุสลิม มันเป็น
 สิ่งที่ถูกฝังแน่นและซึมลึกเข้าไปในจิตวิญญาณเลือดเนื้อและชีวิตของมุสลิม “สันติภาพ” เป็น
 คำสอนและอุดมการณ์ที่ได้กลายเป็นความเชื่อมั่นศรัทธาประการหนึ่งของมุสลิม นับตั้งแต่รุ่งอรุณ
 แห่งอิสลามเป็นต้นมาอิสลามได้ดำเนินบทบาทในการแผ่ขยายคำว่า “ศลาม” แปลว่า “สันติ” ให้จร
 ขยายไปทั่วทุกมุมโลก ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า คำนี้ เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิตมนุษย์ นั่นก็คือ ความสงบสุข
 อย่างแท้จริงทั้งในโลกนี้และปรโลก^๖

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภัทลียา รัตนวงศ์ ได้กล่าวถึงสันติภาพในงานวิจัยเรื่องแนวคิดเรื่องสันติภาพของ ชัยชิต ภูฎิบว่า
 การศึกษาสันติภาพเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพ (Education
 about peace) นักวิชาการบางท่านเรียกการศึกษาเรื่องสันติภาพที่มีจุดมุ่งหมายแบบนี้ว่า สันติวิทยา
 หรือสันติศาสตร์ วัตถุประสงค์จะเน้นหนักในเรื่องการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เข้าใจลักษณะความ
 เป็นจริงของสันติภาพ โดยไม่มุ่งเน้นว่าเมื่อผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสันติภาพแล้วจะต้อง
 มีทัศนคติที่ใฝ่สันติหรือต้องการสร้างสันติภาพ เพียงแต่เป็นการทำความเข้าใจถึงลักษณะความเป็น
 จริงของสันติภาพเท่านั้น

^๔พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑๐.

^๕พระมหาพรหม ฐมมหาโส, ศศ.ดร., “สันติภาพบนเส้นทาง “สี่แพร่ง” ในสังคมไทยปัจจุบัน”,
 กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป., (อัครสาเนา).

^๖ทินภัทร ประภาสพรมย์, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเซาธ์อีสท์บางกอก,
 ๒๕๕๓), หน้า ๗๗).

การศึกษาสันติภาพเพื่อสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น (Education for peace) การศึกษาแบบนี้นักวิชาการบางท่านเรียกว่า สันติศึกษา วัตถุประสงค์ในการศึกษาในแบบนี้ คือ การปลูกฝังทัศนคติใฝ่สันติให้แก่ผู้ศึกษา หรืออย่างน้อยมีสมมติฐานว่า เมื่อผู้ศึกษาทราบถึงปัญหาและวิธีการสร้างความรุนแรงแล้ว จะนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการสร้างสันติภาพ และให้ผู้ศึกษามีใจรักสันติ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่นและไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ดังนั้น การศึกษาเรื่องสันติภาพในแบบที่เรียกว่า สันติศึกษา จึงไม่ได้เป็นเพียงการเรียนรู้เรื่องสันติภาพเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ที่จะใช้สันติวิธีด้วยไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเพื่อหาความเป็นจริงเกี่ยวกับสันติภาพและการศึกษาเพื่อสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น ส่วนมีจุดเริ่มต้นเดียวกันคือ ศึกษานิยามความหมายของสันติภาพ^๓

พระมหาพรหม รมุมหาโส (นรินฺฑณฺยกร) ได้กล่าวถึงสันภาพในงานวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มแม่น้ำตาซัง จ.เชียงใหม่ว่า สันติภาพเป็นเสรีที่ปราศจากสงครามหรือภาวะที่ไม่อยู่ในสงคราม มีการใช้ชีวิตที่สงบสุข ไม่มีการทำร้ายเบียดเบียน มีการให้เกิดริบและการยอมรับซึ่งกันและกัน^๔

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบถึงการสร้างสันติภาพ
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบถึงขั้นตอนธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบถึงการสร้างสันติภาพด้วยขั้นตอนธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๖.๔ ทำให้สามารถนำผลของการวิจัยมาเป็นประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าเรื่องการสร้างสันติภาพด้วยขั้นตอนธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในด้านต่าง ๆ ต่อไป

๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การสร้าง หมายถึง การสร้างสันติภาพด้วยหลักขั้นตอนธรรมทางพุทธปรัชญาเถรวาท
 ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยตั้งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหวไม่ว่าจะมีคนทะเลาะไรลงไป ของเสีย ของหอม ของสกปรกหรือของดีงามก็ตาม

^๓ ศัลลียา รัตนวงศ์, “แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยฉิด ฤฎฐ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๐, ๑๒๕ หน้า.

^๔ พระมหาพรหม รมุมหาโส (นรินฺฑณฺยกร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มแม่น้ำตาซัง จ.เชียงใหม่”, ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐, ๔๕๘ หน้า.

ขันติธรรม หมายถึง ความอดทนมี ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ อดทนต่อความชกลำบาก หมายความว่า อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดจากความเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะทุกชีวิตที่เกิดมาแล้ว ย่อมไม่พ้นจากความแก่ ความเจ็บ และความตายไปได้ จำต้องประสบพบกับบุคคลทุกประเภท ไม่ว่าจะชกจนหรือร่ำรวยก็ตาม ส่วนแล้วแต่ได้พบด้วยกันทั้งนั้น ประการที่ ๒ อดทนต่อความครากคร่า หมายความว่า อดทนต่อความทุกข์ชกจากการทำงาน เพราะคนทุกคนจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งบุคคลจะได้สิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต ก็จะต้องขยันประกอบอาชีพการงาน แต่ถ้าบุคคลเป็นผู้เกียจคร้าน ไม่ประกอบการทำงานก็จะมีความเป็นอยู่อย่างลำบาก หากมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านแล้ว ก็จะหาทรัพย์ได้ คั่งพูนทรัพย์ที่ว่า “บุคคลผู้มีหน้าที่ หมั่นขยันทำตามความสามารถ ย่อมหาทรัพย์ได้” เมื่อมีหน้าที่การงานแล้วควรเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ทำให้เหมาะสมกับหน้าที่ ไม่ทอดทิ้งการงานที่ได้รับมอบหมาย แต่ควรเพียรพยายามทำให้เต็มกำลังความสามารถและสติปัญญา การประกอบอาชีพการงานนั้นย่อมประสบกับอุปสรรค ท่านที่มีปัญญาสามารถ คือการที่จะได้รับประโยชน์และความสุข ก็ไม่ควรทอดทิ้ง หรือทอดเลย ควรใช้ความอดทนเป็นเบื้องหน้า ก็จะสำเร็จลุล่วงไปได้ ประการที่ ๓ อดทนต่อความเจ็บใจ หมายความว่า อดทนต่อความโกรธที่มากกระทบกระทั่ง เพราะบุคคลทุกคนจะอยู่คนเดียวลำพังไม่ได้ ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นหมู่คณะ เป็นครอบครัว ตลอดจนถึงเป็นประเทศชาติ

สันติภาพ หมายถึง สภาวะแห่งความสันติหรือไม่มีการ ได้เถียงอย่างรุนแรงกันเกิดขึ้น

บทที่ ๒

ศึกษาการสร้างสันติภาพ

๒.๑ ความหมายของสันติภาพ

การศึกษาหาความรู้ในทุก ๆ ด้าน จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อความถูกต้องและเกี่ยวเนื่องถึงพัฒนาการอื่นเป็นขั้นตอนการนำไปสู่ความเข้าใจ เป็นเหตุผลของการศึกษาที่ดีว่าเป็นระบบ ในการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างสันติภาพก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีการศึกษาเริ่มจากความหมายในด้านของภาษา ซึ่งจะมีความเกี่ยวเนื่อง ที่นำไปสู่ความเข้าใจในประเด็นของเนื้อหาที่ศึกษาต่อไป ฉะนั้นในส่วนนี้ การศึกษาถึงความหมายจึงมีความสำคัญเป็นอันดับแรก ดังมีวิถุดรประสงค์ในการศึกษา ข้อนี้จึงเริ่มต้นการศึกษาความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาในความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ซึ่งจะศึกษาจากผู้รู้ที่ได้ให้ความหมาย ทั้งนักวิชาการไทยและต่างประเทศ ดังต่อไปนี้

สันติภาพ ในภาษาอังกฤษ มาจากคำว่า “pax” ในภาษาฝรั่งเศส คำว่า “pace” ในภาษาอิตาลี และคำว่า “paz” ในภาษาโปรตุเกสและสเปน ส่วนมาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า “pax” หรือ “pax” ตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์คำว่า “pax” ถือกำเนิดขึ้นในจักรวรรดิโรมัน คำคำนี้หมายถึง ช่วงเวลาที่ไม่มียุทธการหรือสงครามกลางเมือง หรือถ้าจะใช้ให้ถูกต้องว่า “Pax Romana” น่าจะเหมาะสมที่สุด ชาวโรมันยังเชื่อมโยงความหมายของคำว่า “pax” กับนามธรรมอื่นๆ เช่น การสอดคล้องกัน, เกียรติยศ, และคุณธรรม เป็นต้น Santo Agostinho ซึ่งเป็นบิชอปในนิกายแคทอลิก ในศตวรรษที่ ๔ ได้ให้นิยามคำว่า “Pax” ไว้ว่าหมายถึง ความสงบเรียบร้อย*

สันติภาพ หมายถึง ความสงบ^๑

สันติภาพ หมายถึง การพัฒนา ถ้าพิจารณาตามความหมายนี้แล้วสันติภาพหมายถึงการจัดความยุติธรรมและ ความเหลื่อมล้ำของ ระดับชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจ, การจัดความอิจฉาร

* บิชอปคาร์ลอส ฟิลิป ซิมเนส เบโล, ดร. เจนจิต กลีถึงธำรง, ผศ. ดร. เคิร์ก เพอร์สัน, และ อ. จรัญญา เทพพรบัญชากิจ, แปล, ปาฐกถาเรื่อง การศึกษาเพื่อสันติภาพ, บัณฑิตวิทยาลัยและ การศึกษานานาชาติ มหาวิทยาลัยพายัพ.

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นามมีกูส์ พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑๖.

และ การไม่ไว้วางใจ รวมถึงความย่อห่อซึ่งเป็นการ โฆษณาชวนเชื่อเท่านั้น สิ่งเหล่านี้จึงควรเป็น ภาวะคุกคามต่อสันติภาพทั้งสิ้น จึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากที่นานาชาติจะได้จัดหา บังคับทาง สังคมที่จำเป็น เช่น อาหาร, การศึกษา, การดูแลสุขภาพ, และการจ้างงาน ซึ่งมีอยู่พร้อมในประเทศที่ พัฒนาแล้วแต่กลับขาดแคลนในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยสงคราม และผู้อพยพที่ยากจน”

สันติภาพ หมายถึง ความเป็นเสรีภาพที่ปราศจากสงคราม (Freedom from War) หรือภาวะ ของชาติที่ไม่อยู่ในภาวะสงครามซึ่งสอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับของ Webster ที่ให้คำนิยาม สันติภาพว่า ความปราศจากสงคราม^๔

สันติภาพ หมายถึง ภาวะที่ปลอดจากสงครามอันเป็นความหมายหลักที่โดซากุทซายามจะ ชูธงอยู่ตลอดเวลา^๕

สันติภาพ หมายถึง การที่โลกและสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และไม่ต้องมี การ สูญเสียชีวิต และทรัพย์สินต่าง ๆ นานาซึ่งความทุกข์แก่ประชาชนในโลกนี้^๖

สันติภาพ มีความหมายที่มุ่งให้เกิดความสงบ ทำชีวิตของมนุษย์มีความปกติสุข ความ ปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ไม่มีสงคราม มุ่งสร้างสังคมโลกให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข พร้อมกัน นั้นจะต้องปราศจากซึ่งสงครามที่เป็นภัยร้ายแรง

๒.๒ คำจำกัดความของสันติภาพ

วัลโปละ ศรี ราหูล (Walpola Sri Rahula) ซึ่งเป็นพระภิกษุ ชาวศรีลังกาก็เช่นเดียวกันเป็น การให้คำนิยามที่ดำรงอยู่บนฐานของการสู้รบระหว่างชาวทมิฬกับ ชาวสิงหล โดยท่านได้ชี้ว่า “สันติภาพ หรือความสุขจะมีขึ้นไม่ได้ ครบเท่าที่คนเรายังมีความอยากและกระหายที่จะเอาชนะ

^๔ บิซซอบคาร์ลอส ฟิลิป ซิเมเนส เบล, ดร. เจนจิต กลกิจธำรง, ผศ. ดร. เคิร์ก เพอร์สัน, และ อ. จริญญา เทพพรบัญชากิจ, แปล, ปาฐกถาเรื่อง การศึกษาเพื่อสันติภาพ, บัณฑิตวิทยาลัยและ การศึกษานานาชาติ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่.

^๕ ‘Webster’ New College Dictionary bosston, (New York: Houghton mifflin company, 1995), p. 808.

^๖ สันติ อิศโรวรกุล แปล, สันติภาพนิรันดร์ เล่ม ๒, บทรวบรวมนุสรณ์ของโดซากุ อิกะคะ, (กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๖๗-๒๘๐.

^๗ บุญจ ว่องวานิช, โศกต สุขปลื้มถาวร (สรุปความ), “เพื่อให้อิเหน่ซึ่งสันติภาพ”, ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา, (มกราคม-มีนาคม ๒๕๒๘), หน้า ๑๒-๓๓.

และปราปรามเพื่อนบ้านของคนอยู่” ฉะนั้น “สันติภาพที่แท้จริงจะมีขึ้นได้ก็แต่เฉพาะในบรรยากาศแห่งความเมตตา มิตรภาพ ปราศจากความกลัว ความระแวง และอันตราย”^๖

ทะเลาะมา มองสันติภาพว่า สันติภาพจึงเริ่มต้นที่เราแต่ละคน เมื่อเรามีความสุขสงบภายใน เราจะมีความสุขต่อทุกคนรอบตัวเราเอง เมื่อสังคมของเรามีความสุขสงบ ก็จะแบ่งปันความสุขแก่สังคมใกล้เคียงเรื่อยไป” ฉะนั้น ท่านจึงสรุปว่า “สันติภาพที่แท้จริงคือตัวเราเอง และโลกรอบตัวเรา เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วยการพัฒนาสันติสุขทางใจ”^๗

พุทธทาสภิกขุ สันติภาพคือสภาพที่ปราศจากสงคราม แต่ก็ย้ำว่า “สันติภาพ คือ ถ้อยคำที่ตรงกันข้ามกับวิกฤติการณ์” ซึ่งคำว่า “วิกฤติการณ์” หมายถึง “มันผิดปกติ” หรือ “ไม่สงบ” คำถามก็คือ “อะไรคือสิ่งที่ท่านมองว่าผิดปกติหรือไม่สงบ” ท่านชี้ว่า “วิกฤติวิกฤติ ซึ่งวิกฤติหมายถึงโลกธรรมชาติ บุคคล และจิตวิกฤติท่านอุปมาว่า สิ่งเหล่านั้น ถูกตี ถูกเผา ถูกมัด และถูกกดให้จมน้ำ” ดังนั้น สันติภาพในความหมายของท่านก็คือ “สันติภาพมีอาการไม่กระทบกระทั่งกันและกันและสันติภาพมีปรากฏการณ์ คือ ทุกคนยิ้มกันได้” ซึ่งการมองในลักษณะนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า สังคมใดหรือกลุ่มใดก็ตาม ไม่กระทบกระทั่งกัน มีความสงบสุข อยู่ร่วมกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ลักษณะเช่นนี้ก็มีมนุษย์ที่ต่อแสดงให้เห็นถึง “สันติเชิงสังคม” อันเป็นสันติเชิงโลกีย์^๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อีกท่านหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับกระบวนทัศน์สันติภาพว่าสภาพที่ไร้สงคราม “คนทั่วไปมักจะมองว่า สันติภาพหมายถึงภาวะไร้สงคราม ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีการรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกันที่รุนแรง” คำถามก็คือ ท่านมองประเด็นนี้อย่างไร “ถ้ามองให้ลึกซึ้งลงไป สันติภาพไม่ใช่เพียงแค่นี้ ภาวะขาดสันติมีอยู่ในที่อื่น และในรูปลักษณะอื่น ๆ แม้ว่าจะไม่ได้มีการรบราฆ่าฟันกันก็ตาม เช่น สังคมที่มีการแก่งแย่งแข่งขันกัน ต่างคนต่างมุ่งหาผลประโยชน์เอาตัวเขาเปรียบข่มเหงกัน ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ เพราะ ไม่มีความสงบและความสุขที่แท้จริง” ดังนั้น “ภาวะขาดสันติภาพในโลกนี้จึงมีหลายแบบ”^๙

^๖Walpola Sri Rahula, *What The Buddha Taught*, ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๐-๑๖๕.

^๗ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ แปล, *อัตชีวประวัติขององค์ทะเลาะมา : อิศรภาพในกรณีศึกษา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาสน, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑๗ - ๓๑๘.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร มีฤกษ์) แม้จะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญแก่สันติภาพภายใน แต่ท่านก็มีได้ละเลยที่กล่าวถึง “สันติเชิงสังคม” หรือสันติภาพภายนอก โดยชี้ให้เห็นว่าสันติภาพเชิงสังคมนั้นหมายถึง ความเป็นเอกภาพ ความประสานสอดคล้อง หรือประสมกลมเกลียว เสรีภาพ และความยุติธรรมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในสังคม แต่ถึงกระนั้น ท่านก็มองว่า “สันติที่แท้จริงและเป็นพื้นฐานของสันติเชิงสังคมก็คือ สันติภายใน” “สังคมจะสามารถเต็มไปด้วยสันติภาพ ควบเท่าที่สมาชิกในสังคมมีจิตใจที่เต็มไปด้วยสันติภาพเช่นเดียวกัน”^{๑๑}

พระไพศาล วิสาโล ท่านมองและกล่าวถึงสันติภาพไว้ในสองส่วนว่า “เมื่อพูดถึงสันติภาพ เรามักนึกถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสงคราม อันได้แก่ ภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบราฆ่าฟันกันและความโกลาหลอลหม่าน ความหมายนัยลึบดังกล่าวแม้จะไม่ผิด แต่ก็ยังได้ความไม่ครบถ้วนสมบูรณ์”^{๑๒} ปัญหาที่ถือการมองสงครามแบบครบถ้วนหรือแบบองค์รวมควรจะมีอย่างไร “เราต้องมองความหมายในเชิงบวกด้วย กล่าวคือภาวะที่สงบราบรื่น ผู้คนดำรงชีวิตเป็นสุขและมีमानฉันท์ต่อกัน”^{๑๓}

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้ทัศนะว่า “คำว่า สันติ มีหลายมิติ มิติหนึ่งหมายถึง การสิ้นสุดของสภาวะสงคราม” แต่ถึงกระนั้น “สันติภาพยังมีความหมายในนัยอื่น ๆ อีก เช่น สันติภาพในสังคม สันติภาพในครอบครัว สันติภาพในตนเอง อันมีความหมายอย่างเดียวกับ อิศราภาพ” ซึ่งหมายถึง “สภาวะที่เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้น ความบีบคั้น ๔ ด้าน คือ (๑) ความบีบคั้นทางกายหรือทางวัตถุ (๒) ความบีบคั้นทางสังคม (๓) ความบีบคั้นทางจิต และ (๔) ความบีบคั้นทางปัญญา”^{๑๔}

โทม อารีธา ก็มองสอดคล้องกับนักคิดกลุ่มนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองสันติภาพในประเด็นนี้ค่อนข้างจะสอดคล้องกับกัลดุง “สันติภาพมีความหมายที่กว้าง มิใช่การปลอดจากสงครามอย่างเดียว หากหมายรวมถึงการปลอดภาวะรุนแรงทางกายภาพ และทางโครงสร้างด้วย สันติภาพคือ สภาพสังคมอันเป็นอุดมคติซึ่งมนุษย์ไม่กระทำความรุนแรงต่อตนเองต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสิ่งมีชีวิต

^{๑๑} Pira Medhichhampon (Prayoon mererk), *Buddhist Morality*, (Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 1994), p. 19.

^{๑๒} พระไพศาล วิสาโล, กาญจนา แก้วเทพ บรรณาธิการ, “สันติภาพโดยสันติวิธี”, ใน *สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

^{๑๓} พระไพศาล วิสาโล “องค์รวมแห่งสันติภาพ”, ใน *สู่สถานติเสรี : ๕๐ ปี สันติภาพไทย*, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔-๒๖.

^{๑๔} “ประเวศ วะสี, “สันติวิธีบท : เอกสภาวะธรรม”, ใน *สู่สถานติเสรี : ๕๐ ปี สันติภาพไทย*, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), บทนำ.

และต่อธรรมชาติแวดล้อม” แต่ประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับการมองสันติภาพก็คือ “สันติภาพเป็นทั้งเป้าหมาย (Goal) ตัวบ่งชี้สภาพปัญหา (Indicator) และกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง (Process)”^{๑๔}

จากคำจำกัดความ สันติภาพเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความสุข หรือสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษยชาติ คำจำกัดความเกี่ยวกับสันติภาพตามที่ได้ออกมาแล้วนั้น จึงที่จะอธิบายสันติภาพที่ทำให้เกิดสันติสุข ความสุขที่ไม่มีการสูญเสีย

๒.๓ ทฤษฎีสันติภาพ

๒.๓.๑ ทฤษฎีสันติภาพของอาดัม เิร์ล

อาดัม เิร์ล นักวิชาการด้านการวิจัยเรื่องสันติภาพท่านหนึ่งได้เสนอวิธีการในการศึกษาสันติภาพ โดยให้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ (Unpeaceful relation) และความสัมพันธ์ที่สันติ (peaceful relation) จากมุมมองนี้ทำให้เข้าไปสู่การอธิบายความหมายความสัมพันธ์ที่สันติ (ในระดับบุคคล) ว่าเป็นมิตรภาพและมีความเข้าใจกันดีพอที่จะมองข้ามความแตกต่างที่อาจเกิดขึ้นได้ ส่วนในระดับที่กว้างออกไปสื่อถึงความสัมพันธ์ที่มีการร่วมกันอย่างแข่งขัน ความร่วมมือกันอย่างมีการกำหนดวางแผน และมีความพยายามอย่างชาญฉลาดในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่แฝงอยู่ ซึ่งทำนองเดียวกับความสัมพันธ์ที่มีการพัฒนา กล่าวคือถ้าการพัฒนาจะมีขึ้นได้ หรือถ้าความสัมพันธ์จะเติบโตขึ้นในความกลมกลืนและความสร้างสรรค์ ก็จำเป็นต้องมีความเสมอภาค และการตอบสนองซึ่งกันและกันในเกณฑ์มากพอ

ความสัมพันธ์ที่มีสันติ หมายถึง ความสัมพันธ์ในด้านบวกคือมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและถือว่าทั้งสองด้านมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

ความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ อาดัม เิร์ล ได้พิจารณาจากแนวคิด ความขัดแย้ง ความสมดุลกับความไม่สมดุลและความตระหนักถึงความขัดแย้งซึ่งอาจจะอธิบายได้ดังนี้

ก. ความขัดแย้ง เิร์ลได้มองความขัดแย้งว่า เป็นการที่ไปด้วยกันไม่ได้ (Incompatibility) ในระดับตั้งแต่บุคคลจนถึงรัฐ โดยอาจจะเป็นทั้งเรื่อง เศรษฐกิจ การศึกษา อุดมการณ์ เป็นต้น ได้มากมายซึ่งในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นต้องพิจารณาไปถึงข้อต่อไปนี้

ข. ความสัมพันธ์ที่สมดุล/ไม่สมดุล โดยมีความหมายในเชิงอำนาจ ซึ่งทั้งสองฝ่ายไม่จำเป็นต้องมีอำนาจชนิดเดียวกัน แต่เป็นไปในลักษณะพึ่งพากัน อำนาจทั้งสองก็จะสามารถคานกันได้ในความเท่าเทียมกันแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ที่สมดุลจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีสันติ

^{๑๔} ประชุมสุข อาษาอำรุง, ยุพิน พิพิธกุล บรรณาธิการ, ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

และความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ ความสัมพันธ์ที่สมดุลอาจก่อให้เกิดความรุนแรงได้ โดยที่หากทั้งสองฝ่ายมีอำนาจเท่าเทียมกันและใช้การต่อสู้เข้าแก้ปัญหา เช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลอาจเป็นความสัมพันธ์ที่มีสันติได้ หากใช้มาตรการปราศจากความรุนแรง ในการแก้ปัญหา ดังนั้น เคิร์ตจึงต้องมองไปสู่ประเด็นที่สาม

ค. การตระหนักถึงความขัดแย้ง ซึ่งก็คือการรับรู้ความเป็นจริงทางภาวะวิสัยที่เกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นการนำไปสู่การถกเถียง ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง โดยกรรมงที่คุณค่า (Value) คือ การให้ความสำคัญว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าควรยกย่อง เคิร์ตได้ให้ความหมายของคุณค่าว่าเป็นการดำรงชีวิตอยู่ และเมื่อมีชีวิตอยู่ก็อยู่อย่างมีคุณภาพดีทั้งกายและใจ มีการพัฒนาศักยภาพ รวมถึงความเสมอภาคทางโอกาสเช่น ธรรมชาติมีความพอใจกับการทำงานของตัวเอง และมีความสุขกับการทำงานกับนายจ้างที่ดี

๒.๓.๒ ทฤษฎีสันติภาพของโยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung)

โยฮัน กัลป์ตุง เป็นนักวิชาการด้านสันติภาพอีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ในแง่ของการศึกษาพุทธศาสนาโดยใช้ทฤษฎีสันติภาพ และนำมาซึ่งข้อเสนอแนะในการใช้พุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และสร้างสันติภาพเชิงโครงสร้างขึ้นแก่สังคม ในหนังสือชื่อ พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง (๒๕๐๘) รวมทั้งบทความที่มีชื่อเสียงมากของกัลป์ตุงชื่อ “ความรุนแรง สันติภาพ และการวิจัยสันติภาพ” (Violence, Peace, and Peace Research) ตีพิมพ์ใน Journal of Peace Research, vol.๖ ปี ค.ศ. ๑๙๖๙ กัลป์ตุงได้การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับขอบข่ายทางสันติภาพของมนุษย์ว่า สันติภาพซึ่งเป็นเพียงภาวะที่ปลอดจากสงครามนั้นยังไม่เพียงพอ แต่ต้องเป็นภาวะที่ไม่มีการกระทำรุนแรง ต่อเพื่อนมนุษย์ ความรุนแรงในทัศนะของกัลป์ตุงไม่ใช่เพียงความรุนแรงทางตรงอันเกิดจากการกระทำระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรุนแรงทางโครงสร้างอันเกิดจากระบบสังคมที่ไม่เป็นธรรมอีกด้วย กัลป์ตุงกล่าวว่า ถ้าปฏิบัติการสันติวิธีได้รับการยกย่องอย่างสูง เพราะเป็นปฏิบัติการที่ต่อต้านการใช้ความรุนแรงดังนั้นทัศนคติหรือนิยามของความรุนแรงจะต้องกว้างขวางพอที่จะครอบคลุมความหมายที่หลากหลายของการใช้ความรุนแรง ขณะเดียวกันก็ต้องชัดเจนเพียงพอที่จะเป็นฐานสำหรับการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

กัลป์ตุง ได้แบ่งความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ออกเป็น ๔ ประการและมองว่า ถ้าความต้องการขั้นพื้นฐานทั้ง ๔ ประการนี้ไม่ได้รับการตอบสนองหรือได้รับไม่เพียงพอ มนุษย์จะอยู่ในสภาวะที่ต้องเผชิญกับความรุนแรง ความต้องการขั้นพื้นฐานดังกล่าวคือ

๑. การดำรงชีวิต (Survival)
๒. การมีความเป็นอยู่ที่ดี (Welfare)
๓. การมีเสรีภาพ (Freedom)

๔. การมีเอกลักษณ์และความรู้สึกมีความหมายในชีวิต (Identity)

การที่มนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานทั้ง ๔ ประการนี้ กลับปูดุงใช้เป็นตัววัดค่าความรุนแรงที่เกิดขึ้น โดยได้แยกลักษณะการเกิดความรุนแรงว่ามี ๒ ลักษณะ คือ ความรุนแรงทางตรง เช่น การถูกทำร้ายร่างกาย การถูกวิงวร้ายทรมาน และความรุนแรงทางโครงสร้าง เช่น การที่เด็กจำนวนมากต้องเสียชีวิตเพราะขาดอาหาร ในขณะที่มีคนจำนวนมากมีอาหารรับประทานอย่างเหลือเฟือ นอกจากนี้ กลับปูดุงมองว่า ผลของความรุนแรงนอกจากจะเป็นผลทางร่างกายหรือทางวัตถุแล้ว ยังส่งผลทางจิตใจอีกด้วยจากความคิดข้างต้นนำมาสู่ความคิดของกลับปูดุงในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงของสังคมมนุษย์ โดยกลับปูดุงได้ศึกษาเปรียบเทียบหลักการของศาสนาต่าง ๆ โดยใช้ค่าความเป็นไปได้ที่จะนำไปสู่สันติภาพเป็นตัววัด และในที่สุดกลับปูดุงพบว่า พุทธศาสนามีอัตราความเป็นไปได้ที่สามารถนำไปสู่การป้องกันและแก้ปัญหาการเกิดความรุนแรงของมนุษย์ได้มากกว่าศาสนาอื่น ๆ และถ้ามนุษย์ใช้ชีวิตพุทธในการดำเนินชีวิตก็จะนำมาซึ่งสันติภาพของโลกได้จากความคิดนี้กลับปูดุงได้เขียนหนังสือ พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง ขึ้น โดยใช้ทฤษฎีสันติภาพเป็นฐานในการทำความเข้าใจปรัชญาพุทธศาสนา

กลับปูดุง มองว่า แนวปรัชญาของพุทธศาสนานั้นยังสามารถพัฒนาได้อีกมาก ในแง่ของการให้ความหมายและ ในแง่ของการนำไปใช้แก้ปัญหาความรุนแรงของมนุษยชาติ กลับปูดุงมองว่าข้อปฏิบัติในการไม่บริโภคเนื้อสัตว์ หรือการปฏิบัติมั่งงิรวีรติ และการห้ามดื่มสิ่งมีนเมาของพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะข้อปฏิบัติเหล่านี้มีปรัชญาเบื้องหลังที่ลึกซึ้งนั่นคือทำให้มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติและเมื่อมนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติจะนำมาซึ่งเอกภาพของสรรพสิ่งในโลก เมื่อความเป็นเอกภาพของสรรพสิ่งไม่จำกัดขอบเขตอยู่ที่มนุษย์แต่มีความพยายามในการขยายขอบเขตไปยังวิมณฑลของธรรมชาติด้วย เมื่อนั้นโลกก็จะมีสันติอย่างแท้จริง

ทฤษฎีสันติภาพของกลับปูดุงตั้งอยู่บนแนวความคิดเรื่อง “เอนโทรปี” (Entropy) หรือ “ความไร้ระเบียบ” หรือสภาวะแห่งความซับซ้อนคือลักษณะการมีองค์ประกอบในหลาย ๆ รูปแบบอาจพูดได้ง่าย ๆ ว่า “เอนโทรปี” คือ ลักษณะของ “พหุนิยม” (Pluralism) เนื่องจาก “ความไร้ระเบียบ” ในที่นี้ไม่ได้มีประเด็นอยู่ที่ความยุ่งเหยิงซึ่งเป็นความกวนหมกมั่วแต่หมายถึง “ความซับซ้อนอย่างสูงของระบบ นั่นคือการมีองค์ประกอบที่มากมายและหลากหลาย ซึ่งแต่ละส่วนจะมีปฏิสัมพันธ์กันนารูปแบบ”

กลับปูดุง มองว่า ลักษณะโครงสร้างของโลกปัจจุบันมีความคิดหลากหลายเนื่องจากขาด “เอนโทรปี” และมองว่าความเป็นระเบียบที่เห็นอยู่จากตัวอย่างการปฏิสัมพันธ์ของชาติต่าง ๆ นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของการ “ลดจำนวน” การรวมศูนย์ ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของระบบมีจำนวนจำกัดและทำให้มีแนวโน้มที่เป็นความสัมพันธ์ของระบบมีจำนวนจำกัด และทำให้มีแนวโน้มที่เป็นความสัมพันธ์ในทางลบหรือปฏิปักษ์กัน เกิดการทานอำนาจกันด้วยอาวุธ และอำนาจอื่นที่อยู่ในมือ ซึ่งเป็นภาวะที่

พร้อมจะประหัดประหารกัน กัดปัดขูดตัวอย่าง “การประชุมสุดยอด” ชาตินิหยาอำนาจ และมองว่า ข้อตกลงเรื่องการลดอาวุธของชาตินิหยาอำนาจเหล่านั้น ที่จริงอาจเป็นฉากบังตาเพื่อกลบเกลื่อน ข้อตกลงเรื่องการสะสมอาวุธก็ได้ พร้อมกับแนวความคิดข้างต้น กัดปัดขูดได้นำเสนอ “ทางเลือกใหม่” ให้กับสังคม คือ สิ่งที่เราเรียกว่าสันติภาพเชิงโครงสร้าง โดยได้ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับสันติภาพไว้ว่า สันติภาพไม่ได้เป็นเพียงสันติภาพในระหว่างระดับประเทศหรือรัฐเท่านั้น แต่หมายถึงสันติภาพในสังคม สันติภาพระหว่างภายในตัวมนุษย์ และสันติภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสันติภาพที่ครอบคลุมทั้งธรรมชาติ มนุษย์ สังคม และโลก กัดปัดขูดมองว่าทั้งหมดนี้จะสามารถอยู่รวมกันอย่างสันติได้ภายใต้เงื่อนไข ๒ ประการ คือ “ความหลากหลาย (ในส่วนตัวต่าง ๆ ของความสัมพันธ์และตัวผู้กระทำ) และการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันและกัน (symbiosis)”

๑. ความหลากหลายและการพึ่งพาในธรรมชาตินำมาซึ่งความสมดุลทางนิเวศ และสิ่งนี้ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ทำให้เกิดสังคมพหุนิยมและทำให้เกิดการอยู่รวมกันอย่างสันติ

๒. การพึ่งพาหันและกันในธรรมชาติเป็นการพึ่งพาในธรรมชาติเป็นการพึ่งพาในแนวนอน ไม่ใช่การพึ่งพาในแนวตั้ง ไม่ใช่การพึ่งพาของผู้อ่อนแอกว่าต่อผู้แข็งแรงกว่า ดังนั้นจึงไม่เกิดการครอบงำของผู้แข็งแรงต่อผู้ที่อ่อนแอกว่า

๒.๓.๓ สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุ มองสันติภาพว่าเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากชีวิตทุกชีวิตทุกระดับล้วนต้องการสันติภาพและอยู่ได้ด้วยความมีสันติภาพ สันติภาพนั้นอาจจำแนกออกเป็นสันติภาพระดับบุคคล สันติภาพระดับสังคม และสันติภาพระดับโลก ซึ่งสันติภาพเหล่านี้เป็นสันติภาพในแง่ภาษา คนหรือสันติภาพระดับโลกยะ เนื่องจากเป็นสภาวะที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับกิเลสอาสวะอยู่ ในทางตรงกันข้าม หากเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจที่ไร้กิเลสอาสวะจะเรียกว่าสันติภาพระดับโลกุตระ ซึ่งจัดเป็นสันติภาพในแง่ภาษาธรรม”สิ่งนี้เรียกว่าสันติภาพที่มีปฏิจสงบบาท อาการเป็นสายเหมือนกัน คือ ตามว่ามันมาจากอะไร มาจากอะไร เป็นชั้น ๆ ตามลำดับ สันติภาพของโลก มันก็มาจากสันติภาพของสังคม สันติภาพของสังคม มันก็มาจากสันติภาพของบุคคล สันติภาพของบุคคลมันก็มาจากความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ แล้วยังมีส่วนประกอบแวดล้อมภายนอกอะไรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก ที่มีทำให้เกิดความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิตใจ ทางวิญญาณ แล้วรากฐานทั้งหมดมันอยู่ที่จิตของมนุษย์”

๑) ด้านสังคม

สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขอย่างแท้จริงที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมเริ่มตั้งแต่องค์ประกอบระดับพื้นฐานที่สุด คือ มนุษย์แต่ละบุคคล ซึ่งมีมนุษยธรรม มีศรัทธาศีลธรรม และธรรมะแล้วขยายไปจนถึงระดับโลก ซึ่งเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่สุด

๒) ด้านการเมือง

สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุข หรือความผาสุกเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งเป็นระบบที่เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งปวง เนื่องจากมีธรรมะเป็นพื้นฐาน

๓) ด้านเศรษฐกิจ

สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างมีศีลธรรมและมีความรักให้เป็นระบบธรรมะที่สามารถทำให้คนร่ำรวยและคนยากจนอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “ระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมะหรือเนื้ออยู่คู่กับธรรมะเท่านั้น ที่จะช่วยให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุก ให้อยู่กันได้เป็นผาสุกทั้งที่มีความเหลื่อมล้ำค่าสูง เหมือนกับว่าดินไม้สูงสุดก็อยู่ได้กับตะไคร่น้ำ อย่างนี้เป็นต้น”

๔) ด้านวัตถุ

สันติภาพ หมายถึง สิ่งธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไปตามหน้าที่ของมันดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “สันติภาพมีความหมายว่าธรรมชาติทั้งหลายไม่ถูกทำลาย เด็ก ๆ ก็จะมีมองเห็นในแง่ของรูปธรรมว่า ธรรมชาติตามที่อยู่เป็นสิ่งต่าง ๆ ในตัวโลกนี้ ที่มันเป็นอย่างอยู่นั้น จะไม่ถูกทำลาย เพราะว่ามันมีคุณธรรมที่สูง ถึงกับรู้ว่าทำลายไม่ได้ถ้าทำลายแล้วมันก็จะเกิดผลความมาอย่างร้ายกาจ จึงมีแต่จะส่งเสริมให้ธรรมชาติยังคงเป็นธรรมชาติที่ครบถ้วน เรียบร้อย งดงาม ปกติ ธรรมชาติทางวัตถุไม่ถูกทำลาย”

๕) ด้านจิตใจ

สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ที่เกิดจากการพัฒนาเพื่อยกระดับให้สูงขึ้นตามลำดับของมนุษย์แต่ละคน ตั้งแต่การไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ไม่มีความเห็นแก่ตัว จนในที่สุดไม่มีกิเลสอาสวะใด ๆ อยู่ในจิตใจนั่นคือนิพพาน ซึ่งจัดเป็นสันติภาพอย่างที่เป็นธรรมะตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่ว่า “สันติภาพอย่างโลก ๆ ก็มี สันติภาพอย่างที่เป็นธรรมะก็มี สันติภาพอันมหาศาลใหญ่หลวงก็เป็นของโลก สันติภาพเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เป็นของคนแต่ละคน แต่อย่าลืมว่าของใหญ่ก็เกิดจากของน้อยของเล็กประกอบกันขึ้น เรามองไปที่ตั้งสันติภาพจะแยกออกเป็นส่วนของคนก็ได้ เป็นส่วนของโลกทั้งโลกก็ได้ ในความหมายที่เป็นของโลกๆ เพียงแต่สงบทางวัตถุทางบุคคลนี้ก็ใช้ได้ แต่ด้านองลึกก็เป็นความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ที่เป็นต้นเหตุของความถูกต้องโดยประการทั้งปวง เลยเป็นสันติภาพในทางวิญญาณ สันติภาพของสติปัญญา”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสนั้นมีได้เน้นไปที่ภาวะของความสงบอันเกิดขึ้นจากการไม่มีความขัดแย้งหรือความรุนแรงภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่

รวมถึงสันติภาพภายในอันเกิดจากความสงบสันติภายในตัวบุคคลแต่ละบุคคล ดังนั้นสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ นั้นจึงมีลักษณะเป็นองค์รวม อันประกอบขึ้นจากหน่วยเล็ก ๆ คือปัจเจกบุคคลแต่ละคน จนแผ่ขยายไปสู่สันติภาพที่กว้างใหญ่ขึ้น ซึ่งก็คือสันติภาพของโลกนั่นเอง

๒๓.๕ สันติภาพในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) พระสงฆ์ของไทยผู้ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพปี พ.ศ. ๒๕๓๑ จากองค์การยูเนสโก ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสันติภาพไว้ในการกล่าวถัมโมนิยภดา เรื่อง “การสร้างสันติภาพ” ในโอกาสที่คณาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถวายมุทิตาสักการะในโรงราชที่องค์การยูเนสโกถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ตีพิมพ์ในจุลสาร จุฬาลักษณ์ ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๕๑ จันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๑ มีใจความโดยย่อดังนี้

พระธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงความหมายของสันติภาพว่า ปัจจุบันนี้ความหมายของสันติภาพได้ขยายกว้างออกไป ไม่เฉพาะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบสุขเท่านั้น แต่หมายถึงการอยู่ในโลกทั้งหมด ในสภาพแวดล้อม ในระบบของชีวิตทั้งหมดที่จะอยู่ได้อย่างสันติสุข ซึ่งรวมไปถึงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยในทัศนะของพระธรรมปิฎกซึ่งตั้งอยู่บนแนวคิดทางพระพุทธศาสนานั้นคนจะมีสันติสุขต้องเริ่มตั้งแต่จิตใจที่มีสันติ มีความสงบ ไม่หลงงมงาย ไม่มีความทุกข์บีบคั้น ทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุข อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์โดยไม่มีการเบียดเบียนข่มเหงซึ่งกันและกันและรวมไปถึงการไม่เบียดเบียนธรรมชาติพระธรรมปิฎกได้กล่าวถึงคำว่า สันติ กับคำว่า ความสุข ในภาษาทางพุทธศาสนา โดยอธิบายว่าสองคำนี้มีความสัมพันธ์กัน และคำว่าสันติสุขยังเชื่อมโยงกับคำว่า อิศราภาพ อีกด้วย โดยเริ่มจากการมีอิสรภาพจากกิเลส จิตใจที่มีความสุขจะต้องเป็นจิตใจที่มีอิสระจากกิเลส ดังนั้นสันติ หรือความสงบจึงมาพร้อมกับความสุข และความสุขต้องอาศัยอิสรภาพ ซึ่งภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า วิมุตติ หรือความหลุดพ้น ซึ่งก็คือความหลุดพ้นจากกิเลสและหลุดพ้นจากความทุกข์ นอกจากนั้นพระธรรมปิฎกยังกล่าวว่า ความสุขนั้นมีหลายระดับมนุษย์มักจะมีถึงแต่ความสุขพื้นฐาน คือ การบำรุงความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่การได้มาซึ่งความสุขเหล่านี้เป็นการแสวงหาทางวัตถุอันเป็นการนำมาซึ่งการแก่งแย่งกัน ความสุขของคนหนึ่งอาจจะกลายเป็นความทุกข์ของอีกคนหนึ่ง ความสุขเช่นนี้จึงไม่ใช่ความสุขที่ทำให้เกิดสันติความสุขที่จะนำมาซึ่งสันติ คือ การพัฒนามนุษย์ การฝึกทั้งด้านพฤติกรรมและด้านจิตใจการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ คือ การใช้ธรรมะชุดหนึ่งที่เรียกว่า ทาน ศีล ภavana ซึ่งในปัจจุบันนี้ มนุษย์มักมองแคบ ๆ ว่า ทาน ศีล ภavana เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์เพียงอย่างเดียว ความจริงแล้ว ทานคือการให้ ศีลคือการไม่เบียดเบียนกัน และการภavanaซึ่งเริ่มต้นด้วยการแผ่เมตตา คือ การปลูกฝังความรัก ความปรารถนาดีต่อกันเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมประจำวันที่มนุษย์ต้องปฏิบัติต่อกัน

นอกจากนั้น พระธรรมปิฎกมองว่า ปัญหาของมนุษย์ในปัจจุบัน คือ การสูญเสียความสามารถในการมีความสุข แม้มนุษย์จะสามารถแสวงหาวัตถุมาได้มากมายแต่ก็ไม่สามารถที่จะทำให้มีความสุขได้ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องพัฒนาความสามารถที่จะทำให้มีความสุขด้วย ถ้ามนุษย์มีความสุขง่ายขึ้นสิ่งที่จำเป็นอาจความสุขก็มีความจำเป็นน้อยลง ทำให้สามารถเชื่อมแม่เพื่อมนุษยได้มากขึ้นนำมาซึ่งสังคมที่มีความสุขมากขึ้น และยังทำให้ลดการบริโภค ลดความสิ้นเปลืองแก่ส่วนสาเหตุประการที่ ๓ คือ

“ทิฐิ” ได้แก่ ความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในความคิดทัศนียม อุดมการณ์ ศาสนา ที่ทำให้เกิดความคิดว่าของตนเท่านั้นที่ดี ส่วนของผู้อื่นเลวหมครพระธรรมปิฎกได้สรุปไว้ว่า ตัวกิเลสทั้ง ๓ คือ ตณหา มานะ ทิฐิ นี้เป็นคำควรสำคัญที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า ทัศนคติภาพ หรือทำลายทัศนคติภาพ และเนื่องจากกิเลส ๓ ตัวนี้ ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในที่สุดก็ต้องแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์ และการแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์จะทำได้ก็คือการพัฒนาคนมนุษย์ คือ การให้มนุษย์เป็นคนที่ดีขึ้น

จากทัศนะเรื่องทัศนคติภาพของพระธรรมปิฎก เห็นได้ว่า มีการมุ่งเน้นการสร้างทัศนคติภาพจากภายในอันเป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการสำรวจกิเลสของมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องภายในและเป็นบ่อเกิดจากการขาดทัศนคติภาพภายในจิตใจนี้ สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การยูเนสโกที่ว่า “สงครามเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ ดังนั้น จะต้องเสริมสร้างความปรารถนาที่จะปกป้องทัศนคติภาพให้เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ด้วย”

จะเห็นได้ว่า ทัศนะเรื่องทัศนคติภาพในมุมมองของพระธรรมปิฎกเป็นการตีความผ่านคำสอนทางพระพุทธศาสนา โศกการเน้นเรื่องการควบคุมตนเองของมนุษย์ไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลสซึ่งหากพุทธศาสนิกชนสามารถปฏิบัติตามอย่างจริงจัง ทัศนคติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอนบนแนวทางนี้ เพราะนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนนั่นคือทัศนคติภาพนั่นเอง

๒.๓.๕ สมาคมนักการศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพของโลก (NGO ของ UN)

สมาคมนักการศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพของโลก (NGO ของ UN) ได้ให้ความหมายของสงครามว่า เป็นตัวแปรผกผันตัวเดียวกับสันติภาพ หมายความว่าแตกต่างกันในระดับความมากน้อย แต่ไม่ได้แตกต่างกัน หรือประเภทแตกต่างกัน เช่นเดียวกับความร้อนและความเย็น ความร้อนน้อยก็คือเย็น ความเย็นน้อยก็คือร้อน สงครามและสันติภาพมีทิศทางอยู่ตรงกันข้ามของสภาพการณ์เดียวกัน ดังรูปที่ ๑ บางครั้งให้คำนิยามสันติภาพว่า คือ สภาวะที่ไม่มีสงคราม (the absence of war) คำนิยามดังกล่าวนี้มีข้อสังเกตว่าเป็นคำนิยามเชิงปฏิเสธ (negative) ซึ่งไม่ค่อยเหมาะสม ถ้าจะมองว่าขณะที่เลิกสงครามแล้วเรียกว่าสันติภาพได้หรือไม่ ทั้ง ๆ ที่ความทุกข์ยากของทั้งสองฝ่ายยังไม่หมดไป นักวิจัยสันติภาพหลายกลุ่มนิยามคำจำกัดความเชิงบวก (positive peace) มากกว่า เพราะคลุมไปถึงความยุติธรรมและการพัฒนาตนเองด้วย ดังที่กรีกโบราณนิยามไว้แต่โบราณว่าสันติภาพ หมายถึง

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร

โปรดนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอบพระคุณ

สภาพที่มีระเบียบข้อบังคับที่เป็นระบบหนึ่งของการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยไม่ใช้กำลัง (the presence of order: a system for resolving conflicts without violence) สภาพหลักสูตรและการสอนของโลก (World Council of Curriculum and Instruction) ได้ทำการวิเคราะห์ห่มโนทัศน์เกี่ยวกับคำสันติภาพอย่างพิสดารในการประชุมวิชาการโลก (World conference) ที่อังกฤษเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๕ ได้อธิบายว่า สันติภาพเป็นศัพท์ที่ใช้กับความหมายของมนุษย์ได้หลายระดับด้วยกัน แต่ละระดับใหม่ โนทัศน์ผันแปรไปจากกัน องค์การนี้ได้วิเคราะห์สันติภาพออกเป็น ๘ ระดับ ดังนี้

๑) สันติภาพภายในบุคคล (Intrapersonal peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งในตัวบุคคล คือ ผู้ที่มีจิตใจสงบสุข (peace of mind)

๒) สันติภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างบุคคล

๓) สันติภาพภายในหมู่คณะ (Intragroup peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในหมู่คณะ

๔) สันติภาพระหว่างหมู่คณะต่าง ๆ (Intergroup peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน

๕) สันติภาพภายในเผ่าพันธุ์ (Intracial peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในแต่ละเผ่าพันธุ์

๖) สันติภาพระหว่างเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์เผ่าต่าง ๆ ต่อกันและกัน

๗) สันติภาพภายในประเทศชาติ (Intranational peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันภายในชาติหนึ่ง ๆ

๘) สันติภาพระหว่างประเทศชาติ (International peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างประเทศชาติต่าง ๆ

๙) สันติภาพของโลก (World peace) สภาพของทั้งโลกเป็นปกติสุขปราศจากสงครามความขัดแย้งและมีความยุติธรรม

ระดับของสันติภาพทั้ง ๙ นี้เป็นการจำแนกแบบแบ่งเป็นชั้น (Hierarchical order) สูงถึงต่ำชั้นต่ำสุด คือ สันติภาพภายในบุคคลจึงมีความสำคัญเป็นมูลฐานของระดับที่สูงขึ้นไป การแก้ไขความขัดแย้งภายในบุคคลจึงเป็นการเริ่มต้นการขุดรากของปัญหาความขัดแย้งระดับอื่น ๆ อีก ๘ ระดับที่สูงกว่า นั่นคือการให้การศึกษามีคุณภาพแก่ประชากรทุกคน เพื่อขจัดความขัดแย้งในตนเองให้หมดสิ้นไปก่อนสันติภาพในระดับอื่น ๆ จะเกิดตามมา

๒.๔ ปรัชญาสันติภาพโลกตะวันตก

มีนักวิชาการชาวตะวันตกหลายคนที่พยายามจะอธิบายปรัชญาของทฤษฎีสันติภาพแต่ในที่สุดผู้เขียนจะกล่าวถึงนักวิชาการท่านหนึ่งที่มองสันติภาพในเชิงสร้างสรรค์ ท่านนี้คือ

ศาสตราจารย์ วิเซนต์ มาดินเอส กูซมัน (Vicent Martínez Guzman) ผู้ซึ่งนับได้ว่าเป็นนักปรัชญาสันติภาพที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งในโลกแห่งวิชาสันติศึกษา ซึ่งได้รับรางวัลเกี่ยวกับปรัชญาสันติภาพไว้มากมายคือ “ปรัชญาเพื่อการสร้างสันติภาพ (ที่หลากหลาย)” (Filosofía para hacer las paces) โดยมีการวิเคราะห์ที่เกี่ยวกับสันติภาพและการพัฒนา โดยเนื้อหาอันจะรวมถึงวิวัฒนาการของสันติศึกษาในโลกตะวันตก ไปจนถึงการเชื่อมโยงการใช้สันติวิธีและการพัฒนาสังคมในบริบทของโลกที่พัฒนาแล้ว กำลังพัฒนา และด้อยพัฒนา กูซมันให้นิยามของสันติภาพไว้ว่า “สันติภาพนั้นเกิดจากการตื่นตัวของผู้คนในแต่ละชุมชนที่จะสร้างสังคมแห่งสันติสุขในบริบท

ของแต่ละชุมชนเอง” ในภาษาสเปน คำว่า สันติภาพ (Paz) สามารถใช้ในรูปแบบของพหูพจน์ได้ เพราะฉะนั้นความหมาย ของคำว่า “Paces” นั้นก็คือความหลากหลายของสันติภาพ สันติภาพในหลากหลายบริบท และรูปแบบของสันติภาพที่สร้างขึ้นและดำรงอยู่โดยผู้คนในแต่ละกลุ่มชน

นอกจากนั้น กูซมัน ได้เชื่อมโยงแนวคิดของสันติศึกษาในแง่มุมมองและมุมมองต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แนวคิดทั้งหลายเหล่านี้ กูซมันเชื่อว่าจะจะเป็นแนวทางที่จะสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมทางสังคมอันสันติสุข ตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็กจนถึงระดับชุมชนโลก หลักความคิดทางสันติศึกษาเหล่านี้ตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่ามนุษย์นั้นมีศักยภาพในการสร้างสรรค์และทำลาย ทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติทางสันติวิธีที่สร้างสรรค์จะช่วยนำพาให้มนุษย์ คิดและทำในสิ่งที่เป็นคนประ โยชน์ต่อตนเอง และสิ่งแวดล้อมรอบตัวและคุณ ประ โยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นก็ส่งผลให้มีวิวัฒนาการของสันติวัฒนธรรมขึ้นในสังคมมนุษย์ด้วยแนวคิดเช่นนี้อาจจะกล่าวได้ว่า กูซมันได้รับอิทธิพลทางความคิดด้านปรัชญาสันติภาพ สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์จากแนวคิดและปรัชญาของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ผู้ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นนักปรัชญาที่นิยามความหมายของสันติภาพในเชิงสร้างสรรค์เป็นคนแรก ๆ ทฤษฎีสำคัญของนักปรัชญาท่านนี้ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาอ้างถึงในงานเขียนของ กูซมัน คือ “สันติภาพอันสถาพร” (Perpetual Peace) และ “เป้าประสงค์แห่งกฎที่เป็นสากล” (Cosmopolitan intent) ซึ่งแนวปรัชญาทั้ง สองนี้ได้ให้นิยามของความสามารถของมนุษย์ในการที่จะทำการใดๆที่เป็นคุณแก่ผู้อื่น กิจกรรมใดๆที่ทำโดยบุคคลใด ๆ ก็ตามต่างก็อยู่ภายใต้เจตจำนง และผลแห่งการกระทำที่ผู้อื่นนั้นรับรู้ เข้าใจ และนับว่ากิจกรรมนั้น ๆ เป็นคุณด้วย จึงจะนับว่ากิจกรรมนั้น ๆ เป็นคุณธรรมในงานเขียนของกูซมัน เขาอ้างอิงนักสันติศึกษาที่โด่งดังท่านหนึ่ง คือ โจฮัน เกาล์ดุง (Johan Galtung) ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาของสันติศึกษายุคใหม่ ดังนั้น ผู้เขียนจึงแนะนำแนวคิดของนักสันติศึกษาท่านนี้ มาอธิบายพอสังเขป โดยบทความนี้ได้สรุปความจากหนังสือของเกาล์ดุงที่โด่งดังเล่มหนึ่ง คือ “สันติภาพโดยสันติวิธี” (Peace by Peaceful Means) การอธิบายความคิดและปรัชญาสันติภาพของเกาล์ดุงจะทำให้เกิดความเชื่อมโยงในแนวคิดของ กูซมัน และนิยามต่าง ๆ ของสันติศึกษาได้ดียิ่งขึ้น

๒.๕. การศึกษาปรัชญาสันติภาพในโลกตะวันตก

การศึกษาปรัชญาสันติภาพร่วมสมัยใน โลกตะวันตกนั้นสามารถแบ่งได้เป็นระยะ ๆ ดังต่อไปนี้

ระยะที่หนึ่ง คือ การศึกษาสันติภาพเชิงลบและการศึกษาสันติภาพในแง่ลบของการศึกษาสงครามในบริบททางวิทยาศาสตร์ระยะนี้การศึกษาเรื่องสันติภาพนั้นเกิดขึ้นจากสาเหตุหลายประการ แต่ประการที่สำคัญที่สุดก็คือ ความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงสภาวะที่ผู้คนต้องเจ็บป่วยล้มตายเนื่องจากผลของสงคราม ซึ่งการศึกษาสันติภาพในระยะนี้ก็มีวัตถุประสงค์ลึกลับกับห้วงเวลาที่โลกตะวันตกเพิ่งจะผ่านสงครามโลกครั้งที่หนึ่งมาหมาด ๆ ชาวยุโรปได้รับความทุกข์อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามครั้งนั้นอย่างมาก ดังนั้น การศึกษาทฤษฎีสันติภาพในยุคนี้จึงเน้นไปที่การศึกษาสงครามและความเกี่ยวข้องของสงครามต่อสภาวะที่ก่อให้เกิดความไม่มีสันติภาพ การศึกษาช่วงนี้มีประเด็นทางความคิดที่น่าสนใจอยู่หลายประการ โดยผู้เขียนจะอธิบายพอสังเขปได้ ดังนี้

๑) การวิเคราะห์เชิงคุณภาพของ (สภาวะ) สงคราม ซึ่งมีการศึกษาถึงสาเหตุของการทำสงครามโดยอิงหลักวิทยาศาสตร์ โดยการวิเคราะห์นำมาซึ่งความเห็นที่ว่าสงครามก่อกำเนิดจากการที่มนุษย์มอง พวกเขาด้วยกันเป็น “เรา” และมองผู้อื่นเป็น “เขา” ดังนั้นสงครามก่อกำเนิดโดยความมุ่งหมายที่จะขจัดความเป็นอื่นออกไปจากกลุ่มสังคมที่แสดงความเป็น “เรา” - ตามหลักทฤษฎี “Polemology” - (สงครามต่อต้านผู้ที่แปลกแยกจากเรา) นักวิชาการที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ก็คือ Kenneth Boulding, Herbert Kelman, และ นักคณิตศาสตร์ที่โด่งดัง Anatol Rapoport ผู้คิดค้น ทฤษฎีเกมส์ทฤษฎีโครงข่ายสังคม และอีกหลายทฤษฎี และท่านผู้นี้ ได้มีบทบาทที่สำคัญมากในการลดอาวุธนิวเคลียร์ในเวลาต่อมา

๒) ความพยายามที่จะอธิบายทฤษฎีสันติภาพตั้ง อยู่บนพื้นฐานความเข้าใจในแบบตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับ “ความทันสมัย” (แบบตะวันตก) “แบบอย่างตะวันตก” “ชาวผิวขาว” และ “ความเป็นชาย”

๓) ความต่างระหว่างสงครามคือ “เขา” (Polemos) และสงครามภายใน “Stasis” (civil war) - no war is civil นักคิดหลายท่านในยุคนี้เห็นว่า ถ้าต้องการสันติภาพ (เรา) ต้องเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับสงคราม (ในตุลาชาติไทยมีคำกล่าวที่ว่า “แม้หวังตั้งสงบจงเตรียมรบให้พร้อมพร้อม” ซึ่งน่าจะตั้ง อยู่บนพื้นฐานความคิดแบบเดียวกัน)

๔) ในยุคนี้คำจำกัดความของ “สันติภาพ” ก็คือ สถานะที่ปราศจากสงคราม

๕) และในขณะที่เดียวกันความขัดแย้งถูกมองว่าเป็นเงื่อนไขด้านลบ ซึ่งสามารถแก้ไขได้ด้วย “วิธีการแก้ไขความขัดแย้ง” (Conflict resolution)

๖) การช่วยเหลือทางมนุษยธรรมก็ถูกจำกัดภายใต้ทัศนคติ ในแบบตะวันตกสมัยใหม่ คนขาว และเพศชาย (ซึ่งเป็นผลสะท้อนความคิดในช่วงที่ชาวตะวันตกเป็นเจ้าของานิคม)ระยะที่สอง คือ

ระยะที่สันติภาพถูกนำมารวมไว้กับการพัฒนา ในยุคนี้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพนั้นดำเนินไปพร้อมกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ การศึกษาเรื่องสันติภาพและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพก็มีการพัฒนาขึ้นและมีการอธิบายแนวคิดต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อนมากขึ้นในยุคนี้การศึกษาปรัชญาสันติภาพได้รับการยอมรับมากขึ้น มีการจัดตั้ง สถาบันที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยสันติภาพ ความรุนแรง ความขัดแย้ง และสันติวิธีขึ้นมากมายในทวีปยุโรป อเมริกา และประเทศญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. ๑๙๕๕ โจฮาน เการ์ดูง ได้ก่อตั้ง สถาบันวิจัยสันติภาพขึ้น ณ กรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์ นักวิชาการท่านนี้ได้ชื่อว่าเป็น บิดาของสันติวิธีร่วมสมัย และเป็นผู้ที่ให้คำจำกัดความของ สันติภาพเชิงบวก สันติภาพเชิงลบ ความรุนแรงทางโครงสร้างและวัฒนธรรม ฯลฯ ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าและงานวิจัยในยุคนี้มักจะตั้งอยู่บนฐานความคิดในเรื่องสันติภาพเชิงบวกและการวิเคราะห์ความรุนแรงทางโครงสร้างรวมทั้ง การสร้างความยุติธรรมและความเท่าเทียมกัน นอกเหนือไปจากนั้นด้วยแนวคิดที่ว่าการพัฒนา (สังคม) ซึ่งเป็นรากฐานของการตอบสนองความต้องการพื้นฐานนั้นเป็นเครื่องมือที่จะเสริมสร้าง ศักยภาพของมนุษย์ หลายองค์กร (หรือรัฐ) จึงริเริ่ม โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาต่าง ๆ ความรุนแรงทางโครงสร้างถูกนำไปใช้ในการอธิบายความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศโลกที่สาม ซึ่งในทางการเมืองประเทศที่พัฒนาแล้วบางประเทศก็ใช้เงิน ไข่นี้ในการแทรกแซงการเมืองในประเทศอื่น ๆ ภายใต้อธิบายของการพัฒนา ซึ่งนักคิดหลายท่านให้คำจำกัดความพฤติกรรมเช่นนี้ว่าเป็นรูปแบบใหม่ของการล่าอาณานิคม และในหลาย ๆ กรณีด้วยซ้ำอย่างในเรื่องการพัฒนาที่ถูกนำไปใช้ในการหยุดการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์ (ซึ่งเป็นปฏิปักษ์โดยตรงของระบอบทุนนิยมในโลกใหม่) อันเนื่องมาจากแรงผลักดันของแนวคิด “การพัฒนา นำพาสันติภาพ (สุข)” จึงทำให้เกิดการก่อตัวขององค์กรเอกชน (เพื่อการพัฒนา) ที่เราเรียกว่า Non – Governmental Organization หรือ NGO ที่เรารู้จักกันดี ในองค์กรเอกชนเหล่านี้มีหลายองค์กรที่เป็นองค์กรขนาดใหญ่และทำงานในหลาย ๆ ประเทศซึ่งเรามักจะเรียกว่า International Non-Governmental Organization (INGO) ระยะที่สาม คือ ระยะที่ผู้คนเริ่มให้ความสำคัญกับการลดกำลังอาวุธให้ความสำคัญกับเรื่องความเท่าเทียมกันทางเพศ และการดูแลผู้พลในขณะนี้สันติศึกษาไม่มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดไปจากยุคก่อนหน้ามากนัก กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพและสันติวิธีจะมุ่งเน้นไปที่การร่วมมือกัน (ทางสังคม) ในความพยายามที่จะกดดันให้ประเทศ (รัฐ) ต่าง ๆ ทั่วโลกได้ระงับถอยคืนรายของการแข่งขันกันสะสมอาวุธยุทธโปกรณ์ และการรณรงค์การลดอาวุธประจำการเพื่อลดความตึงเครียดระหว่างรัฐ ในบรรดาอาวุธที่อยู่ในเป้าหมายการจำกัดจำนวนที่สำคัญก็คือ อาวุธนิวเคลียร์ในยุคนี้นักสันติวิธียังให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวที่จะสร้างความยอมรับ (ที่เท่าเทียมกัน) ระหว่างเพศหญิงและเพศชาย (เพศที่สามยังไม่ใช่ประเด็นหลัก) มีการเรียกร้องให้องค์กรทั้ง ภาครัฐและเอกชนเห็นความสำคัญและปฏิบัติคือ

ผู้หญิงด้วยมาตรฐานเดียวกันกับผู้ชายนอกเหนือไปว่านั่นด้วยเหตุการณ์ของสงครามกลางเมืองในหลายพื้นที่นักสันติวิธีในยุคนี้ ก็ได้ให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้พลอยอันเนื่องมาจากภัยสงครามนอกเหนือไปว่านั่นในจำนวนผู้พลอยเหล่านี้ก็มีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่อพยพด้วยเหตุผลทางการเมืองและเหตุผลทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ซึ่งไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนกลุ่มนี้ก็ต่ำกว่าระดับที่ยอมรับได้ระยะที่จะก้าวไปสู่อนาคตอาจจะกล่าวได้ว่าระยะนี้ก็คือ เวลาตั้ง แต่ปัจจุบันนี้เป็นต้นไปสิ่งที่นักสันติศึกษาพยายามที่จะผลักดันให้เกิดขึ้นในสังคมก็คือ วัฒนธรรมและวิธีการที่จะนำไปสู่การสร้างสันติภาพ เราต้องการให้การศึกษาทางสันติภาพ ขยายขอบเขตให้กว้างขวางขึ้นเพื่อสังคมในวงกว้างจะเข้าใจว่าสันติภาพ (รวมทั้งสันติวิธี ความขัดแย้ง และความรุนแรง) ไม่ใช่เรื่องที่ไม่ไกลตัวหรือเป็นเรื่องที่มีความสลบซับซ้อนจนยากที่จะเข้าใจ นักสันติศึกษาต้องแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ สันติวิธี ความขัดแย้งและความรุนแรงนั้นเป็นเรื่องที่สามารถจะเข้าใจและวิเคราะห์ได้โดยอาศัยความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ระยะปัจจุบันการพัฒนาของสันติศึกษาได้มีการขยายกรอบการศึกษาไปครอบคลุมแนวความคิดที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งในแง่มุมมองของสังคมวิทยาแล้วความเชื่อมโยงกันของแต่ละอนุภาคของสังคมล้วนเป็นสิ่งที่สำคัญควรค่าแก่การศึกษาทั้งสิ้น แนวคิดของสันติศึกษาในยุคนี้เริ่มจากการล่มสลายของกำแพงเบอร์ลิน ซึ่งในทางสัญลักษณ์แล้วเปรียบได้กับการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก ในช่วงของการเปลี่ยนถ่ายทางสังคมครั้ง นี้ ภูมิมันได้เสนอแนวคิดที่ว่าสังคมโลกนั้นมีวิวัฒนาการมาจากวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ของสงครามและความรุนแรงมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว นำจะถึงเวลาที่มนุษยชาติร่วมกันสร้างวัฒนธรรมที่จะนำมนุษย์ไปสู่สังคมที่มีความสันติสุข และสังคมสันติสุขก็จะสร้างสันติวัฒนธรรมต่อเนื่องกันไป วัฒนธรรมสันติและสันติวัฒนธรรมนั้นจะเกิดขึ้น ได้จากปัจจัยที่สำคัญหลายประการดังที่จะนำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

๑) การมีทัศนคติและมาตรฐานร่วมกันในเรื่องของวัฒนธรรม ซึ่งมาตรฐานเหล่านี้ต้องประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐานที่มีมาในอดีตแต่ต้องเพิ่มขอบข่ายให้รวมถึงปัจจัยพื้นฐานที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น เอกสิทธิ์ อัครสิทธิ์ อิศราภาพ เสรีภาพ ฯลฯ

๒) ต้องคอยคำถามให้ได้ว่าความจำเป็นพื้นฐานที่กล่าวไปนั้นจะได้รับค่าจำกัดความโดยที่สังคมกำหนดให้เป็นพื้นฐานที่มีมาตรฐานหรือเป็นการสร้างสรรค์ในแนวคิดที่ใช้ร่วมกันได้

๓) ต้องให้ความสำคัญกับความหมายของความยุติธรรม ว่าความยุติธรรมนั้นจะเป็นการปรับเปลี่ยนของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพึงพอใจต่อบัจจัยพื้นฐานนั้นๆ ในกรณีนี้ (ความยุติธรรม) ก็จะมีความก้าวหน้าและเคลื่อนไหวเสมอ หรืออ้างถึงความยุติธรรม ในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งความยุติธรรมในรูปแบบนี้ก็จะเป็นอุปสงค์ของการหาข้ออ้างของการไม่ยอมรับ

(กลุ่มที่ไม่ใช่พวก) การจำกัดขอบเขต หรือการหาประโยชน์จากผู้อื่น ซึ่งความยุติธรรมประเภทหลังนี้จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการฉวยโอกาสได้

๔) ครอบคลุมความคิดแนวใหม่อาจจะตั้งอยู่นอกกรอบเดิม หรือการเติมเต็มกรอบเดิมอาจจะต้องคิดนอกกรอบปรัชญาสันติภาพและสันติวัฒนธรรมควรจะประกอบไปด้วยแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้คือ

(๑) โลกที่คำนึงความมั่นคงของสังคมมนุษย์โดยรวมซึ่งความมั่นคงของสังคมโลกที่ว่านี้จะอยู่เหนือความสำคัญของความเป็นชาติ ซึ่งการดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนี้ เอมมานูเอล คานท์ได้อธิบายไว้ว่ามนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในการเปิดใจให้รับรู้และเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายของกันและกันได้ แต่สังคมมนุษย์ไม่ควรยอมรับการถูกบังคับให้ยอมรับ

(๒) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ซึ่งจะทำให้ผู้ที่มีสิทธินี้จะได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้ที่ได้รับการต้อนรับมากกว่าการถูกรอนสิทธิในฐานะที่เป็น "ผู้อื่น"

(๓) สิทธิในการเป็นประชากรโลก อันจะนำมาซึ่งการกระทำต่อกันในสถานะที่เป็นมนุษย์คู่เคียงกัน ซึ่งเอมมานูเอล คานท์ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการสร้างความรุนแรงเฉกเช่นเดียวกับความสามารถในการสร้างสันติภาพ แต่เขาเชื่อว่าถ้าเราปรารถนาจะให้ผู้อื่นทำดีกับเรา เราก็ย่อมจะทำดีกับผู้อื่นคู่เคียงกัน

(๔) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ซึ่งจะนำมาซึ่งความชอบธรรมที่จะเป็นในสิ่งที่แตกต่าง หรืออยู่ในวัฒนธรรมที่ต่างไป

(๕) สิทธิในการเป็นประชากรโลก มีอำนาจเหนือกว่าความสัมพันธ์ของโลกาภิวัตน์การครอบครองทรัพย์สินและการแลกเปลี่ยน เพราะกิจกรรมที่เป็นความสัมพันธ์ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์นั้น ไม่ได้แปลกแยกสิทธิของมนุษย์แต่ละคนบนพื้นโลกเพราะมนุษย์แต่ละคนก็ยังมีสิทธิต่อผิวโลกในความเท่าเทียมกัน

(๖) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ก็คือสิทธิที่จะได้รับการต้อนรับอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตามเนื่องด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์แต่ละคนนั้นมีสิทธิที่จะอยู่บนโลกใบนี้เท่า ๆ กัน เพราะฉะนั้นไม่ว่ามนุษย์ผู้นั้นจะอยู่ที่ใดก็ตามย่อมจะดำรงไว้ซึ่งสิทธินั้นโดยสมบูรณ์

(๗) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ควรที่จะปกป้องรักษามนุษย์จากความรุนแรง

(๘) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ย่อมจะทำให้มนุษย์ยอมรับในสิทธิของผู้อื่น และพร้อมที่จะเข้าใจสังคมและวิถีการปกครองของผู้อื่นในสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่ ด้วยเหตุที่มนุษย์ไม่สมบูรณ์แบบเราจึงไม่สามารถบอกได้ว่าเราดีกว่าคนอื่นหรือสังคมเราดีกว่าสังคมอื่น

(๙) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ย่อมรักษาไว้ด้วยสิทธิที่จะได้รับและเข้าถึงการพัฒนาและการปกครองโดยประชาชนในรูปแบบของประชาธิปไตยที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด การที่

มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของคนได้อย่างต่อเนื่องจะเป็นเครื่องมือที่จะให้สังคมมนุษย์ได้เริ่มที่จะก้าวเข้าสู่การปกครองที่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงได้

สิทธิถือว่าเป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่กำเนิด เป็นสิ่งที่มาพร้อมกับการเป็นมนุษย์ตั้งแต่ออกจากครรภ์มารดา เมื่อชีวิตเจริญวัยขึ้นสิทธินั้นได้ถูกรวบให้ผู้ปกครองเป็นผู้ดูแล เพื่อความสงบของสังคม จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีสิทธิที่กระทำสิ่งใดก็ได้แต่ต้องคำนึงถึงความถูกต้องเป็นหลัก เพื่อไม่ให้เดือดร้อนแก่บุคคลอื่น สิทธิของมนุษย์จึงถูกรักษาไว้และใช้ในส่วนที่เป็นประโยชน์เท่านั้น

๒.๖ วิธีการสร้างสันติภาพ

๒.๖.๑ วิธีไร้ความรุนแรงของฮัน ชาร์ป

นักวิชาการในค่านี้นี้ได้ใช้วิธีหลายวิธีในการจัดประเภทของการไม่ใช้ความรุนแรง ฮันชาร์ป เป็นผู้จัดประเภทของการไม่ใช้ความรุนแรง ที่เน้นความเชื่อที่เป็นระบบมากที่สุด เขาได้แบ่งประเภทความเชื่อหรือหลักการที่ปฏิเสธความรุนแรงออกเป็น ๖ ประเภท

ประเภทที่ ๑ การไม่ต่อต้าน (Nonresistance) กลุ่มคนที่ถูกจัดอยู่ในประเภทนี้เป็นกลุ่มที่ปฏิเสธความรุนแรงทางกายภาพทั้งปวง ไม่ว่าจะในระดับปัจเจกชน ระดับรัฐ หรือระดับนานาชาติก็ตาม พวกนี้ปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนอย่างเคร่งครัดจะไม่ยอมเข้ามามีส่วนร่วมในการสงครามหรือรับราชการ พวกนี้อาจปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐในเรื่องต่าง ๆ ควบเท่าที่ไม่ขัดกับความเชื่อในศาสนาของตน

ประเภทที่ ๒ การตกลงประนีประนอมอย่างจริงจัง (Active reconciliation) กลุ่มนี้ปฏิเสธความรุนแรงและเชื่อว่าภาระจะแก้ปัญหาก็ได้เฉพาะระดับปัจเจกชนนั้น จะทำได้ด้วยการประสานประโยชน์และประนีประนอมกันอย่างจริงจัง คนกลุ่มนี้จะพยายามหาทางเปลี่ยนทรหณะหรือนโยบายของกลุ่มที่กำลังขัดแย้งกันด้วยการพยายามแสดงเหตุผลให้ฝ่ายตรงข้ามยอมรับ พวกนี้ไม่เข้ามาดำเนินการโดยตรงและไม่กำหนดยุทธวิธีตายตัว โดยพวกนี้มีคติที่สำคัญ ๓ ประการ คือ จะพยายามปรับปรุงชีวิตของตนเองก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงผู้อื่น เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสำคัญและมีคุณค่าไม่ว่าจะท่ามกลางแก่ไหน เชื่อว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า อันได้แก่สันติภาพและความยุติธรรม

ประเภทที่ ๓ การต่อต้านทางศีลธรรม (Moral resistance) กลุ่มนี้เชื่อว่าความชั่วเป็นสิ่งที่ต้องต่อต้าน แต่ด้วยวิธีการในทางศีลธรรมและเป็นสันติวิธีเท่านั้น การต่อต้านทางศีลธรรมนี้หมายรวมถึงการที่บุคคลปฏิเสธที่จะมีส่วนร่วมกับความชั่ว เช่น การทำสงคราม และการที่ปัจเจกชนจะต้องทำการบางอย่างเพื่อต่อสู้กับความชั่ว เช่น การพูด การเขียน หรือการสั่งสอน ผู้ที่เชื่อในแนวทางนี้แม้จะไม่เน้นไปที่การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สังคมโดยรวม หรือมุ่งเปลี่ยนแปลง

สังคมทั้งระบบ แต่ก็สนับสนุนการปฏิรูปสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะโดยการผ่านกระบวนการนิติบัญญัติ ระบบการศึกษา และการพยายามชักจูงเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ประเภทที่ ๔ การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นบางเรื่อง (Selective nonviolence) ลักษณะเด่นของกลุ่มนี้คือการปฏิเสธการเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ความรุนแรงบางเรื่อง โดยมากมักเป็นสงครามระหว่างประเทศ แต่ในบางกรณีก็เต็มใจให้ใช้ความรุนแรงเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง ตามความเป็นจริงคนส่วนใหญ่อาจถูกจัดเข้าอยู่ในประเภทนี้ คือ มักจะไม่เห็นด้วยที่ประเทศของตนจะทำสงคราม แต่อาจเห็นด้วยที่รัฐจะใช้กำลังจัดการกับปัญหาภายในบางอย่าง

ประเภทที่ ๕ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha) เป็นกลุ่มที่ใช้สันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะคานธี ผู้ที่เชื่อในสัตยาเคราะห์หรือหลักแห่งสัจจะนี้จะมุ่งเข้าถึงสังขรณ์ด้วยความรักและการกระทำคานธี เชื่อว่าเมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคม เราต้องทำพหุความขัดแย้งนั้นตรง ๆ และปฏิบัติการใช้ความรุนแรงมากมายหลายวิธีจะเข้ามาแทนที่ที่จงลางถ การใช้ความรุนแรง หรือการสงครามได้ คานธีเชื่อว่าสัตยาเคราะห์ที่มีรากฐานอยู่บนความเชื่อมั่นในใจคน มีประสิทธิภาพเหนือกว่าสันติวิธีหรือปฏิบัติการ ใช้ความรุนแรงชนิดที่นำมาใช้เป็น โขบายชั่วคราวชั่วคราว

ประเภทที่ ๖ การปฏิวัติใช้ความรุนแรง (Nonviolent revolution) คนกลุ่มนี้เชื่อว่าการแก้ไขปัญหาทางสังคมในปัจจุบัน มีรากฐานอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางพื้นฐานในระดับปัจเจกชนและสังคมเท่านั้น กลุ่มนี้มักจะยอมรับแนวทาง ๔ ประการ คือ

๑) ให้ปัจเจกชนพัฒนาชีวิตของตนเอง

๒) พยายามให้สังคมยอมรับหลักการแนวสันติ เช่น สันติวิธี ความเสมอภาค การร่วมมือกัน ความยุติธรรม และอิสรภาพเป็นคำนิยามหลัก

๓) สร้างสรรค์ระเบียบทางสังคมที่เสมอภาคมากขึ้นมีการกระจายอำนาจและมีเสรีภาพมากขึ้น

๔) ต่อสู้กับความขัดแย้งในสังคมด้วยปฏิบัติการใช้ความรุนแรง คนกลุ่มนี้จะยึดมั่นกับการไม่ใช้ความรุนแรงอย่างเคร่งครัด ชิน ชาร์ป ผู้ซึ่งศึกษาวิธีการสันติวิธีจากประวัติศาสตร์การต่อสู้ของขบวนการสามารถรวบรวมวิธีการสันติวิธีไว้ได้ ๑๕๘ วิธี จำแนกใหญ่ ๆ ได้ ๑๒ ประเภท^{๖๖} ได้แก่

(๑) การประท้วงและ โหม่นน้ำใจโดยสันติวิธี เป็นวิธีการ ในเชิงสัญลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อชักจูงฝ่ายตรงข้ามหรือคนอื่น ๆ ให้มาเห็นด้วยกับฝ่ายตน หรือเพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจของกลุ่ม เช่นการชุมนุมเดินขบวน การแสดงเสียดสีล้อเลียน การส่งจดหมายเปิดเผย

^{๖๖}ชัชวรินทร์ สดาอาณันท์, สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๓-๑๒๒

(๒) การไม่ให้ความร่วมมือ (No cooperation) วิธีการนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๓ กลุ่ม คือ

- การไม่ให้ความร่วมมือทางสังคม คือ การปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมตามปกติกับบุคคลที่มุ่งจะคัดค้าน การระงับกิจกรรมทางศาสนา คือ บุคลากรทางศาสนาหยุดทำพิธีทางศาสนา แก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือบางทีก็ใช้วิธีความไม่ร่วมมือกับกิจกรรมประเพณีและสถาบันสังคม บางกลุ่มใช้วิธีอพยพออกเพื่อประท้วง อันเป็นการแสดงออกถึงการไม่ยอมรับอำนาจของสถาบันทางการเมืองโดยสิ้นเชิง

- การไม่ให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เป็นการหยุดยั้ง หรือปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอย่างเฉพาะเจาะจงอาจแยกออกได้เป็นสองกลุ่มหลักคือ การคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ และการนัดหยุดงาน

- การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมือง เป็นการปฏิเสธที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ในรูปแบบที่เคมีภายใต้สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ในทางปฏิบัติจะต้องมีประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมด้วยการไม่ให้ความร่วมมือทางการเมืองนี้อาจปฏิบัติโดยเจ้าหน้าที่รัฐบาลหรือแม้แต่โดยรัฐบาลเอง

ความสำคัญของการไม่ร่วมมือทางการเมืองจะเพิ่มขึ้นตามจำนวนผู้คนที่เข้าร่วม การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมืองมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น การปฏิเสธที่จะช่วยเหลือกองกำลังของรัฐ การคว่ำบาตรการเลือกตั้ง

(๓) การแทรกแซงโดยไร้ความรุนแรง วิธีการประเภทนี้แตกต่างจากสองประเภทแรก ตรงที่วิธีการนี้เป็นการแทรกแซงเข้าไปในสถานการณ์ ซึ่งสามารถให้ผลได้ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ อาจจะแยกสลาย หรือแม้แต่ทำลายแบบแผนพฤติกรรมที่มีอยู่ นโยบาย ความสัมพันธ์ หรือสถาบันที่ควรคัดค้าน วิธีการประเภทนี้บางครั้งก็ก่อให้เกิดแบบแผนพฤติกรรม หรือสถาบันใหม่ที่ประชาชนพอใจ วิธีการแทรกแซงโดยไร้ความรุนแรงนี้อาจเป็นการมุ่งแทรกแซงทางจิตวิทยา ทางกายภาพทางสังคม เศรษฐกิจหรือการเมืองก็ได้ เช่น อาจหมายถึงการลดอาหารประท้วง การนั่งยึดมือ การขวางกั้นพาหนะกีดขวางทางเดิน การยึดพื้นที่ก่อสร้าง การแสดงมหรสพล้อการเมืองเผด็จการ การชุมนุมสินค้าตีตลาด การตั้งองค์กรเศรษฐกิจแบบใหม่ขึ้นมา การตั้งรัฐบาลหรือสถาบันซ้อน การยอมเข้าคุกจนล้น หรือแม้กระทั่งการสร้างภาระหนักแก่ระบบบริหารด้วยการที่ประชาชนจงใจเรียกใช้บริการอย่างล้นหลาม ก็ถือเป็นการแทรกแซงทางการเมืองโดยไร้ความรุนแรงได้ วิธีการนี้เป็นการท้าทายโดยตรงและฉับพลันกว่า ๒ วิธีแรกที่กล่าวมา ถ้าประสบความสำเร็จชัยชนะมักจะมีเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าการใช้วิธีการก่อนหน้านี้ เพราะการแทรกแซงโดยตัวของตัวเองจะมีผลในทางแยกสลายซึ่งยากจะมีสิ่งใดทนทานได้ในระยะยาว แต่ผลลัพธ์ก็ไม่ได้หมายความว่าประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็วเสมอไป เพราะในบางทีก็อาจนำมาซึ่งการปราบปรามอย่างรุนแรงและ

รวดเร็วกว่าวิธีการต่าง ๆ ทั้ง ๓ ประเภท คือ การชักชวน การไม่ให้ความร่วมมือ และการแทรกแซง โดยไม่ใช้ความรุนแรง มีการปฏิบัติเป็นตัวอย่ามาแล้วในอดีต เป็นการดำเนินการ โดยจงใจเพื่อตอบสนองความต้องการในสถานการณ์ขัดแย้งขณะนั้น วิธีการเหล่านี้แพร่ขยายไปทั่วโดยอาจมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมใหม่บ้าง วิธีการทั้งหมดล้วนมีรากฐานมาจากทฤษฎีแห่งอำนาจที่ว่า อำนาจดำรงอยู่ได้ด้วยการยอมรับเชื่อฟังจากประชาชน ฝ่ายประชาชนนั่นเองเป็นผู้ใช้อำนาจในการเชื่อฟังของคน การยุติการเชื่อฟังจึงเป็นการใช้อำนาจเพื่อลดทอนหรือแยกสลายอำนาจเดิมนั่นเอง

ประเด็นที่ต่อเนื่องตามมาก็คือสันติวิธี หรือปฏิบัติการไร้ความรุนแรงมีพลวัต (Dynamism) อย่างไร การอธิบายพลวัตของปฏิบัติการไร้ความรุนแรง หมายถึง การอธิบายว่าปฏิบัติการไร้ความรุนแรงทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับชัยชนะได้อย่างไร และทำให้ฝ่ายตรงข้ามพ่ายแพ้ได้อย่างไร

ฮิน ชาร์ป อธิบายว่า หากการปฏิบัติการประสบความสำเร็จ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในสามแนวทางใหญ่ ดังนี้

๑) การเปลี่ยนทัศนคติ (Conversion) เมื่อใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงแล้ว ฝ่ายตรงข้ามจะมีปฏิกิริยาต่อการกระทำที่ไร้ความรุนแรง จนในที่สุดจะเกิดทัศนคติใหม่ขึ้น โดยให้การยอมรับต่อเป้าหมายของผู้ปฏิบัติการเหล่านั้น ดังที่เกิดในการเดินขบวนขับไล่ประธานาธิบดี มาร์กอสแห่งฟิลิปปินส์เมื่อปี ๑๙๘๖

๒) การโอนอ่อนผ่อนตาม (Accommodation) คือ ฝ่ายตรงข้ามยอมตามข้อเรียกร้องและปรับเปลี่ยนเข้ากับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น โดยมีได้เปลี่ยนทัศนคติของตนเองแต่อย่างใด ตัวอย่างในกรณีนี้เช่น การนัดหยุดงานทำให้โรงงานไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้ โรงงานก็ขาดทุน ผู้บริหารจึงยอมขึ้นเงินเดือนเพราะเห็นว่าจะก่อให้เกิดผลเสียหายเชิงธุรกิจน้อยที่สุด

๓) การบังคับโดยไม่ใช้ความรุนแรง (Nonviolent coercion) ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงอาจทำให้อำนาจของคู่ต่อสู้ลดทอนหรือถูกทำลายลง จนไม่สามารถจะควบคุมสถานการณ์ได้ เช่นการพ่ายแพ้ของประธานาธิบดีมาร์กอสต่อพลังชาวฟิลิปปินส์ บางส่วนก็เป็นผลมาจากการที่ฐานกำลังอำนาจของคนถูกลดทอนลงไป ก่อถึงส่วนใหญที่เคยสนับสนุนมาร์กอสยุติการเชื่อฟังประธานาธิบดี มาร์กอสจึงต้องพ่ายแพ้และเดินทางออกนอกประเทศ นั่นหมายถึงว่ามาร์กอสถูกบีบให้พ่ายแพ้ด้วยปฏิบัติการไร้ความรุนแรงอันทำให้อำนาจของมาร์กอสต้องถูกแยกสลาย

๒.๖.๒ แนวทางการส่งเสริมสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

แม้ว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมทุก ๆ ระดับปรารถนาจะให้เกิดขึ้น แต่ยังไม่มียุติวิธีใดที่จะทำให้มนุษย์และสังคมประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นมาได้ ดังนั้น สันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับมนุษย์และสังคม

ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านไว้ ๒ ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ส่วนปัจเจกบุคคลกับส่วนสังคม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวทางส่งเสริมปัจเจกบุคคล

๑) ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาคีหรือถูกต้องสมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาแบบสุนัขหางด้วน คือ ต้องมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและมีความรู้ด้านศีลธรรมหรือธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง หรือสมบูรณ์ด้วย

๒) ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทางสติปัญญา สุขภาพอนามัยทางกาย คือ ร่างกายไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียน พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของจิต สุขภาพอนามัยทางจิต คือ จิตปกติ ไม่เป็นกวนวิกลจริต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของสติปัญญา และสุขภาพอนามัยทางสติปัญญา คือ ไม่มีความเห็นผิด เข้าใจผิด เชื่อผิดและไม่เป็นทาสของกิเลส พร้อมสำหรับจะแก้ปัญหายุ่งยากให้ลุกลงไปด้ว

๓) ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง หรือไม่มีปัญหาครอบครัว คือ มีความเป็นอยู่ที่ถูกต้องดีกันและกันตามหลักธรรมะเรื่องทศ ๖ ได้แก่ ทิศข้างหน้า คือ บิคาบมรา ทิศข้างหลัง คือ ลูกหลาน ทิศข้างซ้ายคือมิตรสหาย ทิศข้างขวา คือ คุรบาอาจารย์ ทิศข้างบนคือผู้มีอำนาจ ผู้บังคับบัญชา พระมหากษัตริย์ สมณะสงฆ์ ทิศข้างล่าง คือ คนที่อยู่ได้บังคับบัญชา คนยากจน คนใช้คนกรรมกร ๔) ส่งเสริมให้บุคคลมีระบบเศรษฐกิจที่ดี คือ เป็นบุคคลที่ไม่ยากจน ไม่เดือดร้อน มีระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่ากินอยู่พอเต่าที่จะให้สำเร็จประโยชน์ในการเป็นอยู่ แล้วทำหน้าที่ได้มากมาย ถ้ามีเหลือก็ใช้ไปเพื่อประโยชน์ของสังคม หรือสาธารณประโยชน์

๕) ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักธรรมะดี จรู่ว่าธรรมะ คือ หน้าที่ที่ถูกต้องของมนุษย์ หน้าที่แบ่งเป็น ๒ ชั้น ได้แก่ หน้าที่ชั้นที่หนึ่งพื้นฐานทั่วไป คือ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ ต้องทำทุกอย่างเพื่อให้ชีวิตรอดอยู่ได้ เป็นหน้าที่ระดับโลกียะ และหน้าที่ชั้นที่สองคือ ให้รอดจากความทุกข์ ความบีบคั้นของโลก เป็นหน้าที่ระดับโลกุตระ ดังนั้น แม้ว่าบุคคลจะมีหน้าที่อย่างโลกียะ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ในโลก แต่ต้องมีชีวิตอย่างโลกุตระ คือ มีหน้าที่ไม่ใ้เรื่องโลก ๆ ความเห็นแก่ตัว ฤษชองงุมารอบงำทำให้เป็นทุกขีได้

๖) ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว คือ รักผู้อื่น เพราะนำหลักการระงะสูงตุลมาใช้คือ ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เรามีปัญหาคือ ความทุกข์อย่างเดียวกัน คือ เกิด แก่เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน แล้วเราจะเบียดเบียนกันทำไม เราจะเอาเปรียบกันทำไม เราจะรังเกียจกันทำไม เราจึงรักผู้อื่น

๗) ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม คือ มีการคิด การพูด การกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความปกติ ความสงบสุขหรือสันติภาพ แต่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาโกลาหลวุ่นวายวิกลจริตคนใด ๆ ที่ตรงกันข้าม

๘) ส่งเสริมให้บุคคลมีสัมมาทิฐิ คือ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ที่ถูกต้องย่อมจะก่อให้เกิดการคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้องตามไปด้วย สัมมาทิฐิจึงเป็นความรู้ที่เป็นรากฐานของศีลธรรม

๙) ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนมีชีวิตเย็น ชีวิตเย็นนี้มี ๒ แบบ คือ ชีวิตเย็นอย่างผู้มีกิเลสแต่กิเลสไม่เกิดขึ้น เพราะสามารถควบคุมเอาไว้ได้ เรียกว่า "ชีวิตเย็นแบบชาวโลก" และ "ชีวิตเย็นอย่างผู้ไม่มีกิเลส" คือ แบบของพระอรหันต์ เพราะหมดกิเลส โดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นอีก

แนวทางส่งเสริมด้านสังคม

๑) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า "ธัมมิกสังคมนิยม" กล่าวคือระบบที่คนร่ำรวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ โดยการร่วมมือกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับทะนุบำรุงส่งเสริมรักษาทรัพยากรของธรรมชาติ และทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก หรือทำสิ่งที่ไม่มีความหมายกลายเป็นของมีค่า และเป็นระบบเศรษฐกิจที่จัดการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์สูงสุดทางจิตวิญญาณ คือ บรรลุมรรค ผลนิพพาน

๒) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจนก็ตาม ต่างก็พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ โดยมีหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจ คือ มีความรู้สึกันว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งสิ้น

๓) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่ทำให้อยู่กันอย่างผาสุกโดยไม่ต้องใช้ศาสตรา โดยไม่ต้องใช้อำนาจ และระบบการเมือง ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น รัฐบาล การบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ รัฐสภา พรรคการเมือง เป็นต้น จะต้องมิตีลธรรม คือ ความถูกต้องเป็นหลักในการปฏิบัติทั้งนักการเมืองและประชาชน

๔) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบการปกครองทั้งหลายที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม ต้องถือเอาธรรมะ คือ ความถูกต้องเป็นใหญ่ มีความถูกต้องเป็นหลัก โดยที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ต้องมีธรรมะ มิตีลธรรม คือ ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ

๕) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ศีลธรรมที่ถูกต้องคือศีลธรรมที่เป็นไปตามหลักของศาสนาที่ถูกต้อง เพราะศีลธรรมเป็นผลผลิตที่ออกมาจากหลักเกณฑ์ของศาสนา เพราะฉะนั้นศาสนาจะต้องเป็นระบบที่ถูกต้องด้วย ศาสนาที่ถูกต้องจึงหมายถึง ศาสนาที่มนุษย์สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ถูกต้องคือสันติภาพแก่มนุษย์

๖) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้องไม่เป็นการศึกษาชนิดสุนัขหางด้วนกล่าวคือ การศึกษาจะต้องสอนให้คนมีทั้งความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการและการประกอบอาชีพได้อย่างถูกต้อง มิตีลธรรม เหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์ สามารถพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจสูง คือ

ทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาเป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นสาวกที่ดีของศาสนา

๑) ส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงระบบการกำจัดมลภาวะเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างไปจนถึงวิทยาการสำหรับการเป็นอยู่ของชุมชน ทุกทิศทางทุกระดับ ที่ถูกต้อง โดยการดำเนินการให้มีลักษณะพอดี และสามารถควบคุมให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสันติสุขได้ เรียกว่า นิเวศวิทยาที่ถูกต้อง เหมาะสมแก่ความมีสันติภาพ

สันติภาพ เป็นที่มนุษย์เรียกร้องและต้องการมาตลอด เพราะสันติภาพจะต้องข้ามกับสงคราม สงครามเป็นสิ่งที่ไม่มนุษย์ไม่ยอมให้เกิดขึ้น เพราะจะก่อให้เกิดความสูญเสีย แก่ชีวิตและทรัพย์สิน การสร้างสันติภาพ จึงควรมีได้ในทุกส่วนของสังคม เช่น บ้าน สถานศึกษา สังคม ศาสนา และระดับโลก ทำให้เกิดเป็นระบบนิเวศ อาศัยซึ่งกันและด้วยความเข้าใจและเมตตาต่อกัน

๒.๑) ศาสนากับสันติภาพ

๒.๑.๑ พระพุทธศาสนากับสันติภาพ^{๑๑}

สันติภาพ หรือ Peace เป็นสภาวะการณ์ในอุดมคติที่ทุกคนต่างมุ่งหวังให้มวลมนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้ในโลกใบนี้ได้อย่างสงบสุขและสันติ หากแต่สันติภาพมิได้สร้างกันได้ง่าย ๆ

สันติภาพตรงกันข้ามกับ สงคราม หรือ War ซึ่งนับว่ามีชื่อเสียงใหม่ แต่การแก่งแย่งชิงดีสู้รบ ทำลายล้าง และหาผลประโยชน์ ความสุขความสบาย และอำนาจของคนบนพื้นฐานของความทุกข์ยากของผู้อื่น มีมาช้านานตั้งแต่สมัยอดีตกาลนี้ ยกตัวอย่างเช่น สงครามมหาภารตะ สงครามโลก ถึงสองครั้งมาจนถึงสงครามอิรัก จะเห็นได้ว่ามนุษย์ไม่สามารถกำจัดความในจิตใจได้ สงครามจึงเกิดเพราะคัมภีร์ของคณาจารย์นั่นเอง

ตามที่สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช ฯ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมมงคลของชีวิต” ว่า “มูลเหตุที่ทำให้เกิดความตึงเครียดและสงครามขึ้นในโลกนั้น คือ คัมภีร์กล่าวถึงความทะยานอยากในจิตใจของบุคคล หรือ โลกะ โทสะ โมหะ กิเลสเหล่านี้เป็นไฟเผาโลกอยู่ทุกกาลสมัยและเป็นนายที่บงการมนุษย์ให้เบียดเบียนทำลายล้างกันและกัน” และ “พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบบริกรรมที่ไม่สงบของโลกล่าง ๆ และได้ทรงปฏิบัติ เป็นการแก้ที่พระองค์เองก่อน คือ ได้ทรงหักคัมภีร์ได้ทรงละ โลกะ หรือราคะ และ โทสะ โมหะในพระองค์ให้หมดสิ้น” จึงอาจกล่าวได้ว่าแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาเป็นหลักคำสอนที่มุ่งให้เกิดสันติภาพและความสงบสุขในโลกอย่างแท้จริงที่

^{๑๑}Thaieurope, “พระพุทธศาสนากับสันติภาพของโลก”, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๒,

จะต้องเกิดจากสันติภาพในจิตใจของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้น และสันติภาพในใจของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วย “ปัญญา” การจะบรรลุได้ถึงสันติภาพในจิตใจของแต่ละคน สันติภาพในสังคมและสันติภาพในโลก นับเป็นเรื่องที่อาจพูดได้ง่ายแต่ปฏิบัติยาก หากแต่จะยากสักเพียงใด แต่ศาสนาพุทธพร่ำสอนให้มนุษย์ยึดระปฏิบัติ โดยเน้นแนวทางการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของคำสอนของพระพุทธเจ้าอันจะนำมาซึ่งความสุขและสันติภาพในโลก

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ และหลังจากนั้นขอยกตัวอย่างคำเทศนาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ได้กล่าวไว้ถึงหลักการในพระพุทธศาสนาที่จะเป็นทางแก้สงครามและก่อให้เกิดความสุขและสันติภาพในโลกได้ และท้ายที่สุด จะขอยกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาบางประการที่พุทธศาสนิกชนควรยกย่องไว้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อจะดำเนินชีวิตในโลกยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีสันติภาพและสงบสุข

พระพุทธศาสนา ถือเป็น “ศาสนาแห่งความรู้” เพราะเกิดจากพระปัญญาครีสุ์ของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาองค์สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งของโลก ความรู้แจ้งเห็นจริงของพระพุทธเจ้า ถูกถ่ายทอดเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาอันที่เป็นยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า แก่นแท้ของปรัชญาและคำสอนในพระพุทธศาสนานอกจากจะมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักคิด เรียนรู้ เพื่อให้เกิดปัญญาและความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองแล้ว ยังมีหมายสูงสุดให้สังคมโลกและมนุษย์ในโลกอยู่กันอย่างสงบร่มเย็นและมีสันติสุข

ขอยกลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา ตามที่พระมหาควาสยาม วชิรปญฺโญ ได้กล่าวไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดียว่า พระพุทธศาสนาเป็น.....

๑) ศาสนาแห่งความรู้และความจริง พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธองค์เอง จากปัญญาของพระองค์ และธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ คือ อริยสัจ ๔ ก็เป็นความจริงอย่างแท้จริง ทรงตรัสรู้โดยไม่มีใครสั่งสอน

๒) ศาสนาแห่งความอิสระเสรีภาพ พุทธศาสนาแทบจะเป็นศาสนาเดียวที่ไม่ผูกติดกับพระเจ้า พุทธศาสนาไม่มีการบังคับให้คนศรัทธาหรือเชื่อ แต่ให้สามารถพิสูจน์ได้โดยตนเอง

๓) ศาสนาแห่งสันติภาพ ในกระบวนการนั้กคิดของโลกศาสนา พุทธศาสนาได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่า เป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะ ไม่ปรากฏว่ามีสงครามเกิดขึ้นในนามศาสนา หรือเผยแผ่ศาสนาโดยการบังคับผู้คนให้นับถือ ให้เสรีภาพในการพิจารณา ให้มีปัญญากำกับการศรัทธา

พระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นหลักคำสอนที่ตั้งอยู่บนหลักของความรู้และความจริงแล้ว ยังมุ่งสร้างสันติภาพในโลก และที่สำคัญให้เสรีภาพมนุษย์ในการพิจารณา วิเคราะห์ และเข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาได้ด้วยตนเอง จึงเป็นศาสนาที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุ ด้วยผล มิได้บังคับ

ให้มนุษย์มีแต่ความเชื่อเท่านั้น (ซึ่งนับว่าแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ อีกหลายศาสนาอย่างมาก) ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงถือเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง กล่าวคือสันติภาพในฐานะที่เป็น จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา และสันติภาพในส่วนของหลักการและการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งจุดมุ่งหมายนั้น

สันติภาพในฐานะเป้าหมายสูงสุดของศาสนาไม่ต้องอธิบายมากนักก็สามารถเข้าใจได้ เพราะเป็นสันติภาพมิได้เป็นเพียงจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่เป็นจุดหมายร่วมสากลของมวลมนุษยชาติและศาสนาอื่น ๆ ด้วย แต่จะขอกล่าวเพิ่มเติมในส่วนของสันติภาพที่เป็นหลักการและคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยขออนุญาตยกคำเทศนาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) วิทยุแฉกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม มาบางส่วน ซึ่งท่านได้กล่าวไว้อย่างน่าฟังเกี่ยวกับแนวทางเพื่อแก้สงคราม หรือที่ท่านเรียกว่า “วิถีแห่งสันติภาพ”

หลักการของพุทธศาสนาที่จะช่วยลดสภาวะสงครามและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก ได้แก่ หลักการที่ว่า เหวไม่ระงับด้วยการจองเวร หรือ เหวย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร เพราะการจองเวรจะไม่รู้จักจบสิ้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า เรื่องการจองเวรและการจะมีสันติภาพในโลก ได้มี ๓ ระดับด้วยกัน คือ

- ๑) การก่อเวรจนอีกฝ่ายหนึ่งพ่ายแพ้ หมดสิ้นชาติพันธุ์ไป ไม่สามารถก่อเวรตอบ ได้ ใ้คืออีก
- ๒) คนที่ถูกกระทำ เรียนรู้ที่จะยอมหรือเลิกหาขต่อกัน กล่าวคือ ชนะได้โดยธรรม
- ๓) ในระยะยาว สันติภาพอาจเกิดได้โดยการไม่มีการก่อเวรขึ้นมาเลย อันเป็นจุดหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ กล่าวคือมนุษย์เป็นผู้สร้างสันติภาพ ไม่ให้มีความรุนแรง ไม่เบียดเบียนรักใคร่กลมเกลียว พร้อมกันนั้น มนุษย์ต้องมีความพร้อมด้วยปัญญา

ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ให้เจริญในอารยธรรม โดยการใช้อนุญาเพื่อนำไปสู่สันติภาพและความสงบสุขนับเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ท่าอย่างไรจึงจะไม่มีการจองเวร ในขณะที่มนุษย์แต่ละคน และแต่ละประเทศต่างมุ่งหาผลประโยชน์ของคนในโลกเพื่อความอยู่รอดและความสมบูรณ์พูนสุขที่มากขึ้น แล้วทุกคนทุกประเทศจะมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้อย่างไร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “หลักการที่ต้องปฏิบัติเพื่อนำไปสู่สันติภาพอาจจะยากยิ่ง แต่เราต้องเริ่มทำ เราจะมาอ้างความยากไม่ได้ ต้องทำความเข้าใจหลักการไว้ก่อน” หลักการมี ๒ ประการ ได้แก่

- ๑) การเข้าใจถึงปัญหาและเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสงครามและความไม่มีสันติภาพ

๒) การพยายามกำจัดความหวงแหนกีดกันประการแรกที่ต้องเข้าใจและรู้ซึ่งก่อนเป็นจุดเริ่มต้น คือ ระบุปัญหาและเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสงคราม และความไม่มีสันติภาพ

เหตุปัจจัยที่ทำให้คนขัดแย้ง แก่งแย่ง ค่อสู้ ครอบงำพินกันทั้งในระดับคน ระดับสังคมและระดับประเทศ คือ คัดหมา มานะ และทฐิ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ ออยากได้ ออยากใหญ่ และใจแคบ

๑) ออยากได้ คือ ออยากได้ผลประโยชน์ ทรัพย์สินสมบัติ ความพึงพร้อมสมบูรณ์

๒) ออยากใหญ่ คือ ต้องการอำนาจ ต้องการครอบงำผู้อื่น

๓) ใจแคบ คือ ชิดคิดในทฐิ หรือความเชื่อที่งล็กแล้วและแก่ได้ยาก ชิดคิดในลัทธิอุคฆกรรมทางศาสนาอันจะนำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดความเชื่อและลัทธิต่าง ๆ จนก่อเกิดเป็นสงครามได้

ดังนั้น การสร้างสันติภาพในโลก จึงต้อง ไปแก้ที่ต้นเหตุดังกล่าวคือ คัดหมา มานะ ทฐิ หรือความออยากได้ ออยากใหญ่ และใจแคบของแต่ละบุคคล ท่ามกลางต้นเหตุของปัญหาทั้ง ๓ ประการนั้น ได้ว่า เรื่องใจแคบ หรือเรื่องทฐิแก่ยากที่สุด และเพื่อแก้ปัญหอย่างแท้จริงต้องไปแก้ไขโดยละทฐิ ความเชื่อ และความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ ด้วยวิธีการให้การศึกษาและการสร้างมนุษย์ด้วยการศึกษา และคุณธรรม การแก้ทฐิจะแก้ได้ด้วยการสร้างปัญญา

นอกจากเราอยู่ใน โลกแห่งโลกาภิวัตน์ที่มีการสื่อสาร ไร้พรมแดนเข้ามามีบทบาทอย่างมากแล้ว “การเป็นผู้มีจิตใจไร้พรมแดน” และ “การเป็นคนให้ไร้พรมแดน” หรือวิมาวริยชิกติ กล่าวคือ จิตใจแบบเป็นพระอรหันต์ จะนำมาซึ่งสันติภาพที่แท้จริง (ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวเน้นไว้ถึงคำว่า “ผู้มีจิตใจไร้พรมแดน”) หากทำไม่ได้ถึงขั้นนั้น อย่างน้อย “การทำใจให้กว้างขวาง” ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี กล่าวคือยอมรับในความแตกต่าง ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ๆ ไม่มีทฐิ ไม่มียึดมั่นถือมั่นกับความคิดของตนเป็นใหญ่ฝ่ายเดียว มีจิตใจเมตตากรุณา รัก หวังดี และไม่จองเวร ก็อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข และจะนำมาซึ่งสันติภาพได้ในที่สุด

ประการที่สอง หลักการปฏิบัติเพื่อสร้างสันติภาพคือ การกำจัดความหวงแหนกีดกันกัน สงครามและความไม่มีสันติภาพเกิดมาจาก ความหวงแหนกีดกันกัน ใน ๔ เรื่อง ได้แก่

๑. ที่อยู่ที่อาศัยและดินแดน

๒. ผลประโยชน์

๓. พงศ์เผ่าเหล่ากา ชาดิพันธ์ พวกห้อง การแบ่งชั้นวรรณะสีผิว

๔. วิชาความรู้ผลสำเร็จทางภูมิธรรมภูมิปัญญา

หากกำจัดความหวงแหนกีดกันทั้ง ๔ ลงไม่ได้ มนุษย์ก็ยังคงแก่งแย่งกันต่อไป พุทธศาสนา จึงมุ่งสอนให้เราใช้ปัญญาให้รู้เท่าทันความจริง ว่าเรื่องดังกล่าวเป็นความยึดมั่นถือมั่นที่ผิด ต้องรู้ทันเหตุการณ และเลือกปฏิบัติและใช้เรื่อง ๔ ประการข้างต้นด้วยปัญญา กล่าวคือ อาศัยอยู่บนดินแดน/

ประเทศของเรา แสงงหาผลประโยชน์แต่พอประมาณเพื่อหาเลี้ยงชีพ รักพวกห้องเหล่ากอ แต่ไม่แบ่งชาติเชื้อสีผิวและชั้นวรรณะ เร็ยรู้ถึงความแตกต่าง รู้จักหาวิชาความรู้ภูมิปัญญาแต่ไม่หลงเห่นและพร้อมเผยแพร่แบ่งปันแก่ผู้อื่น มนุษย์ยังไม่สามารถกำจัดความหวงเห่นกีดกันดังกล่าวหรือไม่รู้จัดใช้สิ่งเหล่านั้นด้วยปัญญาได้ สันติภาพก็จะเกิดขึ้นได้ยาก สงครามก็ยังมีให้เห็นอยู่ต่อไป

หลักการของพระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวพุทธมีใจกว้าง เพราะถือเสียว่าธรรมะมิได้มีในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่กลับเป็นเรื่องสากล คนที่ทั้งหลายก็อาจจะพบธรรมะได้ และแม้แต่ชาวพุทธเอง พระพุทธเจ้าก็ทรงปรารถนาให้แสงงหาและเข้าใจธรรมะด้วยตนเอง พระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง คือ ผู้ช่วยเกื้อกูลให้แก่คนสามารถพึ่งตนเองในที่สุด "ตนของคนที่พึ่งแก่ตนเอง" อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนิกที่แท้จริง คือ ผู้ที่แสงงหาธรรมะด้วยตนเองและพบธรรมะด้วยตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พยายามพัฒนาสันติภาพในใจตัวเอง

ดังนั้น ชีวิตที่สงบสุขมีสันติภาพ คือ ชีวิตที่ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ และพุทธศาสนิกชนควรนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสตร์และปรัชญาอันล้ำค่าซึ่งมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แล้วเราจะสามารถเป็น "มนุษย์ที่สากล" คือ ไม่แบ่งแยกว่าเป็นเชื้อชาติไหน เผ่าไหน ศาสนาไหน ดึกว่ากัน แต่มีใจกว้าง ใจเป็นกลาง และเป็นสุขและสงบ อยู่ได้ด้วยกันในโลกอย่างมีสันติภาพ

๒.๗.๒ สันติภาพตาม ศาสนาคริสต์

บรรดาคำสอนทั้งหลายของพระเยซูนั้นเทศนาบนภูเขา เป็นคำสอนที่จัดเป็นระบบมากที่สุด และแสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ของพระเยซูที่ต้องการปฏิรูปชีวิตมนุษย์ไปสู่หนทางที่ถูกคือ อีกทั้งยังเป็นหลักจริยธรรมที่พระองค์ทรงมอบให้แก่มนุษย์ทุกคน ได้ปฏิบัติเพื่อความสุขและสันติภาพในโลก จึงเปรียบเสมือนเข็มทิศที่ชี้บอกทางให้มนุษย์สามารถเดินทาง ไปสู่จุดหมายปลายทาง คือ ความมีสันติภาพได้อย่างถูกต้อง อาจกล่าวได้ว่า คำสอนที่ปรากฏบนภูเขาเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงแนวทางปฏิบัติของชาวคริสต์ที่ควรแก่การศึกษา โดยจะยกตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในพระคริสตธรรมคัมภีร์ใหม่ คือ

๑) รักศัตรู

จากมัทธิวนที่ ๕ ข้อ ๔๓ - ๔๔ ในพระคริสตธรรมใหม่ ว่า

ข้อ ๔๓ "ท่านทั้งหลายได้ยินคำซึ่งกล่าวไว้ว่า จงรักคนสนิท และเกลียดชังศัตรู"

ข้อ ๔๔ "ฝ่ายเราบอกท่านว่า จงรักศัตรูของท่าน และจงอธิษฐานเพื่อผู้ที่ข่มเหงท่าน"

คำสอนในตอนนี้เป็นที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักแห่งความเมตตากรุณาต่อศัตรูและการมีสันติภาพ คือไม่เบียดเบียนใคร รักทุกคน แม้แต่ศัตรูผู้ที่คิดร้าย เหมือนดั่งดวงอาทิตย์ที่ส่องสว่างให้แก่โลกอย่างทั่วหน้าโดยไม่เลือกแหล่งที่ บุคคลใดที่ทำดังนี้ได้แล้ว บุคคลนั้นได้ชื่อว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์เต็ม เพราะสามารถต้านทานกระแสกิเลสในจิตใจได้

๒) ความโกรธ

จากมัทธวิบทที่ ๕ ข้อ ๒๑ - ๒๖ ของพระคริสตธรรมใหม่

ข้อ ๒๑ “ท่านทั้งหลาย ได้ยินคำสั่งซึ่งกล่าวไว้แก่คน โบราณว่า อย่างท่าน ถ้าผู้ใดฆ่าคน ผู้นั้นจะต้องถูกพิพากษาลงโทษ”

ข้อ ๒๒ “เราบอกท่านทั้งหลาย ผู้ใดโกรธพี่น้องของตน ผู้นั้นจะต้องถูกพิพากษาลงโทษถ้าผู้ใดจะพูดกับพี่น้องว่า “อ้ายโง่” ผู้นั้นต้องถูกนำไปที่ศาลสูงให้พิพากษาลงโทษ และผู้ใดจะว่า “อ้ายบ้า” ผู้นั้นจะมีโทษถึงไฟนรก”

ข้อ ๒๓ “เหตุฉะนั้น ถ้าท่านนำเครื่องบูชามาถึงแท่นบูชาแล้ว และระลึกขึ้นได้ว่า ที่น้อมมีเหตุขัดเคืองข้อหนึ่งข้อใดกับท่าน”

ข้อ ๒๔ “จงวางเครื่องบูชาไว้ที่หน้าแท่นบูชา กลับไปคืนให้กับพี่น้องผู้นั้นเสียก่อนแล้วจึงค่อยมาถวายเครื่องบูชาของท่าน”

ข้อ ๒๕ “จงปรองคองกับคู่ความโดยเร็วในขณะที่พากันไปศาล เกลือกว่าคู่ความนั้นจะอาศัยท่าน ไว้กับผู้พิพากษาแล้วผู้พิพากษาจะมอบท่าน ไว้กับผู้คุม และท่านจะต้องถูกขังไว้ในเรือนจำ”

ข้อ ๒๖ “เราบอกความจริงแก่ท่านว่า ท่านจะออกจากที่นั่น ไม่ได้จนกว่าจะได้ใช้หนี้จนครบ” จากคำสอนในตอนนี้ได้สะท้อนถึงข้อห้ามเพื่อเกิดสันติภาพในพระธรรมบัญญัติเดิมที่ว่า อย่างท่าน แต่พระเยซู ได้มาขยายคำสอนนี้ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยชี้ให้ทุกคนพึงระวังในด้านจิตใจด้วยมิใช่ระวังแต่ทางกายเพียงทางเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ โกรธซึ่งเป็นอารมณ์ความรู้สึกอย่างหนึ่งที่มีผลในทางกาย การฆ่าหากที่จะเกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีความ โกรธมาเป็นตัวกระตุ้น ในชีวิตประจำวันของเรา จะเห็นได้ว่า การเข่นฆ่าทำลายกัน ล้วนมีสาเหตุมาจากความโกรธทั้งนั้น ความ โกรธจึงเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่ทุกคนต้องระวังอย่าให้เกิดขึ้นได้ เพราะถ้าความ โกรธอยู่กับผู้ใด บ่อมทำให้ผู้นั้นอยากทำร้ายผู้อื่นซึ่งอาจจะแสดงออกมาทางกาย วาจา ใจ ดังนั้น ถ้ามีเรื่องเคืองใจกับผู้ใดก็ควรปรับความเข้าใจกับผู้นั้นก่อนกระทำกิจอื่น ๆ แม้แต่กำลังจะไปไหว้พระก็ถาม ความในใจที่มีอยู่จะต้องปลดเปลื้องให้หมด อย่าได้คิดค้างไว้ เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อทับถมมากเข้าจะมีผลทางกาย ในที่สุดทำให้เกิดการเข่นฆ่าทำลายล้างซึ่งกันและกัน

๓) การกล่าวโทษผู้อื่น

จากมัทธบทที่ ๖ ข้อ ๑-๖ ในพระคริสตธรรมใหม่

ข้อ ๑ “อย่ากล่าวโทษเขา เพื่อพระเจ้าจะไม่ทรงกล่าวโทษท่าน”

ข้อ ๒ “เพราะว่าท่านทั้งหลายจะกล่าวโทษเขาอย่างไร พระเจ้าจะทรงกล่าวโทษท่านอย่างนั้น และท่านจะควงให้เขาด้วยทะนงนอหน้าใจพระเจ้าจะได้ทรงควงให้ท่านด้วยทะนงนอหน้านั้น”

เลือดเนื้อและชีวิตของมุสลิม “สันติภาพ” เป็นคำสอนและอุดมการณ์ที่ได้กลายเป็นความเชื่อมั่นศรัทธาประการหนึ่งของมุสลิม นับตั้งแต่รุ่งอรุณแห่งอิสลามเป็นต้นมาอิสลามได้ดำเนินบทบาทในการแผ่ขยายคำว่า “سلام” แปลว่า “สันติ” ให้ขจรขยายไปทั่วทุกมุมโลก ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า คำนี้เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิตมนุษย์ นั่นก็คือความสงบสุขอย่างแท้จริงทั้งในโลกนี้และปรโลก

๒) “سلام” หรือ “สันติ” คำที่ถูกกล่าวถึงมากในอิสลาม หนึ่งในคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์และความโดดเด่นของอิสลาม ก็คือ การให้ความสำคัญ กับ คำว่า “سلام” ซึ่งมีความหมายว่า “สงบ สันติ ผ่องแผ้ว ปลอดภัยและมีความสุข” คำนี้จะถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งในอัลกุรอานและหะดีษในทุกบริบทและมีติ

หนึ่งในพระนามของอัลลอฮ์ ผู้ทรงทรงประทานศาสนานี้ ก็คือ “อัล-สลาม” หมายถึง ผู้ทรงให้ความปลอดภัย เพราะ พระองค์ประสงค์จะให้เกิดความปลอดภัย ความสุขและสงบผ่องแผ้วแก่จิตใจมวลมนุษยชาติทั้งหลาย โดยการประทานศาสนบัญญัติอันบริสุทธิ์ให้มวลมนุษย์ได้ยึดถือและปฏิบัติ

ดังนั้น ผู้ที่ซุหฺรศาดานี้ ไม่ว่าจะเป็นมุสลิม อุลมาฮ์ (ผู้รู้) นักอะฮฺลอะซันนะฮฺ (นักเผยแผ่ศาสนา) นักกิจกรรมและนักเคลื่อนไหวเพื่ออิสลาม ล้วนเป็นผู้ที่ซุหฺร “สลาม (สันติ)” และ “ความปลอดภัยอันนิรันดร์” ไปมอบแก่คนทั้งโลก

ในการอธิบายถึงภารกิจของศาสนา ท่านศาสดามุฮัมมัด ได้กล่าวว่า “แท้จริง ฉันนี่เป็นความมตคกรูปร่างอย่างหนึ่ง อันเป็นรางวัลที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงประทานมาให้แก่ (สิ่งถูกสร้างทั้งหลาย) อัล-กุรอานได้อธิบายถึง “ศาสดาผู้ประกาศศาสนาอิสลาม” ไว้ว่า “และเรามีได้ส่งเจ้าเพื่ออื่นใดนอกจาก เพื่อเป็นความเมตตาแก่ประชาชนทั้งหลาย” (ซูเราะฮ์ อัล-อัมบิยาฮ์ : ๑๐)

เมื่อมุสลิมพบกัน เขาจะกล่าวทักทาย ด้วยประโยคสั้นๆแต่มีความหมาย นั่นก็คือ “อัสลามูอะลัยกุม” แปลว่า “ขอความสันติจงมีแก่ท่าน” คำกล่าวนี้มีความจำเป็นและสำคัญสำหรับมุสลิมอีกนัยหนึ่ง การแพร่สลามหรือสันติแก่มวลมนุษย์เป็นคำสอนที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์และลักษณะอัน

โดดเด่นของอิสลามและมุสลิม สามารถร้อยดวงใจ ของมุสลิมให้เป็นหนึ่งเดียวและมีภราดรภาพอย่างแน่นแฟ้น อัลลอฮ์ จึงให้มุสลิมยึดมั่นปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ศาสนาอิสลามได้สอนมุสลิมว่า “ผู้ที่ประเสริฐและใกล้ชิดอัลลอฮ์ที่สุด คือ ผู้ที่ขอบอกกล่าวทักทายผู้อื่นด้วยสลาม (สันติ)”

นี่แสดงว่า ศาสนาที่ประชาชนคืออิสลามยึดมั่นและนับถือ นั้น เป็นศาสนาที่เทียบพร้อมไปด้วยหนทางสู่สันติภาพ ในหลักคำสอนอิสลามจึงประกอบไปด้วยคุณค่าต่าง ๆ ที่เกื้อหนุนให้เกิดสันติภาพ ความสงบสุขและความผ่องแผ้ว ชาววมุสลิมจึงเป็นชนที่รักสันติและมีกรปรองคองกันงานะของ ท่านศาสดามุฮัมมัด บทหนึ่ง ได้กล่าวว่า

“อัลลอฮ์ทรงบัญญัติวิธีการกล่าวทักทาย ด้วยการกล่าวสลาม ซึ่งเป็นการให้เกียรติอย่างสูงสำหรับประชาชาติของเรา และเป็นสัญลักษณ์แห่งความปลอดภัยสำหรับพวกซิมมี ที่อยู่ใต้การปกครองของเรา”

พวกซิมมี ก็คือ คนต่างศาสนาที่อาศัยอยู่และเป็นพลเมืองของรัฐอิสลาม พวกเขาเหล่านี้ต้องได้รับการคุ้มครองในสิทธิและเสรีภาพ

มุสลิมเมื่อพบกัน หันทักทายด้วยคำหรือประโยคอื่น เขาต้องเริ่มทักทายด้วย “อัสลามุอาลัยกุม” ก่อน แล้วจึงพูดคุยธุระอื่นๆ ท่านศาสดา ได้กล่าวว่า “จะต้องกล่าวสลาม (สันติ) ก่อนที่จะพูดคุยธุระอื่นๆ” ในการนมาซ อันเป็นการภักดีต่อพระเจ้าเป็นเจ้านั้น หนึ่งในข้อบัญญัติที่จำเป็นคือต้องกล่าวในนมาซ ก็คือ “การอ่านตบียายัต” ซึ่งเป็นการกล่าวขอพรและวิงวอนจากอัลลอฮ์ให้ทรงประทานความสันติแก่ศาสนทูตของอัลลอฮ์ แก่ตัวเองและบ่าวของอัลลอฮ์ที่คิดดีทั้งหลาย

คำกล่าวนี้ จะส่งผลให้มุสลิมที่ซาบซึ่งในความหมาย ได้ชิมซาบ และเริ่มดำเนินชีวิตหลังจากการนมาซ ด้วยสันติธรรม เมตตาธรรม บารอกะฮ์ (มีสิริมงคล) ในขณะที่การนมาซนั้นเป็นศาสนกิจที่สำคัญที่ต้องปฏิบัติแม้ในขณะที่กำลังสู้รบกันก็ตาม

ในขณะที่กำลังสู้รบ ถ้าปรากฏว่า ขณะที่กำลังจะเงื้อมมือมาศัตรูหรือศัตรูขนาดเจ็บหรือพยายามหลบหนี เขาได้กล่าวสลาม ทหารมุสลิมก็ต้องขึงมือเสีย ห้ามชักดาบ ปืนหรืออาวุธอื่นๆมา ศัตรูคนดังกล่าว มันช่างเป็นคำสอนที่ประเสริฐและสูงส่งเหลือเกินอัลลอฮ์ครีตัว

“...และจงอย่ากล่าวแก่ผู้ที่กล่าวสลามแก่พวกเขาว่า ท่านไม่ใช่ผู้ศรัทธา...”

พระองค์อัลลอฮ์ ตลอดจนมวลมาลาอิกะฮ์ทรงให้เกียรติแก่ฆานมุสลิม ด้วยการมอบสลามให้ อัลลอฮ์ครีตัวว่า “การกล่าวทักทายของพวกเขาในวันที่พวกเขาพบพระองค์ คือ ซานติ (สลาม)”

“...และมาลาอิกะฮ์จะเข้ามาหาพวกเขาจากทุกประตู (ของสวรรค์ พร้อมกับกล่าวว่า) ความสันติจึงมีแก่ท่าน...”

ที่ห้ามอกของพวกคนที่ดีๆ (ซอลีฮีน) ในวันปรโลก ก็ถูกขานนามว่า “บ้านสันติสุขและปลอดภัย”

อัลลอฮ์ครีตัวว่า “และอัลลอฮ์ทรงเรียกร้องไปสู่สถานที่แห่งซานติ (คาริสสลาม)...” “สำหรับพวกเขานั้น (พวกที่อยู่ในทางอันเที่ยงตรงนั้น) คือ นิเวศแห่งความปลอดภัย (คารุสลาม)...”

ชาวสวรรค์จะไม่ได้ยินเสียงที่ไม่สุภาพ หยาบคาย ลามกอนาจารและไร้สาระ พวกเขาจะไม่พูดคุยนอกเสียจากด้วยภาษาและคำพูดที่ียบพร้อมด้วยความสันติ

“ในสวนสวรรค์นั้นพวกเขาจะไม่ได้ยินคำพูดที่ไร้สาระและเป็นบาป เว้นแต่คำกล่าวที่ว่า ซานติซานติ...”

การที่อิสลามพูดถึงเรื่องสถาน หรือสันติครั้งแล้วครั้งเล่า นั้น มีจุดมุ่งหมาย เพื่อกระตุ้นเร้าเร้าทุกองคาพยพและความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ของมนุษย์ ให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของคุณธรรมอันดีภาพ อันเป็นค่าสอที่ล้ำค่าและสูงส่งของอิสลามนั่นเอง

๓) ความสัมพันธ์ต่างๆ : เสาสะท้อนคุณธรรมอันดีภาพในอิสลาม

นอกจากการเรียกร้องเชิญชวนและสั่งสอนในเรื่องสันติภาพแล้ว อิสลามยังได้บัญญัติให้คุณธรรมนี้เป็นมูลรากฐานแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรและประเทศต่าง ๆ อีกด้วยหลักการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิม ก็คือ ความเสมอภาคและภราดรภาพ นั่นก็คือ ความสันติสงบสุข และปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความเมตตาและเอื้ออาทรต่อกันในระบบความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิม อัลลอฮ์ตรัสว่า

“แท้จริงศรัทธาชนนั้น เป็นพี่น้องกัน”

ท่านศาสดามุฮัมมัด กล่าวว่า “อุปมามุสลิมคนหนึ่งกับมุสลิมคนอื่น ๆ ในเรื่องความรักเมตตาต่อกัน อุปมาไม้ค้ำร่างกายของมนุษย์ เมื่ออวัยวะใดเจ็บปวด อวัยวะส่วนอื่น ๆ ก็จะพลอยป่วยและนอนไม่หลับไปด้วย”

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับชนต่างศาสนิก ก็คือการทำความรู้จักกัน การเคารพและให้เกียรติกัน การช่วยเหลือบริการและอำนวยความสะดวก การให้สิทธิเสรีภาพและความเป็นธรรมในทุก ๆ ด้าน ซึ่งจะนำไปประจักษ์ไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรกัน อัล-ลอสฺตรัสว่า

“มนุษย์ชาติเอ๋ย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชาย และเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่า และตระกูลเพื่อจะารู้จักกัน แท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ อัลลอฮ์นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า...”

อัล-กุรอาน ได้สั่งเสียให้ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม อัลลอฮ์ ตรัสว่า

“อัลลอฮ์นั้น มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดาผู้ที่มิได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและพวกเขามิได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้า ในการที่พวกเจ้าจะทำความดีแก่พวกเขา และให้ความยุติธรรมแก่พวกเขา แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้มีความยุติธรรม”

๔) อิสลาม : กับการคุ้มครองและเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

อิสลามได้สั่งสอนให้มนุษย์ทุกคนเคารพในเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ สิทธิในชีวิต ทรัพย์สิน การเลือกวิถีชีวิตและการนับถือศาสนาต้องได้รับการคุ้มครองและจะละเมิด “และโดยแน่นอน เราได้ให้เกียรติแก่ลูกหลานของอาดัม และเราได้บรรทุกพวกเขาทั้งทางบกและทางทะเล และได้ให้ปัจจัยยังชีพที่ดีทั้งหลายแก่พวกเขา และเราได้ให้พวกเขาดีเด่นอย่างมีเกียรติเหนือกว่าผู้ที่เราได้ให้บังเกิดมาเป็นส่วนใหญ่”

(๕) สงคราม : ทางออกสุดท้ายและความจำเป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้

เนื่องจากศักดิ์ศรีและสิทธิแห่งความมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องได้รับการคุ้มครอง ดังนั้น การละเมิด
 คุณค่าม ตัดทอนและบิดเบือนสิทธิดังกล่าว ถือว่าเป็นการกระทำความคิดและละเมิดต่อบุคคล

นี่คือมูลเหตุที่แท้จริงที่อิสลามปฏิเสธความขัดแย้งและสงคราม ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ก็ตาม
 เพราะมันเป็นการละเมิดต่อชีวิต และทรัพย์สิน ซึ่งเป็นสิทธิอันชอบธรรมและบริสุทธิ์ของมนุษย์
 นอกจากนั้นสงครามยังเป็นมูลเหตุให้เกิดการทำลายสิ่งดีงามและคุณค่าต่าง ๆ ของชีวิตมนุษย์อีกด้วย

อิสลามจึงห้ามการทำสงครามเพื่อขยายอาณาจักรและดินแดน ขยายอำนาจและอิทธิพล
 ตลอดจนสงครามล่าอาณานิคม อัลลอฮ์ คริสต์ว่า

“นั่นคือที่พำนักแห่งปรโลก เราได้เตรียมมันไว้สำหรับบรรดาผู้ที่ไม่ปรารถนาหยิ่งหยอมใน
 แผ่นดินและไม่ปรารถนาความชั่ว...”

อิสลามห้ามการทำสงครามเพื่อแก้แค้น และสงครามเพื่อทำลายล้าง อัลลอฮ์ คริสต์ว่า

“...และจงอย่าให้การเกลียดชังแก่พวกหนึ่งพวกใด ที่ขัดขวางพวกเจ้ามิให้เข้ามัสยิดหะรอม
 ทำให้พวกเจ้าทำการละเมิด และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกันในสิ่งที่เป็นคุณธรรม และความขำเกรงและ
 จงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกัน...”

อิสลามยังได้ห้ามสงครามที่มีลักษณะเป็นการสร้างความวิบัติและความเสียหาย อัลลอฮ์
 คริสต์ว่า

“และพวกเจ้าอย่าก่อความเสียหายไว้ในแผ่นดิน หลังจากได้มีการปรับปรุงแก้ไขมันแล้ว...”

ในเมื่อเลือดเนื้อและจิตวิญญาณของอิสลาม คือ สันติและความสงบผ่องแผ้ว สงครามจึง
 เป็นเรื่องตรงกันข้ามกับอิสลาม ในทัศนะของอิสลามนั้น สงครามไม่อนุญาติให้เกิดขึ้น เว้นแต่ด้วย
 เหตุผลและเงื่อนไขที่จำเป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ ๑ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เพื่อป้องกันตัวเองจากการรุกรานและคุกคาม อัลลอฮ์ คริสต์ว่า

“และพวกเจ้าจงต่อสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ต่อบรรดาผู้ที่ทำร้ายพวกเจ้า และจงอย่ารุกราน
 แม้แท้จริง อัลลอฮ์ไม่ทรงชอบบรรดาผู้รุกราน”

ประการที่ ๒ เพื่อป้องกันตัวเองจากการกดขี่ทารุณ ข่มเหงรังแกจากผู้กดขี่และผู้ชั่วร้าย
 อัลลอฮ์ คริสต์ว่า

“เมื่อเหตุใดเกิดขึ้นแก่พวกเจ้ากระนั้นหรือ ที่พวกเจ้าไม่สู้รบในหนทางของอัลลอฮ์ ทั้ง ๆ
 บรรดาผู้อ่อนแอ ไม่ว่าผู้ชายและหญิง และเด็ก ๆ ต่างกล่าวกันว่า โอ้พระเจ้าของเรา โปรดนำพวกเรา
 ออกจากเมืองนี้ ซึ่งชาวเมืองเป็นผู้ข่มเหงรังแก และโปรดให้มีขึ้นแก่พวกเราซึ่งผู้คุ้มครองคนหนึ่ง
 จากที่พระองค์ และโปรดให้มีขึ้นแก่เราซึ่งผู้ช่วยเหลือคนหนึ่งจากที่พระองค์”

ประกาศที่ ๓ เพื่อคุ้มครองและปกป้องสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา อัลลอฮ์ ตรีศว่า “และพวกเจ้าจงสู้รบกับพวกเขา จนกว่าจะ ไม่มีการปฏิสนธิศรัทธาใด ๆ ปรากฏขึ้น และการอิวาคะษ ทุกชนิดนั้นต้องเป็นสิทธิของอัลลอฮ์เท่านั้น...”

จากคำอธิบายข้างต้น ทำให้เราทราบถึง กฎเกณฑ์ของสงครามในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่ อิสลามได้บัญญัติไว้

อย่างไรก็ตาม เมื่อฝ่ายศัตรูได้ขอสงบศึกและยุติสงคราม อิสลามก็สั่งห้ามมิให้กองทัพมุสลิม ทำสงครามต่อไป ถ้าหากยังคงคือคือทำสงครามต่อไป ถือว่าเป็นการกระทำที่หะรอม (ที่ต้องห้าม มีความผิด) อัลลอฮ์ ตรีศว่า

“แล้วแน่นอนพวกเขาได้สู้รบกับพวกเจ้าแล้วด้วย แต่ถ้าพวกเขาออกห่างพวกเจ้า โดยที่ไม่ได้ ทำการสู้รบกับพวกเจ้า และได้เสนอเจรจากับพวกเจ้าเพื่อการประนีประนอมแล้ว ไซร้ อัลลอฮ์ก็ไม่ ทรงให้มีทางใดแก่พวกเจ้าที่จะขจัดพวกเขา”

“และหากพวกเขาโอนอ่อนมาเพื่อการประนีประนอมแล้ว เจ้าก็จงโอนอ่อนตามเพื่อการนั้น ด้วย และจงมอบหมายแด่อัลลอฮ์เถิด...”

“และหากพวกเขาต้องการหลอกลวงเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นที่พอเพียงแก่เจ้าแล้ว...”

๖) ห้ามทหารมุสลิมฆ่าพลเรือนผู้บริสุทธิ์

เมื่อสงครามอนุมัติให้ทำสงครามได้ เมื่อมีเหตุจำเป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ อิสลามจึงได้วาง กฎเกณฑ์และกรอบในการทำสงคราม เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติของมุสลิม อิสลามอนุมัติ ให้ทหารมุสลิมฆ่าเฉพาะทหารในสมรภูมิตานั้น ไม่เป็นที่อนุมัติสำหรับชีวิต เลือดเนื้อของพลเรือน ผู้บริสุทธิ์ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับสงคราม ไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขและเหตุผลใดก็ตาม

นอกจากนั้น อิสลามยังได้ห้ามมิให้ฆ่าสตรี เด็ก คนป่วยและบาดเจ็บ คนชรา นักบวชผู้ที่ กำลังประกอบศาสนกิจ ฆ่าฆ่าชลยศึก ห้ามทรมานและหันอวัยวะของข้าศึก ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามคิด และทำลายต้นไม้ แม่น้ำธารน้ำ ทำให้แหล่งน้ำสกปรก และห้ามทำลายบ้านเรือน อีกทั้งอิสลามยัง ได้ ห้ามมิให้คามล่าสัตว์บาดเจ็บสาหัสและหลบหนีขอมแพ้

เราจะเห็นว่า แนวทางอิสลามเป็นทางสายกลางและมีความพอดี พอเหมาะเป็นอย่างยิ่ง สงครามนั้นเป็นเพียงการฆ่าตัดอวัยวะที่เป็นเนื้อร้ายทิ้งเสีย จึงไม่สมควรลามปามและเลยเถิด ไป ฆ่าตัดส่วนอื่น ๆ ที่ยังปกติ ไม่เป็นพิษภัยใด ๆ

๗) อิสลามเรียกร้องเชิญชวนสู่สิ่งที่ดีงาม

อิสลามได้บัญญัติให้มุสลิมรักษาความยุติธรรม ห้ามการกดขี่และเอาเปรียบผู้อื่น คำสอนและคำเรียกร้องเชิญชวนอันสูงส่งและบริสุทธิ์ของอิสลามมีจุดมุ่งหมายให้เกิดความรักใคร่ ประองคอง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การควบคุมตนเอง การเสียสละ การไม่เห็นแก่ตัวและโลกอัน

เป็นปัจจัยที่จะนำมาหนุนย้ไปสู่วิถีชีวิตที่สมบูรณ์สุข สمانกันที่ กลมเกลียว มีความเป็นพี่น้องรักใคร่ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นและเอื้ออาทรกัน

นอกจากนั้น อิสลามยังได้สั่งสอนให้เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับในคุณค่าและสิ่งที่ดีกว่า พร้อมทั้งยึดมั่นว่า สติปัญญาอันเป็นหนทางเดียวที่สามารถสร้างความพึงพอใจแก่ทุกฝ่าย อิสลามไม่มีการบังคับให้ยึดมั่นหรือนับถือศาสนา อีกทั้งยังได้เปิดโอกาสและให้สิทธิในการนับถือศาสนาและเลือกวิถีการดำเนินชีวิตทางโลก ด้วยสติปัญญาและการไตร่ตรองด้วยเหตุผลอัลลอฮ์ตรัสว่า

“ไม่มีการบังคับใด ๆ (ให้นับถือ) ในศาสนาอิสลาม แน่นอน ความถูกต้องนั้นได้เป็นที่กระจ่างแจ้งจากความคิด...”

“และหากพระเจ้าของเจ้าทรงประสงค์ แน่นอน ผู้ที่อยู่ในแผ่นดินทั้งมวลจะศรัทธา เจ้าจะบังคับมวลชนจนกว่าพวกเขาจะเป็นผู้ศรัทธากระนั้นหรือ และมิเคยปรากฏว่าชีวิตใดจะศรัทธา เว้นแต่ด้วยอนุญัตติของอัลลอฮ์ และ พระองค์อัลลอฮ์จะทรงลงโทษแก่บรรดาผู้ไม่ใช้สติปัญญา”

ส่วนศาสนทูตนั้น เป็นเพียงผู้นำสารอิสลามมาเผยแผ่และตักเตือนมวลมนุษยชาติเท่านั้น

“ไอน์บีเอ็อ์ แท้จริง เราได้ส่งเจ้ามาเพื่อให้เป็นพยาน และผู้แจ้งข่าวดี และผู้ตักเตือน และเป็นผู้เรียกร้องเชิญชวนสู่อัลลอฮ์ตามพระบัญชาของพระองค์ และเป็นดวงประทีปอันแจ่มจรัส”

อิสลามตระหนักและรู้ว่า วิถีทางในการระงับและป้องกันมิให้เกิดสงคราม มีอยู่หนทางเดียว คือ การขจัดการกดขี่และธรรมออกไปจากสังคมโลกให้หมด เพราะการกดขี่และธรรมเป็นมูลเหตุให้เกิดสิทธิการวรรคินิยมและการล่าอาณานิคมในทุกยุคสมัยและรูปแบบ

การป้องกันสงครามและการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนนั้น ต้องมีการลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ระหว่างเมืองกับชนบท และต้องขจัดการรังเกียจ เทียบชดผิวและเชื้อชาติ แน่นอน ทั้งหมดนี้ล้วนปรากฏอยู่ในคำสอนของอิสลามทั้งสิ้น เพราะอิสลามเป็นศาสนาที่จุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเสมอภาคและภราดรภาพระหว่างมนุษย์

ฉะนั้น เพื่อหยุดยั้งสงครามและรักษาสันติภาพในโลกนี้ให้มั่นคงยั่งยืน อิสลามจึงได้นำเสนอทางเลือกแก่ชาวโลกว่า

“ต้องนำบัญญัติของอิสลามมาใช้อย่างสมบูรณ์ มีการเรียกร้องเชิญชวนสู่ศาสนาแห่งสันติอย่างจริงจัง พร้อมทั้งจัดการอบรมขัดเกลามวลชนให้ยึดถือปฏิบัติตามหลักการอิสลามอย่างสมบูรณ์และมีชีวิตชีวา ชนรุ่นใหมจะต้องได้รับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและจริยธรรม ปลูกฝังคุณธรรม เช่น ความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง การให้เกียรติและให้อภัย ทรัพยากรทั้งหลายจะต้องถูกทุ่มเทเพื่อการนี้อย่างเต็มที่ จนกระทั่งโลกใบนี้ได้มีโอกาสลิ้มรสความหวานชื่นของสันติภาพที่แท้จริง”

คำสอนอิสลาม ที่ได้หยิบยืมมากล่าวข้างต้น จึงเป็นคำสอนที่สูงส่ง มีค่า บริสุทธิ์และงดงาม อิสลามได้ต่อสู้เพื่อสิ่งนี้มากกว่าสิบห้าศตวรรษ ทั้งนี้และทั้งนั้น ก็เพื่อให้โลกนี้มีสันติภาพที่ยั่งยืน

นั่นก็คือ เมื่ออิสลามได้รับยอมรับจากหูของผู้ที่ขอบฟังเหตุผล จากสมองและใจของผู้ที่ขอบคิดใคร่ครวญหาความจริง มือของผู้ขอบปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม โลกนี้ก็จะดีงาม มีการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ความชั่วร้ายก็จะถูกขจัดไป สันติภาพอันยั่งยืนที่ทุกคนรอคอยจึงเกิดขึ้น “บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงเข้าอยู่ในความสันติ (เข้าอยู่ในบัญญัติอิสลาม) โดยทั่วทั้งหมด และจงอย่าตามบรรดาก้าวเดินของชาดาน แท้จริงมันคือศัตรูที่ซัดแฉงของพวกเขาเข้า แต่ถ้าพวกเขาหันเหออกไปหลังจากได้มีพยานอันซัดแฉงมายังพวกเขาแล้ว ก็พึงรู้เถิดว่า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นทรงเดชานุภาพ ทรงปรีชาญาณ”

๒.๗.๔ การส่งเสริมสันติภาพของศาสนาขง้อ

ศาสนาขง้อมีจุดหมายปลายทางสูงสุด คือ การมีความสุขที่แท้จริงของชีวิต นั่นคือเทียนหรือสวรรค์ วิธีที่จะปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงสวรรค์จึงเป็นแนวทางในการสอนของขง้อ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งหรือเผยแพร่หลักคำสอนของศาสนาขง้อ โดยสอนให้ทุกคนตั้งอยู่ในคุณธรรมของศาสนาโดยมีจริยธรรมทางกายและทางใจอย่างครบถ้วนในตนเอง

ศาสนาขง้อได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่ง รัฐศาสตร์เพราะว่าคำสอนนั้นนำไปใช้ในการปกครองบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความสงบสุขของสังคม

ดังตัวอย่างคำสอนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสันติภาพของสังคมของศาสนาขง้อนั้นมีดังนี้

- มิตรภาพ เม่งจื่อ กล่าวว่า มิตรภาพต้องตั้งอยู่บนฐานอันปราศจากการลำเอียงอิงอาว ฐานะความเป็นอยู่ในหมู่ญาติ มิตรภาพมีอยู่คู่ผู้ใดย่อมหมายความว่าเราต้องการความดีของผู้นั้น การแสดงมิตรภาพแก่คนที่ต่ำกว่าตนเท่ากับการให้ปัญญาและคุณธรรมแก่บุคคลนั้น มิตรภาพถ้าเป็นไปโดยเที่ยงตรงมิตรภาพนั้นก็ตรงเหมือนกัน

- คนพึงแบ่งหน้าที่การงานกันทำ ตามความต้องการของคนเพราะทำเกินแรง ต้องเกิดความวิคร่าคราญใจ คนต้องประพฤติตนอยู่ในทางสายกลาง

- อย่าเพิกเฉยอันเป็นบาปหยาบช้า อย่างเห็นว่าเป็นสิ่งเล็กน้อยเพราะสิ่งเล็กน้อยนั้นอาจเจริญเติบโตเรื่อยไปจนไม่สามารถจะตัดได้

- จงระวังวาจาและร่างกาย ระวังความคิด อย่าเข้าใจว่าทำน้อยแต่ผู้เดียว ไม่มีใครล่วงรู้หรือได้ยินท่าน แต่ต้องจำไว้ว่า เทวคามีอยู่ทุกหนทุกแห่ง

- อย่าเชื่อว่าตนมีกำลังเข้มแข็ง พอสู้ ไม่มีใครทำอันตรายได้ ไม่มีมีมนุษย์คนใดแม้เข้มแข็งที่สุดจะไม่ประสบผู้มีกำลังเหนือกว่า

- ผู้เป็นขบถหรือไร้เหตุผลที่สมควร ชื่อว่าเป็นผู้นำตัวให้ต่ำกว่าระดับสังคม แต่ผู้ครองราชย์ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมต่ำยิ่งกว่านั้น คนดีย่อมมีความกตัญญูสามอย่าง คือ กตัญญูตติยของสวรรค์ กตัญญูผู้มีอำนาจ และกตัญญูตติยของนักรบราชย์

- บันดาลผู้มีสติปัญญาสูงสุด กับคนที่โง่งที่สุด ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะเหตุคือสิ่งแวดล้อม

- การศึกษาที่ปราศจากความคิด ก็เสียกำลังเปล่า ความคิดที่ปราศจากการศึกษา ยิ่งสูญเสียกำลังหนักลงไปอีก

- เมื่อยากจนต้องไม่บ่น เมื่อร่ำรวยต้องไม่เย่อหยิ่ง

- ไม่มีเพื่อนคนใดประเสริฐเท่าตนเอง

- จงตอบแทนความชั่วด้วยความสุจริตธรรม จงตอบแทนความกรุณาด้วยความกรุณา

- ความจงรักภักดีต่อพ่อแม่ คือการที่ถูกไม่คือคำนึงว่า พ่อแม่ทำถูกหรือผิด

- ความกตัญญูกตเวทียี่เป็นรากฐานของคนดี ร่างกายของเรา ฅมทุกเส้นของเรา เมื่อหนึ่งมั่งสาทุกส่วนของเรา พ่อแม่เป็นผู้ให้มาทั้งสิ้น เราจะต้องไม่ทำร้ายท่านให้เจ็บป่วย เดือดเนื้อร้อนใจ

- เคารพ เลี้ยงดูเมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิต แสดงความเศร้าโศกเมื่อท่านสิ้นชีวิต ทำพิธีศพให้ท่าน เหล่านี้คือหน้าที่ขั้นพื้นฐานของลูก

- ในคน ๓ คนที่เดินมานั้น ต้องมีคนหนึ่งเป็นครูของเราได้

- จงเคารพบูชาผีศาจและพระเจ้า แต่ควรอยู่ให้ห่าง

- ความเจริญและความเสื่อม สุขหรือทุกข์ย่อมสำคัญต่อบุคคลจะอยู่ที่การบัญชาของพระเจ้า หรือภัยพิบัติอันใดก็หาไม่ได้

- รัฐบาลที่กตัญญูนั้นร้ายยิ่งกว่าเสือเสียอีก (เรื่องมือขู่ฯ ขงจื้อกับศิษย์ไปพบหญิงหม้าย ร้องไห้โหยหวนเพราะน้ำชาย สามิ ลูกชาย ถูกเสือกัดตาย จึงถามว่าทำไมจึงทนอยู่ที่นั่น หญิงนั้นตอบว่า เพราะที่นั่น ไม่มีรัฐบาลที่กตัญญู)

- ขงจื้อได้สร้างหลักการปกครองชื่อ ได้ทั้ง ซึ่งไม่มีมีการแบ่งเชื้อชาติแต่ให้ถือว่าทุกคนเป็นเพื่อนร่วมโลก แต่ถ้าถักนี้ใช้ไม่ได้ก็ให้ใช้หลักเขี้ยวคัง มีรัฐบาลเฉพาะแต่ละรัฐปกครองพลเมืองอย่างพ่อแม่ทั้งจริง

๑. เขี้ยว คือ ความกตัญญูกตเวทียี่

๒. ที่ คือ ความสามัคคีในระหว่างพี่น้อง

๓. จง คือ ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพี่น้อง

๔. ซัน คือ ตั้จจะ

๕. หลี่ คือ นิติธรรม ประเพณี

๖. อี้ คือ ทำแต่สิ่งทีถูกต้องตามธรรม

๗. เหลียน คือ สุจริต สะอาด

๘. ฉวี คือ มีศิริ โอศติประ

คุณธรรมต่าง ๆ ที่ขงจื้อสอนไว้เพื่อความอยู่ดีของสังคม เช่น
การศึกษา

- การศึกษาเป็นรากฐานของสังคมยิ่งกว่ากฎหมาย

- การอ่านโดยไม่คิด ทำให้คนมีจิตใจไม่เป็นระเบียบ

- การคิดโดยไม่อ่านตำรา ทำให้คนมีความคิด ไม่ได้ตราฐ

ความรู้จักประมาณ

- คนใจกว้างย่อมรู้จักพอ และสำรวมใจไว้ได้

- คนใจแคบมักเป็นทุกข์และกังวลใจอยู่ตลอดเวลา

- เมื่อจนไม่ต้องบ่น และเมื่อร่ำรวยไม่ต้องขี้บอ

ความกรุณา

- งดตอบแทนความกรุณา (ความดี) ด้วยความกรุณา (ความดี)

ความยุติธรรม

- งดตอบแทนความชั่วด้วยความยุติธรรม คือ ผู้ทำความชั่วร้าย หรือความผิดจะให้ภัยกับ

ง่าย ๆ แปลว่า ไม่ได้ ต้องได้รับโทษตามสมควร (ยุติธรรม) แก่ความผิดร้าย

ขงจื้อยอมไม่ได้ที่จะให้คนคิดลอยนวลไปได้ด้วยเมตตาอันเกินขอบเขต ซึ่งทำให้เห็นว่า ขงจื้อมีแนวความคิดที่ต่างจากท่านเล่าจื้อ เพราะท่านเล่าจื้อให้แสดงเมตตาแม้แต่ผู้ที่กระทำความชั่วร้ายแม้แก่ตนเอง คือ การให้อภัยคิดแก่ผู้กระทำความผิดนั้นเอง ตามลักษณะดังกล่าวจึงเห็นได้ว่า เล่าจื้อเป็นฝ่ายหนักสังคม ส่วนเล่าจื้อเป็นฝ่ายผู้สังคม แต่ถึงอย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของนักปราชญ์จีนทั้งสอง ก็เพื่อความอยู่ดีกินดีอันเป็นสันติของปวงมนุษยชาตินั่นเอง

ความสัมพันธ์ในโลก มีอยู่ ๕ สาย คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง บทบาทของศาสนาขงจื้อต่อ
สันติภาพในสังคม

๑. ศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาแห่งศีลธรรม จริยธรรม จะช่วยแก้ปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ ได้
เป็นอย่างดี

๒. ศาสนาขงจื้อเป็นศาสนา แห่ง รัฐศาสตร์ ช่วยให้การเมืองการปกครองกันของชนในสังคม
ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุเป้าหมายได้

๓. หลัก “ชู” จะช่วยให้สังคมมีความเห็นอกเห็นใจกัน เข้าใจกันและกันได้เป็นอย่างดี
ทำให้สังคมมีเมตตากรุณาเอื้อเพื่อเอื้อเผื่อซึ่งกันและกัน

๔. สายสัมพันธ์ทั้ง ๕ ช่วยให้สังคมรู้จักหน้าที่ของคนที่จะพึงปฏิบัติต่อคนอื่น โดยไม่ก้าวข้ามหน้าที่ของกันและกัน สังคมจะไม่สับสนวุ่นวาย

๕. การรักษาประเพณีที่ดีงามไว้ช่วยให้สังคมมีเอกลักษณ์และมีความเป็นอารยะเสริมความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม

ศาสนากับการสร้างสันติภาพ ถือเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง เพราะทุกศาสนามุ่งสั่งสอนในมนุษย์เป็นคนดี ไม่มีการเบียด ซึ่งในศาสนามีจุดหมายที่ตรงกัน คือ มุ่งความสามัคคี สร้างคนดีให้เกิดขึ้น ซึ่งทางที่ถูกให้กับมวลมนุษย์ การสร้างสันติภาพจึงควรมีศาสนาเข้าเกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ ในทุกระดับต่อไป

บทที่ ๓

ศึกษาค้นดิษฐ์ธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

๓.๑ ความหมาย

ขันติ หมายถึง ความอดทน คือ ทนความลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาผู้
เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งใจ*

ขันติ หมายถึง ความอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พอใจ ความอดทน^๑

ขันติ หมายถึง ความอดทน ทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร
ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกข่มขู่ถูกหยันด้วยคำเสียดสีด่ากลางอย่างใด ก็ไม่หมกค้ำใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณี
บำเพ็ญ โดยชอบธรรม^๒

ขันติ หมายถึง การมีความอดทนต่อสิ่งทั้งปวง รักษาอาการ กาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย^๓

ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่
พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหว
ไม่ว่าจะมีคนทะเลาะไรลงไป ของเสีย ของหอม ของสกปรก หรือของดีงามก็ตาม

ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาพของตนไว้ได้ ในเมื่อถูกกระทบด้วยสิ่งอันไม่พึง
ปรารถนา^๔

ขันติธรรม คือ ความอดทน มี ๓ ประการ คือ

*พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒.

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๑.

^๓buddhist, “ขันติ”, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๑,

<http://www.buddhistlegat.co.th/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=26

(20 April 2008)

^๔ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษากฎจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : น.ป.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๗.

ประการที่ ๑ อคทนต่อความขากลำบาก หมายความว่า อคทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดจากความเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะทุกชีวิตที่เกิดมาแล้ว ย่อมไม่พ้นจากความแก่ ความเจ็บ และความตายไปได้ จำต้องประสบพบกับบุคคลทุกประเภท ไม่ว่าจะขากจน หรือ ร่ำรวยก็ตามล้วนแล้วแต่ได้พบด้วยกันทั้งนั้น

ประการที่ ๒ อคทนต่อความตรากตรำ หมายความว่า อคทนต่อความทุกข์ยากจากการทำงาน เพราะคนทุกคนจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ซึ่งบุคคลจะได้สิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต ก็จะต้องขยันประกอบอาชีพการงาน แต่ถ้าบุคคลเป็นผู้เกียจคร้าน ไม่ประกอบการทำงาน ก็จะมีความเป็นอยู่อย่างลำบาก หากมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านแล้ว ก็จะทำทรัพย์สินได้ตั้งพูนพจนทรัพย์ที่บุคคลผู้มีหน้าที่ หมั่นขยันทำสมควรย่อมหาทรัพย์สินได้

เมื่อมีหน้าที่การงานแล้ว ควรเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ทำให้เหมาะสมกับหน้าที่ ไม่ทอดทิ้งการงานที่ได้รับมอบหมาย แต่ควรเพียรพยายามทำให้เต็มกำลังความสามารถและสติปัญญา การประกอบอาชีพการงานนั้น ย่อมประสบกับอุปสรรค ท่านที่มีปัญญาสามารถ ด้องการที่จะได้รับประโยชน์และความสุข ก็ไม่ควรทอดทิ้งหรือทอดเลย ควรใช้ความอดทนเป็นเบื้องหน้า ก็จะสำเร็จลุล่วงไปได้

ประการที่ ๓ อคทนต่อความเจ็บใจ หมายความว่า อคทนต่อความโกรธที่มากกระทบกระทั่ง เพราะบุคคลทุกคน จะอยู่คนเดียวลำพัง ไม่ได้ ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นหมู่คณะ เป็นครอบครัว ตลอดจนเป็นประเทศชาติ^๒

จากความหมายที่ยกมานี้ ชันติ มีความหมายที่ตรงกัน คือ การอดทน อคทนในทุกระดับสถานะ ไม่ว่าจะเป็นอคทนต่อภัษรรวมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้น แม้กระอดทนต่อสภาวะร่างกายและจิตใจด้ว

๓.๒ ประเภทของชันติ

ชันติ มีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “อคทน” ในลักษณะต่าง ๆ เป็นอาการที่ควรนำไปเป็นแนวทางในปฏิบัติในชีวิต เพื่อให้มีความสุข ชันติแบ่งได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๓.๒.๑ ชันติ

ชันติ คือ ความอดทนต่อการดำเนินชีวิตทั่ว ๆ ไป เช่น อคทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความหนาว ความร้อน ความเจ็บป่วย ความโกรธ ฯลฯ สรุปได้เป็น ๓ ประเด็น คือ

^๒Khaosod, “ขันติธรรม”, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒,

๑) อุดหนุนต่อความลำบากครากคร่า ในการทำงานทำการ โดยสุจริต ไม่ว่าจะค้าขายหรือ ทำเกษตรกรรม ย่อมมีความลำบาก ไม่สบายเหมือนการหากินทุจริต ผู้มีสัมมาชีพจึงต้องมีความ อุดหนุน ไม่แสดงอาการของความขลาด ไม่สู้งาน ไม่สู้ความลำบากครากคร่า

๒) อุดหนุนต่อทุกขเวทนา คือ เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่แสดงอาการทรมานทรมายจนเกินเหตุ

๓) อุดหนุนต่ออำนาจกิเลส คือ เมื่อเกิดกิเลส ใดๆ ได้แก่ ความโลภ คือ อยากได้ ไม่มีสิ้นสุด ความโกรธ หรือความหลงในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ต้องมีขันติ อุดหนุนและเพียรพยายามกำจัดกิเลส นั้นออกไปเสียจากตน

๓.๒.๒ อธิวาสนขันติอธิวาสนขันติ ความอุดหนุนต่อการล่วงเกินของผู้อื่น เฉพาะอย่างยิ่ง คนที่ต่ำกว่าเรากล่าวคือ อุดหนุนต่อความเจ็บใจ คือ ทนต่อความกระทบกระทั่งแตกดันของผู้อื่น

ความจริงแล้วความอุดหนุนเป็นลักษณะความเข้มแข็งของจิตใจ การพยายามทำความดีและ ถอนตัวออกจากความชั่ว คืออุดหนุนต่อฝ่ายที่ไม่ดี เพื่อขึ้นห้อยอยู่ในทางที่ดีให้ได้ มิได้หมายความว่า ไครตกอยู่ในสภาพเช่นไร แล้วก็จะทนอยู่ในสภาพเดิมนั้นเสมอไป

๓.๒.๓ ขันติใน ๔ สถาน

๑) อุดหนุนต่อความลำบาก หมายความว่า คนทำงานมากๆ แล้วได้รับความเหน็ดเหนื่อย หิวกระหาย หรือถูกแดด ลม ฝน กระทบเกินสบาย คนที่ไม่มีขันติเมื่อเผชิญกับความลำบาก ครากคร่า มักจะทอดทิ้งการทำงานเสีย เป็นคนมือเท้าบาง ทำอะไรงี้ๆข้างๆ แต่ผู้มีขันติ ย่อมอดทน ต่อสิ่งเหล่านี้ กัดพินทนทำงานของตนให้สำเร็จ

๒) อุดหนุนต่อทุกขเวทนา คือ การรับรู้อารมณ์ว่าเป็นทุกข์ ซึ่งเกิดมาจากการเจ็บ ไข้ ไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยโรคภัยนานปีการที่เกิดขึ้นกับร่างกายตน คนที่ขาดขันติ เมื่อถึงคราวเจ็บ ไข้ได้ป่วย ไม่สบายขึ้นมา มักจะแสดงมารยาทอันไม่สมควรออกมาให้ปรากฏ เช่น ร้องครวญคราง กระบิดกระบวน เป็นคนเจ้ามาษา เป็นคนเจ้าอารมณ์มีอาการ โม โห โท โสงาย บางคนอ้างความเจ็บป่วยเพื่อจกกระทำ ความชั่วต่าง ๆ ก็มี แต่สำหรับผู้มีขันติ ย่อมรู้จักอดทน ออกทน ไม่ปล่อยตัว ปล่อยใจให้เสียหรือตก ไปในทางชั่วต่าง ๆ ให้คนอื่นหลงเชื่อหรือเข้าใจผิด

๓) อุดหนุนต่อความเจ็บใจ เป็นขันติประเภทอธิวาสนขันติ คือ อุดหนุนต่อการล่วงเกินของผู้อื่น เฉพาะอย่างยิ่งคนที่ต่ำกว่าเรา เมื่อถูกผู้อื่นกระทำการล่วงเกินให้เป็นที่ยึดใจ เช่น ถูกกล่าวหา หรือสบประมาท หมิ่นประมาท บุคคลผู้ขาดอธิวาสนขันติ ย่อมขาดสติเดือดดาลแล้วทำร้ายตอบด้วยการกระทำอัน แรงเกินเหตุที่ควรจะเป็น เช่นว่าเหน็บแนมด้วยวาจาหยาบคาย หรือก่อความทะเลาะวิวาท ตีรันฟันแทงกัน สร้างเวรกรรมไม่สิ้นสุด เป็นทางนำมาซึ่งความหายนะแก่ตัวเองและครอบครัวตลอดจน เพื่อนฝูง แต่สำหรับผู้มีขันติย่อมรู้จักอดทน สอนใจตัวเอง รู้ที่ไปที่มาของสาเหตุนั้น ๆ คือ หาวิธีการ แก้ไขด้วยสติให้เรียบร้อยเป็นผลดีด้วยความสงบต่อไป

๔) อุดหนุนต่ออำนาจกิเลส หมายความว่าอดทนต่ออารมณ์ข้างฝ่ายเพลิดเพลินอันเป็นไปตามอำนาจกิเลสพาไป เช่น ความสนุก การเที่ยวเตร่ความ โกรธ การ ได้ผลประโยชน์ในทางที่ไม่ควร เป็นต้น ความจริงแล้วอารมณ์ที่น่ารักใคร่ น่าพอใจ ดูไปก็ไม่น่าจะต้องใช้ความอดทน ไม่ทำให้เราลำบาก แต่ที่ต้องใช้ความอดทน เพราะอาจจะทำให้เราเสียหายได้ ทั้งนี้เพราะคนที่ขาดขันติ มักจะทำกรรมบัณฑิตต่างๆ ตามอำนาจกิเลส หรือตามความอยากในสิ่งที่ตนรัก เช่น รับประทานอาหาร ผิดถูกเมียชาวบ้าน เห็นเงินตาโต ทำร้ายรังแกกัน ต้มเหล้า สูบบุหรี่ เหลือศ มาอำนาจ ขี้โอ่ โอ้อวด^๑

การอดทนต่ออำนาจกิเลสนี้ กล่าวโดยสรุปก็คือ การอดทนต่ออำนาจความอยากนั่นเอง บุคคลผู้มีขันติจะได้รับคุณประโยชน์ หลายประการ คือ ทำงานได้ผลดี บำเพ็ญตนเป็นหลักแห่งบริวารชน ไม่มีการทะเลาะวิวาทบาดหมาง ไม่ทำผิดเพราะเห็นแก่ความอยาก ถ้าบุคคลขาดขันติแล้วก็จะประสพโทษหลายประการ คือ ทำงานคั่งค้าง จับจด เสียความไว้วางใจของผู้อื่น เต็มไปด้วยศัตรู หรืออาจกลายเป็นอาชญากร

ขันติในแต่ละประเภทมุ่งที่จะสร้างความอดทน ใช้ความอดทน ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และบุคคลอื่น ทั้งส่วนเป็นสิ่งตัวเองสร้างขึ้น และสิ่งที่มากระทบจากภายนอก เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้ จึงควรมีขันติ เพื่อการยับยั้งต่อสภาพความเป็น ไปของสภาพสังคมและจิตใจตนเอง

๓.๓ ลักษณะของขันติ

๓.๓.๑ มีความอดกลั้น คือ เมื่อถูกคนพาลคำกั้ทำร้ายกับว่าไม่ได้ยิน ทำหูเหมือนหูกระต่าย เมื่อเห็นอาการชัวยุก็ทำราวกับว่าไม่ได้เห็น ทำตาเหมือนตาไม้ไผ่ ไม่สนใจโยคี ไม่ปล่อยใจให้เสรีร่าหมองไปด้วย ใส่ใจสนใจแต่ในเรื่องที่จะทำความเจริญให้แก่ตนเอง เช่น เจริญศีล สมาริปัญญา ให้อิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓.๓.๒ เป็นผู้ไม่ดูร้าย คือ สามารถข่มความ โกรธไว้ได้ ไม่โกรธไม่ทำร้ายทำอันตรายด้วยอำนาจแห่งความ โกรธนั้น ผู้ที่โกรธง่ายแสดงว่ายังขาดความอดทน

๓.๓.๓ ไม่ปลูกหน้าตาให้แก่ใคร ๆ คือ ไม่ก่อกวนขี้ให้แก่ผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือเจ็บ แค้นใจจนน้ำตาไหล ด้วยอำนาจความเกรี้ยวกราดของเรา

๓.๓.๔ มีใจเบิกบานแจ่มใสอยู่เป็นนิจ คือ มีปีติอิมเิบใจอยู่เสมอ ไม่พยายาบาท ไม่โทษฟ้า โทษฝน โทษเทวดา โทษโศษชะตาหรือโทษใคร ๆ พยายามอดทนทำงานทุกอย่างด้วยใจเบิกบาน

ลักษณะของขันติเป็นคุณสมบัติที่มนุษย์ควรมี เพื่อการดำเนินชีวิตที่มีความปลอดภัย เป็นทั้งผู้ที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ใคร และหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอันตรายจากคนอื่น

^๑ สิว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๒ - ๒๔.

๓.๔ ประเภทของความอดทน

๑) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศความหนาว ความร้อน ฝนตกแดดออก

๒) อดทนต่อทุกขเวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่สบายกาย ความปวด ความเมื่อยผู้ที่ขาดความอดทนประเภทนี้ เวลาเจ็บป่วยจะร้องครวญคราง พร่ำเพื่อรำพันหงุดหงิด จุนเจือง่าย

๓) อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจ อันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยาารยทที่ไม่งาม การบีบบังคับจากผู้บังคับบัญชา และลูกน้อง ความอหิวาธกรรมต่าง ๆ ในสังคม ระบบงานต่าง ๆ ที่ไม่คล่องตัว

๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นการอดทนต่ออารมณ์อันน่าโกรธ น่าเกลียดเกล็นใจ อดทนต่อสิ่งที่เราอยากทำแต่ไม่สมควรทำเช่น อดทนไม่เที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนัน ไม่เสพสิ่งเสียดศีลไม่รับสินบน ไม่คอร์รัปชั่น ไม่ผิดลูกผิดเมียเขา ไม่บ้าอำนาจ ไม่ขี้โอ้ ไม่ขี้จืด เป็นต้น

๓.๕ วิธีฝึกให้มีความอดทน

๑) ต้องคำนึงถึงวิธีโอดตัดปะให้มาก เมื่อมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปอย่างเต็มที่ ความอดทนก็จะเกิดขึ้น

๒) ต้องรู้จักเชิดอารมณ์ที่มากกระทบให้สูงขึ้น คือ นึกเสียว่าที่เราทำแก่เราอย่างนั้นดีแล้ว เช่น เขาคำก็นึกเสียว่าเขาดี เขาก็นึกเสียว่าดีกว่าเขาบ้าง เมื่อยที่มีชู้ก็ยังคิดว่าเมียที่ฆ่าแล้ว ศัวมมีเมียน้อยก็ยังดีกว่าตัวที่ฆ่าเมียเพราะเห็นแก่ผู้หญิงอื่น

๓) ต้องฝึกสมาธิให้มาก ๆ เพราะขันติและสมาธิเป็นคุณธรรมที่เกี่ยวพันกัน ขันติจะหนักแน่นก็ต้องมีสมาธิรองรับ สมาธิจะก้าวหน้าก็ต้องมีขันติเป็นพื้นฐาน ขันติอุบมาเหมือนมือซ้าย สมาธิอุบมาเหมือนมือขวา จะล้างมือทั้งสองข้างจะต้องช่วยกันล้างจึงจะสะอาดดี

๓.๖ โทษของขันติและคุณของขันติ

๓.๖.๑ โทษของขันติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นโณน คือ

๑) ผู้ไม่อดทนย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑

๒) ย่อมเป็นผู้มากด้วยเวร

๓) ย่อมเป็นผู้มากด้วยโทษ

๔) ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาลละ ๑

๕) เมื่อตายไปย่อมเขาถึงอบาย ทุกคติ วิมิบาต นรก

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้แล

๓.๖.๒ คุณของขันติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาณิสสฺสของความอดทน ๕ ประการนี้ คือ

- ๑) ผู้อดทนย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชบใจของคนเป็นอันมาก ๑
- ๒) ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๑
- ๓) ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ
- ๔) ย่อมเป็นผู้ไม่หลงระเหิดกาลละ
- ๕) เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอาณิสสฺสของความอดทน ๕ ประการนี้แล

๓.๗) ขันติในมงคลสูตร

ขันติ คือ ความอดทน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปอาวาทของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ขันติเป็นธรรมที่มีความหมายอยู่ในตัวอยู่แล้ว โดยมีเป้าหมาย สำคัญ คือ

- ลักษณะที่แท้จริงของขันติ
- มงคลที่เราจะได้จากขันติ

ลักษณะสำคัญ ๒ ประเด็นนี้ จึงเป็นสาเหตุให้ขันติมีความสำคัญในมงคลสูตร การปฏิบัติตามมงคลจำเป็นอย่างยิ่งต้องใช้ขันติตั้งแต่ต้น ซึ่งในยุคปัจจุบันที่เห็นได้ชัด คือ การศึกษา การมีครอบครัว และการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันที่จะต้องใช้ขันติความอดทนเป็นอย่างมากในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดความสุขสบายไม่ขัดข้องต่อสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ขันติ คือ ความอดทน เป็นธรรมที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคนชั้น จะทำกิจการงาน ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญอริยมรรค เมื่อมีขันติเป็นธรรมมาประกอบย่อมเกิดความสำเร็จ ขันติที่แปลว่าความอดทนนั้น แบ่งขยายออกไป อีก ๒ ประเภท ดังนี้

- ขันติ
- อริวาสนขันติ

ประการแรก หมายถึง ความอดทนในการทำงานทำกาณทั่วไป เช่น อดทนต่อความหิว ความกระหาย ความเหนื่อย ความหนาว ความร้อน ความเจ็บปวด ซึ่งส่วนมากเกี่ยวข้องกับธรรมชาติหรือภัยที่เกิดจากร่างกายตามธรรมดา ส่วนอริวาสนขันติ หมายถึง ความอดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น เฉพาะอย่างยิ่งคนที่ต่ำกว่าเรา

ขันติทั้งสองประเภทนั้น เวลาถ่วงถึงในตำรา มักจะใช้คำว่า “ขันติ” แทนนั้น ผู้ศึกษาหากไม่แน่ใจจะหมายถึงขันติชั้นไหน ต้องค้นหาคำอธิบาย ซึ่งโดยทั่วไปมีอยู่ในคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งสามารถที่จะค้นได้^๖

๓.๗.๑ ขันติ

ในคัมภีร์มงคลทีปนี ภาค ๒ อธิบายคำว่า “ขันติ” โดยอ้างหลักฐานจากคัมภีร์อรรถกถา ปรหมัตตโชติกา ขุททกปาฐะ ว่า

“ขันติ นาม อธิวาสนขันติยา สมมุนาโคโลกิขุ ฯลฯ

ภทฺธรคโธ มนสิโร ตโธ อุตฺตโร ปฺปราชภาเกณ อายสมฺม ปุญฺณตฺตโร วิยติ...”

ขันติ หมายถึง อธิวาสนขันติ ซึ่งถ้าภิกษุมีขันตินี้แล้ว แม้ว่าถูกคนอื่นตำหนิคำคำ ๑๐ อย่าง หรือถูกข่มเหงจิตใจ ก็จะไม่โกรธใจของคนไว้ในฐานะที่คิดว่าคนที่มาตำหนิแค้น โดยที่ท่านไม่ทำ ความชั่วชดชดบ ดังพระปณฺเฑาะผู้ศอกทหนว่า

“พ. ลูก่อนปณฺเฑาะ พวกภมฺมณฺเฑาะชาวสุนาปรันตชนบทครุฑรายหยาบซ้าก ถ้าพวกภมฺมณฺเฑาะชาวสุนาปรันตชนบทจักคำ จักปรีภายเธอ เธอจักมีความคิดอย่างไร ในภมฺมณฺเฑาะพวกนั้น.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกภมฺมณฺเฑาะชาวสุนาปรันตชนบทจักคำจักปรีภายข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขาอย่างนี้ว่า พวกภมฺมณฺเฑาะชาวสุนาปรันตชนบทนี้ ยังคินักหนาที่ไม่ให้การประหารเราด้วยฝ่ามือ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคต ข้าพระองค์มีความคิดในภมฺมณฺเฑาะพวกนั้นอย่างนี้”^๗

๓.๗.๒ อธิวาสนขันติ

อธิวาสนขันติ อธิวาสนะ นั้นแปลว่า ยับยั้ง แปลว่า รั้งยับยั้งไว้ได้ รั้งไว้ได้ นี้คืออธิวาสนะ และที่มาประกอบเข้ากับคำว่าขันติ ก็คือขันติที่ยับยั้งไว้ได้ ที่รั้งไว้ได้ ดังเช่นความทุกขต่าง ๆ เช่น หนาวร้อน หิวระหาย สัมผัสสัตว์เช่นเหลือบยุง ลมแคะเป็นคัน เหล่านี้ก็จะต้องมีในขณะที่จะต้องประกอบการทำงาน หรือออกไปประกอบการทำงานต่าง ๆ เมื่อยับยั้งไว้ได้ รั้งไว้ได้ คือยับยั้งทุกข์ทั้งปวง ดังกล่าวนั้น มิให้มาเป็นเหตุทำให้ต้องขัดข้อง ค่อการที่จะออกไปประกอบการทำงาน รั้งไว้ได้ก็คือ แม้ว่าจะต้องพบกับทุกข์เหล่านั้น ก็รั้งไว้ ไม่กลัวไม่หวั่นไหว ดังนั้นเรียกว่าอธิวาสนะ รั้งไว้ได้ ยับยั้งได้ ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ สัตว์บุคคลทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายที่เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งอยู่ในโลกนี้ ที่นอกจากสัตว์บุคคล ก็เช่นต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น ก็จะต้องมีภาวะที่ยับยั้งไว้ได้รั้งไว้ได้ของตนอยู่ ทั้งนี้ จึงจะดำรงอยู่ได้ ยกตัวอย่างเช่นต้นไม้ที่ตั้งต้นขึ้นมาได้ดำรงถาดันอยู่ได้ ก็จะต้องมีกำลัง

^๖ พ.อ.ปิ่น มุกขนัด, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑๑.

^๗ ม.ธ. ๒๓/๗๕๗/๔๑๘.

อดทนที่ยับยั้งไว้ได้รับไว้ได้ซึ่งแตกเป็นดิน เช่นว่าจะต้องพบกับความร้อนของแสงอาทิตย์ ถ้ารับไม่ได้ยับยั้งไม่ได้ดินไม้ก็จะต้องตาย ถูกลมพัด ถ้าไม่มีความเหนียวความแข็งของถาดั้นพอที่จะรับลมต้านลม ดินไม้ก็ต้องหัก ค้ำรงดินอยู่ไม่ได้ แต่เพราะดินไม้มีกำลังความอดทนที่จะรับไว้ได้ยังไว้ได้ ซึ่งลมแตกเป็นดินดังกล่าวนั้น จึงไม่ตาย ค้ำรงดินอยู่ได้

บุคคลที่เหมือนกัน ก็จะต้องมีกำลังขันติที่เป็นเครื่องยับยั้ง เป็นเครื่องรับ อันเป็นเครื่องต้านทานปัจจัยที่เป็นเครื่องเบียดเบียนต่าง ๆ ทั้งทางร่างกาย และทั้งทางจิตใจ ร่างกายจึงดำรงอยู่ได้ และจิตใจนี้ที่ดำรงผาสุกอยู่ได้ก็ที่จะต้องต้องมีขันติอันเป็นเครื่องต้านทาน เป็นเครื่องรับ เป็นเครื่องยับยั้ง ทุกข์ต่าง ๆ หรือเหตุแห่งทุกข์ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องเบียดเบียน เป็นเครื่องทำลาย เช่นหนาวร้อน เป็นต้นดังกล่าว สามารถที่จะครคราทรานาวครคราร้อนได้ตามสมควร และจะต้องรู้จักอดทนต่อทุกขเวทนาในเมื่อเกิดเจ็บป่วย จะต้องรู้จักอดทนต่ออ้อยคำจ้วงจาบล่วงเกิน หรือแม้ถ้อยคำที่ขยอปลอบปิ่น เหล่านี้คือองอาศัยอริวาสนขันติดังกล่าวทั้งนั้น จึงจะทำให้ทั้งร่างกายและทั้งจิตใจนี้มีความผาสุกและดำรงอยู่ได้ดี

๓.๗.๓ อริวาสนขันติระงับทุกขเวทนา

นอกจากนี้อริวาสนขันติ ขันติ คือความรับไว้ได้ ยับยั้งไว้ได้ต้านทานไว้ได้นี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ยังได้ทรงใช้และได้ใช้ระงับทุกขเวทนา ระงับอาพาธที่บังเกิดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ อีกด้วย ดังที่ได้มีแสดงไว้ในพุทธประวัติ ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประชวรด้วยโรคาพาธ มีทุกขเวทนาแม้แรงกล้า แต่ก็ทรงระงับได้ด้วยอริวาสนขันติดังกล่าว และเพราะเหตุที่พระอริวาสนขันติของพระองค์นั้นมีพลังที่แรงกล้า จึงสามารถระงับทุกขเวทนา ระงับอาพาธนั้น ๆ ได้ปรากฏว่าได้ทรงระงับทุกขเวทนา และอาหารต่าง ๆ ด้วยอริวาสนขันตินี้มากครั้ง แต่ในบางครั้งก็โปรดให้หมอชีวก โภจมารภักซ์ถวายโอสถรักษา

เพราะฉะนั้น อริวาสนขันตินี้เมื่อได้ฝึกปฏิบัติให้มีอยู่ ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์มากกว่าสิ่งใดในคราวป่วยไข้ เมื่อให้หมอรักษาไปด้วย และใช้ อริวาสนขันติประกอบไปด้วย ก็ย่อมจะทำให้การรักษาพยาบาลสำเร็จได้ด้วยดี เมื่อเป็นโรคร้ายไข้เจ็บที่พอจะรักษาได้ ก็จะทำให้รักษาได้ง่ายขึ้น เมื่อป่วยแม้จะมากก็จะน้อยเข้า จนถึงหาย เมื่อป่วยน้อย ๆ ก็อาจจะหายไปด้ ด้วยกำลังอริวาสนขันตินี้เพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมะอันสำคัญที่ทุก ๆ คนจะพึงมีเอาไว้ด้วยการที่ฝึกหัดปฏิบัติให้มีความอดทน ให้มีน้ำอดน้ำทน ให้รู้จักอดกลั้น”

“dharma-gateway, “อริวาสนขันติระงับทุกขเวทนา”, ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒,

๓.๘ ขันติในบารมี ๑๐ ทศน์และขันติในบารมี ๓๐ ทศน์

ขันติ นาม ชื่ออันว่า ขันติ คือ ความอดทนอันนี้ พุทฺธกาโร มีอุปการะมากแก่กิจการทั้งปวง ไม่เลือกกว่าคติโลก หรือศีลธรรม ต้องพึงขันติ ผู้จะประกอบการทำมาหากินเลี้ยงชีพ ก็ต้องอาศัยขันติ ความอดทน ไม่เห็นแก่หนาวและร้อนจนเกินไป กิจการงานนั้น ๆ ก็สำเร็จตามประสงค์ แม้ผู้จะปฏิบัติทางฝ่ายศีลธรรม ถ้ามีขันติตั้งหน้าแล้ว ก็อาจจะให้ความประสงค์นั้น ๆ สำเร็จได้ทุกประการ ถึงองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อสมัยที่ยังก่อสร้างพระบารมีอยู่ ก็ได้ทรงบำเพ็ญขันติบารมีทุกภพทุกชาติจนเต็มรอบ ครั้นมาถึงปัจฉิมชาติ พระองค์เสด็จออกมาบำเพ็ญพรต ทรงประกอบความเพียร ก็ทรงมั่นในขันติความอดทน ไม่เห็นแก่หนาวและร้อน ไม่เห็นแก่ความอยาก ความหิว อดทนต่อทุกข์ อดทนต่อเหตุแห่งทุกข์ จนได้สำเร็จสัมภวาสุพุทธวิสัย ก็คืออาศัยขันติ ความอดทนเป็นผู้อุปการะ ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว เกี่ยวกับประกาศพระพุทธศาสนาไม่เห็นแก่ความลำบากยากแค้น ก็สำเร็จด้วยขันติ ความอดทนทั้งสิ้น เพราะขันติบารมีพระองค์ได้ทรงสร้างสมมานับด้วย โภกฏีแห่งกัลป์เป็นอันมาก ครั้นพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงนำเอาขันติที่มีบริบูรณ์ในพระองค์นั้น แลหามาแจกแก่พุทธบริษัท ผู้รับแจกก็คือผู้ปฏิบัติตาม และพากันได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน นับด้วย โภกฏีด้วยล้านนับไม่ถ้วน ท่านพรหมนาคุณแห่งขันติ คือบอภอนิสถสแห่งขันติไว้ในขันติกาถาถึง ๑๔ ประการ จะสารภมาไว้ในที่นี้ เพื่อผู้ต้องการจะได้ค้นหาง่าย

ข้อที่ ๑ ว่า สีสถมาริคุณานํ ขนฺติ ปธานการณํ ขันติความอดทนเป็นเหตุ เป็นประธานแห่งคุณ คือ สีสถสมาริทั้งหลาย

ข้อที่ ๒ สทุเพปิ กุสลา ธมฺมา ขนฺตยาเยว วาฑฺฒนฺติ เต แม้กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น ย่อมเจริญด้วยขันติความอดทน โดยแท้

ข้อที่ ๓ ว่า เภวถนํปิ ปาปานํ ขนฺติมุถํ นิกนฺนฺติ ขันติความอดทนย่อมตัดเสียได้ ซึ่งรากเหง้าแห่งกรรมอันเป็นบาปทั้งหลายแม้ทั้งสิ้น

ข้อ ๔ ว่า ทรทลหาทินํ มุถํ ขนฺติ ขนฺติ โก คนผู้มีขันติความอดทนชื่อว่าย่อมขุดเสียได้ ซึ่งรากเหง้าแห่งความเดือดร้อนทั้งหลาย มีการติดขัดกันและทะเลาะวิวาทกันเป็นต้น

ข้อ ๕ ว่า ขนฺติ ธีรสฺส ลกฺกาโร ขันติความอดทน เป็นอารมณ์เครื่องประดับของนักราษฎร์

ข้อที่ ๖ ว่า ขนฺติ คโป คปฺสฺสฺติโน ขันติ ความอดทนเป็นคบะ คือ เป็นฤทธิ์เป็นเดชของผู้มีความเพียร

ข้อที่ ๗ ว่า ขนฺติ พลํ วยฺสิณํ ขันติ ความอดทน เป็นกำลังของผู้บำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ทั้งหลาย

ข้อที่ ๘ ว่า ขนฺติ หิตฺตฺวาหา ขันติความอดทน นำประโยชน์และความสุขมาให้เป็นผล

ข้อที่ ๙ ว่า ขนฺติ โก มคฺคฺวา ลาภี ยสฺสึ สุขฺสึลา ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่า ผู้มีมิตร เป็นผู้มีลาภ เป็นผู้มียศ เป็นผู้มีความสุขอยู่เสมอเป็นเบื้องต้น

ข้อที่ ๑๐ ว่าปีโยทวามนุสฺสามิ มมาโป โหติ ขนฺติโก ผู้มีขันติความอดทนชื่อว่า เป็นที่รัก ที่เจริญใจ
ของทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข้อที่ ๑๑ ว่า อุตฺตโนปิ ปเรสฺสจฺจ อุตฺตาวโห ว ขนฺติโก ผู้มีขันติความอดทนชื่อว่า เป็นผู้นำ
ประ โยชนมาให้แก่คน และคนทั้งหลายเหล่าอื่นด้วย

ข้อที่ ๑๒ ว่า สตุคโมภุขคฺมิ มกฺกํ อารุหฺโห โหติ ขนฺติโก ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่า ย่อมเป็น
ผู้ดำเนินตามมรรคาเป็นที่ไป สวรรค์และพระนิพพาน

ข้อที่ ๑๓ ว่า สตุคฺโน วจ โจนวาทํ กโรติเยว ขนฺติโก ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่า ย่อมทำคาม
พจน โอิวาทแห่งพระศาสนาแท้

ข้อที่ ๑๔ ว่า ปรมาย จ ปุชฺชาย ชินิ ปุชฺชติ ขนฺติโก ผู้มีขันติความอดทน ชื่อว่า ย่อมบูชาสมเด็จ
พระบรมชินเจ้าด้วยการบูชาอย่างข็ง

ในโอวาทปาฏิโมกข์ ก็ทรงยกขันติความอดทนขึ้นเป็นประธานว่า ขนฺติ ปรมํ ค โป ตติศึกษา
ขันติความอดทน ตติศึกษา คือ ความอดกลั้นทนทาน เป็นตบะธรรมเครื่องเผากิเลสอย่างข็ง ดังนี้

สรุปความทั้งสิ้น คงได้ใจความว่า ขันติความอดทนเป็นบารมีธรรมอย่างเอก ถ้าผู้ใดตั้งใจ
รักษา ย่อมกันความชั่วร้ายความเสียหาย ความเสื่อมทราม ที่นับว่าลามกธรรมเสียทั้งสิ้นได้ สิ่งที่
ต้องการปรารถนาอาจสำเร็จได้ทุกประการ ข้อสำคัญที่ว่า ขันติเป็นธรรมให้สำเร็จทางสวรรค์ทาง
พระนิพพาน ถือว่าผู้ปรารถนาสวรรค์ เมื่อมีขันติความอดทน หมั่นเข้าใกล้ได้ตามข้ออรุณข้อธรรม
ในสำนักของนักปราชญ์บ่อย ๆ ก็จักเกิดความเชื่อความเลื่อมใส เป็นไปมั่นในคุณพระรัตนตรัย
เกิดปัญญาเชื่อกกรรม เชื้อผลของกรรม บำเพ็ญทานและศีลให้ใหญ่ล้นขึ้น ก็อาจสำเร็จภูมิสวรรค์ได้โดย
ไม่ต้องสงสัย ถ้าปรารถนาพระนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันประเสริฐ ก็ให้มีขันติความอดทน บำเพ็ญ
ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้เต็มรอบ ก็อาจจักสำเร็จได้ตามปรารถนา ศีลที่ควรจะบำเพ็ญให้
บริบูรณ์ก็มีหลายประเภท ต้องรักษาตามภูมิของคน ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็ควรรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ถ้าเป็น
สามเณรก็ควรรักษาศีล ๑๐ ถ้าเป็นภิกษุ ก็ควรรักษาพระปาฏิโมกข์สังวรศีลให้เป็นภาคพื้น แล้วบำรุงยอด
คือ อาชีวะมัญญรกศีล อาชีวะมัญญรกศีล ในองค์อริยมรรค คือ สมมาวาจา สมมากมมฺโม โส สมมาอาชีโว
ให้สำเร็จเป็นสมุจเฉท คือ ให้ตั้งวิริติให้ขาดด้วยเจตนาว่า

เราจักเว้น วชิจฺจวิตฺตํ ๔ ให้ขาด ให้ตั้งใจสมทาน สมมาวาจา ว่าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เรา
จักกล่าวแต่วาจาที่จริง วาจาที่อ่อนโยน วาจาสมัคสมานประสานสามัคคี วาจาที่เป็น ไปกับด้วย
ประ โยชน

เราจักเว้นจากกายทุจริตทั้ง ๓ มี ปาณาติบาต เป็นต้น ให้ขาดให้ตั้งใจสมทาน สมมากมมฺโม
ว่าตั้งแต่บัดนี้ไป เราจักกระทำกรณงานด้วยกาย จะให้สัมปยุตด้วยเมตตากรุณาทุกประเภทไป เราจัก

เว้นมิชณาอหิวะเสี้ยงชีวิตผิดกรรมเสีย ให้ตั้งใจสมาทาน สมมาอาชีโว ว่าตั้งแต่บัดนี้ไปเราจักยังชีวิตให้เป็นอยู่ด้วยอาหารอันได้มาโดยชอบธรรม

ศีล คือ สัมมาวาจา มืองค์ ๔ สัมมากัมมัน โตมืองค์ ๓ สัมมาอาชีโว มืองค์ ๑ รวมเป็น ๘ ชื่อว่า อาชีวมัญจกรศีล แปลว่า ศีลมีอาชีวะเป็นองค์ที่ ๘ ดังนี้

ศีล ๘ ประการนี้ เป็นขอลศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาฏิโมกข์ คือว่าผู้รักษาศีลเหล่านั้น ความภูมิของตนให้บริบูรณ์แล้ว ต้องสมาทาน อาชีวมัญจกรศีล ย้ำให้มีในตน จะได้เป็นบาทแห่งสมาธิ เมื่อพระโยคาวจรกฤตบุตร บำเพ็ญตนให้เป็นอาชีวมัญจกรศีลแล้ว ประสงค์จะบำเพ็ญสมาธิตามในองค์ พระอัฐังคิกมรรค พึงตั้งสติลงที่กาย คือ สกถกายนี และสัมปยุตตกรรม คือ เวทนา จิต ธรรมที่เรียกว่า สติปิฎกาน ๔ สติมีอันเดียวอารมณ์ที่ตั้งเป็น ๔ ถึงอารมณ์ทั้ง ๔ นั้น ก็ ๔ ใน หนึ่งใน คือ ๔ ใน สกถกายนีเดียวกันเท่านั้น ต่างแต่อาการ เมื่อเข้าใจแล้วให้เพ่งอารมณ์นั้นด้วยวิริยะความเพียรและ ขันติความอดทนจนให้จิตเป็นเอกัคคตา จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ชื่อว่าจิตเป็นสมาธิ เมื่อทำงาน ขำนาญสมาธิจิตมั่นคงแล้ว น้อมจิตอันบริสุทธิ์นั้นขึ้นสู่ปัญญา ปัญญาในที่นี้ประสงค์วิปัสสนา ปัญญา แปลว่า ปัญญาเห็นแจ้งเห็นจริงในสกถกายนี้นั้น ไม่ประสงค์รู้ในที่อื่นให้แยกอาการแห่งทุกข์ในสกถกายนี้ออกเป็น ๔ สถาน ให้อู่ว่า ส่วนนี้เป็นทุกข์สัง คังโรคภัยไข้เจ็บ ร้อน หนาวเป็น ตัวอย่าง ให้รู้ทุกข์สมุทัยถึง คังพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่เจริญใจ มีถูกขายเสียเมียขายจากเป็นตัวอย่าง ให้รู้ทุกข์นิโรธสังคังรู้เท่าต่อเหตุ เหตุดับ คือ เหตุภายในมีความป่วยไข้ความตายมาถึง เหตุภายนอกมีความพิบัติแห่งวัตถุภายนอกมาถึง ก็ไม่มีทุกข์เป็นตัวอย่าง ให้รู้มรรคสัง คังรู้ว่าตนเป็นทุกข์สังคังด้วยอาการนี้ ตนเป็นทุกข์สมุทัยสังคังด้วยอาการนี้ ตนเป็นทุกข์นิโรธสังคังด้วยอาการนี้ อย่าให้เสียหลักในพุทธโอวาท

ในธรรมจกกับปวัตคนสูตร ทุกข์สังคังเป็นของพึงกำหนด ทุกข์สมุทัยสังคังเป็นของพึงละเสีย ทุกข์นิโรธสังคังเป็นของพึงทำให้แจ้ง ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังคังเป็นของพึงทำให้เกิดให้มี เมื่อโยคาวจรกฤตบุตรน้อมจิตตรวจครองอยู่ในสกถกายนี้นั้นรู้ชัดในลักษณะทั้ง ๔ นั้นโดยชัดใจ ชื่อว่า ภาวดีพหุธรรม ทำมรรคภาวนาให้เกิดให้มี ผู้เห็นอริยสังคังเพียงขั้นนี้เป็นแต่มรรคปฏิปทาเท่านั้นเป็น แต่ผู้เห็นครบจึงชื่อว่า สัมมาทิฎฐิ เมื่อทิฎฐิตรงเป็นมัชฌิมาปฏิปทาแล้ว ก็ให้ตรวจครองให้เป็น อนุโลมปฏิโลม ถอยหน้าถอยหลัง ท่านเรียกว่า อนุโลมิกฉญาณ พิจารณาด้วยขารด้วยอุเบกขาจิต จนให้ รู้เท่าสังขารและวิสังขาร สังขารนั้นเป็นของไม่มีอยู่แต่เดิม ถ้ารู้เท่าเมื่อโลกีคัมเมื่อนั้น แคว้สังขาร เป็นของมีอยู่แต่เดิม ต้องให้เห็นตามความเป็นจริง ใต้อย่างไร ความสภาพของเขา ชื่อว่า ขตาภูตฉญาณทัสสนะเป็นที่สุดของมรรค ให้โยคาวจรทำมรรคนี้นั้นให้เกิดให้มีขึ้นให้จงได้ ส่วนผล ไม่ต้องพูดถึงก็ได้ขอให้บำรุงแต่มรรคให้เต็มรอบเท่านั้นเป็นพอ มรรคจะบริบูรณ์ขึ้นได้ ก็ต้องอาศัย

วิริยบารมี ขันติบารมี เป็นผู้อุปถัมภ์ ถ้าขาดขันติความอดทนเสียแล้ว ก็จักเสื่อมจากบรรดผลที่ตนต้องประสงค์^{๒๒}

๓.๕ ขันติในโอวาทปาติโมกข์

คุณภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี ทรงสวดพระปาติโมกข์ในที่ประชุมพระภิกษุสงฆ์ ดังนี้

ขันติ คือ ความทนทานเป็นคบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า พระนิพพานเป็นธรรมอย่างถึง ผู้ทำร้ายผู้อื่น ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะเลย

การไม่ทำบาปทั้งสี่ การยังกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใส นี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมใน พระปาติโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณในกตคาหาร ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑ การประกอบความเพียรในอธิจิต ๑ หกอย่างนี้ เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๒๓}

๓.๑๐ ขันติในหมวดธรรมทำให้งาม

ความงามเป็นสมบัติที่มนุษย์ ต้องการ คนเราจึงมีเครื่องแต่งตัวระดับประคาค้วยเครื่องอลังการต่างๆ เครื่องประดับทำให้งามภายนอก ส่วนศิลปวิทยาและความประพฤติ คือ เครื่องประดับภายใน ผู้ซึ่งแต่งตัวด้วยเครื่องประดับภายนอกแต่ไม่มีศิลปวิทยา ก็จะงามชั่วคราวไม่ยั่งยืน ถ้ามีวิชาความรู้สูง แต่ความประพฤตินั้นเสียไม่อาจรักษาความสง่ามันไว้ได้

ความประพฤติจะเป็น ไปถูกทางได้ ต้องอาศัยธรรมคือ ขันติ ความอดทน โสรัจจะ ความสงัดเป็นหลัก

ขันติแปลว่าความอดทนมี ๓ ประการ คือ ทนตรากคร่า ทนลำบาก ทนเจ็บใจ

ความอดทนต่อหนาวร้อนลมแดดสัมผัสเสียดยุงและสัตว์เลื้อยคลาน หากมุ่งประกอบการทำงานเป็นใหญ่ ไม่พรั่นพรึงต่อหนาวร้อน ได้ชื่อว่าทนตรากคร่า คนผู้รูปร่างลำสันมีข้อลำแข็งแรมมีกำลังมาก บ่อมเป็นที่ชอบใจของตัวเองและผู้อื่น ครงที่สามารถจะทนตรากคร่า เดินทางได้ไกลและ

^{๒๒} Watpanonvivek, “ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร”, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๒,

<http://www.watpanonvivek.com/index.php?option=com_content&view=article&id> (15 May 2009)

^{๒๓} ที.ม. ๑๓/๕๔/๕๕.

แบกลากภาระอันหนักได้ ไม่มีใครปฏิเสธว่าเป็นผลไม่ควรปรารถนา แม้ผู้ที่ไม่ต้องประกอบการงานหนักก็ยังคงต้องการ

กำลังกายซึ่งเป็นคุณภาพชนะอันแข็งแกร่งที่จะขับให้ดำเนินไปในทางดี หรือชั่ว ใจดีย่อมขับกายให้ประกอบการหาเลี้ยงชีพ โดยชอบ ใจชั่วย่อมขับกายให้ประกอบการนั้น โดยมีชอบ อย่างไรก็ดี กำลังกายเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องมีไว้ จึงต้องมีวิธีฝึกหัดร่างกาย เพื่อจะบำรุงกำลังให้ทนทานครคร่ำ ทำกิจให้สำเร็จตามหน้าที่ของตนได้ ถ้ามีแต่กำลังกาย แต่ใจข่อยท้อ ท้อแต่ต่อหนาวร้อน ก็ไม่อาจทำกิจกรรมให้สำเร็จตามหน้าที่ คนเช่นนั้นนับว่าไม่อดทน เป็นคนเกียจคร้านต้องถามลักษณะที่พระบรมศาสดาคริสต์ไว้ในเชิงคาถาพุทธที่มีใจความว่า “คนเกียจคร้านมักอ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เวลาเย็นแล้ว ยังเชืออยู่ หิวนัก กระหายนัก แล้วไม่ทำการงาน”

คนที่มิลักษณะเช่นนั้น มักทำอะไรไม่สำเร็จลาภยศที่ยังไม่เกิดข้อม ไม่เกิดขึ้น ที่มีอยู่แล้วก็เสื่อมทรามไป แต่ถ้ามีขันติก็กำกับอยู่ก็จะข่มใจขับไล่ความเกียจคร้านนั้นเสีย ทนตรากคร่ำทำกิจการให้สำเร็จ ไม่ยอมข่อยท้อต่อความยากลำบาก อาจตั้งต้นได้ในลาภยศชื่อเสียงสุขกายสุขใจถึงจะเหน็ดเหนื่อยในเวลาทำงาน ภายหลังข้อมได้ผลแห่งความเหน็ดเหนื่อย กล่าวคือการทำงานที่ประกอบนั้นสำเร็จด้วยดี ทำให้เกิดปิติโสมนัสความชื่นบาน เพราะนึกถึงกิจการที่ทำมานั้น พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย จึงได้ตรัสผลของบุคคลที่อดทนโดยนิพนธ์พุทธสุภาษิตว่า “เมื่อผู้ใด ทำกิจของบุญ ไม่สำคัญว่าหนาวและร้อนยิ่งกว่าหญ้า ผู้นั้นข้อมไม่เสื่อมจากสุข ขันติมีลักษณะดังกล่าวมานี้ได้ชื่อว่าทนตรากคร่ำ”

ความอดทนต่อทุกขเวทนาอันเกิดเพราะเจ็บไข้ด้วยประการต่าง ๆ อย่างแรงกล้า ไม่แสดงอาการทรมนทรมายได้ชื่อว่า ทนลำบาก

คนเรามีความเจ็บ ไข้เป็นธรรมดาไม่เลือกว่าท่านผู้ใดเจ็บ ไข้โรคร้ายบีบบังคับ แสดงกิริยาแปรคัน ผู้นั้นได้ชื่อว่าไม่อดทน ท่านว่าเป็นผู้หลง เพราะ ไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะทำใจให้มั่นคง ความอดทนต่อความเจ็บ ไข้เป็นปัจจัยไม่ให้เสียสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นคุณควรต้องประสงค์ในมรณสมัย

คนเราเมื่อถึงคราวจำเป็นจะ ต้องละโลกก็ต้องปล่อยให้เป็นไปตามธรรมดา เวลานั้นถ้ามีสติสัมปชัญญะอดทนต่อทุกขเวทนา ไม่หวาดหวั่นต่อมรณภัยอันจะมีมาถึง ข้อมทำกิจที่ควรทำในที่สุดได้สำเร็จ เป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ตั้งสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ครั้นเมื่อทรงประจวบหนักใกล้จะเสด็จนิพพาน สุภททปริพาชกจะเฝ้าเพื่อรับพระโอวาท ยังทรงอนุญาตให้เฝ้าโดยไม่เห็นแก่ความลำบาก ทรงสั่งสอนให้ได้รับผลตามที่มุ่งหมาย ที่สุดก็ยังมีพุทธพจน์คริสต์สั่งภิกษุทั้งหลายว่า

เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จบริบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาท

พระโอรสที่สอนให้รู้จักความธรรมดาของสังขารมิให้แสดงกิริยาทรนทรายในเวลาที่ตั้งขารนั้นมันแปรกิจอันใดเป็นคุณประโยชน์แก่คนและผู้อื่น ให้ทำกิจการนั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท พระจริยวัตรของสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นที่น่าจับใจ พระองค์ได้ทรงทำกิจอันเป็นหน้าที่ของพระองค์ให้สำเร็จบริบูรณ์จนถึงที่สุด กิริยาที่ทนต่อความเจ็บไข้ดังพระรามา ได้ชื่อว่า ทนความลำบาก ความอดทนต่อความหมิ่นประมาทที่ผู้อื่นกระทำ มีกล่าวก็เสียดสีเป็นต้น ชื่อว่า ทนเจ็บใจ ชื่อนี้ได้ชื่อว่าขันติโดยตรง เป็นปัจจัยไม่ให้ประพฤติดพิพลั้งด้วยกำลังโทสะปราบปรามจิตใจไม่ให้ผลุนผลัน ทำให้เป็นผู้หนักใจหนัก ผู้ที่ขาดคุณข้อมีข้อมเป็นคนผลุนผลันใจเร็วคว้นได้ แสดงกิริยา วาจาเป็นที่หนักเกลียด อាកารเช่นนั้นไม่ควรกระทำ เมื่อรู้สึกตัวภายหลังก็จะเกิดความเสียใจว่า ทำอย่างนั้นพูดอย่างนั้น โมติไม่งาม ไม่พอดีเลย ไม่ทำไม่พูดเสียดก็ว่า จะเห็นความหนักเกลียดด้วยตนเองความมัวหมองก็จะเป็นมลทินอยู่กับใจไม่รู้จัก หาย

ส่วนที่มีขันติอดกลั้นไม่แสดงกิริยาแปรผันในเวลาที่ยศอารมณ อันเป็นที่ไม่พึงใจ ข้อมมีใจ ชื่นแหม่มอยู่ย่อมเป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ มีพระพุทธรเจ้าเป็นต้น ดังนิพนธ์ภิกษิตของสงฆ์สังคคณาเมื่อแสดงท่าแก่ท้าวสักกเทวราช กล่าวไว้ว่า

บุคคผลฆ่าความ โกรธ ได้ แล้ว ข้อมไม่เศร้าโศกในการ โหน ๑ ฤๅยั้งหลายข้อมสรรเสริญ การละความลบหลู่บุญคุณท่าน บุคคผลจึงอดกลั้นคำหาบายที่เขากล่าวของคนทุกประเภทสัตบุรุษ ทั้งหลายกล่าวคำอดกลั้นนั้นว่า เป็นคุณธรรมอย่างสูง ภาษิต นี้อธิบายว่า คนเราจะเศร้าโศกคับใจ ก็ตัวจิตคิดอาฆาตอันเกิดแต่ความ โกรธเป็นมูล เมื่อความ โกรธไม่มี ความ โศกจะมีที่ โหนเพราะสภาพทั้งหลายข้อมเกิดแต่เหตุ ไม่มีเหตุ ผลก็ไม่มี เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ฆ่าความ โกรธได้แล้ว ข้อมไม่เศร้าโศก

ความลบหลู่บุญคุณที่ท่านทำไว้แก่ตน คือความเป็นคนอกคัญ เป็นเครื่องหมายของ อสัตบุรุษ มีอยู่ในผู้ใดข้อมเป็นมลทินแก่ผู้นั้น ทำให้เป็นคนมัวหมอง น่าเกลียดทั้งทางโลกและทาง ธรรมให้ละเสีย พึงบำรุงอริยศึกษาให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม คือความเป็นผู้รู้คุณคุณที่ท่านทำไว้แล้วแก่ ตน แม้นิดหน่อยก็ไม่มี เมื่อมีโอกาศที่ทำความคุณของท่านให้ปรากฏ กล่าวคือทำการตอบแทน ตามที่ตนจะทำได้ นี่เป็นลักษณะของสัตบุรุษ เป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ ทั้งในพุทธกาลและ นอกพุทธกาล ตัวอย่างดังในภามิตนี้ คนเรามีคุณสมบัติต่าง ๆ กัน สูงกว่ากัน โดยชาติสกุลก็มี ทรัพย์สมบัติก็มี ยศศักดิ์บริวารก็มี ความรู้ความสามารถก็มี เพราะฉะนั้นจึงสูงกว่ากันเป็นชั้น ๆ ตาม โลกนิยม สูงกว่าก็มี เสมอกันก็มี ต่ำกว่าก็มี

ในเหล่าคนนั้นมีอริยศึกษา และ ความประพฤติไม่เสมอกัน คนชั้นสูงมีเมตตากรุณาแก่ผู้น้อย ก็มี กตขีด้วยอำนาจก็มี คนเสมอกันประพฤติสม่ำเสมอเหมือนกันก็มี คอยเอาเปรียบแก่กันก็มี คนชั้นต่ำที่ เสงี่ยมเจียมตัวก็มี ที่หาบายคายก็มี เพราะฉะนั้นจึงมีความอดทนต่อคนทุกชั้น อดทนต่อ โอรสของ

คนชั้นสูง ย่อมทำตนให้เจริญด้วยความรู้และความพหุติ แม้ถึงคดขี้ด้วยอำนาจ อคตทไวไว้ได้ก็ยังคงเป็นคุณรักษาตนเองให้พ้นภัย

อคตทต่อความบิณฑล ของคนที่เสมอกันก็นับว่าดี เป็นทางป้องกันมิให้เกิดวิวาทระหว่างกัน ได้ เมื่อเขาเห็นความดีของคนก็จะเกิดความเลื่อมใส รู้สำนึกตน กลับเป็นคนดีได้ เช่นนั้นชื่อได้ว่า ได้ชัยชนะอย่างประเสริฐ ต้องถามพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงชนะความไม่ดีของเขาด้วยความดีของเรา”

อคตทณ้อยคำที่กล่าวล่วงเกินของคนที่ดีกว่า ซึ่งไม่มีหนทางที่จะต่อสู้ได้ มีผลดีทุกอย่าง ประเสริฐสุด เหตุฉะนั้นท่านจึงสอนไว้ว่า พึงอคตทณ้อยคำที่กล่าวล่วงเกินของคนทุกประเภท

ความอคตทณมีผลดีทุกอย่าง แต่จะนับว่าเป็นขันติความอคตทณอดกลั้นนั้น ต้องอคตได้โดยใจที่เป็นธรรมชาติ ไม่ใช่เพราะความกลัว ผู้ใดถูกเขาดูหมิ่นด้วยแสดงอาการทางกายหรือกล่าววาจาหยาบเข้าได้ ความเจ็บใจ แต่ไม่อาจทำตอบเขาได้ด้วยประการใดประการหนึ่ง จำเป็นต้องนิ่ง ผู้นั้นไม่ได้ชื่อว่า ประกอบด้วยขันติ คือ ความอดกลั้น หากผู้ใดถูกดูหมิ่นเช่นนั้น แม้ตนสามารถทำตอบเขาได้ แต่อดกลั้นไว้ด้วยความคิดเห็นโดยอุบายที่ชอบ ผู้นั้นได้ชื่อว่า ประกอบด้วยขันติ เป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ พึงเห็นตัวอย่างดังตำนานที่ท่านเล่าไว้

ครั้งเกิดสงครามระหว่าง เทวดากับอสูร พวกเทวดาได้ชัยชนะ ควบคุมนำท้าวเวปจิตติ สุรินทรไปสู่สำนักท้าวสักกเทวราช เธอคำและปรมาสด้วยถ้อยคำหยาบคายต่าง ๆ ท้าวสักกเทวราช ผู้มีชัยชนะไม่ทรงนำถ้อยคำนั้นไว้ในใจ เพราะท้าวเธอมีอัธยาศัยมั่นคงในขันติโสโรจจะมานาน ครั้งนั้นมาตตีเทวบุตรคิดว่า ท้าวสักกเทวราชนี้ อคตทณคำหยาบนี้ได้เพราะกลัว หรือประกอบด้วยขันติความอดกลั้น จึงกราบทูลถามเนื้อความนั้น ท้าวเธอครัสตอบใจความว่า

เราอคตทต่อท้าวเวปจิตติ ไม่ใช่เพราะกลัว ไม่ใช่เพราะสู้ไม่ได้ ประโยชน์ใดจะยิ่งกว่าขันติ ไม่มี ผู้ใดเป็นผู้มีขันติเป็นกำลังย่อมอคตทณอดกลั้นต่อคนทรพธได้เป็นนิรันดร์

ทางพระศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายก็ทรงสรรเสริญโดยประการต่าง ๆ แม้พระองค์เองก็มั่นคงในคุณข้อนี้ แม้ถูกเขาคำ เขาบริภาษสักเท่าใดก็ทรงแนะนำสั่งสอนเขาให้ได้ บรรลุธรรมผลเป็นอันมาก ความอคตทณมีลักษณะดังกล่าวมานี้มีชื่อว่า ทนเจ็บใจ

ขันติ ๓ ประเภท ดังกล่าวมานี้ให้ผลดี คือ ความทนตรากตรำ ย่อมเป็นปัจจัยให้ทำงานสำเร็จได้ทรัพย์สินสมบัติ ยศศักดิ์ชื่อเสียง เป็นผลบำรุงตนและหมู่คณะให้รุ่งเรืองไพศาล ความทนลำบาก ย่อมเป็นปัจจัยมิให้เสียสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นคุณควรต้องประสงคิในเวลาจำเป็นความทน

เจ็บใจข่มเป็นปัจจัยไม่ให้เกิดผลดีผลดีด้วยกำลังโทสะ สกัถกันกายวาจาไม่ให้แสดงกิริยาแปรผัน ซึ่งเป็นอาการน่าเกลียดน่าอาย^{๑๔}

๓.๑๑ ขันติในฆราวาสธรรม ๔

ขันติ ขื่อนี้แปลได้ว่าเป็นความอดทน คนที่รู้จักความอดทนอดกลั้นต่อทุกสิ่งทุกอย่าง ข่มเป็นผู้ชนะข่มเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จ ในที่สุด คนที่มีขันตินั้นเขาจะเป็นคนไม่ คัดวันประกันพรุ่งในการทำงาน โดยอ้างว่าร้อนอ้างว่าหนาว หรืออ้างว่าฝนตกฟ้าร้อง เขาจะทำงาน โดยอดทนต่อการพูดส่อเสียดเขาจะเย้ยถากถางจากผู้ประสงคร้าย เขาจะอดทนต่อความขากลำบาก ความเหน็ดเหนื่อยกายและใจ เขาจะอดทนและคอยเก็บเล็กผสมน้อยต่อไปมันก็พอกพูนเพิ่มใหญ่ไปเอง ความอดทนที่สำคัญอีกอันหนึ่ง คือ ความอดทนต่อการช่วยขวนของกิเลสศัตถมหาอุปาทานที่มารกระทบ จิตในทุกรูปแบบ จิตใจของท่านจะต้องไม่หวั่นไหวหลงไหลไปความพะยานอยาก โดยเฉพาะที่มาก ในทางทุจริตและทางกามคุณอันมีรูปรสกลิ่นเสียงสัมผัสทั้งหลายทั้งปวง

๓.๑๒ ขันติสังวร

ขันติสังวร คือ สำรวมด้วยความเพียร กล่าวคือ อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระหาย ด้อยค่าแรงร้าย และทุกขเวทนาต่าง ๆ ได้ ไม่แสดงความวิการ^{๑๕} ซึ่งมีพุทธพจน์คริสต์เกี่ยวกับขันติสังวร ดังนี้

...ภิกษุ ข่มอดทนต่อหนาวและร้อน นี้เรียกว่า ขันติสังวร^{๑๖}

...เราดลาคคกล่าวญาณว่าเป็นเครื่องกันกระแสรสเสถเหล่านั้นบุคคลข่ม ปิดกั้นได้ด้วยปัญญา นี้ชื่อว่าญาณสังวร ก็ในที่นี้ท่านกล่าวญาณว่า สังวร ด้วยอรธ ว่าปิดไว้ได้ ด้วยบทว่า ปิถิเร ขันติสังวรและวิริยสังวรมาในสูตรนี้โดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อความหนาว ฯลฯ ไม่ยอมให้วิตกซึ่งเกิดขึ้นครอบงำได้ ดังนี้ก็พึง ทราบความที่ขันติและวิริย ชื่อว่า สังวร เพราะท่านสงเคราะห์ด้วยอุเทศนี้ว่า สัพพา สวาสวรปริยัม นี้^{๑๗}

^{๑๔}หลวงพ่อดวง จิตฺตมฺ โม, “ธรรมทำให้งาม”, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐,

<<http://www.pranippan.com/new/board/index.php?showtopic=649>> (30 May 2007)

^{๑๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๘.

^{๑๖}ม.ญ. ๑๗/๒/๕๕.

^{๑๗}ม.ญ. ๑๗/๑๐/๑๕๔.

๓.๑๓ **ขันติในราชธรรม ๑๐ หรือ ทศพิธราชธรรม**

ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะล้า บากกายน้ำหนักน้อยน้ำหนักเยอะไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกข่มขู่หยับด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมกกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณี ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม^{๑๑}

ขันติในราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม หมายถึง ให้เราอดทนต่อความยากลำบาก ไม่ท้อถอย และไม่หมกกำลังกาย กำลังใจที่จะดำเนินชีวิต และทำหน้าที่การงานต่อไปจนสำเร็จ รวมทั้งไม่ย่อท้อต่อการทำคุณงามความดี ความอดทนจะทำให้เราชนะอุปสรรคทั้งปวงไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ และจะทำให้เราแกร่งขึ้น เข้มแข็งขึ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์ของขันติไว้ ดังนี้

...อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ผู้อดทน

ข่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ข่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๑ ข่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ ๑ ข่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำละ ๑ เมื่อตายไปข่อมเข้าถึง สุคติโลกสวรรค์ ตูก่อนภิกษุทั้งหลายอานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้แล^{๑๒}

๓.๑๔ **ชาดกในหมวดขันติบารมี**

๓.๑๔.๑ **พหิมักกฎชาดก**

ชาดกที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการบำเพ็ญบารมี ในอดีตชาติที่มีการสั่งสมและเสวยใน เวทนานที่เป็นสาเหตุแห่งการเพิ่มบารมีให้ละเอียดและมากขึ้น ดังในพหิมักกฎชาดก ต่อไปนี้ว่า

“เราได้ให้มันเป็นอันมากแก่เจ้าผู้ถูกความร้อนแผดเผา หิวกระหายอยู่ บัดนี้เข้าได้ดื่มน้ำแล้ว ยังหลอกล้อปลั่งเสียวว่าก็กินอยู่ได้การคบหากับคนชั่วไม่ประเสริฐเลย

ท่านได้อินหรือได้เห็นมาบ้าง หรือว่าถึงคว่ำไหวนชื่อว่า เป็นสัตว์มีศีล เราจะด่าขู่จ้องจรรด ศีรษะท่านเดี๋ยวนี้แล้วจึงจะไป นี่เป็นธรรมคาของพวกเรา”^{๑๓}

ในอรรถกถาได้อธิบายเกี่ยวกับการสั่งสมขันติบารมีต่อไปว่า

“พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันทรงปรารภพระเทวทัต ครัสพระธรรม เทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า อทมนิ เต วาริพหุคตูปิ ดังนี้

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๔๑.

^{๑๒}อ.จ.ภก. ๓๖/๒๑๕/๔๖๗.

^{๑๓}พ.ชา. ๕๗/๑๕๗ - ๑๕๘/๑๓๕.

ความพิสดารมีอยู่ว่า วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมถึงความอกตัญญู ความประทุษร้ายมิตรของพระเวททิต พระศาสดารับสั่งว่า เเวททิตเป็นผู้กตัญญูประทุษร้ายมิตร มิใช่ในบัดนี้เท่านั้นแม้เมื่อก่อนก็ได้เป็นเช่นนี้ แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาเล่า

ในอดีตกาลครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิด ในตระกูลพรหมณ์ ชาวบ้านกาสิแห่งหนึ่ง ครั้นเจริญวัย ดำรงตนเป็นขรราวาส ก็สมัยนั้น ได้มีบ่อน้ำ ลึกบ่อหนึ่งอยู่ที่ทางใหญ่ชั้น ในแคว้นกาสิ สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายข้ามไม่ได้ พวกคนหมู่มากผู้ปรารถนา บุญเดินมาทางนั้นใช้กระบอกล้อมสายขวิดน้ำใส่ข้างเต็มรางแห่งหนึ่ง ให้สัตว์ดิรัจฉานดื่ม รบอบนั้น เป็นป่าใหญ่ เป็นอันธมมากอาศัยอยู่ในป่านั้น ค่อมที่ทางนั้น ขาดผู้คนสัญจรไปมาสองสามวัน สัตว์ดิรัจฉานจึงไม่ได้ดื่มน้ำ ถึงตัวหนึ่งกระหายน้ำเต็มที เทียวหาน้ำดื่มในที่ใกล้บ่อน้ำ พระโพธิสัตว์ เดินไปถึงทางนั้นด้วยกิจธุระอย่างหนึ่ง จึงดื่มน้ำในบ่อนั้นดื่มล้างมือและเท้า เห็นถึงตัวนั้น ทราบว่า มันกระหายน้ำ จึงดื่มน้ำใส่รางให้มันดื่มครั้นให้เสร็จแล้ว คิดจะพักก่อนจึงนอนลงที่โคนไม้ต้นหนึ่ง. ส่วนลิงครั้นดื่มน้ำแล้วนั่งอยู่ในไกล ทำหน้าถลอกแลกหลอกพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เห็นภริยา ของมัน จึงกล่าวว่า ข้าวยวร้ายถึงอปริชย เมื่อเองกระหายน้ำเห็นค่อมยอมาเข้าก็ให้น้ำเองดื่มบัดนี้เอง ทำหน้าถลอกแลกหลอกเข้าได้ น่าอนาถใจที่ข้าช่วยเหลือสัตว์ชั่ว ๆ ไม่มีประโยชน์เลยแล้วกล่าว คาถาแรกว่า “เข้าได้ให้น้ำเป็นอันมากแก่องผู้ถูกความร้อนแสดเผาหิวกระหาย บัดนี้เจ้าได้ดื่มน้ำแล้ว ยังหลอกถ้อยคำเสียครอก ๆ อยู่ได้ การคบหากับคนชั่วไม่ประเสริฐเลย” ถึงผู้ประทุษร้ายมิตร ครั้นได้ยินดังนั้นแล้วจึงกล่าวว่าท่านอย่าสาทิษฐา เราทำเพียงเท่านี้แล้วจะเสร็จสิ้น บัดนี้เราจะถ่ายอุจ รดศีรษะท่านก่อนแล้วจึงไป แล้วกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า “ท่านได้ยินหรือได้เห็นมาบ้างหรือว่า ถึงตัวไหน ชื่อว่า เป็นสัตว์มีศีล เราจะถ่ายอุจจาระรดศีรษะท่านเดี๋ยวนี้แล้วจึงจะไป นี่เป็นธรรมดาของพวกเรา”

ความย่อในคานานั้นมีดังนี้ ท่านพรหมณ์ ท่านได้ยินหรือได้เห็นที่ไหนว่า ถึงรู้คุณคน มีมารยาท มีศีล มีอยู่ เราจะถ่ายอุจรดศีรษะท่านเดี๋ยวนี้แหละแล้วจึงจะไป นี่เป็นธรรมดานี้เป็นสภาพ โดยกำเนิดของพวกข้าเจ้า ผู้ชื่อว่า เป็นลิง คือถ่ายอุจรดหัวผู้มีอุปการะ

พระโพธิสัตว์ครั้นได้ยินดังนั้น จึงเตรียมจะถูกไป ขณะนั้นเองลิงกระโดดจับกิ่งไม้ทำคล้าย จะหยอโยน ถ่ายอุจรดศีรษะพระโพธิสัตว์แล้วร้องเข้าป่าไป พระโพธิสัตว์อ่านน้ำชำระกายแล้วจึง กลับไปพระศาสดาตรัสว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย เเวททิตไม่รู้จักคุณมิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้เมื่อก่อน ก็ไม่รู้จักคุณที่เราทำไว้เหมือนกันแล้วทรงนำพระธรรมเทศานี้มา ทรงประชุมชาครด ถึงในครั้งนั้น ได้เป็นเวททิตในครั้งนี้ ส่วนพรหมณ์ คือเรลาดาคคนี่แล”^{๒๒}

^{๒๒} พ.ชา.อ. ๕๗/๑๓๕-๑๔๒.

๓.๑๔.๒ วรรณกรรมโศก

พระศาสดาเมื่ออาศัยพระนครสาวัตถีประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพระเถระอัครสาวกทั้งสอง จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า วัฒนารโหน ดังนี้

ได้อินว่า สมัยหนึ่ง พระมหาเถระทั้งสองคิดกันว่า พวกเราจักพอกพูนการอยู่ป่าตลอดภายในพรณานิ จึงทูลลาพระศาสดา แล้วละหมู่คณะ ถือบาตรจีวรด้วยตนเอง ออกจากพระเชตวัน อาศัยปัจฉิมคตคามแห่งหนึ่งอยู่ในป่า บุรุษกินเดนแม่คนหนึ่ง ทำการอุปัฏฐากพระเถระทั้งสองอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งในป่านั้นนั้นแหละ บุรุษนั้นเห็นการอยู่อย่างพร้อมเพรียงของพระเถระทั้งสอง จึงคิดว่าพระเถระทั้งสองนั้นอยู่พร้อมเพรียงกันเหลือเกิน เราอาจโหมหนอนที่จะทำลายพระเถระเหล่านี้ให้แตกกันและกัน จึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระแล้วถามว่า ท่านผู้เจริญ ท่านมีเวระอะไร ๆ กับพระมหาโมคคัลลานเถระผู้เป็นเจ้าหรือหนอ ? พระสารีบุตรเถระถามว่า ก็เวระอะไรเล่า ? ผู้มีอายุบุรุษนั้นกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ในเวลาที่พระมหาพระมหาโมคคัลลานเถระนี้ กล่าวแต่โทษของท่านเท่านั้นว่า ชื่อว่าพระสารีบุตรจะพ้ออะไรกับเรา โดยชาติ โศคร ตระกูล และประเทศก็ตาม โดยสุดคะและคันถก็ตาม หรือ โดยปฏิเวธและอิทธิฤทธิ์ก็ตาม พระเถระทำการแค้นแค้นแล้วกล่าวว่า อาวุโส ท่านไปเสียเถอะ ในวันเมื่อวันบุรุษนั้นเข้าไปหาพระโมคคัลลานเถระบ้าง แล้วก็กล่าวเหมือนอย่างนั้นแหละ ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระก็กระทำการแค้นแค้นแล้วกล่าวจะบุรุษนั้นว่า ท่านไปเสียเถอะผู้มีอายุ แล้วจึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระถามว่า ท่านผู้มีอายุ คนกินเดนนั้นกล่าวอะไร ๆ ในสำนักของท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ เขากล่าวแม้กับผม ควรนำคนกินเดนนั้นออกไปเสีย เมื่อพระมหาโมคคัลลานเถระกล่าวว่า ดิเสท่านผู้มีอายุ ท่านจงนำออกไปเสีย พระเถระจึงคิดนี้มีอันเป็นเหตุให้รู้ว่า ท่านอยู่อยู่ที่นี้ แล้วนำเอาออกไป พระเถระทั้งสองนั้นอยู่อย่างสมัครสมานกัน แล้วไปยังสำนักของพระศาสดาถวายบังคมแล้วจึงนั่งอยู่ พระศาสดาทรงกระทำปฏิสันถารแล้วตรัสถามว่า เธอทั้งสองอยู่ตลอดพรณาโดยสบายหรือ ? เมื่อพระเถระทั้งสองกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนกินเดนคนหนึ่งเป็นผู้ประสงค์จะทำลายพวกข้าพระองค์ เมื่อไม่อาจทำลาย จึงหนีไป พระองค์จึงตรัสว่า ลูกของสารีบุตร มิใช่บัดนี้เท่านั้นที่เขาไม่อาจทำลาย แม้ในกาลก่อน คนกินเดนนี้ ก็คิดว่า จักทำลายพวกเธอ เมื่อไม่อาจทำลายก็ได้หนีไปแล้ว อันพระเถระทั้งสองนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่า ครั้นนั้น ราชสีห์กับเสือโคร่งอยู่กันในถ้ำแห่งภูเขาในป่า สุนัขจึงจอกตัวหนึ่ง อุปัฏฐากสัตว์ทั้งสองนั้น กินเดนของสัตว์ทั้งสองนั้น จนมีร่างกายใหญ่โตวันหนึ่ง คิดว่า เราไม่เคยกินเนื้อของราชสีห์และเสือโคร่ง เราควรจะทำให้สัตว์ทั้งสองนี้ให้แตกกัน แค้นใจ เราจักกินเนื้อของสัตว์ทั้งสองนั้นที่ตายเพราะทะเลาะกัน สุนัขจึงจอกนั้นจึงเข้าไปหาราชสีห์แล้วถามว่า ข้าแต่นาย

ท่านมีเวอร์อะไร กับเสือโคร่งหรือ ? ราชสีห์กล่าวว่า เวอร์อะไรเล่าสหยา ศูนย์จึงจอกกล่าว ว่า ท่านผู้เจริญ ในตอนที่ข้าพเจ้ามาเสื่อโคร่งนั้นกล่าวแต่โทษของท่านเท่านั้นแหละว่า ขึ้นชื่อว่าราชสีห์ย่อมไม่ถึง ส่วนแห่งเสี่ยวของเรา โดยผิวพรรณแห่งร่างกายก็ตาม โดยลักษณะสูงใหญ่ก็ตาม หรือโดยชาติกำลัง และความเพียรก็ตาม ราชสีห์กล่าวว่า จะ ไปเสี่ยวละจะเข้า เสื่อโคร่งนั้นคงจักไม่กล่าวอย่างนั้น แม้เสื่อโคร่งศูนย์จึงจอกก็เข้าไปหาแล้วก็กล่าว โดยอุบายนั้นเหมือนกัน เสื่อโคร่งได้ฟังดังนั้น จึงเข้าไปหา ราชสีห์แล้วกล่าวว่า สหยา ได้ยินว่า ท่านพูดอย่างนี้และอย่างนี้ เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า “ท่านผู้มีเขี้ยวมากกล่าวว่า เสื่อโคร่งชื่อว่าสุพาทูนี้ มีวรรณะ ลักษณะ ชาติ กำลังกาย และกำลังความ เพียร ไม่ประเสริฐไปกว่าเรา”

ราชสีห์ได้ฟัง ดังนั้นจึงได้กล่าว ๔ คาถาที่เหลือว่า

เสื่อโคร่งชื่อสุพาทูกล่าว ว่า ราชสีห์ผู้มี เขี้ยวงาม มีวรรณะ ลักษณะ ชาติ กำลังกายและกำลังความเพียร ไม่ประเสริฐไปกว่าเรา

แม่เพื่อนสุพาทู ถ้าท่านจะประทุษร้ายเราผู้อยู่กับท่านอย่างนี้ บัดนี้ เราก็จะไม่ฟังอินตืออยู่ร่วมกับท่านต่อไป

ผู้ใดเชื่อคำของคนอื่น โดยถือเป็นเรื่อง เป็นจริง ผู้นั้นต้องพลันแตกจากมิตร และต้องประสบเวรเป็นอันมาก

ผู้ใคร่มีกระวังอยู่ทุกขณะ มุ่งความแตกร้าง คอยแต่จับผิด ผู้นั้นไม่ชื่อว่า เป็นมิตร ส่วนผู้ใดอันผู้อื่นให้แตกกันไม่ได้ ไม่มีความรังเกียจในมิตร นอนอยู่อย่าง ปลอดภัยเหมือนบุตรนอนแอมอกมารดาจะนั้น ผู้นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้

เมื่อราชสีห์กล่าวคุณของมิตรด้วยคาถาทั้ง ๔ คาถานี้ด้วยประการฉะนี้ เสื่อโคร่งกล่าวว่า โทษคิดของข้าพเจ้า แล้วขอชมราชสีห์สัตว์ทั้งสองนั้น ได้อยู่พร้อมเพรียงกันเหมือนอย่างเดิม ส่วนศูนย์จึงจอกได้หนีไปอยู่ที่อื่นแล

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ทรงประชุมาชกว่า ศูนย์จึงจอกในกาลนั้น ได้เป็นคนกินเดน ราชสีห์ในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร เสื่อโคร่งในกาลนั้น ได้เป็นพระโมคคัลลานะ ส่วนรุกขเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในป่านั้นเห็นเหตุการณ์นั้น โดยจัดแจ้ง ได้เป็นเวลาดาตค^{๒๖}

๓.๑๔.๓ สันนิททาชาด

สมัยหนึ่งพระศาสดาได้ทรงสดับว่า ภิกษุผู้พหุคดีย้นำความต่อเสียดป้ายร้ายเข้าไปให้ จึงรับสั่งให้เรียกภิกษุผู้พหุคดีย์เหล่านั้นมาแล้วตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนำความ ต่อเสียดป้ายร้ายเข้าไปให้แก่พวกภิกษุผู้บาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันจริงหรือ ? เพราะเหตุนั้น ความ

^{๒๖}ข.ชา.อ. ๕๘/๗๖๓-๗๖๘.

บาดหมางที่ยังไม่เกิดขึ้นและความบาดหมางที่เกิดขึ้นแล้วก็ข่มเป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นเมื่อพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่า จริทพระเจ้าข้า จึงทรงตัดสินณภิกษุเหล่านั้นแล้วครั้นแล้ว ครู่ก่อนภิกษุทั้งหลายขึ้นชื่อว่าวาจาต่อเสียดคคมถ้ำประคองประหารด้วยศาตรา ถึงความคุ้นเคยที่เหนียวแน่นมั่นคงก็แตกสลายไปได้โดยรวดเร็ว เพราะวาจาต่อเสียดนั้น ก็แหละชนผู้เชื่อถือว่าวาจาต่อเสียดนั้นแล้วทำลายไมตรีของคนเสีย ข่มเป็นเช่นกับราชสีห์และโคผู้ทีเดียว แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโศริสัตรีเป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสีนั้น เจริญวัยแล้ว เล่าเรียนศิลปปะในเมืองดักกทิสลาเสร็จแล้ว เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว ได้ครองราชย์สมบัติโดยธรรม

ครั้งนั้น นายโคบาลคนหนึ่งเลี้ยงโคทั้งหลายในตระกูลทั้งหลาย เมื่อจะมาจากป่า ไม่ได้นึกถึงแม่โคตัวหนึ่งซึ่งมีครรภ์ จึงทิ้งไว้แล้วไปเสีย แม่โคนั้นเกิดความคุ้นเคยกับแม่ราชสีห์ตัวหนึ่ง

แม่โคและแม่ราชสีห์ทั้งสองนั้นเป็นมิตรกันอย่างมั่นคงเที่ยวไปด้วยกัน จำเนียรกาลนานมาแม่โคจึงตกถูกโคแม่ราชสีห์ตกลูกราชสีห์ ถูกโคและถูกราชสีห์ทั้งสองนั้นก็ได้เป็นมิตรกันอย่างเหนียวแน่น ด้วยไมตรีซึ่งมีมาโดยสกุล จึงเที่ยวไปด้วยกัน

ครั้งนั้น พรานป่าคนหนึ่งเข้าไปเห็นสัตว์ทั้งสองนั้นคุ้นเคยกัน จึงถือเอาสิ่งของที่เกิดขึ้นในป่าแล้วไปเมืองพาราณสี ถวายแก่พระราชอันพระราชครุสถามว่า สหาย ท่านเคยเห็นความอัศจรรย์อะไร ๆ ในป่าบ้างไหม ? จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์มิได้เห็นอะไร ๆ อย่างอื่น แต่ได้เห็นราชสีห์ตัวหนึ่งกับโคผู้ตัวหนึ่ง สนทนสนทนกันและกันเที่ยวไปด้วยกัน พระราชาครุสว่า เมื่อสัตว์ตัวที่สามเกิด ขึ้นแก่สัตว์ทั้งสองเหล่านั้น กัยจักบังเกิดมี เมื่อใดท่านเห็นสัตว์ตัวที่สามเพิ่มขึ้นแก่สัตว์ทั้งสองนั้น เมื่อนั้นท่านพึงบอกเรา นายพรานป่านั้นทูลรับว่า ได้พระเจ้าข้าก็เมื่อพรานป่าไปเมืองพาราณสีแล้วมีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งเข้าไปบำรุงราชสีห์และโคผู้ นายพรานป่าไปป่าได้เห็นสุนัขจึงจอกนั้นคิดว่า จักกราบทูลความที่สัตว์ตัวที่สามเกิดขึ้น แล้วแก่พระราชฯ จึงได้ไปยังพระนครพาราณสี สุนัขจึงจอกคิดว่าเว้นเนื้อราชสีห์และเนื้อโคผู้เสีย ขึ้นชื่อว่าเนื้ออื่นที่เราไม่เคยกิน ไม่มีเราก็จอกทำลายสัตว์ทั้งสองนี้แล้วกินเนื้อสัตว์ทั้งสองนี้ สุนัขจึงจอกนั้นจึงขุดขุดสัตว์ทั้งสองนั้นให้ทำลายกันและกันโดยพูดว่า ผู้นี้พูดอย่างนี้ก็จะท่าน ผู้นี้พูดอย่างนี้ก็จะท่าน ไม่นานนัก ก็ได้ทำให้ถึงแก่ความตายเพราะทำการทะเลาะกัน ฝ่ายพรานป่ามาถึงแล้วกราบทูลแก่พระราชฯว่า ข้าแต่สมมติเทพ สัตว์ตัวที่สามเกิดขึ้นแล้วแก่ราชสีห์และโคผู้เหล่านั้น พระราชาครุสถามว่า สัตว์ตัวที่สามนั้น คืออะไร? พรานป่ากราบทูลว่า สุนัขจึงจอกพระเจ้าข้า พระราชาครุสว่า สุนัขจึงจอกจักขุดทำลายสัตว์ทั้งสองนั้นให้ตาย พวกเราจักไปทันในเวลาสัตว์ทั้งสองนั้นจะตาย จึงเสด็จขึ้นทรงราชรถเสด็จไปตามทางที่พรานป่าชี้ แสดงให้ เสด็จไปทันในเมื่อสัตว์ทั้งสองนั้นทำการทะเลาะกันและกันแล้วถึง

แก่สิ้นชีวิตไป. สุนัขจึงจอกมีใจยินดีกินเนื้อราชสีห์ครึ่งหนึ่งกินเนื้อโคผู้ครึ่งหนึ่ง พระราชาทั้งเห็นสัตว์ทั้งสองนั้นถึงความสิ้นชีวิตไปแล้ว ทรงประทับยืนอยู่บนรถนั้นแล เมื่อจะครีษจจากับนายสารถิ จึงครีษจถามหาว่า

ดูก่อนนายสารถิ สัตว์ทั้งสองนี้ไม่ได้มีความเสมอกันเพราะสัตว์ทั้งหลายไม่ได้มีความเสมอกันเพราะอาหาร คือต่างก็มีสัตว์ ตัวเมียและอาหารคนละชนิดไม่เหมือนกันภายหลัง เมื่อสุนัขจิ้งจอกขู่งทำลายความสนิทสนมจนถึงให้ตาย ท่านจึงเห็นเหตุนี้ซึ่งฉันคิดไว้ถูกต้องแล้ว พวกสุนัขจิ้งจอกพากันกัดกินโคผู้และราชสีห์ เพราะคำสอนเสียโค คำสอนเสียคน นั้น ย่อมเป็นไปถึงตัดมิตรภาพ เพราะเมื่อคือสุนัขจิ้งจอกเป็นเหตุ จุจคาบคน ฉะนั้น

ดูก่อนนายสารถิ ท่านจงดูการนอนตายของสัตว์ทั้งสองนี้ ผู้ใดเชื่อถือถ้อยคำของคนต่อเสีย ผู้มุ่งทำลายความสนิทสนม ผู้นั้นจะต้องนอนตายอย่างนี้

ดูก่อนนายสารถิ นรชนเหล่านี้ไม่เชื่อถือถ้อยคำของตนต่อเสีย ผู้มุ่งทำลายความสนิทสนม นรชนเหล่านั้นย่อมได้ประสบ สุขเหมือนคนไปสวรรค์ ฉะนั้น

พระราชกรณียกิจครีษจถามหาแล้ว รับสั่งให้เก็บเอาหนัง เล็บและเขี้ยวของไกรสรราชสีห์แล้วเสด็จไปยังพระนครทีเดียว

พระศาสดาครีษจทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นเวรตถาคต ฉะนี้แล^{๒๐}

๓.๑๔.๔ ธรรมบทปุตตชาดก

ดูก่อนอธรรมเทพบุตร ฉันเป็นผู้สร้าง ชส สร้างบุญ สรรณะและพราหมณ์สรรเสริญทุกเมื่อ อธรรมเอ๋ย ฉันชื่อว่าเป็นฝ่ายธรรม อันเทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว คู่ควรแก่หนทาง ท่านจงให้หนทางแก่ฉันเถิด

ดูก่อนอธรรมเทพบุตร เราชื่อว่าอธรรมขึ้นสู่ยานแห่งอธรรมอันมั่นคง ไม่เคยกลัวใครมีกำลังเข้มแข็ง อธรรมเอ๋ย เราจะทิ้งให้ทางที่ไม่เคยให้ใครแก่ท่านในวันนี้ เพราะเหตุอะไรเล่า

ธรรมแลปรากฏก่อน ภายหลังอธรรมจึงเกิดขึ้นในโลก เราเป็นผู้เจริญกว่า ประเสริฐกว่าทั้งเก่ากว่า ของจะให้ทางแก่เราเถิด นื่องเอ๋ย

เราจะไม่ให้หนทางแก่ท่าน เพราะการขอร้องหรือเพราะความเป็นผู้สมควร ในวันที่เราทั้งสองจงมารบกัน แล้วหนทางเป็นของผู้ชนะในการรบ

^{๒๐} พ.ชา.อ. ๕๘/๖๕๘-๗๐๔.

เราผู้ชื่อว่าธรรม เป็นผู้ลือชาปรากฏไปทั่วทุกทิศ มีกำลังมาก มีศประมาณไม่ได้ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ประกอบด้วยคุณทั้งปวง อธรรมเถย ท่านจักชนะได้อย่างไร

เขาเอาค้อนเหล็กตีทองอย่างเดียว หากได้เอาทองตีเหล็กไม่ ถ้าหากว่าเราผู้ชื่อว่าธรรม นำท่านผู้ชื่อว่าธรรมในวันนี้ได้ เหล็กจะนำคุณ นำขมเหมือนทองคำ ฉะนั้น

ดูก่อนอธรรมเทพบุตร ถ้าหากว่าท่าน เป็นผู้ที่มีกำลังในการรบไช้ ผู้หลักผู้ใหญ่และครูของท่านมิได้มี เราจะยอมให้หนทางอันเป็นที่รักด้วยอาการอันไม่เป็นที่รักของท่านทั้งจะขอตกนด้วยคำชั่ว ๆ ของท่าน

อธรรมเทพบุตร ได้ฟังคำนี้แล้ว ก็เป็นผู้มีศีรษะลงเบื้องต่ำ มีเท้าขึ้นเบื้องสูง ตกกลางจากรถร่าพันเพื่อว่าเราปรารถนาจะรบก็ไม่ได้รบ อธรรมเทพบุตรถูกตีครอนเสียแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้

ธรรมเทพบุตรผู้มีขันติเป็นกำลัง มีจิตเที่ยงตรง มีกำลังมาก มีความบากบั่นอย่างแท้จริง ชำนาญกำลังรบ ได้ฆ่าอธรรมเทพบุตรฝังเสียในแผ่นดินแล้ว ขึ้นสู่รถของคนไปโดยหนทางนั้นเที่ยว

มารดาบิดาและสมณพราหมณ์ ไม่ได้มีความนับถือในเรือนของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น ครั้นทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกนี้ ดยไปแล้วย่อมต้องพากันไปสู่สุรก เหมือนอธรรมเทพบุตรผู้มีศีรษะลงในเบื้องต่ำตกไปแล้ว ฉะนั้น

มารดาบิดา และสมณพราหมณ์ ได้รับความนับถือเป็นอย่างดีในเรือนของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น ครั้นทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกนี้ดยไปแล้วย่อมพากันไปสู่สุคติ เหมือนธรรมเทพบุตรขึ้นสู่รถของคนไปสู่เทวโลก ฉะนั้น^{๒๔}

ในครั้งนั้นพวกภิกษุสนทนากันใน โรงธรรมสภาว่า ฮาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตกลับกระวีกรรากับพระตาคคเจ้า เลขถูกแผ่นดินสูบเสียแล้ว

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่พระเทวทัตให้การประหารในชินจักรของเรา ถูกแผ่นดินสูบ แม้ในกาลก่อน เขาก็เคยให้ประหารในธรรมจักร ถูกแผ่นดินสูบบ่าหน้าไปสู่เวจิมหานครครั้งนี้แล้ว จึงได้นำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในกรุงพาราณสีพระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นเทพบุตรนามว่า ธรรม ในกามาวจรเทวโลก ส่วนพระเทวทัตเป็นเทพบุตร ชื่อว่า อธรรม ในเทวบุตรที่ ๒ องค์นั้น ธรรมเทพบุตรประดับด้วยเครื่องอสังการอันเป็นทิพย์ ทรงรถทิพย์อันประเสริฐ

สนทนากันอย่างสบายที่ประตูดวงของคน ๆ ก็สติอยู่ในอากาศ ณ คามนิคม ชนบทและ
 ราชธานี ในวันเพ็ญอันเป็นวันอุโบสถ ขวนหมู่ชนให้ถือมั่นซึ่งกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการว่า ท่านทั้งหลาย
 จงงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีปาณาติบาต เป็นต้น พวกกันบ้ำที่อุชฺฐมม คือ การบำรุง
 มารคาบิดา ทั้งอุชฺฐมม ๓ ประการทั่วกันเถิด เมื่อบ้ำที่อุชฺฐมมอยู่อย่างนี้ จักมีสวรรค์เป็นที่ไปนึ่งเบื้อง
 หน้า เสวยศอันยิ่งใหญ่ ดังนี้ จึงกระทำประทักษิณชมพูทวีปฝ่ายอธรรมเทพบุตร ชักชวนให้ถือ
 อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ โดยน้อมเอาที่ว่าพวกเรอจงนำสัตว์กันเถิด ดังนี้แล้ว จึงกระทำกรเวียน
 ช้ายชมพูทวีป ลำดับนั้นรถของเทพบุตรเหล่านั้น ได้มาพบกันนึ่งในอากาศ ต่อมาพวกบริษัทของ
 เทพบุตรเหล่านั้น ต่างถามกันว่า พวกท่านเป็นฝ่ายไหน พวกท่านเป็นฝ่ายไหนกันดังตอบกันว่า

พวกเราเป็นฝ่ายธรรมเทพบุตร พวกเราเป็นฝ่ายอธรรมเทพบุตร จึงต่างพากันแยกทางหลีก
 เป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายธรรมเทพบุตร เรียกธรรมเทพบุตรมากล่าวว่า สหายเอ๋ย เธอเป็นฝ่ายอธรรม
 ฉันทึเป็นฝ่ายธรรมหนทางสมควรแก่ฉันทึ เธอจงขั้บรถของเธอหลีกไปจงให้ทางแก่ฉันทึเถิด แล้วกล่าว
 คาลาที่ ๑ ว่า “ลูกอนธรรมเทพบุตร ฉันทึเป็นผู้สร้างศเป็นผู้สร้างบุญ สมณะและพราหมณ์พากัน
 สรรเสริญทุกเมื่อ อธรรมเอ๋ย ฉันทึชื่อว่าฝ่ายธรรม เป็นผู้สมควรแก่หนทาง เป็นผู้อันเทวดาและ
 มนุษย์พากันบูชา ท่านจงให้หนทางแก่ฉันทึเถิด”

ลำดับนั้น อธรรมเทพบุตรกล่าวว้

ลูกอนธรรมเทพบุตร เราผู้ชื่อว่าอธรรม ขึ้นสู่ยานแห่งอธรรม อันมันคงไม่
 เคยกลัวใคร กำลั้ข่มแข็ง ธรรมอ้อยเราจะพึงให้ทางที่ไม่เคยให้ใคร แก่ที่วันนึ่ง เพราะเหตุ
 อะไรเล่า

ธรรมแลปราศกุก่อน ภายหลั้จอธรรมจึงเกิดขึ้นนึ่งในโลกเราเป็นผู้เจริญว้
 ประเสริฐกว่า ทั้งแก่กว่าของงให้ทางแก่เราเถิดนึ่งอ้อย

เราจะไม่ให้หนทางแก่ท่าน เพราะการขอร้องหรือเพราะความเป็นผู้สมควร
 ในวันนึ่งเราทั้งสองจงมารบกันแล้วหนทางจะเป็นของผู้นั้นนึ่งการรบ

เราผู้ชื่อว่า ธรรม เป็นผู้ถือสาปราศกึไปทั่วทุกทิศมีกำลั้มาก มียศประมาณไม่ได้
 ไม่มีผู้เสมอเหมือนประกอบด้วยคุณทั้งปวง อธรรมเอ๋ย ท่านจะชนะได้ไ้อย่างไร

เขาเอาค้อนเหล็กตีของอย่างเดียว หาได้เอาทองมาตีเหล็กไม่ ถ้าหากว่าเราผู้
 ชื่อว่า อธรรม นำท่านผู้ชื่อว่าธรรม ในวันนึ่งได้ เหล็กจะนำดูน่าชมเหมือนทองคำ
 ฉะนั้น

ลูกอนธรรมเทพบุตร ถ้าหากว่าท่านเป็นผู้มี กำลั้ในการรบไชรี ผู้หลัก
 ผู้ใหญ่และครูของท่านมิได้มี เราจะยอมให้หนทางอันเป็นที่รักด้วยอาการอันไม่เป็น
 ที่รักของท่าน ทั้งจะอดทนด้อยคำขั้ว ๆ ของท่าน

กาลาทิ้ง ๖ นี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยสามารถเป็นคำโต้ตอบของเทพบุตรเหล่านั้นนั่นแลในขณะที่ พระโพธิสัตว์ กล่าวกาลานี้จบลงนั่นเอง อธรรมก็ไม่อาจจะดำรงอยู่นรดได้ หกคะเมนตกลง ณ เบื้องประตู ครั้นประตูเปิดช่องให้ก็ไปบังเกิดในอเวจีมหานรกนั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ได้เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ได้ตรัสกาลาที่เหลือ ดังนี้ว่า

อธรรมเทพบุตร ได้ฟังคำนี้แล้ว ก็เป็นผู้มีศีรษะ ลงเบื้องต่ำ มีเท้าขึ้นเบื้องสูง ตกลงจากรถ รำพันเพื่อว่าเราปรารถนาจะรบก็ไม่ได้รบ อธรรมเทพบุตรถูกตัดรอน เสียแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้

ธรรมเทพบุตร ผู้มีขันติเป็นกำลัง มีจิตเที่ยงตรงมีกำลังมาก มีความบากบั่น อย่างแท้จริง ชำระกำลังรบได้ฆ่าอธรรมเทพบุตร ฟังเสียงในแผ่นดินแล้ว ขึ้นสู่รถของตน ไปโดยหนทางนั่นแล

มารดาบิดาและสมณพราหมณ์ ไม่ได้รับความนับถือในเรือน ของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น ครั้นทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกนี้ ตายไปแล้วย่อมต้องพากันไปสู่รอก เหมือนอธรรมเทพบุตร มีศีรษะลงในเบื้องต่ำ ตกไปแล้ว ฉะนั้น

มารดาบิดาและสมณพราหมณ์ ได้รับความนับถือเป็นอย่างดีในเรือนของชน เหล่าใด ชนเหล่านั้น ครั้นทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกนี้ตายไปแล้ว ย่อมพากันไป สู่สุคติ เหมือนธรรมเทพบุตรขึ้นสู่รถของตนไปสู่ทั่วโลก ฉะนั้น

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า ลูกก่อนภิกขุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ใน บัดนี้อย่างเดียวนั้น แม้ในกาลก่อนพระเวททัตถ์กราดเกรี้ยวได้กับเรา ถูกแผ่นดินสูบไปแล้ว จึงทรงประมุขชาดกว่า อธรรมเทพบุตรในกาลนั้น ได้เป็นพระเวททัตถ์ แม้บริษัทของอธรรมเทพบุตร นั้นก็ได้เป็นบริษัทของพระเวททัตถ์ ส่วนธรรมเทพบุตร ก็คือเรลาดากคนนั่นเองส่วนบริษัท ได้มาเป็น พุทธบริษัทนี้นั่นแล^{๒๕}

๓.๑๔.๕ ขันติวาทีชาดก

ข้าแต่ท่านผู้มีควมเพียรมาก ผู้โลให้ตัด มือเท้า หู และงมุกของท่าน ท่านจงโกรธผู้มันเกิด อย่ำให้ทำรัฐนี้ให้พินาศเสียเลยพระราชอาพระองค์ไ้ได้รับสั่งให้ตัดมือ เท้าหู และงมุกของอาตมภาพ ของพระราชอาพระองค์มันจงทรงพระชนม์ยืนนาน บัณฑิตทั้งหลาย เช่นกับอาตมภาพอย่าโกรธ เคืองเลย

สมณะผู้สมบูรณ์ด้วยขันติ ได้มีมาในอดีตกาลแล้ว พระเจ้ากาสิรับสั่งให้ตัดมือเท้า หู และ งมุกของสมณะผู้ตั้งอยู่ในขันติ

^{๒๕} พ.ชา.อ. ๕๘/๒๔-๓๐.

พระเจ้ากาตีหมกใหม่อยู่ในนรก ได้เสวยวิบากอันเผ็ดร้อนของกรรมที่หาบเข้ามัน^{๒๖}

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตุวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้มักโกรธรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า “โย เต หฤเด จ ปาเท จ” ดังนี้

เรื่องได้กล่าวไว้แล้วในหนังสือเล่มก่อน ก็ในที่นี้ พระศาสดาตรัสภิกษุนั้นว่า เธอขอขมาในพระศาสนามาของพระพุทธเจ้าผู้ไม่โกรธ เพราะเหตุไร จึงกระทำความโกรธเล่าโบราณกบฏชาติทั้งหลาย เมื่อเครื่องประหารตั้งพันคกลงบนร่างกาย เมื่อถูกเขาคัดมือเท้า หู และจมูก ก็ยังไม่กระทำความโกรธแก่คนอื่น แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้ากาตีพระนามว่ากลาปุทรวงครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฎิ เป็นมาดพชื่อว่ากุลทกุมารเจริญวัยแล้วได้เล่าเรียนศิลปะทุกอย่างในนครคัสสิลา แล้วรวบรวมทรัพย์สมบัติตั้งค้ำ เมื่อบิดามารดาล่วงลับไป จึงมรดกของทรัพย์แล้วคิดว่า อาตมิกทั้งหลายของเราทำทรัพย์ให้เกิดขึ้นแล้วไม่ถือเอาไปเลยแต่เราควรจะไปซื้อเอาทรัพย์นั้นไปจึงจัดแจงทรัพย์ทั้งหมดให้ทรัพย์แก่คนที่ควรให้ด้วยอำนาจการให้ทานแล้วเข้าไปยังป่าหิมพานต์ บวชยังอัสสัมภพให้เป็นไปด้วยผลาผลไม้ อยู่เป็นเวลายาวนาน เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงไปยังถ้ำมณุษย์ ถึงนครพาราณสีโดยลำดับแล้วอยู่ในพระราชอุทยานวันรุ่งขึ้น เทียวภิกษาจารย์ไปในนคร ถึงประตูนีเวศน์ของเสนาบดี เสนาบดีเลื่อมใสในอิริยาบถของพระโพธิสัตว์นั้น จึงให้เข้าไปยังเรือน โดยลำดับ ให้บริโศกโกษณะที่เขาจัดไว้เพื่อตน ให้รับปฏิญญาแล้วให้อยู่ในพระราชอุทยานนั้นนั่นเองอยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้ากลาปุทรมีนมน้ำจันท์ มีนางนักษมนห้อมล้อมเสด็จไปยังพระราชอุทยานด้วยพระอิศริยยศอันยิ่งใหญ่ ให้ลาดพระที่บรรทมบนแผ่นดินอันเป็นมงคล แล้วบรรทมเหนือคอกของหญิงที่ทรงโปรดคนหนึ่ง หญิงนักษมนทั้งหลายลาดในการขับร้อง การประโคม และการฟ้อนรำ ก็ประกอบการขับร้อง เป็นต้น พระเจ้ากลาปุได้มีสมบัติดุจของท้าวสักกเทวราชก็ทรงบรรทมหลับไป

ลำดับนั้นหญิงเหล่านั้นพากันกล่าวว่า พวกเราประกอบการขับร้องเป็นต้นเพื่อประโยชน์แก่พระราชบิดา พระราชานันท์ทรงบรรทมหลับไปแล้ว ประโยชน์อะไรแก่พวกเรา ด้วยการขับร้องเป็นต้น จึงตั้งเครื่องดนตรีมีพิณเป็นต้น ไว้ในที่นั้น ๆ เอง แล้วกลับไปยังพระราชอุทยาน ถูกคอกไม้ ผลไม้ และใบไม้เป็นต้นล่อใจ จึงอภิรมย์อยู่ในพระราชอุทยาน ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์นั่งอยู่ คู่ข้างขับมันตัวประเสริฐ ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความสุขในบรรพชาอยู่ ณ ถิ่นดินสละมีคอกบานสะพรั่งในพระราชอุทยานนั้น ลำดับนั้น หญิงเหล่านั้นกลับไปยังพระราชอุทยานแล้วเที่ยวไปอยู่ได้เห็นพระโพธิสัตว์นั้น จึงกล่าวกันว่า มาเถิดท่านทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของเรา เป็นบรรพชิตนั่งอยู่ที่

^{๒๖} พ.ชา. ๕๘/๕๕๐-๕๕๓/๔๕๗.

โคนไม้ต้นหนึ่ง พวกเรานั่งฟังอะไร ๆ ในสำนักของพระผู้เป็นเจ้านั้น ทรบาทที่พระราชายังไม่ทรงคืนบรรทม จึงได้ไปโหวนึ่งล้อมแล้วกล่าวว่า ขอท่านโปรดกล่าวอะไร ๆ ที่ควรกล่าวแก่พวกดิฉันเถิด พระโพธิสัตว์จึงกล่าวธรรมแก่หญิงเหล่านั้น ครั้นนั้น หญิงคนนั้นขยับตัวทำให้พระราชาคืนบรรทม พระราชาทรงคืนบรรทมแล้วไม่เห็นหญิงพวกนั้น จึงคิดว่า พวกหญิงออกไปไหน หญิงคนโปรด นั้นกราบทูลว่า ข้าแต่หาราช หญิงเหล่านั้นไปนั่งล้อมคาบศรูปหนึ่ง พระราชาทรงกริ้วถือพระขรรค์ได้รับเสด็จไปด้วยตั้งพระทัยว่า จักตัดหัวของชฎิล โกงนั้น

ถ้าคืนนั้น หญิงเหล่านั้นเห็นพระราชาทรงกริ้วกำลังเสด็จมา ในบรรดาหญิงเหล่านั้นหญิงคนที่โปรดมากไปแย่งเอาพระแสงคาบจากพระหัตถ์ของพระราชาก็ให้พระราชาสงพระยับ พระราชานั้นเสด็จไปประทับยืนในสำนักของพระโพธิสัตว์แล้วตรัสถามว่า สมณะ แกมีวาทะว่ากระไร ? พระโพธิสัตว์ทูลว่า มหาบพิตรอาดามี ขันติวาทะ กล่าวยกย่องขันติ พระราชาที่ชื่อว่าขันตินั้น คืออะไร ? พระโพธิสัตว์ คือ ความไม่โกรธในเมื่อเขาทำอยู่ ประหารอยู่ เยื่อหยันอยู่ พระราชาตรัสว่า ประเดี๋ยว

เราจักเห็นความมีขันติของแก แล้วรับสั่งให้เรียกเพชฌฆาตผู้ฆ่าโจรมาเพชฌฆาตนั้นถือขวานและแฉ่หนามตามจารีตของตน นุ่งผ้ากาสาจะสวมพวงมาลัยแดง มาถวายบังคมพระราชแล้วกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะทำอะไรพระเจ้าข้า ? พระราชาตรัสว่า เจ้าจงจับคาบศขั้วเยี่ยงโจรนี้ ถูคให้ล้มลงพื้นแล้วเอาแฉ่หนามเขี่ยสองพันครั้งในข้างทั้งสี่ คือ ข้างหน้า ข้างหลัง และด้านข้าง ๆ ทั้งสองด้าน เพชฌฆาตนั้นได้กระทำเหมือนรับสั่งนั้น ผิวของพระโพธิสัตว์ขาว หนึ่งขาด เนื้อขาด โลหิตไหล พระราชาตรัสถามอีกว่า เจ้ามีวาทะว่ากระไร พระโพธิสัตว์ทูลว่า มหาบพิตร อาดมามีวาทะยกย่องขันติ ก็พระองค์สำคัญว่าขันติมีในระหว่างหนิงของอาดมา ขันติไม่ได้มีในระหว่างหนิงของอาดมา มหาบพิตร ก็ขันติของอาดมาตั้งอยู่เฉพาะภายในหทัย ซึ่งพระองค์ไม่อาจแลเห็น เพชฌฆาตทูลถามอีกว่า ข้าพระองค์จะทำอะไร ? พระราชาตรัสว่า จงตัดมือทั้งสองข้างของคาบศไปผู้นี้ เพชฌฆาตนั้นจับขวานตัดมือทั้งสองข้างแล้วถือขวานขึ้น พระราชาตรัสกะเพชฌฆาตนั้นว่า จงตัดเท้าทั้งสองข้าง

เพชฌฆาตก็ตัดเท้าทั้งสองข้าง โลหิตไหลออกจากปลายมือและปลายเท้า เหมือนรดน้ำครั้งไหลออกจากหม้อหุงลุดนั้น พระราชาตรัสถามอีกว่า เจ้ามีวาทะว่ากระไร ? พระโพธิสัตว์ทูลว่า มหาบพิตรอาดามีวาทะยกย่องขันติ ก็พระองค์สำคัญว่า ขันติมีอยู่ที่ปลายมือปลายเท้าของอาดมา ขันตินั้นไม่มีอยู่ที่นี้ เพราะขันติของอาดมาตั้งอยู่เฉพาะภายในหทัยอันสถานที่ลึกซึ้ง พระราชานั้นตรัสว่า จงตัดหูและจมูกของคาบศนี้ เพชฌฆาตก็ตัดหูและจมูก หัวทั้งร่างกายมีแต่โลหิต พระราชาตรัสถามอีกว่า เจ้ามีวาทะว่ากระไร ? พระโพธิสัตว์ทูลว่า มหาบพิตร อาดมามีวาทะยกย่องขันติ แต่พระองค์ได้สำคัญว่า ขันติตั้งอยู่เฉพาะที่ปลายหู ปลายจมูกขันติของอาดมาตั้งอยู่เฉพาะภายใน

หทัยอันลึก พระราชาตรัสว่า เจ้าชฎิล โกงเจ้าเท่านั้น จงนั่งยกเชิดชูขันติของเจ้าเถิด แล้วเอาพระบาท กระเทียบขยอกแล้วเสด็จหลีกไป เมื่อพระราชนั้นเสด็จไปแล้ว เสนาบดีเชิดโลทีดจากร่างกายของ พระโพธิสัตว์ แล้วเก็บรวบรวมมัลลยมือปลายเท้า ปลายหู และปลายงมูกไว้ที่ชายผ้าสาฎกค่อย ๆ ประคองให้พระโพธิสัตว์นั่งแล้วไหว้ไถ้หนึ่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านจะ โกรธ ควร โกรธพระราชาผู้ทำผิดในท่าน ไม่ควร โกรธผู้อื่น เมื่อจะอ้อนวอนจึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า “ข้าแต่ท่านผู้มีความเพียรมา ผู้ใดให้ตัดมือ เท้า หู และงมูกของท่าน ท่านจง โกรธผู้มันเถิด อย่าได้ ทำรัฐนี้ให้พินาศเสียเลย”

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า “พระราชาพระองค์ใดรับสั่งให้ตัดมือ เท้าหู และงมูกของอาตมาภาพ ขอพระราชา พระองค์นั้นจงทรงพระชนม์ยืนนานบัดชาติทั้งหลาย เช่นกับ อาตมาภาพย่อมไม่ โกรธเคืองเลย”

ในกาลที่พระราชาเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ลับคล่องจักขุของพระโพธิสัตว์ท่านนั้น มหาปฐพีอันหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์นั้นก็แยกออก ประคองผ้าสาฎกทั้งกว้างทั้งแจ้งแตกออกจะนั้น เปลวไฟจากอเวจีรณก แลบอกออกมาจับพระราชาเหมือนห่มด้วยผ้ากัมพลแดงที่ ตระกูลมอให้ พระราชาเข้าสู่แผ่นดินที่ประดิษฐานของพระราชาอุทยานนั่นเองแล้วตั้งอยู่เฉพาะในอเวจีมหานรก พระโพธิสัตว์ก็ได้ทำกาละในวันนั้นเอง ราชบุรุษและชาวนครทั้งหลายถือของหอม ดอกไม้ ประทีป และรูป มากระทำฌาปนกิจสรีระของพระโพธิสัตว์ ส่วนภคิยาจารย์กล่าวว่า พระโพธิสัตว์กลับไปยัง หิมวันตประเทศนั่นเอง คำของภคิยาจารย์นั้น ไม่จริงมือก็สัมพุทธศาสดาทั้งสองศาสดานี้ชื่อว่า “สมณะผู้สมบูรณ์ด้วยขันติ ได้มีมาในอดีตกาลนั้นแล้ว พระเจ้ากาสิได้รับสั่งให้ทำหั้นสมณะนั้นผู้ ดำรงอยู่เฉพาะในขันติธรรมพระเจ้ากาสิหมกโหม้อยู่ในนรก เสวย วิบากอันดีครั้นของกรรมที่ หยาบช้านั้น”

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสั่งจะแล้วทรงประชุมชาครใน เวลาจบสั่งจะ ภิกษุผู้ซึ่งโกรธบรรลพพระอนาคามีผล พระเจ้ากาสิพระนามว่ากลาพูในครั้งนั้น ได้เป็น พระเทวทัต เสนาบดีในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนคาบสมุทรวิเวทของอสังขัตติในครั้งนั้น ได้เป็นเรตตาคค ฉะนี้แล^{๓๖}

๓.๑๔.๖ สุมังคลชาคร พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้ว่า เรากำลังกริ้วจัด ไม่พึงลงอาชญา อันไม่ สมควรแก่คน โดยไม่ใช่ฐานะก่อน พึงเพิกถอนความทุกข์ของผู้อื่น อย่างร้ายแรงไว้เมื่อใดพึงรู้ว่าจิต ของคนมองโง่ พึงใคร่ครวญความคิดที่ผู้อื่นทำไว้ พึงพิจารณาให้เห็นแจ่มแจ้งด้วยตนเองว่า นี้ส่วน ประโยชน์ นี้ส่วนโทษ เมื่อนั้น พึงปรับโทษบุคคลนั้น ๆ ตามสมควรหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดไม่

^{๓๖} พ.ชา.อ. ๕๘/๔๕๗ - ๔๖๔.

พระองค์ ส่วนพระปึงเจกพุทธเจ้าไปพระราชอุทยาน แม้พระองค์เองพอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้วก็เสด็จไปจัดแจงที่พักกลางคืน และที่พักกลางวันเป็นคันไถคนเฝ้าพระราชอุทยานทำหน้าที่ไวยวัจจนกร แล้วเสด็จเข้าพระนคร จำเดิมแต่นั้นมาพระปึงเจกพุทธเจ้าก็ถือนิวัตรพระราชาชนนิตย์ อยู่ที่พระราชอุทยานนั้น สิ้นกาลนาน แม้นายสุมังคละก็บำรุงพระปึงเจกพุทธเจ้าโดยเคารพ

อยู่มาวันหนึ่ง พระปึงเจกพุทธเจ้าเรียกนายสุมังคละมาบอกว่าเราจักอยู่อาศัยบ้าน โนนัน ๒ - ๓ วัน แล้วจักมา ทานจงกราบทูลพระราชด้วย คังนี้แล้วก็หลีกไป นายสุมังคละ ก็ได้กราบทูลพระราชแล้ว พระปึงเจกพุทธเจ้าอยู่ที่บ้านนั้น ๒ - ๓ วัน เวลาเย็นพระอาทิตย์อัสดงคดแล้ว กลับมาสู่พระราชอุทยาน นายสุมังคละไม่รู้วาพระปึงเจกพุทธเจ้ามาได้ไปเรือนของตน พระปึงเจกพุทธเจ้าเก็บบาตรจีวร แล้วจงกรมหนอยหนึ่ง นั่งอยู่บนแผ่นดิน ก็ในวันนั้นมีแขกมาเรือนของตนเฝ้าพระราชอุทยานหลายคน นายสุมังคละคิดว่าเราจักฆ่าเมื่อที่พระราชไมห้ามในพระราชอุทยาน เพื่อประจวบสุขประจวบสุขเสียดแทง จึงถือธนูไปสู่สวน สอดสายตาหาเมื่อเห็นพระปึงเจกพุทธเจ้าเข้าใจว่าชะรอยจักเป็นเนื้อใหญ่ จึงเอาลูกศรพาดสายยิงไปพระปึงเจกพุทธเจ้า เปิดผ้าคลุมศีรษะกล่าวว่าสุมังคละ เขามีความกตัญญูว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมไม่รู้วาท่านมาแล้ว เข้าใจว่าเป็นเนื้อจึงยิงไป ขอท่านได้โปรดคงโทษแก่กระผมเถิด เมื่อพระปึงเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า ช้อนี้ยกไว้เถละ บัดนี้ท่านจะกระทำอย่างไร จงมาถอนเอาลูกศรไปเสีย เขาไหว้แล้วถอนลูกศร เวทนาเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว พระปึงเจกพุทธเจ้าปรินิพพาน ณ ที่นั้นเอง คนเฝ้าสวนคิดว่า ถ้าพระราชาทรงทราบจักไม่ยอมไว้ชีวิตเรา จึงพาลูกเมียหนีไป ในทันใดนั้นเอง ด้วยเทวานุภาพ ได้คลบบันดาลให้เกิดโกลาหลทั่วพระนครว่า พระปึงเจกพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว

วันรุ่งขึ้น ผู้คนพากันไปพระราชอุทยาน เห็นพระปึงเจกพุทธเจ้าแล้ว กราบทูลพระราชว่า คนเฝ้าสวนฆ่าพระปึงเจกพุทธเจ้าแล้วหนีไป พระราชาเสด็จไปด้วยบริวารเป็นอันมาก ทรงบัญชาพเจ็ดวันแล้วทรงทำอาปนกิจด้วยสักการะใหญ่ เก็บพระธาตุ ก่อพระเจดีย์บรรจุพระธาตุ บูชาพระเจดีย์นั้น ครอบครองราชสมบัติโดยธรรม ฝ่ายนายสุมังคละ พอล่วงไปหนึ่งปี คิดว่า เราจักรู้วาระน้ำจิตของพระราชาจึงมาหาอำมาตย์คนหนึ่ง กล่าวว่าท่านจงรู้ว่า พระราชาทรงรู้ศึกในเราอย่างไร ? อำมาตย์นั้นกล่าวพรรณาคุณของนายสุมังคละในสำนักของพระราชา. พระราชาทำเป็น ไม่ได้ยินเสียงอำมาตย์ไม่ได้กล่าวอะไร ๆ อีกกลับมาบอกนายสุมังคละว่า พระราชาทรงไม่พอพระทัย พอล่วงไปปีที่สอง นายสุมังคละข้อมมาอีก พระราชาได้ทรงนั่งเสียดเช่นคราวก่อนพอล่วงไปปีที่ ๓ นายสุมังคละได้พาลูกเมียมา อำมาตย์รู้ว่า พระราชามีพระทัยอ่อนลงแล้ว จึงพานายสุมังคละ ไปขึ้นที่ประตูประราชวัง แล้วกราบทูลพระราชว่า นายสุมังคละมา พระราชารับสั่งให้เรียกนายสุมังคละมาทรงทำปฏิสันถาร แล้วตรัสว่า สุมังคละ เหตุไรท่านจึงฆ่าพระปึงเจกพุทธเจ้าผู้เป็นบุญคุณของเราเสีย ? นายสุมังคละกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระองค์มิได้มีเจตนาฆ่าพระปึงเจกพุทธเจ้า

ข้าพระองค์เข้าใจผิด คิดว่าเป็นเรื่องได้ขังไป ตั้งนี้แล้วได้ กราบทูลเหตุการณ์ที่เป็นมานั้นให้ทรงทราบ ลำดับนั้น พระราชาทรงปลอบโยนเขาว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านอย่ากลัวเลย แล้วตั้งให้เป็นผู้เฝ้าพระราชอุทยานอีก

ลำดับนั้น อามาศย์ได้กราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพเหตุไรพระองค์ แม่ได้ฟังคุณของนายสุมังคละถึง ๒ ครั้ง ก็ไม่ตรัสอะไร ๆ แต่พอได้ฟังในครั้งที่ ๓ เหตุไรจึงทรงเรียกมาอนุเคราะห์พระราชดำรัสว่า แม่พอ ธรรมดาพระราชกำลังพิโรธ ทำอะไรลงไปด้วยความผลุนผลันไม่สมควร ฉะนั้นครั้งก่อน ๆ เราจึงนิ่งเสีย ครั้งที่ ๓ เรารู้ใจของเราว่า ความโกรธนายสุมังคละอ่อนลงแล้ว จึงให้เรียกเขามา ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงราชวัตร ได้ครีเสถาคานเหล่านี้ ความว่า

พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้ว่า เรากำลังกริ้วจัด ไม่ฟังลงอาชญา อันไม่สมควรแก่คนโดยไม่ใช้ฐานะก่อน ฟังเพิกถอนความทุกข์ของผู้อื่นอย่างร้ายแรงไว้

เมื่อใดพึงรู้ว่าจิตของตนม่อ่งโต ฟังใครครวญความคิดที่ผู้อื่นทำไว้ ฟังพิจารณาให้เห็นแจ่มแจ้งด้วยตนเองว่า นี่ส่วนประโยชน์ นี่ส่วนโทษ เมื่อนั้น จึงปรับโทษบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร

อนึ่ง พระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ใด ไม่ถูกอกคิดครอบงำ ย่อมแนะนำผู้อื่นที่ควรแนะนำ และไม่ควรแนะนำได้ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ชื่อว่าไม่เผาผู้อื่นและพระองค์เองพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดในโลกนี้ ทรงลงอาชญาสมควรแก่โทษ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น อันคุณงามความดี ค้ำครองแล้ว ย่อมไม่เสื่อมจากสิริ

กษัตริย์เหล่าใด ถูกอกคิดครอบงำ ไม่ทรง พิจารณาเสียก่อนแล้วทาลงไป ทรงลงอาชญา โดยผลุนผลัน กษัตริย์เหล่านั้น ประกอบไปด้วยโทษ นำเคียดเข่น ย่อมละทิ้งชีวิตไป และ พ้นไปจากโลกนี้แล้ว ก็ย่อมไปสู่ทุกคติ พระราชาเหล่านี้ ทรงยินดีแล้วในทศพิทธราชธรรม อันพระอรหันต์ประกาศไว้ พระราชาเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐด้วยกาย วาจาและใจ พระราชาเหล่านั้น ทรงดำรงมั่น อยู่แล้วในขันติ โกรธจะ และสมาธิ ย่อมถึงโลกทั้งสอง โดยวิธีอย่างนั้นเราเป็นพระราชาผู้เป็นใหญ่ของสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ถ้าเราโกรธขึ้นมา เราก็ตั้งตนไว้ในแบบอย่างที่เราบาราชแต่งตั้งไว้ คอยห้ามปรามประชาชนอยู่อย่างนั้น ลงอาชญาโดยอุบายอันแยบคาย ด้วยความปรานี

เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครีเสถาคานของพระองค์ด้วยกาลา ๖ กาลาอย่างนี้แล้ว ราชบริพาททั้งหมดพากันชื่นชมยินดี กล่าวสรรเสริญคุณของพระราชาวา คุณสมบัติคือศีล และอาการระนี้สมควรแก่พวกเราที่เคียด ส่วนนายสุมังคละ เมื่อพวกบริพาทกล่าวจบแล้วก็ลุกขึ้นถวายบังคมพระราชา ประครองอัญชลีกล่าวสรรเสริญพระราชา ได้กล่าวกาลา ๑ กาลาความว่า

ข้าแต่กษัตริย์ผู้ชำนานาธิปไตย บริวารสมบัติและปัญญา มิได้ละพระองค์ในกาลไหน ๆ เลย พระองค์มิได้มีกริ้วโกรธ มีพระหฤทัยผ่องใสอยู่เป็นนิตย์ ขอพระองค์ทรงปราศจาก ทุกข์ บำรุง พระชนม์ชีพ ขึ้นอยู่ตลอดร้อยพรรษาเถิด ข้าแต่กษัตริย์ ขอพระองค์จงประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ คือ โบราณราชวัตรมันคงพระราชทานอภัยให้หลุดเตือนได้ ไม่ทรงกริ้วโกรธ มีความสุขสำราญไม่ เตือนคร่อน ปกครองแผ่นดินให้ร่มเย็น แม้จุดจากโลกนี้ไปแล้วก็ จงทรงถึงสุคติเกิดพระเจ้าชรรมิกร ราช ทรงฉลาดในอุบาย เมื่อครองราชสมบัติด้วยอุบายอันเป็นธรรม คือกุศลกรรมบถ ๑๐ อันบัณฑิต แนะนำกล่าวไว้ดีแล้วอย่างนี้ พึงยังมีมหาชนผู้กำเรบร้อนกายและจิต ให้ดับหายไประเหิมอนหมางแม ยังแผ่นดินให้ชุ่มชื้นด้วยน้ำ ฉะนั้น

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงด้วยการประทานโอวาท แก่พระเจ้า โทศลแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าในครั้งนั้นได้ปริณิพพานแล้ว นายสมังคละ คนเฝ้าพระราชอุทยานในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ พระราชาในครั้งนั้น ได้มาเป็นเรวตาคาค ฉะนั้นแล^{๒๕}

๓.๑๔.๗ จุลลโพรชชาดก

ลูกก่อนพราหมณ์ ถ้าจะมีบุคลลมาพาเอานางปริพาชิกา ผู้มีนัยน์ดวงวิ้งงามนำรักมิไยบหน้า อนามัยของท่านไปด้วยกำลัง ท่านจะทำอย่างไรเล่า ? ถ้าความโกรธเกิดขึ้นแก่อาดมภาพแล้วยังไม่ เสื่อมคลายไป เมื่ออาดมภาพยังมีชีวิตอยู่ยังไม่หาย อาดมภาพจะห้ามกันเสียโดยพลันทีเดียว ดังฝน ห่าใหญ่ชำระล้างธุลี ฉะนั้น ท่านกล่าวอวดอ้างไว้ในวันก่อนอย่างไรหนอ วันนี้เป็นเหมือนว่ามีกำลัง ทำเป็นไม่เห็น มั่งมีเขยิบส่งมาถืออยู่ในบัดนี้ความ โกรธเกิดขึ้นแก่อาดมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไป เมื่ออาดมภาพยังมีชีวิตอยู่ยังไม่หาย แต่อาดมภาพได้ห้ามกันแล้วโดยพลัน เหมือนฝนห่าใหญ่ชำระ ล้างธุลี ฉะนั้น ความโกรธเกิดขึ้นแก่ท่านแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไปเป็นอย่างไรเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ความโกรธ ก็ยังไม่หายเป็นอย่างไร ท่านได้ห้ามกันความโกรธ เหมือนฝนห่าใหญ่ชำระล้างธุลี ฉะนั้น เป็นไฉน ?

เมื่อความ โกรธเกิดขึ้นแล้ว บุคคลย่อมไม่เห็นประโยชน์คนประ โยชน์ผู้อื่น เมื่อความ โกรธ ไม่เกิดขึ้น บุคคลย่อมเห็นได้ดี ความ โกรธนั้นเกิดขึ้นแก่อาดมภาพแล้วยัง ไม่เสื่อมคลายไป ความโกรธเป็น อารมณ์ของคนไร้ปัญญา ชนทั้งหลายย่อมยินดีด้วยความโกรธที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าเป็นศัตรูแก่ตัวเอง หากความทุกข์ได้ตัว ความ โกรธนั้นเกิดขึ้นแก่อาดมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไปความ โกรธเป็น อารมณ์ของคนไร้ปัญญา อนึ่ง เมื่อความโกรธเกิดขึ้น บุคคลย่อมไม่รู้จักประ โยชน์คน ความโกรธ นั้นเกิดขึ้นแก่อาดมภาพแล้วยัง ไม่เสื่อมคลายไปความ โกรธเป็นอารมณ์ของคนไร้ปัญญา ผู้ที่ถูกความ

^{๒๕} พ.ชา.อ. ๕๕/๔๕๘-๕๐๕.

โครงการจบงานแล้วย่อมละทิ้งกุศลเสียและขาดสายประโยชน์แม้มากมายได้เขาประกอบด้วยเสนา คือ กิลต หมูใหญ่ที่นำกลัว มีกำลังสามารถปราบผู้อื่นให้อยู่ในอำนาจได้ ความโกรธนั้นยังไม่เสื่อมคลายไป จากอาการภาพ ขอดวายพระพร ธรรมคาไฟย่อมเกิดขึ้นที่มีสีฟุ้งอันบุคคลถืออยู่ ไฟเกิดขึ้นแต่ไม่ได้ ย่อมเผาไหม้ตนเองให้ไหม้ ความโกรธย่อมเกิดขึ้นแก่คนพาล ผู้โหดเขลาไม่รู้จริง เพราะความแ่งดี แม้เขาที่ถูกความ โกรธนั้นแหละเผาตน ความโกรธย่อมเจริญขึ้นแก่ผู้ใด ดุจไฟ เจริญขึ้นในกองหญ้า แลไม้จะนั้น ๒๓ของบุคคลนั้นย่อมเสื่อมไป เหมือนพระจันทร์ข้างแรม จะนั้น ความโกรธของผู้ใดสงบลงได้ ประดุจไฟที่ไม่มีเชื้อจะนั้น ๒๓ของผู้นั้นย่อมเต็มเปี่ยม เหมือนพระจันทร์ข้างขึ้น จะนั้น^{๑๑๐}

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหมักโกรธรูปหนึ่งซึ่งตรัสพระ ธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า โย เต อิมิ วิสากุชึ ดังนี้

ได้เห็นว่า ภิกษุรูปนั้นแม้บวชในพระพุทธศาสนา ที่จะนำออกจากทุกข์ ก็ไม่สามารถเพื่อจะ ช่มความโกรธได้ เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความเคียดแค้นเสมอ เมื่อถูกกล่าวว่าเป็นเล็กน้อย ก็ขุ่นแค้น โกรธมุ่งร้ายหมายขวัญดังนี้แหละ พระศาสดาทรงทราบ ว่า ภิกษุรูปนั้นมักโกรธ จึงรับสั่ง ให้เรียกเธอมาแล้ว ครัสถนามว่า ลูกอ่อนภิกษุ ได้เห็นว่าเธอเป็นคนมักโกรธจริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้นกราบ ทูลว่า จริงพระเจ้าข้าดังนี้ จึงตรัสว่า ลูกอ่อนภิกษุ ขึ้นชื่อว่าความโกรธ เธอควรที่จะห้ามเสียดความ โกรธเห็นปานนี้ ที่จะทำประโยชน์ไว้ในโลกนี้และโลกหน้าเป็นไม่มี เธอบวชในศาสนาของ พระพุทธเจ้าที่ไม่โกรธแล้ว เหตุไรจึงยังโกรธเล่า ? จริงอยู่โบราณกบฏขัดแย้งทั้งหลาย แม้บวชแล้วใน ลัทธินอกพุทธศาสนา ก็ยังไม่ทำความ โกรธ ดังนี้แล้ว ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติ อยู่ในพระนครพาราณสี ณ นิคมของ ชาวากาสิแห่งหนึ่ง มีพราหมณ์คนหนึ่ง เป็นผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก แต่ไม่มีบุตรนางพราหมณีภรรยา ของเขาอยากได้บุตร คราวนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากพรหมโลก มาบังเกิดในท้องนางพราหมณี ในวัน ตั้งชื่อกุมารนั้น ญาติทั้งหลายตั้งชื่อว่า โพธิกุมารครั้นเจริญวัยแล้ว ไปเมืองดักกิลลาเรียนศิลปะทุก อย่างสำเร็จแล้วกลับมา มารดาบิดาได้นำกุมาริกา ผู้มีตระกูลเสมอกันมาให้เขาผู้ซึ่งยังไม่ปรารถนาเลย แม้กุมาริกานั้นก็จุติจากพรหมโลกเหมือนกัน มีรูปร่างงามเลิศเปรียบด้วยเทพอัปสร โพธิกุมารกับ นางกุมาริกาต่างไม่ปรารถนาเป็นสามีภรรยากัน ญาติทั้งหลายก็จัดการอาวหาวิวาหมงคลให้ทั้งชนแม้ ทั้งสองนั้นไม่เคยมีความพ้องกันด้วยกิเลส เพียงแต่จะแลดูกันด้วยอำนาจแห่งราคะก็มีได้มี ขึ้นชื่อว่า เมถุนธรรม ไม่เคยประสมแม้ในฝัน ทั้งสองได้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ ด้วยประการดังนี้

ต่อมาภายหลัง เมื่อมารดาบิดาถึงแก่กรรมแล้ว พระมหาสัตว์ได้จัดการปลงศพของท่านทั้งสองเสร็จเรียบร้อยแล้ว เรียกนางกุมาริกามาสั่งว่า ที่รักเธองงรับทรัพย์ ๘๐ โกลีนี้ไว้เลี้ยงชีพให้เป็น

^{๑๑๐}พ.ชา. ๕๕/๑๓๖๓-๑๓๗๕/๘๑๕-๘๑๘.

สุขเกิด นางกุมาริกาถามว่า ข้าแต่ลูกเข่าก็คว่ำท่านเล่า ? พระมหาสัตว์ตอบว่า ฉันไม่มีกิจด้วยทรัพย์ ฉันทักเข้าไปเดินหิมพานต์ บวชเป็นฤาษีทำที่พึ่งแก่คนนางกุมาริกาถามว่า ข้าแต่ลูกเข่า ก็การบรรพชานั้น ควรแก่พวกบุรุษเท่านั้นหรือ ? พระมหาสัตว์ตอบว่า แม่พวกสตรีก็ควร ที่รัก นางกุมาริกจึงกล่าวว่ามีอำนาจนั้น ฉันทักไม่รับขะพที่ท่านถ่มทิ้งไว้ แม้ฉันก็ไม่มีกิจด้วยทรัพย์ ถึงฉันก็จักบวช พระมหาสัตว์ก็รับรองว่า ดีแล้วที่รัก เขาทั้งสองได้ให้ทานเป็นการใหญ่ แล้วออกไปสร้างอาศรม ในภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ บวชแล้วเที่ยวแสวงหาผลเสี้ยงชีพ อยู่ในที่นั้นประมาณ ๑๐ ปี ฌานสมาบัติก็มีได้เกิดขึ้นแก่เขาทั้งสองนั้นเลยฤาษีทั้งสองอยู่ในที่นั้น ๑๐ ปี ด้วยความสุขเกิดแต่บรรพชาเท่านั้น เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มรสเปรี้ยว จึงเที่ยวจาริกไปตามชนบท ถึงพระนครพาราณสีโดยลำดับอาศัยอยู่ในพระราชอุทยาน

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาทอดพระเนตรเห็นบุรุษเฝ้าสวน ถือเครื่องบรรณาการมาเฝ้า จึงตรัสว่า เราจักไปชมสวน เจ้าจงชำระสวนให้สะอาด ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปยังพระราชอุทยานที่นาอุทยาน บาลนั้นชำระสะอาดเรียบร้อยแล้ว พร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก ขณะนั้นชนทั้งสองแม่เห่าเหล่านั้นจึงให้กล่าวลงไป ด้วยความสุขอันเกิดแต่บรรพชาอยู่ ณ ค้านหนึ่งของพระราชอุทยาน

ลำดับนั้น พระราชาเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นชนแม่ทั้งสองนั้นผู้นั่งอยู่แล้ว เมื่อทรงแกลดูนางปริพาชิกาผู้มีรูปร่างงามเลิศน่าเลื่อมใสยิ่ง ก็มีพระทัยปฏิบัติ พระองค์ทรงสะดุ้งอยู่ด้วยอำนาจแห่งกิเลส ทรง พระดำริว่า เราจักถามลูกก่อน นางปริพาชิกานี้จะเป็นอะไรกันกับคานสนี แล้วเข้าไปหาพระ โพธิสัตว์ ตรัสถามว่า ข้าแต่บรรพชิต นางปริพาชิกานี้เป็นอะไรกันกับท่าน พระคานสนีตอบว่าหามพิศ ไม่ได้เป็นอะไรกัน เป็นแต่บวชด้วยกันอย่างเดียว ก็แต่ว่าเมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ นางนี้ได้เป็นบาทบริจาริกาของอาคมภาพ พระราชาได้ทรงสดับดังนี้แล้ว ทรงพระดำริว่า นางนี้มีได้เป็นอะไรกันกับพระคานสนีแต่เป็นบาทบริจาริกาเมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ ก็ถ้าเราจักพาเอานางนี้ไปด้วยกำลังความเป็นใหญ่ไซ้ พระคานสนีจักทำอย่างไรหนอ แลเราจักสอบถามคานสนีนั้นลูกก่อน ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปใกล้ กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

ลูกอนพราหมณ์ ถ้าจะมีบุคคลมาพาเอานางปริพาชิกา ผู้มีนัยน์ตาร่วงงาม
น่ารัก มี ใบหน้าอ่อนยิ้ม ของท่านไปด้วยกำลัง ท่านจะทำอย่างไรเล่า ?

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ฟังพระคำวิเศษของพระราชานั้นแล้วกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

ถ้าความโกรธ เกิดขึ้นแก่อาคมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไป เมื่ออาคมภาพ
ยังมีชีวิตอยู่ก็ยังไม่หาย อาคมภาพ จะห้ามมันเสียโดยพลันทีเดียว ดังฝนฟ้าใหญ่ชำระ
ล้างธุลี ฉะนั้น

พึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นคดีนั้นดังนี้

ข้าแต่มหาบพิตร ถ้าเมื่อใด ๆ พานางนี้ไป ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่อาตมภาพในภายใน ความโกรธนั้นครั้นเกิดขึ้นแก่อาตมภาพในภายในแล้ว ไม่พึงเสื่อมคลายไป จะไม่พึงเสื่อมคลายไป ครบเท่าที่ อาตมภาพยังมีชีวิตอยู่ อาตมภาพก็จักไม่ให้ความโกรธนั้นตั้งอยู่ข้างในโดยการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนได้โดยที่แท้แล อาตมภาพจะข่มห้ามกันเสียด้วยเมตตาภาวนาโดยพลัน เหมือนเมล็ดฝนฟ้าใหญ่ ชำระล้างมูลที่เกิดขึ้นแล้วโดยพลัน ฉะนั้น

พระมหาสัตว์ได้บันทึกสีหนาทอย่างนี้ ฝ่ายพระราชาแม่ได้ทรงสดับด้อยคำของพระมหาสัตว์แล้ว ก็ไม่อาจจะห้ามพระทัยของพระองค์ที่ทรงปฏิพัทธ์ได้เพราะเป็นอันธพาล ทรงบังคับอำมาตย์คน

หนึ่งว่า เธอจงนางงามปริพาชิกานี้ไปอภัยพระราชนิเวศน์ อำมาตย์นั้นรับพระราชบัญชาแล้ว ได้พานางปริพาชิกผู้คร่ำครวญอยู่ว่า อกรรมกำลังเป็นไปในโลกไม่สมควรเลย ดังนี้เป็นต้นไปแล้ว พระโพธิสัตว์ตลบเสียงคร่ำครวญของนาง แลดูครั้งเดียวแล้ว ไม่ได้แลดูอีก พวกราชบุรุษก็นำนางผู้ ร้องไห้คร่ำครวญไปสู่พระราชนิเวศน์แล้ว พระราชาพาลเมื่อนั้นก็ได้เฝ้าเข้าอยู่ในพระราช อุทยาน รีบเสด็จไปพระราชวังรับสั่งให้นางงามปริพาชิกานั้นมา แล้วเชื้อเชิญด้วยศอันยิ่งใหญ่ แค้นนางได้พรรณนาโทษของยศและคุณของบรรพชาอยู่เรื่อย พระราชาทรงใช้วิธีการต่าง ๆ ก็ไม่สามารถจะผูกใจนางไว้ได้ จึงรับสั่งให้ขังนางไว้ในห้องหนึ่ง แล้วทรงคิดว่า นางปริพาชิกานี้ มีศีล มีกัลยาณธรรม ไม่ปรารถนาศเห็นปานนี้ แม้พระคาบสนั้น เมื่อคนเขาพานางที่ดีเห็นปานนี้ไป ก็มีได้แลดูด้วยความโกรธ แต่ธรรมคาบรพพิศุขย่อมมีมายามาก ประกอบอะไร ๆ ขึ้นแล้วจะพึงทำ ความพิเนศให้แก่เรา เราจะไปดูให้รู้ก่อนว่าแกนั้นทำอะไรอยู่ คำนี้คิดนี้แล้ว ก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ ได้จึงเสด็จไปพระราชอุทยาน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้นั่งเฝ้าจิวรอยู่ พระราชาพร้อมด้วยบริวารเล็กน้อย ทอย ๆ เสด็จเข้าไป ไม่ให้มีเสียงพระบาท พระโพธิสัตว์ไม่ได้แลดูพระราชา เฝ้าจิวรเรื่อยไป พระราชาเข้าพระทัยว่า พระคาบสนี้โกรธจึงไม่ปราศรัยกับเรา แลด้วยทรงสำคัญว่า คาบสโกนนี้ ที่แรกอวด อ้างว่าจักไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้น แม้ที่เกิดขึ้นแล้วก็จักข่มเสียโดยเร็ว บัดนี้เป็นผู้กระด้างด้วยความโกรธไม่ปราศรัยกับเรา ดังนี้ จึงครีต คาคาที่ ๓ ว่า

ท่านกล่าวอวดอ้างไว้ในวันก่อนอย่างไรหนอ วันนี้เป็นเหมือนว่ามีกำลัง
ทำเป็นไม่เห็น นั่งนั่งเฝ้าสังฆาฏิอยู่ในบัดนี้

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงคิดว่า พระราชานี้เข้าพระทัยว่าเราไม่ปราศรัยก็ด้วยอำนาจ ความโกรธ เราจักพูดความที่เราไม่ลู่อินาจความโกรธที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบในบัดนี้ แล้วกล่าวคาคา ที่ ๔ ว่า

ความโกรธเกิดขึ้นแก่อาคมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไป เมื่ออาคมภาพยังมีชีวิตอยู่ก็ยังไม่หาย แต่อาคมภาพได้ห้ามกันแล้วโดยพลัน เหมือนฝนฟ้าใหญ่ชำระล้างธุลี ฉะนั้น

พึงทราบเนื้อความแห่งคำอันเป็นคานานั้นว่า

ข้าแต่มหาบพิตร ความโกรธเกิดขึ้นแล้วแก่อาคมภาพ ความโกรธนั้นครั้นเกิดขึ้นแล้วยังไม่เสื่อมคลายไปจากอาคมภาพอีกอาคมภาพไม่ได้ให้ความโกรธนั้นเข้าไปตั้งอยู่ในหทัยได้ เมื่ออาคมภาพยังมีชีวิตอยู่ ความโกรธนั้นก็ยังไม่คลายด้วยประการฉะนี้ แต่อาคมภาพได้ห้ามกันแล้วโดยจับพลัน เหมือนเมฆลดฝนฟ้าใหญ่ชำระล้างธุลี ฉะนั้น

พระราชาทรงสดับ ดั่งนั้นแล้วทรงดำริว่า คาบสนี่พูดหมายถึง ความโกรธเท่านั้น หรือหมายถึงสิ่งประอะไร ๆ อย่างอื่นด้วย เราจักถามท่านดูก่อน เมื่อจะตรัสตาม ได้ตรัสคาถาที่ ๕ ว่า

ความโกรธเกิดขึ้นแก่ท่านแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไปเป็นอย่างไร เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ความโกรธก็ยังไม่หายเป็นอย่างไร ท่านได้ห้ามกันความโกรธ เหมือนฝนฟ้าใหญ่ชำระล้างธุลีฉะนั้น เป็นไฉน ?

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นแล้วกล่าวว่า มหาบพิตร ความโกรธมีโทษมากมายอย่างนี้ เพราะประกอบด้วยความพินาศใหญ่ ความโกรธชนิดหนึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่อาคมภาพ แต่ว่าอาคมภาพได้ห้ามกันความโกรธที่เกิดขึ้นแล้วได้ด้วยเมฆลดคาถาว่า ดั่งนี้แล้ว เมื่อจะประกาศโทษในความโกรธ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เมื่อความโกรธเกิดขึ้นแล้ว บุคคลย่อมไม่เห็นประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น เมื่อความโกรธไม่เกิดขึ้น บุคคลย่อมเป็นได้ดี ความโกรธนั้นเกิดขึ้นแก่อาคมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไป ความโกรธเป็นอารมณ์ของคนไร้ปัญญา คนทั้งหลายย่อมยินดีด้วยความโกรธที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าเป็นศัตรูแก่ตัวเอง หากความทุกข์ใส่ตัว ความโกรธนั้นเกิดขึ้นแก่อาคมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไป ความโกรธเป็นอารมณ์ของคนไร้ปัญญา

อนึ่ง เมื่อความโกรธเกิดขึ้น บุคคลย่อมไม่รู้จักประโยชน์ตน ความโกรธนั้นเกิดขึ้นแก่อาคมภาพแล้ว ยังไม่เสื่อมคลายไปความโกรธเป็นอารมณ์ของคนไร้ปัญญาผู้ที่ถูกความโกรธครอบงำแล้ว ย่อมละทิ้งกุศลเสข และจะซัดสายประโยชน์แม้มา มายได้ เขาประกอบด้วยเสนาคือกิเลสใหญ่ที่น่ากลัวมีกำลังสามารถปราบผู้อื่นให้อยู่ในอำนาจได้ ความโกรธนั้นยังไม่เสื่อมคลายไป จากอาคมภาพ ขอลดาชพระพร ธรรมคาไฟย่อมเกิดขึ้นที่ไม่มีสีไฟอันบุคคลเสียอยู่ ไฟเกิดขึ้นแต่ไม่ดับ ย่อมเผาไหม้

นั่นเองให้ใหม่มีความโกรธย่อมเกิดขึ้นแก่คนพาล ผู้โหดเขลาไม่รู้จักจริง เพราะความแค้นดี แม้เขาก็ถูกความโกรธนั้นแหละเสลด ความโกรธย่อมเจริญขึ้นแก่ผู้ใด ดวงไฟเจริญขึ้นในกองหญ้าแกล่ไม่เจนนั่น ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อมไป เหมือนพระจันทร์ข้างแรม ฉะนั้น

ความโกรธของผู้ใดสงบลงได้ประดุจไฟที่ไม่มีเชื้อ ฉะนั้นยศของผู้นั้นย่อมเต็มเปี่ยม เหมือนพระจันทร์ข้างขึ้น ฉะนั้น

พระราชาทรงฟังธรรมกถาของพระมหาสัตว์แล้ว ทรงยินดีรับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งมานางปริพาชิกามา แล้วครีเสว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ โดยที่ไม่มีความโกรธ ขอท่านทั้งสองจงดำรงอยู่ด้วยความสุข เกิดแต่บรรพชาอยู่ในพระราชอุทยานนี้เถิด ข้าพเจ้าจะช่วยพิทักษ์รักษาโดยชอบธรรมแก่ท่านทั้ง ๒ ครั้นแล้ว ได้ขอขมาโทษนมนัสการแล้วเสด็จหลีกไป บรรพชิตทั้งสองนั้น ได้อยู่ ณ พระราชอุทยานนั่นเอง ต่อมานางปริพาชิกาถึงมรณภาพ พระโพธิสัตว์ เมื่อนางปริพาชิกาถึงมรณภาพแล้วก็เข้าถ้ำหิมพานต์ไป ทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิด เจริญพรหมวิหาร ๔ แล้วไปสู่มหรรณโลก

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศสังขารม เวลางบตั้งจะภิกษุมัก โกรธได้ดำรงอยู่ในอนาคามีผล พระทศพลทรงประชุมชาครกว่า นางปริพาชิกาในครั้งนั้น ได้มาเป็นมารดาพระราहुในบัดนี้ พระราชาในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนปริพาชก ได้มาเป็นเรวตถาคต ฉะนั้นแล^{๓๓}

๓.๑๔.๘ มัจฉาทพยชาคร

เราเป็นผู้มีความต้องการบุญ ได้มีจิต ถือน้ำใสประพาศิตพรหมจรรย์อยู่เพียง ๑ วันเท่านั้น ต่อจากนั้นมา แม้เราจะไม่มีความใคร่บรรพชา ก็ทนประพาศิตพรหมจรรย์ของเราได้ถึง ๕๐ กว่าปี ด้วยความศรัทธาอันนี้ ขอความสวัสดิ์จงมีแก่ขัณฺฑกุมาร พิชงคทายอก ขัณฺฑกุมารจรรอดชีวิตเกิด เพราะเหตุที่เราเห็นแฉกในเวลาที่มาถึงบ้านเพื่อจะพักอยู่ บางครั้งไม่พอใจจะให้พักเลย แม้สมณพราหมณ์ผู้เป็นพหูสูต ก็ไม่ทราบความไม่พอใจของเรา แม้เราไม่ประสงค์จะให้ให้ได้ด้วยศรัทธาอันนี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ขัณฺฑกุมาร พิชงคทายอก ขัณฺฑกุมารจรรอดชีวิตเกิด

ลูกรัก อสรพิชที่ออกจากโพรงกัณฑ์เข้า นั้นมีเขมรมาก ไม่เป็นที่รักของแม่ในวันนี้เลขาสรพิชนั้นกับบิดาของเจ้า ไม่แปลกกันเลยด้วยความศรัทธาอันนี้ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ขัณฺฑกุมาร พิชงคทายอกขัณฺฑกุมารจรรอดชีวิตเกิด

ก็นักพรตทั้งหลายเป็นผู้สงบระงับ ผิดคนคนแล้ว ย่อมเว้นรอนนอกจากท่านกัณฑ์แล้วที่จะเป็นผู้ทนผินใจประพาศิตพรหมจรรย์ไม่มีเลย ดูก่อนท่านที่ปายนะ ท่านเกลียดครึ่งอะไร จึงผู้ผินใจประพาศิตพรหมจรรย์อยู่ได้ บุคคลออกบวชด้วยศรัทธาแล้ว กลับเข้าบ้านอีก เป็นคนเหลวไหล เป็น

^{๓๓} ข. ข. ๑. ๕๕/๘๑๘-๘๓๐.

คนกลับกลอกเราเกลียดต่อถ้อยคำเช่นนี้ จึงผู้สิ้นใจประพศิพรหมจรรย์ผู้นี้เป็นฐานะที่วิญญูชนสรรเสริญ และเป็นฐานะของสัตบุรุษทั้งหลาย เราเป็นผู้กระทำบุญด้วยประการดังนี้

ท่านเลี้ยงดูสมณพราหมณ์ และคนเดินทางให้อิ่มหนำสำราญด้วยข้าวน้ำและภิกษาหาร เรือนของท่านนี้บริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำเป็นเหมือนบ่อน้ำ เออ ก็ท่านเกลียดต่อถ้อยคำอะไรแม้ไม่ประสงค์ก็ให้ทานนี้ได้ บิคามารดา และปู่ ย่า ตา ยาย ของเราเป็นคนมีศรัทธาเป็นทานบดี ฐูลัก นักปราชญ์เราอนุวัตรตามธรรมเนียมของตระกูลนั้น กำหนดใจไว้ว่า อย่าได้เป็นคนคดธรรมเนียมแห่งตระกูลภายหลัง เราเกลียดต่อถ้อยคำเช่นนี้แม้ไม่ประสงค์ก็ให้ทานนี้ได้

ลูกอนนางผู้ร่าเริงกายงาม เรานำเข้าผู้ยังเป็นสาวรุ่น มีปัญญายังไม่สามารถ มีแต่ตระกูลญาติ แม้เจ้าก็ยังไม่เคยแสดงความไม่รักใคร่เรา เข้าไม่มีความรักใคร่ปฏิบัติเราต่ออภิงานผู้เจริญ การที่เจ้าอยู่ร่วมกับเราเห็นปานนี้ได้ เพราะเหตุอะไร ?

ตั้งแต่ไหนแต่ไรนานมาแล้วอันภรรยา ที่มีสามีบ่อข ๆ มิได้มีในตระกูลนี้ คิดฉนอนุวัตรตามธรรมเนียมของตระกูลนั้นกำหนดใจไว้ว่าขออย่าให้เป็นคนคดธรรมเนียมของตระกูลในภายหลังเลย คิดฉนเกลียดต่อถ้อยคำเช่นนี้แม้จะไม่มีความพอใจก็ปฏิบัติท่านได้

ข้าแต่ท่านมัตถทัฬหะ วันนี้ฉฉินพูดถ้อยคำที่ไม่ควรจะพูด ขอท่านจงอดโทษถ้อยคำนั้นให้แก่ฉฉิน เพราะเห็นแก่ถูกเถิด สิ่งอื่นอะไร ๆ ในโลกนี้ที่จะรักทำนุกรรมได้มี ฉฉินพูดคนดูรของเรานี้ก็ ได้รอดชีวิตแล้ว^{๑๒}

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า สตฺตาหเมวาทิ ดังนี้ ส่วนเนื้อเรื่องฉฉินแจ้งในกุสราชชาดก

พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า ลูกอนภิกษุ ได้ยินว่าเธอกระสันจริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า ดังนี้ จึงตรัสว่า ลูกอนภิกษุ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่เกิดขึ้น โบราณกบัตถชาติได้บวชในลัทธินออกพุทธศาสนา ไม่มีความยินดี ยังประพศิพรหมจรรย์อยู่ได้กว่า ๕๐ ปีไม่แสดงความที่คนกระสันให้ปรากฏแก่ใคร ๆ เพราะกลัวหิริ โอตตปัสสะจะทำลายเธอบวชในศาสนาที่จะนำออกจากทุกขเห็นปานนี้ ตั้งอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นครูเช่นเรา เหตุไรจึงทำความ

กระสันให้ปรากฏในท่ามกลางบริษัท ๔ เหตุไรจึงไม่รักษหิริ โอตตปัสสะ ของตนไว้แล้ว ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามว่า โกสัมพิทกะ ครองราชสมบัติอยู่ในพระนคร โกสัมพิทแก้ววันวิงสะ ครั้งนั้น นิคมแห่งหนึ่งมีพราหมณ์สองคนมีสมบัติคนละ ๘๐ โกฏิ เป็นสหภาพรักกันเห็นโทษในกามคุณให้ทานเป็นการใหญ่ แล้วทั้ง ๒ ก็ละกาม ทั้ง ๆ ที่มหาชนกำลังร้องให้คร่ำครวญอยู่

^{๑๒} พ.ชา. ๕๖/๑๓๘๐-๑๓๘๘/๘๓๑-๘๓๔.

ได้ออกไปสร้างอาศรมบวชอยู่ในถิ่นหิมพานต์ที่ขมแสวงหาเดือนฝนไม่มีเสียงชีพอยู่ ๕ ปี ยังไม่สามารถทำสมาธิให้เกิดขึ้นได้ ครั้นล่วงไป ๕๐ ปี เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มรสเปรี้ยวจึงเที่ยวไปตามชนบทถึงแคว้นกาลิ ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในแคว้นกาลินั้น ท่านที่ปายนคาบสมีสหยาศคฤหัสถ์อยู่คนหนึ่งชื่อมณฑพัชระ ทั้งสองคาบสได้ไปเยี่ยมเขา เขาเห็นสองคาบสนั้นแล้วก็มีความยินดีสร้างบรรณศาลา

ถวายแล้วบำรุงด้วยปัจจัย ๔ สองคาบสอยู่ที่นั่น ๓, ๔ พรรษา แล้วลานาขมณฑพัชระเที่ยวจาริกไปถึงเมืองพาราณสี อาศัยอยู่ในอริมุคคิกสุสาน ที่ปายนคาบสอยู่ ณ ที่นั้นพอควรแก่อัชฌาศัยแล้ว ก็กลับไปสู่สำนักสหยาศคฤหัสถ์ที่ปายันนั้นเอง

อยู่มาวันหนึ่ง โจรคนหนึ่งขโมยของภายในเมือง ถีเอทาร์พ็ชออกไป เมื่อเจ้าของเรือนและเจ้าหน้าที่ตื่นขึ้นรู้ว่าขโมย ก็พากันตามจับจึงหนีออกทางท่อน้ำ รีบวิ่งเข้าป่าช้าทิ้งห่อทรัพย์ไว้ที่ประตูบรรณศาลาแห่งพระคาบสแล้วหนีไป พวกมนุษย์ที่ตามจับเห็นห่อทรัพย์เข้าจึงถูกถามว่า ไช้ชฎิลร้าย กลางคืนเจ้าเที่ยวขโมยเขา กลางวันทำถือเพศคาบสอยู่ ทูตเดินจับตัวนำส่งพระราชาราชาวาไม่ทรงพิจารณาก่อนรับสั่งให้ราชบุรุษเอาตัวไปเสียบหลาวเสียบ พวกราชบุรุษนำตัวไปเสียบหลาวไม้ตะเคียนที่ป่าช้านั้น เสียบหลาวไม้เข้า จึงเปลี่ยนเอาหลาวไม้สะเคาเสียบก็ไม้เข้าอีก เอาหลาวเหล็กเสียบก็ไม่เข้า คาบสจึงใคร่ตรวจดูบุพกรรมของคน ถ้าดับนั้น ท่านก็เกิดญาณเครื่องระลึกชาติได้ ใญ่ภูมณัน ใคร่ตรวจดูก็ได้รู้แล้ว ถวายว่า ก็อะไรเป็นบุพกรรมของท่านตอบว่า การเอาหนามไม้ทองเหลืองแวลงวัน เป็นบุพกรรมของท่าน นัยว่า ในภพก่อนท่านเกิดเป็นบุตรนายช่างไม้ไปตากไม้กับบิดา จับแมลงวันมาตัวหนึ่งแล้วเอาหนามไม้ทองเหลืองมาเสียบ บพกรรมนั้นเองมาถึงเข้า ท่านรู้ตัวว่า ไม่อาจพ้นบาปกรรมนี้ได้ จึงได้กล่าวกราชบุรุษว่า ถ้าท่านต้องการจะเอาหลาวเสียบเราจงเอาหลาวไม้ทองเหลือง พวกราชบุรุษก็การทำตามเสียบเข้าแล้วก็วางคนข่มรักษาอยู่แล้วหลีกไป พวกที่ข่มรักษาอยู่ได้คอยดูผู้ที่จะมาหาคาบส

ครั้งนั้น ที่ปายนคาบสคิดว่า เราไม่ได้พบสหยานานแล้ว จึงมาสำนักของท่านมณฑพัชระคาบส ได้ฟังข่าวในระหว่างทางในวันนั้นเองว่ามณฑพัชระคาบสถูกหลาวเสียบ ก็ไป ณ ที่นั้นแล้วยืนอยู่ส่วนข้างหนึ่งถามว่า เพื่อน ! ท่านได้ทำคิดอย่างไรหรือ ? เมื่อคาบสนั้นตอบว่า เราไม่ได้ทำคิดจึงถามว่า ท่านอาจจะรักษาใจตนไม่ให้มีความขุ่นเคืองได้หรือไม่ ? มณฑพัชระคาบสตอบว่า เพื่อน ! ผู้ที่จับเรามาส่งพระราชารามิได้มีใจขุ่นเคืองเลยที่ปายนคาบสกล่าวว่ เมื่อเป็นเช่นนั้นร่วมใจของผู้มีศีลเช่นท่านเป็นความสุขสำหรับเรา แล้วเข้าไปนั่งฟังหลาวอยู่ หยคโลหิตที่ออกจากตัวมณฑพัชระคาบสก็หยดลงคือที่ปายนคาบส หยคโลหิตเหล่านั้นหยดลงที่สระวะอันมีสีดุงทอง แห่งคำไปทั้งตัว

ตั้งแต่นั้นมาท่านจึงได้นามเริ่มต้นว่ากัณฑิปปายณะ ท่านนั่งฟังหลาวนั้นเองตลอดคืนยังรุ่งวันรุ่งขึ้นพวกคนรักษาจึงไปกราบทูลเหตุการณ์นั้นแก่พระราชาราชาวา พระราชาราชาวาดำริว่า เรื่องนี้เรากำลังไปโดยไม่มีพิจารณา จึงรีบเสด็จไปที่นั่น แล้วครัดถามที่ปายนคาบสว่า คุณก่อนบรรพชิต เหตุไร

ท่านจึงนั่งฟังหลาวอยู่? ที่ปลายคาบตอบว่า มหาพิทกร อดมภาพนักรักษาคาบสนี่อยู่ ก็มหาพิทกร ทรงทราบแล้วหรือว่าคาบสนี่ทำผิดหรือไม่ได้ทำผิด จึงได้ลงพระราชอาญาอย่างนี้ พระราชาครีต บอกว่าลงไปโดยไมพิจารณา พระคาบสจึงกล่าวแก่พระราชว่า มหาพิทกร ธรรมคาพระราชา ควรจะพิจารณาก่อนแล้วจึงการทำดังนี้ แล้วแสดงธรรมว่า กฤหัสถ์ผู้บริโศกคาม ถ้าเป็นคนเกียจ คร้านแล้วไม่คิดงั้น เป็นต้น

พระราชาทรงทราบว่ามีพระคาบสไม่มีความคิดจึงรับสั่งให้ถอนหลาวออก พวกราชบุรุษไม่สามารถจะถอนหลาวออกได้ มีพระคาบสกราบทูลพระราชว่า มหาพิทกร อดมภาพถึงความพินาช ย่อยยับอย่างนี้ด้วยอำนาจกรรมที่ได้ทำไว้แต่ปางก่อน ไม่มีใครอาจถอนหลาวออกจากตัวอดมภาพได้

ถ้าพระองค์มีพระราชประสงค์จะพระราชทานชีวิตแก่อดมภาพไซ้ ก็จงโปรดให้เอาเถื่อ มาติดหลาวนี้ให้เสมอหนึ่งพระราชารับสั่งให้การทำตามนั้น ภายในร่างกายได้มีหลาวอยู่ภายใน เรือขมา

ได้ขึ้นว่า ครั้นนั้น คาบสนั้นเอาหนามทองเหลืองยาว ๆ เสียบกันแมลงวัน หนามทองเหลือง ติดอยู่ในตัวแมลงวัน แต่แมลงวัน ไม่ตายเพราะถูกเสียบ ตายเมื่อหมอกอาชูของคน ฉะนั้น คาบสนี่จึง ไม่ตาย พระราชาทรงนมัสการพระคาบสทั้งสองให้ขมาโทษแล้ว นิมนต์ให้อยู่ในพระราชอุทยาน ทรงบำรุงแล้ว ตั้งแต่นั้นมามีพระคาบส ได้ชื่อเดิมหน้าว่า อาณิมีนัฒพะท่านอาศัยพระราชอยู่ ในพระราชอุทยานนั้น ส่วนที่ปลายคาบสรักษาแผลมีนัฒพะคาบสหายคิดแล้ว ไปสำนักนายมีนัฒพะ ผู้เป็นสหายกฤหัสถ์ของตน

บุรุษผู้หนึ่งเห็นที่ปลายคาบสนั้นเข้าไปสู่บรรณศาลา จึงบอกแก่นายมีนัฒพะผู้เป็นสหาย นายมีนัฒพะนั้น ได้ฟังข่าวก็ยินดี พาบุตรภรรยาถือเครื่องสักการะมีของหอมดอกไม้และเครื่องอุปโภค เป็นต้น เป็นอันมาก ไปสู่บรรณศาลาไหว้ที่ปลายคาบสแล้ว ถ้างทำทาน้ำมันให้ถวายน้ำปานะให้ดื่ม แล้วนั่งฟังข่าวอาณิมีนัฒพะคาบส ครั้นนั้นบุตรของเขาชื่อ อัญญทัตตกุมารเล่นลูกข่างอยู่ในที่สุดที่ จงกรม ก็ที่จอมปลวกแห่งหนึ่งใกล้บรรณศาลานั้น มีสรพพิชตัวหนึ่งอาศัยอยู่ข้างที่กุมารพาเหมือ พินดินได้เข้าไปปกคลุมศีรษะสรพพิชในโพรงจอมปลวก กุมารนั้นไม่รู้จึงเอามือล้วงเข้าไปในโพรง ครานั้นสรพพิชเดือดดาลเขาจึงกัดเอามือ เขาสลบล้มลง ณ ที่นั้นด้วยกำลังสรพพิช ถัดนั้น มารดาบิดา รู้ว่าลูกถูกสรพพิชกัดจึงชกกุมารขึ้นแล้วอุ้มมาที่พระคาบสเห็นอนลงแทบเห็นแล้วกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า ธรรมคาบรพพิชชดอ้อมจะรู้โอสถหรือปรีด ขอท่านได้โปรดทำบุตรของข้าพเจ้าให้หายโรคเถิด พระคาบสกล่าวว่า เราไม่รู้โอสถ เรามีนบรพพิชจักทำเวชกรรมไม่ได้ พระคาบสลูกเขาขอร้องว่า ถ้าเช่นนั้น ขอท่านได้ตั้งเมตตาในกุมารทำสัตยาธิษฐานเถิด จึงรับว่า คิดแล้วเราจักทำสัตยภิรยาแล้ว วางมือลงที่ศีรษะอัญญทัตตกุมาร จึงได้กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

เราเป็นผู้มีความต้องการบุญ ได้มีจิตเลื่อมใสประพฤติพรหมจรรย์อยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น ต่อจากนั้นมา แม้เราจะไม่มีความใคร่บรรพชา ก็ทานประพฤติพรหมจรรย์ของเราอยู่ได้ถึง ๕๐ กว่าปี ด้วยความศรัทธาอันนี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ขัญญุตตคกุมาร พินจงคลายออก ขัญญุตตคกุมารจรอดชีวิตเกิด พร้อมกับสังกิริยา พินในกายตอนบนของขัญญุตตคกุมารก็ตกเข้าแผ่นดินหมด กุมารลึมนัยน์ตาขึ้นดูมารดาบิดาเรียกว่า แม่ แล้วพลิกนอน

ลำดับนั้น กัณหาทิปายนคาบสจึงกล่าวกะบิดาของกุมารนั้นว่า คำถึงของเรา เราทำได้เท่านั้น ท่านจงทำคำถึงของคนบ้างเถิด เขากล่าวว่าเราจักทำสังกิริยาบ้าง แล้ววางมือลงที่หน้าอกบุตร จึงได้กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

เพราะเหตุที่เราเห็นแขกในเวลาที่มาถึงบ้านเพื่อจะพักอยู่ บางครั้งไม่พอใจจะให้พักเลย แม้สมณพราหมณ์ผู้เป็นพหูสูต ก็ไม่ทราบ ความไม่พอใจของเรา แม้เราไม่ประสงค์จะให้ ก็ให้ได้ ด้วยความศรัทธาอันนี้ ขอความสวัสดิ์ จึงมีแก่ขัญญุตตคกุมาร พินจงคลายออกขัญญุตตคกุมารจรอดชีวิตเกิด

เมื่อบิดาทำสังกิริยาอย่างนี้แล้ว พินในกายตอนเหนือสะอึกก็ตก เข้าแผ่นดิน กุมารลุกขึ้นนั่งได้แต่ขยับไม่ได้ ลำดับนั้น บิดาได้กล่าวกะมารดาของกุมารนั้นว่า ที่รัก เราได้ทำคำถึงของเราแล้ว ทีนี้เจ้าจงทำสังกิริยาให้บุตรลุกขึ้นเดินได้ มารดากล่าวว่า ข้าแต่ นายความศรัทธาของฉันก็มีอยู่อย่างหนึ่งแต่ไม่อาจกล่าวต่อหน้านาย บิดากล่าวว่า อย่างไร ๆ ก็กล่าวไปเถอะที่รัก จงทำบุตรของเราให้หายโรค นางรับคำว่า ดีแล้วเมื่อกระทำสังกิริยา จึงได้กล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

ลูกรัก อสรพินที่ออกจากโพรงกัณเฑาะว์ นั้นมีเศษมาก ไม่เป็นที่รักของแม่ในวันนี้เลยอสรพิน นั้นกับบิดาของเจ้า ไม่แปลกกันเลยด้วยความศรัทธาอันนี้ ขอความสวัสดิ์ จึงมีแก่ขัญญุตตคกุมาร พินจงคลายออก ขัญญุตตคกุมารจรอดชีวิตเกิด

ข้อนี้มีอธิบายว่า แม้ลูกขัญญุตตค อสรพินนั้นก็ไม่ได้แปลกอะไรกับบิดาของเจ้า โดยไม่เป็นที่รักของแม่เลยเหมือนกัน ก็แหละเว้นความไม่เป็นที่รักนั้นเสีย ความแปลกอะไรที่แม่เคยให้เจ้ารู้ ย่อมไม่มีในวันถัดขึ้นเป็นความศรัทธาไซ้ ด้วยความศรัทธาอันนี้ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่เจ้าเกิด

พร้อมกับสังกิริยา พินทั้งหมดก็ตกลงเข้าแผ่นดิน ขัญญุตตคเมื่อร่างกายหมดพิษแล้วลุกขึ้นเริ่มจะเล่นต่อไป เมื่อบุตรลุกขึ้นได้แล้วอย่างนี้ นายมันจัทพะเมื่อถามถึงอริยาศัยของทิปายนคาบส จึงได้กล่าว

นักพรตทั้งหลายเป็นผู้สงบระงับ ผิด ผ่นคนแล้ว ย่อมเว้นรอนนอกจากท่านกัณเฑาะว์แล้วที่จะเป็นผู้ทนผินใจประพฤติพรหมจรรย์ไม่มีเลย ลูกของท่านทิปายนะ ท่านเกลียดชังอะไร ? จึงผู้ผินใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้

จึงทราบความแห่งคำอันเป็นคานานั้นว่า

อิสรชนทั้งหลายมีกษัตริย์เป็นต้น เหล่าใดเหล่าหนึ่งละกามเสียแล้วจึงบวชในโลกนี้ ขนเหล่านั้น นอกจากท่านกัณหะ คือ ขนเหล่าอื่นเว้นท่านกัณหะผู้เจริญ ที่ชื่อว่าจะเป็นผู้ทนฝืนใจประพฤติพรหมจรรย์ย่อมไม่มีที่ท่านเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่าเป็นผู้สงบเพราะระงับกิเลสด้วยฉาน

ภาวนา ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกแล้ว เพราะฝึกจักขุทวารเป็นต้นให้พ้นจาก พหุสมคพิณอินดีซึ่งแล้ว จึงประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้ ท่านที่ปายนะผู้เจริญ ก็ท่านเกลียดชังความชั่วเพราะเหตุอะไรจึงสู้ฝืนใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้ ทำไมจึงไม่สึกมาครองเรือนเล่า ?

เมื่อพระคาบสจะบอกเรื่องราวแก่เขา จึงได้กล่าวเวลาที่ ๕ ว่า

บุคคลออกจากบวชด้วยศรัทธาแล้ว กลับเข้าบ้านอีก เป็นคนเหลวไหล เป็นคนกลับกลอกเราเกลียดคดอ้อยคำเช่นนี้ จึงสู้ฝืนใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่นี้เป็นฐานะที่วิญญูชนสรรเสริญและเป็นฐานะของสัตบุรุษทั้งหลาย เราเป็นผู้กระทำบุญด้วยประการดังนี้

บัดจิตพึงทราบเนื้อความแห่งคัมเป็นคานามันว่า

เราเกลียดคดอ้อยคำเช่นนี้ว่า บุคคลเชื่อกรรมอันค่าและผลแห่งกรรม ละสมบัติเป็นอันมากออกบวชแล้วกลับมาเพื่อสิ่งทีคนละอีก บุคคลนี้นั้นเป็นคนเหลวไหลหนอ เป็นคนกลับกลอกเหมือนเด็กชาวบ้านหนอแม้จะไม่ปรารถนาเพราะกลัวหิริและโอตตปะยะของคนจะทำลาย ก็ต้องทนประพฤติพรหมจรรย์ไป ก็ธรรมดาว่าบรรพชาและบุญนั้นเมื่อนัดหน่อ ก็เป็นฐานะที่วิญญูชนทั้งหลาย คือ บัดจิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญอย่างยิ่ง และเป็นฐานะที่อยู่ของสัตบุรุษทั้งหลายเหล่านั้น เราเป็นผู้กระทำบุญด้วยประการดังนี้ คือด้วยเหตุเมื่อนั้น แม้จะร้องให้จนน้ำตานองหน้าก็ฝืนใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้

พระคาบสครันบอกอริยาตั้ยของคนอย่างนี้แล้ว เมื่อจะย้อนถามนายมันจัททะยะ จึงได้กล่าวเวลาที่ ๖ ว่า

ท่านเลี้ยงดูสมณพราหมณ์ และคนเดินทาง ให้มีมหนำสาราญด้วยข้าวน้ำและภิกษาหาร เรือนของท่านนี้บริบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำเป็นเหมือนบ่อน้ำ เออ ก็ท่านเกลียดคดอ้อยคำอะไรแม้ไม่ประสงค์ให้ทานนี้ได้

ลำดับนั้น นายมันจัททะยะเมื่อจะบอกอริยาตั้ยของคน จึงกล่าวเวลาที่ ๗ ว่า

บิดา มารดา และปู่ ย่า ตา ยาย ของเราเป็นคณมีศรัทธาเป็นทานบดี รู้หลักนักปราชญ์ เรานูวัตรตามธรรมเนียมของตระกูลนั้น กำหนดใจไว้ว่า ยอ่าได้เป็นคนดีกรรมนิยมแห่งตระกูลภายหลัง เราเกลียดคดอ้อยคำเช่นนี้แม้ไม่ประสงค์ให้ทานนี้ได้ ก็แหละ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นายมันจัททะยะเมื่อจะถามภรรยาของตนจึงได้กล่าวเวลาที่ ๘ ว่า ลูกอนามงผู้มีร่างกายงาม เรานำเข้าผู้ซึ่งเป็นสาวรุ่น มีปัญญายังไม่สามารถ มาแต่ตระกูลญาติ แม้เจ้าก็ยังไม่เคยแสดงความไม่รักใคร่เรา เจ้าไม่มีความรักใคร่ปฏิบัติเราอยู่เออ ก็นางผู้เจริญการที่เจ้าอยู่ร่วมกับเราเห็นปานนี้ได้ เพราะเหตุอะไร

ลำดับนั้น เมื่อภรรยาจะบอกแก่สามี จึงได้กล่าวคาถาที่ ๕ ว่า
ตั้งแต่ไหนแต่ไรนานมาแล้ว อันภรรยาที่มีสามีบ่อย ๆ มิได้มีในตระกูลนี้ ดิฉันอนุวัตรตาม
ธรรมเนียมของตระกูลนั้น กำหนดใจไว้ว่า ขออย่าให้เป็นคนดีตระกูลนี้ในภายหลัง
เลย ดิฉันเกลียดคด้อยค่าเช่นนี้แม้จะไม่มีควมพอใจก็ปฏิบัติท่านได้

ครั้นนางได้กล่าวอย่างนี้แล้ว จึงคิดว่าความลับที่ไม่ควรจะกล่าวต่อหน้าสามี เราได้กล่าว
แล้วเขาคงโกรธเรา เราจะขอโทษเขา ต่อหน้าครั้นนางได้กล่าวอย่างนี้แล้ว จึงคิดว่าความลับที่ไม่ควร
จะกล่าวต่อหน้าสามี เราได้กล่าวแล้วเขาคงโกรธเรา เราจะขอโทษเขา ต่อหน้าครั้นนางได้กล่าวอย่าง
นี้แล้ว จึงคิดว่าความลับที่ไม่ควรจะกล่าวต่อหน้าสามี เราได้กล่าวแล้วเขาคงโกรธเรา เราจะขอโทษเขา
ต่อหน้ากรรมนั้นเป็นการไม่สมควร แต่นี้ไปท่านจงเชื่อกกรรมและผลแห่งกรรมให้ท่านเกิด
นายมันท์พะยะรับคำว่า ดีแล้วแล้วกล่าวกะพระคาบส โหติสัถว์ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านดำรงอยู่ในความ
เป็นทักขิณชยบุคคลของข้าพเจ้า ไม่มีความยินดี ประพฤติพรหมจรรย์เป็นการไม่สมควร ตั้งแต่ไป
ของท่านจงทำจิตใจให้เสื่อมใส มีจิตบริสุทธิ์ ยินดีในอาน ประพฤติพรหมจรรย์โดยถ้อยคำที่ข้าพเจ้าทำ
สักการะแก่ท่านในบัดนี้แล้ว จะได้รับผลมากเกิด แล้วสองสามีภรรยาทั้งมีสการพระมหาสัตว์แล้ว
ลูกจากอาสนะไป ตั้งแต่บัดนั้นมารภราก็มีความเสน่หาในสามีเป็นอย่างดี นายมันท์พะยะก็มีจิตเสื่อมใส
ถวายทานด้วยศรัทธา พระโหติสัถว์ก็บรรเทาความเบื่อบ่าเหนื่อยได้ ทำอานและอภิญญาให้เกิดแล้ว
เป็นสิ่งมีพรหมโลกเป็นที่ไปในเรื่องหน้า

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศสังฆธรรมเวลาจบสังฆจะ
ภิกษุผู้กระตั้น ได้ดำรงอยู่ในโศกาปิดตมิต พระทศพลทรงประชุมชาครกว่า นายมันท์พะยะในครั้งนั้น
ได้มาเป็นพระอานนทในบัดนี้ ภรรยาในครั้งนั้น ได้มาเป็นนางวิสาขาในบัดนี้ บุตรในครั้งนั้น ได้มา
เป็นพระราหูในบัดนี้ อาณิมันท์พะยะคาบส ได้มาเป็นพระสารีบุตรในบัดนี้ ส่วนกณท์ที่ปายณคาบสใน
ครั้งนั้น คือเรตถาคค ฉะนั้นแล^{๓๓}

๓.๑๔.๕ จันทกุมารชาดก

พระราชาพระนามว่านคราช เป็นผู้มี กรรมอันหยาบช้า อยู่ในพระนครรูปผวดี ท้าวเธอ
ครัสตามันชชหาลปุโรหิต ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ พรหมณ์เป็นคนหลงว่า ลูกองพรหมณ์ ท่านเป็นผู้ฉลาด
ในธรรมวินัย ของงบอกทงสวรรค์แก่เรา เหมือนอย่างนรชนทำบุญแล้วไปจากภพนี้ผู้สุคติภพ
ฉะนั้นนิต

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ นรชนให้แล้วซึ่งทานอันสว่างล้ำทาน นำแล้วซึ่งบุคคลอื่นไม่พึงฆ่า
ชื่อว่าทำบุญแล้วยอมไปผู้สุคติด้วยประการฉะนี้

^{๓๓}พ.ท.อ. ๕๘/๘๓๔-๘๕๐.

ก็ทานอันถ่วงลำทานนั้นคืออะไร และคนจำพวกไหน เป็นผู้อันบุคคลไม่พึงงำในโลกรนี้
 ขอท่านจงบอกชื่อนั้นแก่เรา เจ้าจักบูชาชัฏ จักให้ทานเข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ชัฏเพียงบูชาด้วยพระราช

โอรส พระราชธิดา พระมเหสี ขาวนิคม โคอุสุภราช ม้าอาชาไนย อย่างละ ๔ ข้างแต่พระองค์
 ผู้ประเสริฐชัฏเพียงบูชาด้วยหมวก ๔ แห่งสัตว์ทั้งปวง

ในพระราชวังมีเสียงระเบ็งแข็งแ่งเป็นอันเดียน่าหวนกลัว เพราะได้ฟังคำว่า พระกุมาร
 พระกุมารและพระมเหสีจะต้องถูกฆ่า

เจ้าทั้งหลายจงไปทูลพระกุมารทั้งหลาย คือ พระจันทกุมาร พระสุริยกุมาร พระภัททเสนกุมาร
 พระศุภกุมาร และพระวามโคตกุมารว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กัน เพื่อประโยชน์แก่การบูชา
 ชัฏเจ้าทั้งหลายจงไปทูลพระมารีทั้งหลาย คือ พระอุปลเสนามารี พระโกกิลามารีพระมุติคามารี
 และพระนันทามารีว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กัน เพื่อประโยชน์แก่การบูชาชัฏ

อนึ่ง เจ้าทั้งหลายจงไปทูลพระนางวิขาพระนางอราวดี พระนางกสิณี และพระนางสุนันทา
 ผู้เป็นมเหสีของเราประกอบด้วยลักษณะอันประเสริฐว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กันเพื่อ
 ประโยชน์แก่การบูชาชัฏ

เจ้าทั้งหลายจงไปบอกกฤหบดีทั้งหลาย คือ ปุณณมุขกฤหบดี ภักทียกฤหบดี สิงกาลกฤหบดี
 และวัชฌกฤหบดีว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กันเพื่อประโยชน์แก่การบูชาชัฏ

กฤหบดีเหล่านั้น เกิดถือถ้อยไปด้วยบุตรภรรยา มาพร้อมกัน ณ ที่นั้น ได้กราบทูลพระราชว่า
 ขอเดชะขอพระองค์ทรงกระทำข้าพระองค์ทุกคนให้เป็นคนมีแหม่ม หรือของทรงประกาศข้า
 พระองค์ทั้งหลายให้เป็นข้าทาสเถิด พระเจ้าข้า

เจ้าทั้งหลายจงรีบนำช้างของเรา คือ ช้างอภัยกรช้างนาหาคิริ ช้างอังคคชะ (ช้างวรุณทันตะ)
 ช้างเหล่านั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การบูชาชัฏ เจ้าทั้งหลายจงรีบไปนำมาซึ่งม้าอัสตราของเรา
 คือ ม้าเกศี ม้าสุรามุข ม้าปุณณมุข ม้า วินัดตะ ม้าเหล่านั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การ บูชาชัฏ
 เจ้าทั้งหลายจงรีบไปนำมาซึ่งโคอุสุภราชของเรา คือ โคชุตปติ โคอินชะ โคนิสชะ โคลควัมปติจัตถอนโค
 เหล่านี้ทั้งหมดเข้าเป็นหมู่กัน เราจักบูชาชัฏ จักให้ทานอนึ่งจงกระเตรียมทุกสิ่งให้พร้อมวันพรุ่งนี้
 เมื่อพระอาทิตย์ขึ้น เราจักบูชาชัฏ เจ้าทั้งหลายจงนำเอาพระจันทกุมารมา จงรีนมัยลลคราดครีนี้
 เจ้าทั้งหลายจงคังไว้เมื่อทุกสิ่ง วันพรุ่งนี้ เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นเราจักบูชาชัฏ เจ้าทั้งหลายจงไปทูลพระกุมาร
 ณ บัดนี้ วันนี้เป็นคืนที่สุดแล

พระราชมารดาเสด็จมาแต่พระตำหนัก ทรงกรรแสง พลางตรีสถานพระเจ้าเอกราชนั้นว่า
 พระลูกรัก ได้ยินว่าพ่อจักบูชาชัฏด้วยพระราชบุตรทั้ง ๔ หรือ

เมื่อต้องฆ่าจันทกุมาร บุตรแม้ทุกคนหม่อมฉันก็สละ หม่อมฉันบูชาชัฏด้วยบุตรทั้งหลาย
 แล้วจักไปสู่อสุคติสวรรค์

ลูกเอ๋ย พ่ออย่าเชื่อกำนัน ชาวที่ว่า สุกคิดจะมีเพราะเอาบุตรบุญชายัญ ทางนั้นเป็นทางไปนรก ไม่ใช่ทางไปสวรรค์ ลูกก่อน ลูกโกณจัญญะ พองงให้ทาน อย่าได้เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเลย นี่เป็นทางไปสู่สุคติมีโช้เพราะเอาบุตรบุญชายัญ

คำของอาจารย์ทั้งหลายมีอยู่ หม่อมฉันจะจำจันทกุมารและสุริยกุมาร หม่อมฉันบุญชายัญด้วย บุตรทั้งหลายอันสละได้ยากแล้ว จักไปสู่สุคติสวรรค์

แม้พระเจ้าวสวัตติพระราชาบิดา ได้ตรัสถามพระราชโอรสของพระองค์นั้นว่า ลูกรักทราบ ว่าพ่อจักบุญชายัญด้วยโอรสทั้ง ๔ หรือ

เมื่อต้องจำจันทกุมาร บุตรแม่ทุกคนหม่อมฉันก็สละ หม่อมฉันบุญชายัญด้วยบุตรทั้งหลายแล้ว จักไปสู่สุคติสวรรค์

ลูกเอ๋ย พ่ออย่าเชื่อกำนัน ชาวที่ว่าสุกคิดจะมีเพราะเอาบุตรบุญชายัญ ทางนั้นเป็นทางไปนรก ไม่ใช่ทางไปสวรรค์ ลูกก่อน ลูกโกณจัญญะ พองงให้ทาน อย่าได้เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเลย นี่เป็นทางไปสู่สุคติ มีโช้เพราะเอาบุตรบุญชายัญ

คำของอาจารย์ทั้งหลายมีอยู่ หม่อมฉันจักจำจันทกุมารและสุริยกุมาร หม่อมฉันบุญชายัญ ด้วยบุตรทั้งหลายอันสละได้ยากแล้ว จักไปสู่สุคติสวรรค์

ลูกก่อน ลูกโกณจัญญะ พองงให้ทาน อย่าได้เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเลย พองงเป็นผู้อันพระ ราชบุตรห้อมล้อม รักษาการศึกษาและชนบทเกิด

ขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้ง หลายเสียดเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของขันจหาลปุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะไม่เลี้ยวและม้าให้เขา ขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสียดเลย โปรดพระราชทานข้า พระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของขันจหาลปุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูก จองจำด้วยโซ่ใหญ่ก็จะขมมุขช้างให้เขา ขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสียดเลยโปรด พระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของขันจหาลปุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้า พระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะไม่มุขม้าให้เขา ขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ ทั้งหลายเสียดเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของขันจหาลปุโรหิตตามที่ พระองค์มีพระประสงค์เกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกขบไล่จากม้วนแคว้นก็จัก เทียวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต เจ้าทั้งหลายพรา้เพื่ออยู่เพราะรักชีวิต ย่อมก่อกุศลให้เกิดแก่เรานักแล จงปล่อยพระกุมารทั้งหลายไป ณ บัดนี้ เราขอเลิกการเอาบุตรบุญชายัญ

ข้าพระองค์ได้พูดไว้แล้วในกาลก่อนเห็นว่ากรบุญชายัญนี้ทำได้ยาก ให้ยินดีได้แสนยาก บัดนี้ พระองค์ทรงกระทำบุญที่ข้าพระองค์กระเตรียมไว้แล้วให้กระจัดกระจายพระเหตุไป รชนเหล่าใด

บุรุษอายุเองก็ดี และชนเหล่าใดให้ผู้อื่นบุรุษอายุก็คือนิ่ง ชนเหล่าใด อนุโมทนามหาอายุเช่นนี้
ของบุคคลผู้บุรุษอายุก็ดี ชนเหล่านั้นทั้งหมดย่อมไปสู่สุคติ

ขอเศษ เหตุไรในกาลก่อน พระองค์จึงรับสั่งให้พรหมณ์กล่าวคำเป็นสวัสดิแก่ข้าพระบาท
ทั้งหลาย มาบัดนี้จะรับสั่งฆ่าข้าพระบาททั้งหลายเพื่อต้องการบุรุษอายุ โดยเหตุนี้ได้เลย ข้าแต่
พระราชบิดา เมื่อก่อนในเวลาที่ข้าพระบาทยังเป็นศิ พระองค์มิได้ทรงฆ่าและมีได้ทรงรับสั่งให้ฆ่า
บัดนี้ ข้าพระบาททั้งหลาย ถึงความเจริญวัยเป็นหนุ่มแน่นแล้วมิได้คิดประทุษร้ายพระองค์เลย
เพราะเหตุ

จงรับสั่งให้ฆ่าเสีย ข้าแต่พระมหाराชา ขอพระองค์จงทอดพระเนตรข้าพระบาททั้งหลาย
ผู้ขึ้นคอดำ ซึ่งหลังม้าผูกสอดเครื่องรบ ในเวลาที่รบมาแล้วหรือเมื่อถลำรบ ก็บุรุษทั้งหลายเช่นดัง
พระบาททั้งหลายย่อมไม่ควรจะฆ่าเพื่อประโยชน์แก่การบุรุษอายุเลย ข้าแต่พระราชบิดา เมื่อเมื่อ
ชายแดนหรือเมื่อพวกโจรในคังกาเริบ เขายอมใช้คนเช่นดังข้าพระบาททั้งหลาย แต่ข้าพระบาท
ทั้งหลาย จะถูกฆ่าให้ตาย โดยมีโซ่เหน็บมิไรที่ ขอเศษ แม่กกเหล่าไร ๆ เมื่อทำรัง แล้วยอมอยู่
ถูกทั้งหลายเป็นที่รักของแม่กกเหล่านั้น ส่วนพระองค์ได้ครัสต์สั่งให้ฆ่าข้าพระบาททั้งหลายเพราะ
เหตุไร ขอเศษ อย่าได้ทรงเชื่อขันฑหาลปูโรหิต ขันฑหาลปูโรหิต มิฟังฆ่าข้าพระองค์เพราะว่าเขา
ฆ่าข้าพระองค์แล้วก็จะ

ฟังฆ่าแม่พระองค์ในลำดับต่อไป ข้าแต่พระมหाराชา พระราชซึ่งหลายยอมพระราชทาน
บ้านอันประเสริฐ นิคมนอันประเสริฐแม้โลกะ แก่พรหมณ์นั้น อนึ่ง พวกพรหมณ์ แม้ได้ฆ่าตัวอัน

เลิศในตระกูลบริโศกในตระกูล ยังปรารถนาจะประทุษร้ายต่อผู้ให้ข้าวน้ำเช่นนั้นอีกเพราะ
พรหมณ์เหล่านั้น โดยมากเป็นคนอกตัญญูขอเศษอย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรด
พระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของขันฑหาลปูโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้า
พระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะไม่เสียด่างและน้ำให้เขาขอเศษ อย่าได้ทรงฆ่าข้า
พระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของขันฑหาลปูโรหิต
เกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะไม่ขมขืนข้างให้ เขา ขอเศษ
อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสีย เลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาส
ของขันฑหาลปูโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้า พระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะไม่
ขมขืนน้ำให้เขา ขอเศษ อย่าได้ทรงฆ่าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย
ให้เป็นทาสของขันฑหาลปูโรหิต ตามที่พระองค์นี้ พระราชประสงค์เกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้า
พระองค์ ทั้งหลายจะถูกขับไล่จากแคว้นแคว้น ก็จัดเที่ยวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต

เจ้าทั้งหลายพราห์เพื่ออยู่เพราะรักชีวิตยอมก่อทุกข์ให้เกิดแก่เรานักแล จงปลอญพระกุมาร
ทั้งหลายไป ณ บัดนี้ เราขอเลิกการเอาบุรุษอายุ

ข้าพระองค์ได้ทูลไว้แล้วในกาลก่อนเกี่ยวกับการบูชาญี่ทำให้ยากให้ยินดีได้แสนยาก บัดนี้ พระองค์ทรงกระทำบุญที่ข้าพระองค์ตระเตรียมไว้แล้วให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุไรชนเหล่าใด บูชาญี่เองก็ดี และชนเหล่าใดให้ผู้อื่นบูชาญี่ก็ดี อนึ่ง ชนเหล่าใดอนุโมทนามหาบุญเช่นนี้ของ บุคคลผู้บูชาญี่อยู่ก็ดี ชนเหล่านั้นย่อมไปสู่สุคติ

ข้าแต่พระราชา ถ้าชนทั้งหลายบูชาญี่ด้วยบุตรทั้งหลายจากโลกนี้แล้วย่อมไปสู่ทั่วโลก ดั่งได้ยินมาไซร้ พราหมณ์จงบูชาญี่ก่อน พระองค์จักทรงบูชาญี่ในภายหลัง ถ้าชนทั้งหลายบูชาญี่ ด้วย บุตรทั้งหลาย จูติจากโลกนี้แล้วย่อมไปสู่ทั่วโลกดั่งได้ยินมาไซร้ ข้าพเจ้าหาพราหมณ์ผู้นี้แล จงบูชาญี่ด้วยบุตรทั้งหลายของคน ถ้าว่าข้าพเจ้าหาพราหมณ์ผู้ อยู่อย่างนี้ เหตุใดจึงไม่จำบุตร ทั้งหลายไม

ว่าคนที่เป็ญชาติทุกคนและตนเองเล่า ชนเหล่าใดบูชาญี่เองก็ดี และชนเหล่าใดให้ผู้อื่น บูชาญี่ก็ดี อนึ่ง ชนเหล่าใดอนุโมทนามหาบุญเช่นนี้ของบุคคลผู้บูชาญี่ ก็ดี ชนเหล่านั้นย่อมไปสู่ นรกทั้งหมดได้ยิวว่า พ่อเจ้าเรือนและแม่เจ้าเรือนทั้งหลายผู้รักบุตร ซึ่งมีอยู่ในพระนครนี้ โฉนจึงไม่ ทูลพระราชา อย่าให้ทรงจำพระราชบุตรอันเกิดแต่พระอะระได้ยิวว่าพ่อเจ้าเรือนและแม่เจ้าเรือน ทั้งหลาย ผู้รักบุตรซึ่งมีอยู่ในพระนครนี้ โฉนจึงไม่ทูลทักทวนพระราชา อย่าให้ทรงจำพระราชบุตร อันเกิดแต่พระองค์ เราปรารภณาประ โยชนแก่พระราชาคด้วยทำประ โยชนแก่ชาวชนบททั้งปวงด้วย ไกร ๆ จะมี ความแค้นเคืองกับเราไม่พั้งมี ชาวชนบทไม่ช่วยกราบทูลให้ทรงทราบเลย

ลูกอนแม่เจ้าเรือนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงไปกราบทูลพระราชบิดา และวิงวอนขังหาลา พราหมณ์ว่า ของของอำมาพระราชกุมารทั้งหลายผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจดังราชสีห์ ลูกอนแม่เจ้า เรือนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงไปกราบทูลพระราชบิดา และวิงวอนขังหาลาพราหมณ์ว่า ของของ อย่างพระราชกุมารทั้งหลาย ผู้เป็นที่เพ่งที่หวังของโลกทั้งปวง

โฉนหนอ เราพิงเกิดในตระกูลนายช่าง รด ในตระกูลปุกฤษะหรือพิงเกิดในหมู่พ่อค้า พระราชาก็ไม่พั้งรับส่งให้จำในการบูชาญี่วันนี

เจ้าผู้มีความคิดแม้ทั้งปวง จงไปหมอบลงแทบเท้าของผู้เป็นเจ้าขังหาลาละเรียนว่า เรามีได้ เห็นโทษเลย ลูกอนแม่เจ้าเรือนแม้ทั้งปวง เจ้าจงไปหมอบลงแทบเท้าของผู้เป็นเจ้าขังหาลาละเรียนว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าเราทั้งหลายได้ประทุษร้ายอะไรในท่าน ขอท่านจงคิดโทษเถิด

พระเสลราชกุมารผู้ด้วรการณ ทรงเห็นพระภาคทั้งหลายอันเจนาามาเพื่อบูชาญี่ ทรงครว้ ราวว่า ดั่งได้ศดับมา พระราชบิดาของเราทรงปรารภศวรรค์ รับส่งให้ตั้งยัญขัน

พระวุฒราชนัดคากถึงไปกลังมาเฉพะพะพัคคร้พระราชกราทูลว่า ขอคชะ ข้าพระบาทขัง เป็ญเด็ก ไม่มีคความเป็นหนุ่ม ขอพระองค์ได้ทรง โปรด อย่าได้จำพระบิดาของข้าพระบาทเลย

ลูกอมวสุละ นันพ้อเจ้า เจ้าจงไปพร้อมกับบิดา เจ้าพ่๋าเพื่ออยู่ในพระราชวัง ย่อมให้เกิด
ทุกข์แก่ข้าพเจ้า จงปล่อยพระราชกุมารทั้งหลาย ณ บัดนี้ เราขอเลิกการเอาบุตรบุษชายัญ

ข้าพระองค์ก็ได้ทูลไว้แล้วในกาลก่อนเกี่ยวกับการบุษชายัญนี้ทำไฉน ให้ยินดีได้แสนยาก บัดนี้
พระองค์ทรงกระทำชัญที่ข้าพระองค์ตระเตรียมไว้แล้วให้กระจัดกระจายเพราะเหตุไร ชนเหล่าใด
บุษชายัญเองก็ดี และชนเหล่าใดให้ผู้อื่นบุษชายัญก็ดี อนึ่ง ชนเหล่าใดอนุโมทนาหาชัญเช่นนี้ของ
บุคคลผู้บุษชายัญก็ศิษนเหล่านั้นทั้งหมดย่อมไปสู่สุคติ

ข้าแต่สมเด็จพระเอกราช ข้าพระบาทตระเตรียมชัญแล้วด้วยแก้วทุกอย่าง คบแต่งไว้แล้ว
เพื่อพระองค์ ขอเดชะ เชิญเสด็จออกเถิด พระองค์ทรงบุษชายัญแล้วเสด็จสู่สวรรค์ จักทรงบันเทิง
พระหฤทัย หมิงสาว ๗๐๐ คน ผู้เป็นชายาของจันทกุมาร ต่างสวามิภักดิ์พร้อมใจให้ ดำเนินไปตามทาง
ส่วนพวกหญิงอื่น ๆ ออกแล้วด้วยความเศร้าโศก เหมือนเทวดาในนันทวัน ต่างก็สวามิภักดิ์ร้องให้ไป
ตามทาง

พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้าแคว้นกาสิอันขาวสะอาด ประดับกฤษณา ไล่ทา
กฤษณาและจรมณแก่นจันทร์ อุกราชบุรุษนำไป เพื่อบุษชายัญของสมเด็จพระเจ้าเอกราช พระจันทกุมารและ
พระสุริยกุมาร ทรงผ้าแคว้นกาสิอันขาวสะอาด ประดับกฤษณา ไล่ทา กฤษณาและจรมณแก่นจันทร์
อุกราช บุรุษนำไป ทำความเศร้าพระหฤทัยให้แก่พระชนนีพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้า
แคว้นกาสิ อันขาวสะอาด ประดับกฤษณา ไล่ทา กฤษณาและจรมณแก่นจันทร์ อุกราชบุรุษนำไป
ทำความเศร้าใจให้แก่ประมุขชน พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร เสวยกระษاتหารอันปรุง

ด้วยรสเนื้อ ช่างสนามนสระสรงพระกายให้ดีแล้ว ประดับกฤษณา ไล่ทา กฤษณาและจรมณ
แก่นจันทร์ อุกราชบุรุษนำไป ไปบุษชายัญของพระเจ้าเอกราชพระจันทกุมารและพระสุริยกุมารเสวยกระษ
าทหาร

อันปรุงด้วยรสเนื้อ ช่างสนามนสระสรงพระกายดีแล้วประดับกฤษณา ไล่ทา กฤษณาและจรมณ
แก่นจันทร์ อุกราชบุรุษนำไป ทำความเศร้าพระหฤทัยให้แก่พระชนนีพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร
เสวยกระษาทหารอันปรุงด้วยรสเนื้อ ช่างสนามนสระสรงพระกายดีแล้ว ประดับกฤษณา ไล่ทา กฤษณา
และจรมณแก่นจันทร์ อุกราชบุรุษนำไป ทำความเศร้าใจให้แก่ประมุขชน ในกาลก่อนพวกพลข้าง
ย่อมคามเสด็จพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ผู้เสด็จขึ้นคอช้างตัวประเสริฐ วันนี้พระจันทกุมาร
และพระสุริยกุมารทั้งสองพระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า ในกาลก่อนพวกพลม้าย่อมคาม
เสด็จพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ผู้เสด็จขึ้นหลังม้าตัวประเสริฐ วันนี้พระจันทกุมารและ
พระสุริยกุมารทั้งสองพระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า ในกาลก่อน พวกพลรถย่อมคามเสด็จ
พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ผู้เสด็จขึ้นทรงรถอันประเสริฐวันนี้ พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร
ทั้งสอง พระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า ในกาลก่อนพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ราชบุรุษ

เชิญเสด็จ ออกด้วยม้าทั้งหลายอันตบแต่งเครื่องทอง วันนี้ทั้งสองพระองค์ต้องเสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยพระราชโอรส ๕ พระองค์ นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อเจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยพระราชธิดา ๔ พระองค์ นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยพระมเหสี ๔ พระองค์ นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหลจะทรงบูชาด้วยคฤหบดี ๔ คน นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยช้าง ๔ เชือก นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยม้า ๔ ตัว นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหลจะทรงบูชาด้วยโคสุทราษ ๔ ตัว นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารณานะเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปุมหวนิศร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราชผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยสัตว์ทั้งปวงอย่างละ ๔

นี่ปราสาทของท่านล้วนแล้วด้วยทองคำเกลื่อนกล่นด้วยพวงมลัย บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า นี่เรือนยอดของท่านล้วนของกำ เกลื่อนกล่นด้วยพวงมลัย บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า นี่พระอุทยานของท่าน มีดอกไม้บานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวงนารี نرمโยใจ บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า นี่ป่าโคกของท่าน มีดอกไม้บานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง นารี نرمโยใจ บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่ป่ากรณิการ์ของท่าน มีดอกไม้บานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง นารี نرمโยใจ บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า นี่ป่าเคฝอยของท่าน มีดอกไม้บานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง นารี نرمโยใจ บัดนี้พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่านี้ สวนมะม่วงของท่าน มีดอกไม้บานสะพรั่งตลอดกาล ทั้งปวง นารี نرمโยใจ บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่านี้ สระ โบกธรรมชาติของท่าน คารคชไปด้วยดอกบัวหลวงและบัวขาว มีเรือทองอันงดงามวิจิตรด้วยลายเครือวัลย์ เป็นที่รื่นรมย์เป็นอันดีบัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่ช้างแก้วของท่าน ชื่อเอราวัณ เป็นช้างงามกำลัง บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ นั้นถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า นี่ม้าแก้วของท่านเป็นม้ามีกีบไม่แตกเป็นม้าวิ่งได้เร็ว บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ นั้นถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า นี่รถม้าของท่าน มีเสียงไพเราะเหมือนเสียงนกสาลิกา เป็นรถงดงามวิจิตรด้วยแก้ว พระลูก เจ้าเสด็จไปในรถนี้ ย่อมงดงามดังเทพเจ้าในนันทวันบัดนี้ พระเจ้าลูกทั้ง ๔ นั้นถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่าอย่างไรพระราชผู้หลงใหล จึงจักทรงบูชาด้วยพระราชโอรส ๕ พระองค์ ผู้งามเสมอ

ด้วยทอง มีพระกายได้ทาด้วยจุมจินท์อย่างไร พระราชาผู้หลงใหลจึงจกทรงบูชาด้วยพระราชาธิคา ๔ พระองค์ ผู้งามเสมอด้วยทอง มีพระวรกายได้ทาด้วยจุมจินท์อย่างไรพระราชาผู้หลงใหล จกทรงบูชาด้วย พระมหี ๔ พระองค์ ผู้งามเสมอด้วยทอง มีพระวรกายได้ทาด้วยจุมจินท์ อย่างไรพระราชา ผู้หลงใหล จึงจกบูชาด้วยคฤหบดี ๔ คน ผู้จงงามเสมอด้วยทอง มีร่างกายได้ทาด้วยจุมจินท์ ความนิคมทั้งหลายจะว่างเปล่า ไม่มีมนุษย์ กลายเป็นป่าใหญ่ไป ฉันท เมื่อพระราชา รับสั่งให้เอาพระจันทกุมารและพระสุริยกุมารบูชาด้วย พระนครบุบผาคีก็จกร้างว่างเปล่าไม่มีมนุษย์ กลายเป็นป่าใหญ่ไปฉันทัน

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระบาทจักเป็นบ้า มีความเจริญถูกขจัดแล้ว มีสระเกลืออก ถั่วด้วยฐิติ ถ้าเข้ามาจันทกุมารลมปราณของข้าพระบาทก็จะแตกทำลาย ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระบาทจักเป็นบ้า มีความเจริญถูกขจัดแล้วมีสระเกลืออกถั่วด้วยฐิติ ถ้าเข้ามาสุริยกุมาร ลมปราณของข้าพระบาทก็จะแตกทำลาย

สะใภ้ของเราเหล่านี้ คือ นางฉันทิกานางอุปรัักษิ นางโปกขณิ และนางคานิยา ล้วนกล่าว วาจานเป็นที่รักแก่กันและกัน เพราะเหตุไร จึงไม่ฟ้องรำขับร้องให้จันทกุมารและสุริยกุมารรีนรมย์เล่า ใครอื่นที่จะเสมอด้วยนางทั้ง ๔ นั้น ไม่มี

ดูก่อนเจ้าข้าขณหาละ ความโสโครเศร้าใจใดย่อมเกิดมีแก่เราในเมื่อจันทกุมารถูกเขานำไปเพื่อ จะฆ่า แม่ของเจ้าจงได้ประสบความสำเร็จโสโครเศร้าใจของเราในดูก่อนเจ้าข้าขณหาละ ความโสโครเศร้าใจใด ย่อม เกิดมีแก่เรา ในเมื่อสุริยกุมารถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่าแม่ของเจ้าจงได้ประสบความสำเร็จโสโครเศร้าใจ ของเราในดูก่อนเจ้าข้าขณหาละ ความโสโครเศร้าใจใดย่อมเกิดมีแก่ เรา ในเมื่อจันทกุมารถูกเขานำไป เพื่อจะฆ่า ภรรยาของเจ้าจงประสบความสำเร็จโสโครเศร้าใจของเราในดูก่อนเจ้าข้าขณหาละ ความโสโครเศร้าใจใด ย่อมเกิดมีแก่เรา ในเมื่อสุริยกุมารถูกนำไปเพื่อจะฆ่า ภรรยาของเจ้าจงได้ประสบความสำเร็จโสโครเศร้าใจ ของเราใน

ดูก่อนเจ้าข้าขณหาละ เจ้าได้ให้ฆ่าพระกุมารทั้งหลาย ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจคังราชสีห์ แม่ของเจ้าจงอย่าได้เห็นพวกถูก ๆ และอย่าได้เห็นสามิเลข ดูก่อนเจ้าข้าขณหาละเจ้าได้ให้ฆ่าพระ กุมารทั้งหลาย ผู้เป็นที่มุ่งหวังของโลกทั้งปวงเมื่องอย่าได้เห็นพวกถูก ๆ และอย่าได้เห็นสามิเลข ดูก่อนเจ้าข้าขณหาละ เจ้าได้ให้ฆ่าพระกุมารทั้งหลายผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจคังราชสีห์ ภรรยา ของเจ้าจงอย่าได้เห็นพวกถูก ๆ และอย่าได้เห็นสามิ เลข ดูก่อนเจ้าข้าขณหาละเจ้าได้ให้ฆ่าพระกุมาร ทั้งหลาย ผู้เป็นที่มุ่งหวังของโลกทั้งปวง ภรรยาของเจ้าจงอย่าได้เห็นพวกถูก ๆ และอย่าได้เห็นสามิเลข

ขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้ง หลายเสีย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของขณหาละบุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ถึงจะเลี้ยง ช้างและม้าให้เขา ขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสีย โปรดพระราชทาน

ข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของขันทหาลาปุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลาย จะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ก็จะขมมุขช้างให้เขา ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของขันทหาลาปุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะขมมุขช้างให้เขา ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของขันทหาลาปุโรหิตตามที่ พระองค์มีพระประสงค์เกิด พระเจ้าข้า ถึงแม้ว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกขับไล่จากแคว้นก็จัก เทียวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต ขอเคชะ หุิงทั้งหลายผู้ปรารถนาบุตร แม้จะเป็นคนยากจน ย่อมวอนขอ บุตรต่อเทพเจ้า หุิงบางพวกละปฏิญาณแล้ว ไม่ได้บุตรก็มี หุิงเหล่านั้นย่อมกระทำความหวังว่า ขอลูกทั้งหลายจงเกิดแก่เรา แค้นนี้ขอหลานจงเกิดอีก ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์รับสั่งให้ นางข้าพระองค์ทั้งหลาย เพื่อต้องการทรงบูชาัญญ โดยเหตุอันไม่ สมควร ข้าแต่สมเด็จพระบิดา คนทั้งหลายเขาได้ถูกพระความวิงวอนเทพเจ้า ขอพระองค์อย่ารับสั่งให้มาข้าพระองค์ทั้งหลายเลย อย่าทรงบูชาัญญนี้ด้วยบุตร ทั้งหลายที่ได้มาโดยยากเลยพระเจ้าข้า ข้าแต่สมเด็จพระบิดา คนทั้งหลาย เขาได้บุตรเพราะความวิงวอน เทพเจ้า ขอพระองค์อย่ารับสั่งให้มาข้าพระองค์ทั้งหลายเลยพระเจ้าข้า ขอได้ทรงพระกรุณา โปรดอย่าได้พรากข้าพระองค์ทั้งหลายผู้เป็นบุตรที่ได้มาด้วยความยาก จาก มารดาเลยพระเจ้าข้า

ข้าแต่พระมารดา พระมารดาอย่าม่อยอัย เพราะทรงเลี้ยงลูกจนทุกุมรมมาด้วยความลำบากมาก ลูกขอกราบพระบาทพระมารดา ขอพระราชบิดา จงทรงได้โปรดโลกอันสมบูรณ์เกิด เชิญพระมารดา ทรงสวมกอดลูก แล้วประทานพระบุคลบาทให้ลูกกราบไหว้ ลูกจะจากไป ณ บัดนี้ เพื่อประโยชน์ แก่อัญชองสมเด็จพระราชบิดาเอกราช เชิญพระมารดาทรงสวมกอดลูก แล้วประทานพระบุคลบาท ให้ลูก กราบไหว้ ลูกจะจาก ไป ณ บัดนี้ เพื่อประโยชน์แก่พระทัยให้พระมารดา เชิญพระมารดาทรง สวมกอดลูก แล้วประทานพระบุคลบาทให้ลูกกราบไหว้ ลูกจะจากไป ณ บัดนี้ ทำความโศกเศร้าใจ ให้แก่ประมุขชน

ลูกก่อนลูก โศกมี มาเกิด เจ้าจงรักเมาลี ด้วยโอบมัว จงประดับดอกไม้อันแซมด้วยกลีบจำปามี เป็นปรกติของเจ้ามาเก่าก่อน มาเกิด เจ้าจงไล่ทาเครื่องอุปได้ คือ จูณฉันทน์แดงของเจ้าเป็นครั้ง สุดท้ายเจ้าอุปได้ด้วยจูณฉันทน์แดงนั้นดีแล้ว ย่อมมงคลใน ราชบริษัท มาเกิดเจ้าจงนุ่งผ้ากาสิก หัสตร์ อันเป็นผ้าเนื้อละเอียดเป็นครั้งสุดท้าย เจ้านุ่งผ้ากาสิกหัสตร์นั้นแล้ว ย่อมมงคลในราชบริษัท เชิญเจ้าประดับหัตถฉัตร อันเป็นเครื่องประดับทองคำฝังแก้วมุกดาและแก้วมณี เจ้าประดับด้วย หัตถฉัตรนั้นแล้ว ย่อมมงคลในราชบริษัท

พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองรัฐ ผู้เป็นทนายของชนบท เป็นเจ้าโลกองก์นี้ จักไม่ทรงยังความ ตินหาได้เกิดในบุตรณะหรือ

ลูกทั้งหลายเป็นที่รักของเรา อนึ่ง แม้เจ้าทั้งหลายผู้เป็นภรรยาก็เป็นที่รักของเรา แต่เราปรารถนาสวรรค์ เหตุนี้จึงได้ให้ฆ่าลูกทั้งหลาย

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ของทรงพระกรุณาโปรดรับสั่งให้ฆ่าข้าพระบาทเสียก่อนขอความทุกข์อย่าได้ทำลายหทัยของข้าพระบาทเลย พระราชโอรสของพระองค์เป็นสุขุมลชาติประดับแล้วงดงาม ข้าแต่เจ้าชีวิต ขอได้โปรดฆ่าข้าพระบาทเสียก่อน ข้าพระบาทจักเป็นผู้มีความเศร้าโศกกว่าจันทกุมาร ขอพระองค์จงทรงทำบุญให้ไฟบุญ ข้าพระบาททั้งสองจะเที่ยวไปนปฺรโลก

ก่อนจันทาผู้มีตางม เจ้าอย่าขบใจความคยเลย เมื่อโคทมมีบุตรผู้อื่นเราบูชาอัญแล้ว ที่คัวน้องหัวของเจ้าเป็นอันมากจักยังเจ้าให้รื่นรมย์ยินดี

เมื่อพระราชธาตริชยอนั้นแล้ว พระนางจันทาทวีก็รำดีพระองค์ด้วยฝ่าพระหัดด์ ทรงรำพันว่าไม่มีประโยชน์ด้วยชีวิต เราจักคัมยาพิชคยเสียในที่นี้พระญาติพระมิตรของพระราชาพระองค์นี้ผู้มีพระทัยดี ซึ่งจะกราบทูลทัดทานพระราชาวา อย่าได้รับสั่งให้ฆ่าพระราชโอรสอันเกิดแต่พระอุระเลยข้อมไม่มีแน่แท้เทียว พระญาติพระมิตรของพระราชาพระองค์นี้ ผู้มีพระทัยดี ซึ่งจะกราบทูลทัดทานพระราชาวา อย่าได้รับ สั่งให้ฆ่าพระราชโอรส อันเกิดแต่พระองค์เลย ข้อมไม่มีเป็นแน่แท้เทียวบุตรของข้าพระบาทเหล่านี้ประดับพวงดอกไม้ สวมกำไลทองคั้นแขนขอพระราชางเอนบุตรของข้าพระบาทเหล่านั้นบูชาอัญ แต่ขอพระราชทานปล่อยโคทมมีบุตรเถิด ข้าแต่พระมหาราชฯ ของทรงคัดแบ่งข้าพระบาทให้เป็นรือส่วนแล้ว ทรงบูชาอัญในสถานที่เจ็ดแห่ง อย่าได้ทรงฆ่าพระราชบุตรองค์ใหญ่ ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจดั่งราชสีห์เลย ข้าแต่พระมหาราชฯ ของงคัดแบ่งข้า พระบาทให้เป็นรือส่วนแล้ว ทรงบูชาอัญในสถานที่ เจ็ดแห่ง อย่าได้ทรงฆ่าพระราชบุตรองค์ใหญ่ผู้เป็นที่มุงหวังของโลกทั้งปวงเลย

เครื่องประดับเป็นอันมากล้วนแต่ของดี ๆ คือ มุกดา มณี แก้วไพฑูรย์ เราให้แก่เจ้า เมื่อเจ้ากล่าวคำดี นี้เป็นของที่เราให้แก่เจ้าครั้งสุดท้าย

เมื่อก่อน พวงมาลาบานเคยสวมที่พระศอกของพระกุมารเหล่านี้ วันนี้ คาบที่เขาลับคมดีแล้ว จักพินที่พระศอกของพระกุมารเหล่านั้น เมื่อก่อน พวงมาลาอันวิจิตรเคยสวมที่พระศอกของกุมารเหล่านี้ ไควันนี้ คาบอันเขาลับคมดีแล้ว จักพินที่พระศอกของกุมารเหล่านั้น ไม่ข้ามแล้วหนอคาบจักพินที่พระศอกของพระราชบุตรทั้งหลาย ก็หทัยของเราจะไม่แตก แต่จะต้องมีเครื่องรัดอย่างมั่นคงเหลือเกิน พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้าแคว้นกาสิอันสะอาด ประดับคุณจาลได้ทา กฤษณาและจรุณแก่นจันทร์ เสด็จออกเพื่อประโยชน์แก่การบูชาอัญของพระเจ้าเอกราช พระจันทกุมาร และพระสุริยกุมารทรงผ้าแคว้นกาสิอันขาวสะอาด ประดับคุณจาลได้ทา กฤษณา และจรุณแก่นจันทร์ เพื่อประโยชน์แก่การบูชาอัญของพระเจ้าเอกราชพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้า

แคว้นกาสิอันชาวสะอาค ประดับกษัตริย์ได้ทากฤษณาและจรวดแก่นจันทร์ เสด็จออกทำความเศร้า
พระทัยแก่พระชนนี พระจันทกุมารและพระสุริยกุมารทรงผ้า แคว้นกาสิอันชาวสะอาคประดับ
กษัตริย์ได้ทากฤษณาและจรวดแก่นจันทร์ เสด็จออกทำความเศร้าใจให้แก่ประมุขชน พระจันทกุมาร
และพระสุริยกุมาร เสวย พระกระยาหารอันปรุงด้วยรสเนื้อ ช่างสนามสรรเสริญพระกายดีแล้ว
ประดับกษัตริย์ได้ทากฤษณาและจรวด แก่นจันทร์ เสด็จออกเพื่อประโยชน์แก่การบูชาชัยของ
พระเจ้าเอกราช พระจันทกุมาร และพระสุริยกุมารเสวยพระกระยาหารอันปรุงด้วยรสเนื้อ ช่าง
สนามสรรเสริญพระกายดีแล้ว ประดับกษัตริย์ ได้ทากฤษณาและจรวดแก่นจันทร์ เสด็จออกกระทำความ
เศร้าพระทัยให้แก่พระชนนี พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร เสวยพระกระยาหาร อันปรุงด้วยรสเนื้อ
ช่างสนามสรรเสริญพระกายดีแล้ว ประดับกษัตริย์ ได้ทากฤษณาและจรวดแก่นจันทร์ เสด็จออก
กระทำความเศร้าใจให้แก่ประมุขชน

เมื่อเขาคดเคื่องเครื่องบูชาชัยทุกสิ่งแล้วเมื่อพระจันทกุมารและพระสุริยกุมารประทับนั่ง
เพื่อประโยชน์แก่การบูชาชัย พระราชธิดาของพระเจ้าปัญจากราช ประนมอัญชลีเสด็จดำเนินเวียน
ในระหว่างบริษัททั้งปวงทรงกระทำสักกิริยาว่า ชนชาหาละ ผู้มีปัญญาทราม ได้กระทำการชั่ว
ด้วยความสังขจร อันใด ด้วยสติจางานี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้อยู่ร่วมกับพระสวามี อมมุนย์เหล่าใดมีอยู่ใน
ที่นี่ ยักษ์ สัตว์ที่เกิดแล้วและสัตว์ที่จะมาเกิดก็ดี ของจงกระทำความ ขวนขวายช่วยเหลือข้าพเจ้า
ขอให้ข้าพเจ้าได้อยู่ร่วมกับพระสวามี เทวดาทิ้งหลายที่มาแล้วในที่นี้ ปวงสัตว์ที่เกิดแล้วและสัตว์ที่
จะมาถึง ของจตุรครอง ข้าพเจ้าผู้แสวงหาที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอวิงวอนท่านทั้งหลายขออย่าให้พวกข้าศึก
ชนะพระสวามีของข้าพเจ้าเลย

ท้าวสักกเทวราชได้ทรงสดับเสียงคร่ำครวญของพระนางจันทานันแล้ว ทรงกวัดแกว่งค้อน
ยังความกลัวให้เกิดแก่พระเจ้าเอกรานั้นแล้ว ได้ครุฑพระราชาท้าวพระราชากาลิ จึงรู้ไว้ อย่าให้เรตติเศียร
ของท่านด้วยค้อนเหล็กนี้ ท่านอย่าได้ฆ่าบุตรองค์ ใหญ่ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้จงอาจดั่งราชสีห์
พระราชากาลิ ท่านเคยเห็นที่ไหน คนผู้ปรารถนาสวรรค์ฆ่าบุตรภรรยาและลูกหุดผู้ไม่คิดประทุษร้าย

ชนชาหาลบุโรหิตและพระราชากาลิ ได้ฟังพระคำรัสของท้าวสักก ได้เห็นรูปอันอัศจรรย์แล้ว
ให้เปลื้องเครื่องพันธนาการของสัตว์ทั้งปวง เหมือนดังเปลื้องเครื่องพันธนาการของคนที่ไม่มี
ความชั่ว เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่ประมุขอยู่ ณ ที่นั้นในกาลนั้นทุกคน เขาก่อน
คิดคนละก่อน ทุ่มลง การฆ่าซึ่งชนชาหาลบุโรหิต ได้มีแล้วด้วยประการดังนี้

คนผู้กระทำการชั่วฉันทันใดฉันทันนั้นเป็นต้องเข้านรกทั้งหมด คนทำการชั่วแล้ว ไม่พึงได้จาก
โลกนี้ไปผู้สักคิดเลย

เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประมุขกันอยู่ ณ ที่นั้นในกาลนั้น ก็
พระราชาทิ้งหลาย ประมุขกันอภิเษกพระจันทกุมาร เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว

ผู้ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ เทวดาทั้งหลายประชุมพร้อมกันอภิเษกพระจันทกุมาร เมื่อสัตว์ทั้ง ปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ เทพกัญญาทั้งหลายประชุมพร้อมกันอภิเษกพระจันทกุมาร เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่ประชุมพร้อม กัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือพระราชาทั้งหลายประชุมพร้อมกัน ต่างแคว่งค้ำและ โบกธง เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ ราชกัญญาทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันต่างกั้นค้ำและ โบกธง เมื่อสัตว์ ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ เทพบุตรทั้งหลายประชุมพร้อมกัน ต่างแคว่งค้ำและ โบกธง เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ เทพกัญญาทั้งหลายประชุมพร้อมกันต่างแคว่งค้ำและ โบกธง เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ชนเป็นอันมากต่างก็รื่นรมย์ยินดี พวกเขาได้ประกาศความยินดีในเวลา ที่พระจันทกุมารเสด็จเข้าสู่พระนคร และได้ประกาศความหลุดพ้นจากเครื่องจองจำของสัตว์ทั้งปวง^{๑๔}

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภพระเวทหัตถ์จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ราชาลิ ลุกุทกม โม ดังนี้

เรื่องของพระเวทหัตถ์นั้น มาแล้วในสังฆมทกษณกะแล้วนั้นแลเรื่องนั้น นับจำเดิมแต่เวลาที่ ท่านออกผนวชแล้วคราบเท่าถึงให้ปลงพระชนมชีพของพระเจ้าพิมพิสาร พึงทราบโดยนัยที่กล่าว แล้วในที่นี่นั่นเอง

ฝ่ายพระเวทหัตถ์ ครั้นให้ปลงพระชนมชีพพระเจ้าพิมพิสารแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรู ขุดว่า ลูกอนมหาราช มโนรถของพระองค์ถึงที่สุดแล้ว ส่วนมโนรถของของอชมา ก็ยังหาถึงที่สุด ก่อนไม่ พระราชาได้ทรงฟัง

ดังนั้น จึงตรัสถามว่า ลูกก่อนท่านผู้เจริญ ก็มโนรถของท่านเป็นอย่างไร ? พระเวทหัตถ์ ลูกก่อน มหาราช เมื่อฆ่าพระทศพลแล้วอชมาจักเป็นพระพุทธรเจ้ามิใช่หรือ ? พระราชาตรัสถามว่า ก็ใน เพราะเรื่องนี้ควรระจะท้ออย่างไรเล่า ? เทวหัตถ์ ลูกอนมหาราช ควรจะให้นายขมังธนูทั้งหลาย ประชุมกัน พระราชาทรงรับว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ จึงให้ประชุมนายขมังธนูเจ้าพวกที่อิงไม้ศิศพลาต รวม ๕๐๐ ตระกูล ทรงเลือกจากคนเหล่านั้นไว้ ๓๑ คน ครั้นตั้งว่า พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงทำคาม กำตั้งของพระเถระ ดังนี้แล้วจึงส่ง ไปยังสำนักพระเวทหัตถ์ พระเวทหัตถ์เรียกผู้เป็นใหญ่ ในบรรดาพวก นายขมังธนูเหล่านั้นมาแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พระสมณโคดมประทับอยู่ ณ เขาคิมฉกฏฐเสด็จ จงกรมอยู่ในที่พักกลางวันในคืนนี้ ส่วนท่านจงไปในที่นั้น อิงพระสมณโคดมด้วยลูกศรอาบด้วย ยาพิษให้สิ้นพระชนมชีพแล้ว จงกลับ โดยทางซื่อ โน้น พระเวทหัตถ์นั้น ครั้นส่งนายขมังธนูผู้ใหญ่นั้น

ไปแล้ว จึงพักนายขมังธนูไว้ในทางนั้น ๒ คน ด้วยสั่งว่า จักมีบุรุษคนหนึ่งเดินทางมาโดยทางที่พวก
 ท่าน ยืนอยู่ พวกท่านจงปลงชีวิตบุรุษนั้นเสีย แล้วกลับมาโดยทางโน้น ในทางนั้นพระเทวทัตจึงวาง
 บุรุษไว้สี่คนด้วยสั่งว่า โดยทางที่พวกท่านยืนอยู่ จักมีบุรุษเดินทางมา ๒ คน ท่านจงปลงชีวิตบุรุษ ๒ คน
 นั้นเสีย แล้วกลับมาโดยทางซีกโน้น ในทางนั้นพระเทวทัตวางคนไว้ ๘ คน ด้วยสั่งว่า โดยทางที่พวก
 ท่านยืนอยู่จักมีบุรุษ ๔ คนเดินทางมา พวกท่านจงปลงชีวิตบุรุษทั้ง ๔ คนนั้นเสีย แล้วกลับโดยทาง
 ซีกโน้น ในทางนั้น พระเทวทัตวางบุรุษไว้ ๑๖ คน ด้วยสั่งว่า โดยทางที่พวกท่านไปยืนอยู่ จักมีบุรุษ
 เดินทาง ๘ คน ท่านจงปลงชีวิตบุรุษทั้ง ๘ คนนั้นเสีย แล้วจงกลับมาโดยทางซีกโน้น ถ้ามว่า ก็เพราะ
 เหตุไรพระเทวทัตจึงทำอย่างนั้น แก้วว่า เพราะปกปิดกรรมชั่วของคน ได้ชื่อว่า พระเทวทัตได้ทำ
 ดังนี้ เพื่อจะปกปิดกรรมชั่วของตน

ลำดับนั้น นายขมังธนูผู้ใหญ่ ชักดาบแล้วทางข้างซ้าย ผูกแสลงและศรไว้ข้างหลังจับธนูใหญ่
 ทำด้วยเขมาและไปยิงสำนักพระศากยโคตมเจ้า จึงชกธนูขึ้นด้วยสัญญาว่า เราจักยิงตั้งนี้แล้ว จึงผูกสอด
 ลูกศร ลูกศรมาเพื่อจะยิง ก็ ไม่สามารถจะยิงไปได้ พระศาสดาได้ทรงให้คร่ำครุณาแล้ว หาได้
 ประทานให้ยิงไปได้ไม่ นายขมังธนูผู้ใหญ่ นั้น เมื่อไม่อาจเม็งจะยิงลูกศร ไปก็ตี คลงก็ตี ก็ได้เป็นคน
 ลำบากใจ เพราะสิ่งข้างทั้งสองเป็นเหมือนจะหักลง น้ำลายก็ไหลนองออกจากราก ร่างกายทั้งสี่นเกิด
 แข็งกระด้าง ได้เป็นเสมือนถึงอาการอันเรื้อรังย่นคืบคั้น นายขมังธนูนั้น ได้เป็นคนอันมรณภัย
 หูกคามแล้วยืนอยู่

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ทรงปลงด้วยเสียงอันไพเราะ ครีธ
 ปลอบนายขมังธนูว่า พ่อบุรุษผู้โง่เขลาท่านอย่ากล่าวเลย จงมาที่นี้เถิด ในขณะนั้น นายขมังธนูก็ทิ้ง
 ธนูเสีย กราบลงด้วยศีรษะแทบพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษ
 ได้ล่วงข้าพระพุทธเจ้าแล้ว โดยที่เป็นคนเขลาคนหลงคนชั่วบาป ข้าพระพุทธเจ้ามิได้รู้จักคุณของ
 พระองค์ จึงได้มาแล้ว เพื่อปลงพระชนชีพของพระองค์ ตามคำเตือนสอนของพระเทวทัตผู้เป็น
 อัครพาล ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอพระองค์จงอดโทษข้าพระพุทธเจ้า ข้าแต่พระสุคตขอพระองค์
 จงอดโทษข้าพระพุทธเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้รู้โลก ขอพระองค์จงอดโทษข้าพระพุทธเจ้า ครั้นพระผู้มี
 พระภาคเจ้าทรงอดโทษให้ตนแล้วก็นั่งลงในที่สุดส่วนข้างหนึ่ง ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรง
 ประกาศจะตั้งหลายยังนายขมังธนูให้ตั้งอยู่ใน โสคาปิตถผลแล้ว คำรัสสอนว่า ท่านผู้มีอายุ ท่าน
 อย่าเดินทางไปตามทางที่พระเทวทัตชี้ให้ จงไปเสียทางอื่น แล้วส่งนายขมังธนูนั้นไป ก็แล้วครั้นส่ง
 นายขมังธนูไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จลงจากที่จงกรมไปประทับอยู่ ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง

ลำดับนั้น เมื่อนายขมังธนูผู้ใหญ่ ได้กลับมา นายขมังธนูอีก ๒ คนที่คอยอยู่ก็คิดว่า อย่างไร
 หลนขอเจ้าถ้าเข้าอยู่ ออกเดินสวนทางไป ครั้นเห็นพระทศพล ก็เข้าไปถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สุ
 ส่วนข้างหนึ่ง พระศาสดา ครั้นทรงประกาศพระอริยสังแก่ขมังทั้ง ๒ ยังเขาให้ตั้งอยู่ใน โสคาปิตถผล

แล้วคำรัสสอนว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านอย่าเดินไปทางที่พระเวทหัดบอก จงไปโดยทางนี้ แล้วก็ส่งเขาไป โดยอุบายนี้ เมื่อทรงประกาศพระอริสัจขันธ์นายขมังธนูแม่นอกนี้ ที่มันง่าฝ่า ให้ตั้งอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว ก็ทรงส่งไปโดยทางอื่น

ลำดับนั้น นายขมังธนูผู้ใหญ่นั้น กลับมาถึงก่อนก็เข้าไปหาพระเวทหัดกล่าวว่า ข้าแต่ พระเวทหัดผู้เจริญ ข้าพเจ้าหาได้อาจปลงพระชนมชีพพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น ย่อมทรงฤทธิ์อันยิ่งใหญ่ ทรงอำนาจอันยิ่งใหญ่ ส่วนบรรดานายขมังธนูเหล่านั้น รำพึงว่า เราทั้งหมดนั้นอาศัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้รอดชีวิตแล้ว ก็อภรรยาในสำนักพระศาสดา แล้วทรงบรรพธูพระอรหันตทุกท่าน

เรื่องนี้ได้ปรากฏในภิกขุสงฆ์ ภิกขุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ลูกของท่านผู้มีอายุ ได้ยินว่าพระเวทหัด ได้กระทำความพยายาม เพื่อจะปลงชีวิตชนเป็นอันมาก เพราะจิตกัณเวรใน พระศตภาคเจ้าพระองค์เดียว แต่ ชนเหล่านั้น อาศัยพระศาสดาได้รอดชีวิตแล้วทั้งสิ้น ฝ่ายพระ ศาสดาเสด็จออก จากที่บรรทมอันประเสริฐ ได้ทรงสดับด้อยคำของภิกขุทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยพระ โสคธาคุณอันเป็นทิพย์ เสด็จมายังโรงธรรมสภาครัดถามว่า ลูกอนภิกขุทั้งหลายบัดนี้พวกเธอนั่ง ประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกขุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสว่า ลูกอนภิกขุ ทั้งหลาย มิใช่แค่นี้บัดนี้เท่านั้น แม้อีกกาลก่อน พระเวทหัด ก็กระทำความพยายามเพื่อจะฆ่าชนเป็น อันมาก อาศัยเราผู้เดียว เพราะจิตมีเวรในเรา ดังนี้แล้ว ได้ทรงนั่งเสีห เมื่อภิกขุเหล่านั้น ทูลวิงวนจึง ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

ลูกอนภิกขุทั้งหลาย ในอดีตกาล กรุงพาราณสีนี้ ชื่อว่าเมืองปุปหวิที พระโอรสของพระเจ้า วสวัตตีทรงพระนามว่าเอกราช ได้ครองราชสมบัติในเมืองนั้น พระราชโอรสของพระองค์ ทรงพระ นามว่า พระจันทกุมาร ได้ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราช พราหมณ์ชื่อว่า กัณฑหาละ ได้เป็นปุโรหิตเขา ฉวยอนุศาสน์ทั้งอรรดและธรรมแต่พระราชชาติินว่า พระราชา ครั้นทรงสดับว่า กัณฑหาละเป็น บัณชิต ก็ทรงให้ดำรงไว้ในหน้าที่ตัดสินอรรถคดีก็กัณฑหาลพราหมณ์นั้นเป็นคณินิจใจฝักใฝ่ใน สิบบน ครั้นได้รับสิบบนแล้วก็ตัดสินให้ผู้มีใจเจ้าของให้เป็นเจ้าของ ผู้เป็นเจ้าของมิให้ได้เป็น เจ้าของ ครั้นภายหลังวันหนึ่ง มีบุรุษผู้แพ่คดีคนหนึ่ง โทหนทนาคำว่าอยู่ในที่เป็นที่วินิจฉัยอรรถคดี ก็ยื่นออกมาภายนอก เห็นพระจันทกุมารจะเสด็จมาผู้ที่เฝ้าพระราชกราบลงแทบพระบาทแล้ว ร้องให้ พระจันทกุมารนั้นถามเขาว่า เรื่องอะไรกันบุรุษผู้เจริญ เขาทูลว่า กัณฑหาละนี้ปล้นเขาในการ คิดสินความ ถึงข้าพระองค์เมื่อเขารับสิบบนแล้ว เขาก็ทำให้ถึงความพ่ายแพ้ในอรรถคดีพระเจ้าข้า พระจันทกุมารครัดสลดบอกว่า อย่างกลับไปเลย ดังนี้แล้วก็ทรงพาบุรุษนั้นไปสู่วังเป็นที่วินิจฉัยอรรถคดี กระทำผู้เป็นเจ้าของนั้นแลให้เป็นเจ้าของ ผู้มิใช่เจ้าของให้เป็นผู้มีใจเจ้าของมาหากันแข่งชิง อสุการด้วยเสียงอันดัง พระราชา ได้ทรงสดับเสียงนั้นจึงครัดถามว่า นั่นเสียงอะไร ? มีผู้ทูลว่า

ข้าแต่สมมติเทพ ได้ยินว่า มโรรคคีอินพระจันทกุมารทรงตัดสินใจแล้วโดยชอบธรรมเสีย นั่นคือ
เสียงสาธุการของมหาชน เพราะพึงเสียนั้นพระราชาก็เกิดปีติ

พระจันทกุมารเสด็จมาถวายบังคมพระราชบิดาแล้ว ก็ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ลำดับนั้น พระราชาก็ตรัสถามว่า แม่ะ พ่อ ได้ยินว่า เข้าใจตัดสินใจเรื่องหนึ่งหรือ พระจันทกุมาร
ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระบาทได้ตัดสินใจเรื่องหนึ่ง พระเจ้าข้า พระราชาตรัสว่า ถ้ากระนั้น ตั้งแต่
บัดนี้เป็นต้น ไปเจ้าคนเดียวยังการตัดสินใจมโรรคคีให้ดำเนินไปเถิด แล้วทรงประทานหน้าที่วิจิตร
มโรรคคีแก่พระกุมาร ผลประโยชน์ของกัณหาหาลพราหมณ์ ย่อมขาดไป เขาก็ผูกอาชวดประพฤดี
เป็นผู้ฟังโทษจะจับผิดในพระจันทกุมารตั้งแต่นั้นมา

ส่วนพระราชานั้นเป็นผู้มีปัญญาอ่อน วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง ได้ทรงสุบินเห็นปานนี้ว่า
ได้ทอดพระเนตรเห็นดาวดิ่งสี่พิภพ มีจุมประตูดั้นประดับแล้วมีกำแพงแล้วไปด้วยแก้ว ๑ ประการ
มีรั้วอันแล้วไปด้วย ทรายทอง กว้างประมาณ ๖๐ โยชน์ ประดับไปด้วยเพชรรัตนปราสาทสูงพัน โยชน์เป็นที่
รื่นรมย์ไปด้วยสวนมีบันทวน เป็นต้น ประกอบด้วยสระโบกขรณี อันนำอินคิมันทโบกขรณี
เป็นคัน มีหมู่เทพเก๋อ้นกลั่น นางเทพอัปสร เป็นอันมากก็พื่อนรำข้าวร้องและประโคมดนตรี
ในเวชอันตปราสาท ในดาวดิ่งสี่พิภพนั้น พระราชาได้ทรงเห็นดังนั้น ครั้นทรงตื่นบรรทม ใครจะ
เสด็จไปสู่พิภพนั้น จึงทรงดำริว่า พรุ้งนี้ในเวลาที่ยาจารย์กัณหาหาลมาเข้า เราจะถามถึงหนทางอัน
เป็นที่ไปยังเทวโลก แล้วเราจักไปสู่เทวโลก โดยทางที่อาจารย์บอกให้ นั้น พระราชานั้นก็เสด็จสรง
สนามแต่เช้าครู่ ทรงนุ่งห่มภูษา เสวยโภชนาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ ทรงใส่ทาเครื่องหอมแล้วเสด็จ
ประทับนั่ง ส่วนกัณหาหาลพราหมณ์ อาบน้ำแต่เช้าครู่ นุ่งผ้า บริโภคอาหาร ใส่ทาเครื่องหอมแล้วไป
ยังที่ม้ารูงพระราชฯ เข้าไปยังพระราชานิเวศน์ แล้วทูลถามถึงพระสาราณในที่พระบรรทมลำดับนั้น
พระราชฯประทานอาสนะแก่กัณหาหาลพราหมณ์นั้นแล้ว จึงทรงถามปัญหา

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสถามว่า

พระราชฯพระนามว่า เอกราช เป็นผู้มีการมอันหยาบช้า อยู่ในพระนครปุพฺพหวิ ท้าวเธอครีศ
ถามกัณหาหาลปุโรหิต ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พราหมณ์ เป็นผู้หลงว่า ลูกก่อนพราหมณ์ ท่านเป็นผู้ฉลาดใน
ธรรมวินัย ของบอกทางสวรรค์แก่เราเหมือนอย่างนรชนทำบุญแล้ว ไปจากหน้าที่ผู้ศฤกษิภพนั้น
ฉิบพระฯ ไม่เป็นพระศัพทัญญูพุทธเจ้าหรือพระสาวก ส่วนพระราชฯทรงถามกัณหาหาลพราหมณ์ ผู้ไม่
ละโร ๆ เหมือนบุรุษผู้หลงทาง ๑ วัน ทั้งถามกษะบุรุษคนอื่นผู้หลงทาง มาประมาณก็เหมือน

กัณหาหาลพราหมณ์คิดว่า เวลานี้เป็นเวลาที่จะได้เห็นหลังปัจจุามิตรของเรา บัดนี้เราจัก
กระทำพระจันทกุมารให้ถึงสิ้นชีวิตแล้ว จักทำม โนรคของเราให้สำเร็จบริบูรณ์ ครั้นนั้นกัณหาหาล
พราหมณ์ ครั้นกราบทูลพระราชฯแล้วจึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ คนทั้งหลายให้ทานอันล่วงล้ำทาน จำแล้วซึ่งบุคคลอื่นไม่พึงมา
ชื่อว่าทำบุญแล้ว ย่อมไปสู่สุคติด้วยประการฉะนี้

ความแห่งคำในคานานั้นมีดังนี้ว่า ดูก่อนมหาราช ชื่อว่า บุคคลผู้ไปสวรรค์ ย่อมให้ทาน
ล่วงล้ำทาน ย่อมจำบุคคลอื่นไม่ควรจำ ถ้าท่านปรารถนาจะไปสุคติไซ้แม้ท่านถึงทำอย่างนั้นนั่นแล

ลำดับนั้น พระราชา จึงตรัสถามถึงอรรถแห่งปัญหาจะกัณหาหลพราหมณ์นั้นว่า ก็ทานอัน
ล่วงล้ำทานนั้นอะไร ใครเป็นบุคคลอื่นไม่พึงมาในโลกนี้ ขอท่านจงบอกชื่อนั้นแก่เรา เราจักบูชาด้วย
เราจะให้ทาน

กัณหาหลพราหมณ์ ทูลแก้ปัญหากแก่พระราชานั้นว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ยัญพิธีบูชา
ด้วยพระราชบุตรทั้งหลาย ด้วยพระมเหสีทั้งหลาย ด้วยขวานิคมทั้งหลาย ด้วยโคอุสุภราชทั้งหลาย
ด้วยม้าอาชาไนยทั้งหลาย อย่างละ ๔ ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ยัญพิธีบูชาด้วยหมวก ๔ แห่งสัตว์
ทั้งปวง

กัณหาหลพราหมณ์นั้น เมื่อจะถวายพยากรณ์แก่พระราชานั้น ถูกพระราชานั้นทรงถามถึง
ทางไปสู่สวรรค์ แต่กลับพยากรณ์ทางไปนรก

ฝ่ายชนชาวพระราชวังใน ได้สดับเรื่องที่พระราชาและกัณหาหลพราหมณ์นั้นกล่าวอย่างนี้ จึง
ตกใจกลัว ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดังพร้อมเป็นเสียงเดียวกัน

พระศาสดา เมื่อจะประกาศความชื่อนั้น จึงตรัสพระคาถาว่า เสียงกึกก้องน่ากลัว ได้เกิดขึ้น
ในพระราชวังเพราะ ได้สดับว่า พระกุมาร และพระมเหสีทั้งหลาย จะต้องถูกฆ่า

ในกาลนั้น ราชตระกูลทั้งสิ้นได้เป็นคังป่าไม้ร้าง อันลมขุดันควาด พัดคองหักโค่นลงแล้ว
ฝ่ายพราหมณ์ ทูลถามพระราชาว่า ข้าแต่พระมหाराช พระองค์อาจเพื่อกระทำยัญบูชานี้หรือ ๆ ไม่อาจ
ราชาตรัสว่า ดูก่อนอาจารย์ ท่านกล่าวอย่างไรเราบูชายัญแล้ว จักไปสู่เทวโลก กัณหาหลพราหมณ์
ทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า บุรุษทั้งหลาย เกิดมาเป็นคนฉลาด มีอริยาศย์อ่อนกำลัง ไม่ชื่อว่าเป็นผู้
สามารถเพื่อจะบูชายัญได้ ขอพระองค์จงให้ประชุมสัตว์ มีลมปราณทั้งปวงไว้ในที่นี้ ข้าพระองค์จัก
กระทำการในหลุมยัญ ดังนี้แล้วจึงพาพรรคพวกผู้มีกำลังสามารถของตนอันพอเพียง ออกจากพระนคร
ไปกระทำหลุมยัญให้มีพื้นราบเรียบสม่ำเสมอ แล้วล้อมรั้วไว้ เพราะเหตุไร ? เพราะว่าสมณะหรือ
พราหมณ์ผู้ทรงธรรม พึงมาแล้วห้ามการกระทำยัญนั้น เพราะเหตุนั้นพราหมณ์

ในโบราณกาล จึงบัญญัติคังไว้ว่า หลุมยัญต้องล้อมรั้วจึงจะเป็นจักริศฝ่ายพระราชาทรงมี
รับสั่งให้เรียกราชบุรุษทั้งหลายมาแล้วสั่งว่า ดูก่อนพ่อทั้งหลาย เรามานุคร ธิดาและภรรยาทั้งหลาย
ของเรามาบูชาแล้วเราจักไปสู่เทวโลก เข้าใจไปทูลพระราชบุตร พระราชาธิดา และพระมเหสี
เหล่านั้นแล้วพามาสู่ที่นี้ทั้งสิ้น ดังนี้แล้ว เพื่อจะให้ราชบุรุษนำพระราชบุตรทั้งหลายมาก่อน จึงได้
ตรัสว่า

พวกเจ้าจงไปทูลพระกุมารทั้งหลาย คือพระจันทกุมาร พระสุริยกุมาร พระภักทเสนกุมาร พระสุรกุมารพระราม โคตมกุมารว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กัน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นจะพึงบูชา
ราชบุรุษเหล่านั้น ไปยังสำนักพระจันทกุมารก่อนแล้วทูลว่า ลูกก่อนทอกุมาร ดั่งได้สดับมาว่า พระราชบิดาของพระองค์ ทรงพระประสงค์จะฆ่าพระองค์แล้ว เสด็จไปสู่เทวโลก ทรงสั่งพวกข้าพระองค์มาเพื่ออุ้มพระองค์ไป

พระจันทกุมารตรัสว่า พระราชานั้นใช้ให้ท่านมาจับเรตามคำของใคร ? ราชบุรุษทูลว่า คำคำของกัณหาหาลพราหมณ์ พระเจ้าข้า

จันทกุมาร ตรัสถามว่า อย่างไรพระองค์ทรงใช้ให้ท่านมาจับเรคนเดียว หรือว่าให้จับคนอื่นด้วยราชบุรุษทูลว่า พระองค์โปรดให้จับผู้อื่นด้วย ได้ยินว่าพระองค์ทรงใคร่จะบูชาด้วยหวมค ๔ แห่งสัตว์ทั้งปวง พระจันทกุมารคิดว่า กัณหาหาลพราหมณ์นี้มิได้จองเวรกับผู้อื่น แต่เมื่อไม่ได้กระทำการปล้นทางวินิจฉัย

อรรถคดี ก็จะมาคนเสียเป็นอันมาก เพราะจิตคิดจองเวรในเราแต่ผู้เดียว เมื่อเราได้ช่องเผ้าพระราชบิดา ความพินภัยของคนทั้งหมดนี้ จักเป็นภาระของเรา เป็นแน่ ลำดับนั้น พระจันทกุมารจึงตรัสแก่ราชบุรุษว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงทำตามพระราชบัญชาของพระบิดาเถิด ราชบุรุษเหล่านั้นนำพระจันทกุมารมาให้ประทับที่พระลานหลวง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งนำพระราชมารอื่นอีก ๓ พระองค์มาประทับใกล้ๆ กันแล้ว ก็ทูลแต่พระราชาวา ข้าแต่พระสมมติเทพข้าพระองค์ได้นำพระราชโอรสทั้งหลายของพระองค์มาแล้ว

พระราชานั้น ได้ทรงสดับคำของราชบุรุษเหล่านั้นแล้วครัสว่า ลูกก่อนทอทั้งหลาย บัดนี้เจ้าจงไปนำพระราชธิดาทั้งหลายของเรามาแล้ว จึงให้ประทับในที่ใกล้แห่งพระภาดาของเธอ เพื่อให้เขานำพระราชธิดาทั้ง ๔ มา จึงครัสพระภาदानอกนี้ว่า เจ้าทั้งหลายจงไปทูลพระกุมารทั้งหลาย คือ พระอุปเสนากุมาร พระโกกิลากุมาร พระมุทิตากุมาร และพระนันทากุมารว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กันเพื่อประโยชน์แก่การบูชาด้วย

ราชบุรุษเหล่านั้น ไปสู่สำนักพระราชธิดาทั้งหลายด้วยคิดว่า เราจักกระทำด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้แล้วนำพระธิดาเหล่านั้น ผู้กำลังทรงกรรแสงคร่ำครวญในมาประทับในที่ใกล้ พระภาดาจากนั้นพระราชธิดา เมื่อจะให้ราชบุรุษไปกุมพระมเหสีทั้งหลายของพระองค์มา จึงครัสพระภาदानอกนี้ว่า

อนึ่ง เจ้าทั้งหลายจงไปทูลพระนางวิชา พระนางอรวดี พระนางเกศินีและพระนางสุนันทา ผู้เป็นมเหสีของเรา ผู้สมบุรณ์ด้วยพระลักษณะอันประเสริฐว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กันเพื่อประโยชน์แก่การบูชาด้วย

ราชบุรุษเหล่านั้น ก็นำพระนางทั้ง ๔ อันกำลังปริเวนทาการคร่ำครวญอยู่แต่เหล่านั้นมา ให้ประทับอยู่ในที่ใกล้พระกุมาร ลำดับนั้นพระราชามีจะทรงให้ราชบุรุษนำเศรษฐีทั้ง ๔ มาครีษ พระกาลานอกนี้ว่า เจ้าทั้งหลายจงไปบอกคฤหบดีทั้งหลาย คือ ปุณณมุขคฤหบดี ภักทียคฤหบดี สิงคาลคฤหบดี และวัชฌคฤหบดีว่า ขอท่านทั้งหลายจงอยู่เป็นหมู่กัน เพื่อประโยชน์แก่การบูชาอัญญ

ราชบุรุษทั้งหลายก็ไปนำคฤหบดีเหล่านั้นมา เมื่อพระราชามีให้จับกุมพระกุมาร และพระนเถสีทั้งหลาย ทั้งพระนคร ไม่มีใคร ๆ ได้กล่าวคำ อะไรเลย แต่ตรงกลางแห่งเศรษฐีทั้งหลาย ข้อมมือเกี่ยว ญาติเกี่ยวพันกันเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น ในกาลที่เศรษฐีเหล่านั้นถูกจับกุม มหาชนจึงพากันกำเรบ ขึ้นทั้งพระนคร คนเหล่านั้นพูดกันว่า เราจักไม่ยอมให้พระราชานำเศรษฐีบูชาอัญญ ดังนี้แล้วก็พากัน แวดล้อมเศรษฐีไว้ ลำดับนั้น เศรษฐีเหล่านั้น มีหมู่ญาติห้อมล้อมอยู่รอบด้าน ถวายบังคมพระราชแล้ว ก็ขอประทานชีวิตของตน

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้นจึงตรัสว่า

คฤหบดีเหล่านั้น เคลื่อนกล่นไปด้วยบุตรและภรรยา มาพร้อมกัน ๗ ที่นั้น ได้กราบทูล พระราชาว่า ขอเดชะ ขอพระองค์ทรงกระทำข้าพระองค์ทุกคนให้เป็นคนมีแหมม หรือของทรง ประกาศข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นข้าทาสเถิด พระเจ้าข้า

คฤหบดีเหล่านั้น แม้ทูลอ้อนวอนขอชีวิตอยู่อย่างนี้ ก็หาอาจได้ไม่ราชบุรุษทั้งหลายให้ คฤหบดีทั้งหมดนั้นถอยกลับไปแล้ว ก็คุมเอาพวกเขาไปให้มันงในที่ใกล้พระกุมารนั้นแล

ภายหลังพระราชามีจะทรงสั่งราชบุรุษเพื่อให้นำสัตว์ทั้งหลายมีช้างเป็นต้นจึงตรัสว่า เจ้าทั้งหลายจงรีบนำช้างของเรา คือ ช้างอกยังกรข้างนาหคิริ ช้างอังกุคคะ ช้างวฤณทันตะ ช้างเหล่านี้จัก เป็นไป เพื่อประโยชน์แก่การบูชาอัญญ เจ้าทั้งหลาย จงรีบไปนำมาซึ่งม้าอัสตราของเรา คือม้าเกสี ม้าสุรามุขม้าปุณณมุข ม้าวิวัตตะ ม้าเหล่านั้น จกเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การบูชาอัญญเจ้าทั้งหลายจง รีบไปนำมาซึ่งโคอุสุภราชของเรา คือโคอุถลปติ โคอุโนชะ โคนิสกะ โคนิมปติ จงคือนโคเหล่านั้น ทั้งหมด เข้าเป็นหมู่ กัน เราจักบูชาอัญญ จักให้ทาน อนึ่ง จงกระเตรียมทุกสิ่งให้พร้อม วันพรุ่งนี้เมื่อ พระอาทิตย์ขึ้น เรา จักบูชาอัญญ

เจ้าทั้งหลายจงนำเอาพวกกุมารมาจ รินรมย์ตลอดราตรีนี้ เจ้าจงตั้งไว้แม้ทุกสิ่งวันพรุ่งนี้เมื่อ พระอาทิตย์ขึ้น เราจะบูชาอัญญ เจ้าทั้งหลาย จงไปทูลพระกุมาร ๗ บัดนี้วันนี้เป็นที่สุดท้ายส่วนพระ ราชมารดาและพระราชบิดาของพระราชานั้น ยังมีพระชนม์มอยู่ทั้งสองพระองค์. ลำดับนั้น พวกอำมาตย์ จึงไปทูลพระราชมารดาว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระลูกเจ้าของพระองค์ทรงใคร่จะฆ่าพระราชบุตรและ พระชายาแล้วบูชาอัญญ พระราชมารดาตรัสว่า พ่อเอ๋ย นี่เจ้าพูดอะไรอย่างนี้ แล้วก็ขึ้นพระทรวงเข้า ด้วยพระหัตถ์ กรรแสงคร่ำครวญเสด็จมา คริสตามว่าลูกอ่อนลูกได้ยินว่าพ่อจะกระทำอัญญาบูชาเห็น ปานนี้จริงหรือ ? พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสพระกาลว่า พระราชมารดา

เสด็จมาแต่พระตำหนัก ทรงกรรแสงฟางตรีศตามพระเอกราชนั้นว่า พระลูกรัก ได้อินว่า ท่อจ๊กบูชา
ด้วยพระราชาบุตรทั้ง ๔ หรือ ?

พระราชาทราบทูลว่า เมื่อต้องฆ่าจันทกุมาร บุตรแม่ทุคน หม่อมฉันทสละ หม่อมฉันทบุษายัญ
ด้วยบุตรทั้งหลาย แล้วจัก ไปสู่สุคติสวรรค์

ถ้าดับนั้น พระราชมารดาตรีศกะพระราชานั้นว่า ลูกเอ๋ย ท่ออย่าเชื่อคำนั้น ข้าพเจ้าว่า สุกคิจจะมี
เพราะเอาบุตรบุษายัญ ทางนั้นเป็นทางไปนรก ไม่ใช่ ทางไปสวรรค์ ลูกอ่อนลูกโง่จนปัญญา ท่อจง
ให้ทานอย่าได้เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเลย นี่เป็นทางไปสู่สุคติทางไปสู่สุคติ ไม่ใช่เพราะเอาบุตรบุษายัญ

พระราชาทูลว่า คำของอาจารย์ทั้งหลายมีอยู่ หม่อมฉันท จักฆ่าจันทกุมาร และสุริยกุมาร
หม่อมฉันทบุษายัญด้วยบุตร ทั้งหลายอันสละ ได้ยากแล้ว จักไปสู่สุคติสวรรค์

ถ้าดับนั้นพระราชมารดา เมื่อมีอาจะยังพระราชทำให้เชื่อถือพระวาจาของพระองค์ก็ได้ก็เสด็จ
หลีกไปพระราชบิดา ได้ทรงสดับข่าวนั้นแล้วก็เสด็จมาทรง ได้ตามพระเจ้าเอกราชนั้น

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงตรัสพระคทาว่า แม้พระเจ้าสวัสดิ์พระราช
บิดาได้ครีตตามพระราชโอรสของพระองค์นั้นว่า ลูกอ่อนลูกรัก ทราบว่าท่อจ๊กบูชาด้วยโอรส
ทั้ง ๔ หรือ ?

พระราชาทูลว่า เมื่อต้องฆ่าจันทกุมาร บุตรแม่ทุคน หม่อมฉันทสละ หม่อมฉันทบุษายัญ
ด้วยบุตรทั้งหลายแล้ว จัก ไปสู่สุคติสวรรค์

ถ้าดับนั้น พระราชบิดาตรีศว่า ลูกเอ๋ย ท่อจงอย่าเชื่อคำนั้น ข้าพเจ้าว่า สุกคิจจะมีเพราะฆ่าบุตร
แล้วบุษายัญ ทางนั้นเป็นทางไปสู่นรก หาใช่หนทางไปสู่สวรรค์ไม่ ลูกอ่อนลูกโง่จนปัญญา ท่อจงให้ทาน
ไม่เบียดเบียนซึ่งสัตว์ทั้งปวง อันเกิดมาแล้ว และจะพึงเกิด นี่เป็นทางไปสู่สุคติ มิใช่ทางที่ไปด้วยการ
ฆ่าบุตรบุษายัญ

พระราชาตรีศว่า คำของอาจารย์ทั้งหลายมีอยู่ หม่อมฉันทจักฆ่าจันทกุมาร และสุริยกุมาร
หม่อมฉันทบุษายัญด้วยบุตรทั้งหลายอันสละ ได้ยากแล้ว จักไปสู่สุคติสวรรค์

ถ้าดับนั้น พระราชบิดาจึงตรัสกะพระราชาวา ลูกอ่อนลูกโง่จนปัญญา ท่อจงให้ทาน อย่าได้
เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเลย ท่อจงเป็นอันพระราชบุตรห้อมล้อมรักษาภคสิริรัฐและชนบทเถิด

ครั้งนั้นพระราชบิดาก็หาอาภะกระทำ ให้พระเจ้าเอกราช ทรงเชื่อถือพระราชดำรัสของ
พระองค์ไม่ ถ้าดับนั้น พระจันทกุมารทรงพระดำริว่า อาตม์เราผู้เดียว ทุกข์เกิดขึ้นแล้วแก่คนมี
ประมาณเท่านี้ เราจะทูลวิงวอนพระราชบิดาของเรา แล้วปล่อยชนมีประมาณเท่านี้เสียให้พ้นจาก
ทุกข์ คือ ความตาย พระองค์เมื่อจะทรงเจรจากับด้วยพระราชบิดาตรีศว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระองค์อย่าได้ฆ่า ข้าพระองค์ทั้งหลายเลย โปรดพระราชทาน
ข้าพระองค์ ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลุโรหิตเถิด พระเจ้าข้า ถึงแม้ข้าพระองค์ทั้งหลายจะ

ถูกจองจำด้วย โซ่ใหญ่ ก็จะต้องข้างและมาให้เขา ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย
โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิตเกิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ข้า
พระองค์ทั้งหลายจะจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะขมนมมาให้เขา ขอเคชะอย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์
ทั้งหลายเสีย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิต ตามที่
พระองค์มีพระประสงค์เกิดพระเจ้าข้าถึงแม้ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะถูกขับไล่จากแคว้นแคว้นก็จัก
เที่ยวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต

พระราชชาติทรงฟังคำพรัากล่าวมีประการต่าง ๆ นั้น ของพระราชมารแล้ว ถึงซึ่งความ
ทุกข์ ประหนึ่งว่าพระอุระจะแตก มีพระเนตรนองด้วยพระอัสสุส ประกาศว่า ใครๆ ย่อมไม่ได้เพื่อ
ฆ่าลูกเรา ความคงการด้วยเทวโลกไม่มีแก่เราแล้ว เพื่อจะปล่อยคนทั้งปวงนั้น จึงตรัสกล่าว
เจ้าพราห์มอยู่เพราะรักชีวิต ย่อมให้ทุกข์แก่เรานักแล พวกท่านจงปล่อยพระกุมารทั้งหลาย ไป ณ
บัดนี้ เราขอพอกันทีด้วยการเอาบุตรบูชาอัญ

ราชบุรุษทั้งหลายเหล่านั้น ครั้น ได้ฟังพระคำรัสของพระราชชาติแล้ว ก็ปล่อยสัตว์ที่รวมไว้เป็น
หมู่ๆ นั้นทั้งสิ้น ตั้งคืนแต่พระราชบุตรทั้งหลายตลอดไปถึงหมูกเป็นที่สุด

ฝ่ายกัณหาหาลพราหมณ์กำลังจัดแต่งกรรมอยู่ในหลุมอัญ ลำดับนั้นบุรุษคนหนึ่งกล่าว
แก่กัณหาหาละนั้นว่า เฮ้ย กัณหาหาละ คนชั่วร้าย พระราชบุตรและราชธิดาทั้งหลายนั้น พระราชาทรง
ปล่อยไปแล้วเจ้าต้องฆ่าลูกเมียของตนเองเอาเลือดในลำคอของคนเหล่านั้นบูชาอัญ กัณหาหาลพราหมณ์นั้น
คิดว่านี่พระราชาทรงกระทำอย่างไรหนอ ลูกขึ้นเล่นมาด้วยกำลังเร็ว ประหนึ่งว่าถูกไฟประลัยกัลป์
เผาอยู่ฉะนั้น จึงกล่าวคาถาว่า ข้าพระองค์ทูลไว้แล้วในกาลก่อนก็เห็นว่า การบูชาอัญนี้ทำได้อาก
ให้เกิดความยินดีได้แสนยาก บัดนี้ พระองค์ทรงกระทำอัญ ที่ข้าพระองค์กระเดียดไว้แล้ว ให้
กระจัดกระจายเพราะเหตุไรจนเหล่าใด บูชาอัญเองก็ดี และชนเหล่าใดให้ผู้อื่น บูชาอัญก็ดี อื่นซึ่งชนเหล่าใด
อนุโมทนามหาอัญเช่นนี้ ของบุคคล ผู้บูชาอัญก็ดี ชนเหล่านั้นทั้งหลาย ย่อมไปสู่สุคติ

พระราชชาติผู้บอดเขลา ทรงถือเอาคำของกัณหาหาลพราหมณ์ ผู้เป็นไปในอำนาจแห่งความ
โกรธ ผู้สำคัญว่าเป็นการชอบธรรม ก็ทรงให้ราชบุรุษไปจับกุมพระราชมารทั้งหลายกลับมาอีก
เพราะเหตุนั้น พระจันทรกุมาร เมื่อจะยังพระราชบิดาให้ทรงทราบจึงทูลว่า ขอเคชะ เหตุไรในกาลก่อน
พระองค์จึงรับสั่งให้พราหมณ์กล่าวคำเป็นสวัสดิแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายมาบัดนี้จึงรับสั่งให้ฆ่าข้า
พระองค์ทั้งหลายเพื่อต้องการบูชาอัญ โดยหาเหตุมิได้เลย ข้าแต่พระบิดา เมื่อก่อนในเวลาที่ยัง
พระองค์ยังเป็นเด็ก พระองค์มิได้ทรงฆ่าและมิได้ทรงสั่งให้ฆ่า บัดนี้ข้าพระองค์ทั้งหลาย ถึงความ
เจริญวัยเป็นหนุ่มแน่นแล้ว มิได้คิดประทุษร้ายพระองค์เลย เพราะเหตุไร จึงรับสั่งให้ฆ่าเสีย ข้าแต่
พระมหाराชา ขอพระองค์จงทอดพระเนตรข้าพระองค์ทั้งหลายผู้ขึ้นคอช้าง ชีหลังม้า หูกสอด
เครื่องรบในเวลาที่ยังรบมาแล้วหรือเมื่อกำลังรบ ก็บุตร ทั้งหลายเช่นดังข้าพระองค์ทั้งหลาย ย่อมไม่

ควรจะฆ่าเพื่อประโยชน์แก่การบูชาชัยเลข ข้าแต่พระราชบิดาเมื่อเมืองชายแดนหรือเมื่อพวกโจรใน
 คงกำเริบ เขาใช้คนเช่นดั่งข้าพระองค์ทั้งหลาย แต่ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกฆ่าให้ตายโดยมิใช่เหตุ
 ในมิใช่ที่ ขอเคชะ แม่นกเหล่าไร ๆ เมื่อทำรังแล้วขอมอยู่ ถูกทั้งหลายเป็นที่รักของแม่นกเหล่านั้น
 ส่วนพระองค์ได้ตรัสสั่งให้ฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลาย เพราะเหตุไร ขอเคชะ อย่าได้ทรงเชื่อกันหา
 ปุโรหิต กัณหาหาลปุโรหิตไม่ฟังฆ่าพระองค์ เพราะว่าขามาฆ่าพระองค์แล้ว ก็จะฟังฆ่าแม่พระองค์
 ในลำดับต่อไป ข้าแต่พระมหาราชชา พระราชาทั้งหลายขอมพระราชทานบ้านอันประเสริฐ นิคมอัน
 ประเสริฐ แม้อโกละ แก่พราหมณ์นั้น อนึ่ง พวกพราหมณ์ แม้อโกละ แก่พราหมณ์นั้น อนึ่ง พวก
 ตระกูลยังปรารถนาจะประทุษร้ายต่อผู้ให้ข้าว น้ำเช่นนั้นอีก เพราะพวกพราหมณ์เหล่านั้นโดยมาก
 เป็นคนอกตัญญู ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์
 ทั้งหมด ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิตเถิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำ
 ด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะเลี้ยงช้างและม้าให้เขา ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์ ทั้งหมดเสียเลย โปรด
 พระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิตเถิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้า
 พระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะขมมูลช้างให้เขา ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้าพระองค์
 ทั้งหมดเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิตเถิดพระเจ้าข้า
 ถึงแม้ว่าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ก็จะขมมูลม้าให้เขา ขอเคชะ อย่าได้ทรงฆ่า
 พระองค์ทั้งหลายเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิต
 คามที่พระองค์มีพระราชประสงค์เถิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกขับไล่จากแว่น
 แคว้น ก็จักเที่ยวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต

พระราชครั้นทรงสดับคำพร่ำกล่าวของกุมารนั้น จึงตรัสว่า เจ้าทั้งหลายพอรันท้อยู่เพราะ
 รักชีวิต ขอมก่อกุศลให้เกิดแก่เรานักแล จึงปล่อยกุมารทั้งหลายไป ณ บัดนี้ เราขอเลิกเอาบุญบูชาชัย

พระราชครั้นทรงกล่าววาทานี้แล้ว ก็โปรดให้ปล่อยกุมารทั้งหลายแม้อีกกัณหาหาล
 พราหมณ์มาแล้ว กล่าวอีกว่า ข้าพระองค์ได้ทูลไว้แล้วก่อนเทียว การบูชาชัยนี้ ทำได้ยาก ให้ยินดีได้
 แสนยาก บัดนี้ พระองค์ทรงกระทำชัยที่ข้าพระองค์เตรียมไว้แล้วให้กระจัดกระจายเพราะเหตุไร
 ชนเหล่าใดบูชาชัยเองก็ดี และชนเหล่าใดให้ผู้อื่นบูชาชัยก็ดี อนึ่ง ชนเหล่าใดอนุโมทนามาชัย
 เช่นนี้ ของบุคคลผู้บูชาอยู่ที่ดี ชนเหล่านั้นขอมไปสู่สุคติ

ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ให้จับพระราชกุมารเหล่านั้นอีกครั้งหนึ่งลำดับนั้น พระกุมารเพื่อ
 ต้องการจะกล่าวไปตามกระแสความของกัณหาหาลพราหมณ์จึงทูลว่า

ข้าแต่พระราชบิดา ถ้าชนทั้งหลายบูชาชัยด้วยบุตรทั้งหลาย จูติจากโลกนี้ไปสู่เทวโลก ดังที่เล่า
 กันมาไซ้ พราหมณ์จึงบูชาชัยก่อน พระองค์จักทรงบูชา ในภายหลัง ถ้าชนทั้งหลายด้วยบุตร
 ทั้งหมด จูติจากโลกนี้แล้วขอมไปสู่เทวโลก ดังที่เล่ากันมาไซ้ กัณหาหาลพราหมณ์ผู้นี้แล จึงบูชาชัยด้วย

บุตรทั้งหลายของคน ถ้ากัณฑาลพราหมณ์ รื้ออยู่อย่างนี้เหตุไรจึงไม่ฆ่าบุตรทั้งหลาย ไม่ฆ่าคนที่ เป็น
ญาติทุกคนและตนเองเล่า ชนเหล่าใดบูชาชัยองค์ดี และชน เหล่าใดให้ผู้อื่นบูชาชัยก็ดี อนึ่งชน
เหล่าใดอนุโมทนามหาชัยเช่นนี้ ของบุคคลผู้บูชาชัยก็ดี ชนเหล่านั้นย่อมไปสู่รกรทั้งหมด

พระราชกุมาร เมื่อทูลความมีประมาณเท่านั้น ก็ไม่อาจจะทำให้พระราชบิดาทรงถือเอา
ถ้อยคำของพระองค์ จึงทรงปรารภราชบริษัทที่ห้อมล้อมพระราชอาสน์นั้น ครั้นว่าได้ยินว่า พ่อเจ้า
เรือนและแม่เจ้าเรือนทั้งหลายผู้รักบุตร ซึ่งมีอยู่ในพระนครนี้ โฉนจึงไม่ทูลพระราชอาญาให้ทรงฆ่า
พระราชบุตรอันเกิดแต่พระอูระ ได้ยินว่าพ่อเจ้าเรือนและแม่เจ้าเรือนทั้งหลายผู้รักบุตร ซึ่งมีอยู่ใน
พระนครนี้ โฉนจึงไม่ทูลทักทานพระราชอาญาให้ทรงฆ่าพระราชบุตรอันเกิดแต่พระองค์ เราปรารถนา
ประโยชน์แก่พระราชชาติว่า ทำประโยชน์ แก่ชาวชนบททั้งปวงด้วย ใคร ๆ จะมีความแค้นเคืองกับเรา
ไม่พึงมี ชาวชนบทไม่ช่วยกราบทูลให้ทรงทราบเลย

แม้เมื่อพระจันทกุมารครีตอย่างนี้แล้ว ใคร ๆ มิได้ทูลอะไรเลย เพราะเหตุนั้น พระกุมารเมื่อ
จะส่งพระชายาของพระองค์ ๑๐๐ นาง ให้ไปเพื่อวิงวอนจึงครีตว่า

ลูกก่อนแม่เจ้าเรือนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงไปกราบทูลพระราชบิดา และวิงวอนกัณฑาลพรา
หมณ์ว่า ขอจงอย่าฆ่าพระราชกุมารทั้งหลาย ผู้ไม่คิด ประทุษร้าย ผู้จงอาจดำรงชีพี้ ลูกก่อนแม่เจ้า
เรือนทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงไปกราบทูลพระราชบิดาและวิงวอนกัณฑาลพราหมณ์ว่า ขอจง
อย่าฆ่าพระราชกุมารทั้งหลาย ผู้เป็นที่พึ่งที่หวังของโลกทั้งปวง

แม่เจ้าเรือนเหล่านั้น ไปกราบทูลวิงวอนแล้ว พระราชาไม่ทอดพระเนตรดูเลย เพราะฉะนั้น
พระราชกุมาร ไร้ที่พึ่งแล้ว จึงพรีาเพื่อกล่าวคาถาว่า โฉนหนอ เราเพิ่งเกิดในตระกูลนายช่างรด
ในตระกูลปลูกกุสะ หรือเพิ่งเกิด ในหมู่พ่อค้า พระราชาก็ไม่พึงรับสั่งให้ฆ่าในการบูชาชัยวันนี้

ครั้นกล่าวดังนี้ พระกุมารเมื่อจะส่งพระชายาทั้งหลายไปอีกครั้งหนึ่งจึงครีตว่า เจ้าผู้
มีความคิดแม่ทั้งปวง จงไปหมอบลงแทบ เท้าของผู้เป็นเจ้ากัณฑาลทะเล เรียนว่าเรามีได้เห็นโทษเลย
ลูกก่อนแม่เจ้าเรือนแม่ทั้งปวง เจ้าจงไปหมอบลงแทบเท้าของผู้เป็นเจ้ากัณฑาลทะเล เรียนว่าจำแต่ท่านผู้
เจริญดำเราทั้งหลายได้ประทุษร้ายอะไร ในท่านของท่านจงอดโทษเถิด

ลำดับนั้น พระกนิษฐภคินีของพระจันทกุมารทรงนามว่า เสลากุมารีเมื่อไม่อาจจกถัน
ความโศกเศร้า ก็กราบลงแทบบาทมูลของพระราชบิดาแล้วคร่ำครวญ

พระศาสดา เมื่อทรงประกาศความชื่อนั้นจึงครีตว่า พระเสลาราชกุมารีผู้ควรกรูญ ทรงเห็น
พระภาคทั้งหลาย อันเขามานมาเพื่อบูชาชัย ทรงคร่ำครวญว่า ดัง ได้สดับมา พระราชบิดาของเรา ทรง
ปรารถนาสวรรค์ รับสั่งให้ตั้งชัยขึ้น

พระราชินีไม่ทรงยึดถือด้วยคำแม่ของนาง ลำดับนั้น โอรสของพระเจ้าทศกัณฐ์ ทรงนามว่า วสุเด ครั้นเห็นพระบิดาได้รับทุกข์ คิดว่า เราจักเข้าไปทูลวิงวอนพระอัยกา ให้ประทานชีวิตแก่บิดาของเรา ดังนี้แล้วหมอบลงแทบบาทมูลแห่งพระราชานแล้วคร่ำครวญ

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้นจึงตรัสว่า พระวสุเดราชันดา กลิ้งไปกลิ้งมา เมื่อพระพิทศพรพระราชกราบทูลว่าขอเดชะ ข้าพระบาทยังเป็นเด็กไม่ถึงความเป็นหนุ่ม ขอพระองค์ได้ทรงโปรดอย่าได้จำพระบิดาของข้าพระองค์เลย

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทรมหา อโยพุนปฺปศฺดา ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พวกข้าพระองค์ยังเป็นเด็กอ่อน ยังไม่ถึงความเป็นหนุ่มก่อน ขอพระองค์อย่าได้จำพระบิดาของพวกข้าพระองค์ ด้วยความเอ็นดูเมตตาในพวกข้าพระองค์ก่อนเถิด

พระราชาทรงสดับเสียงคร่ำครวญของพระวสุเด มีพระอุระประคองจะแตกทำลายแล้ว สวมกอดพระราชันดา มีพระเนตรเต็มไปด้วยพระอัสสุชล ตรัสว่า หลานรัก เจ้าจงได้คืนลมหายใจเถิด ปุ้จะปล่อยพ่อเจ้า แล้วก็ทรงกล่าวพระคาถาว่า คุณอนวสุเด พ่อเจ้าอยู่นี่ เจ้าจงไปพร้อมกับบิดา เจ้าพ่ารั้วพ่ออยู่ในพระราชวัง ย่อมให้เกิดทุกข์แก่ปู้นกงปล่อยพระราชกุมารทั้งหลาย ณ บัดนี้ เราขอเลิกการเอาบุตรบุชายัญญู

กณหาหลพราหมณ์มากล่าวอีกว่า ข้าพระองค์ได้ทูลไว้แล้วในกาลก่อนเทียว การ บุษายัญญูนี้ทำได้ยาก ให้ยินดีได้แสนยาก บัดนี้พระองค์ ทรงกระทำชัญญู ที่ข้าพระองค์กระเตรียมไว้แล้วให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุไร ชนเหล่าโคบุษายัญญูเองก็ดีและชนเหล่าโคให้ผู้อื่นบุษายัญญูก็ดี อนึ่งชนเหล่าโคอนุโมทนามหาชัญญูเช่นนี้ของบุคคลผู้ชวยุก็ดี ชนเหล่านั้นทั้งหมดยอมไปสู่สุคติ

ฝ่ายพระราชินีผู้มิเคลา ก็ให้ราชบุรุษไปจับกุมพระราชบุตรทั้งหลายมาอีกครั้งหนึ่ง ตามคำของกณหาหลพราหมณ์ เพราะเหตุนั้นกณหาหลพราหมณ์ จึงคิดว่า พระราชาพระองค์นี้ใจอ่อน ประเดี๋ยวให้ปล่อย ประเดี๋ยวก็ให้จับพระราชบุตรทั้งหลาย พระองค์จะปล่อยพระราชบุตรทั้งหลาย ตามคำของทารกทั้งหลายอีก อย่างกระนั้นเลยเราจะหาพระองค์ไปสู่หลุมชัญญูเสียเลย ลำดับนั้นจึงกล่าวคาถา เพื่อจะให้พระองค์เสด็จไปในที่นั้นว่า ข้าแต่สมเด็จพระเอกราช ข้าพระองค์กระเตรียมชัญญูแล้วด้วยแก้วทุกอย่าง ตกแต่งไว้แล้วเพื่อพระองค์ขอเดชะ เชิญเสด็จออกเถิด พระองค์ทรงบุษายัญญูแล้วเสด็จสู่สวรรค์ จักทรงบันเทิงพระหฤทัย

ความแห่งคำเป็นคานานั้นว่า ข้าแต่มหาราช ชัญญูข้าพระองค์กระเตรียมแล้วด้วยแก้วทุกประการเพื่อพระองค์ บัดนี้เป็นเวลาที่พระองค์จะเสด็จไป เพราะฉะนั้นจักเสด็จออกไปบุษายัญญูแล้วไปสู่สวรรค์ทรงบันเทิงพระหฤทัยครั้นในเวลาที่เขาพาพระโพธิสัตว์ไปยังหลุมเป็นที่บุษายัญญู นางห้ามทั้งหลายของพระโพธิสัตว์นั้น ก็ได้ออก (จากที่นี้) โดยพร้อมกัน

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้น จึงครีว่า หญิงสาว ๑๐๐ นาง ผู้เป็นชายาของ พระจันทกุมาร ต่างสยขยผลแล้วร้องไห้ ดำเนินไปตามทาง ส่วนพวกหญิงอื่น ๆ ออกไปแล้วด้วยความเศร้าโศกเหมือนเทวดาในนันทวัน ต่างก็สยขยผลร้องไห้ไปตามทาง พระจันทกุมารและ พระสุริยกุมาร ทรงผ้าแค้วน กาสีอันขาวสะอาด ประดับด้วยกฤษณา ไล้ทาด้วยกฤษณาและจُرณแก่นจันทน์ อูกราชบุรุษนำไปเพื่อผู้ชายอัญของสมเด็จพระเอกราช พระจันทกุมารและพระสุริยกุมารทรง ผ้าแค้วนกาสีอันสะอาดประคองกฤษณา ไล้ทาด้วยกฤษณาและจُرณแก่นจันทน์ อูกราชบุรุษนำไป ทำความเศร้าพระหฤทัยให้แก่พระชนนี

พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้าแค้วนกาสีอันขาวสะอาด ประดับกฤษณา ไล้ทา ด้วยกฤษณาและจُرณแก่นจันทน์ อูกราชบุรุษนำไป ทำความเศร้าใจให้แก่ประมุขชน พระจันทกุมาร และพระสุริยกุมารเสวยกระยาหารอันปรุงด้วยรสเนื้อ ช่างสนามนสระสรง พระกายให้ดีแล้ว ประดับ กฤษณา ทำความเศร้าพระหฤทัยให้แก่พระชนมชนนี พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร เสวยพระ กระยาหารอันปรุงด้วยรสเนื้อ ช่างสนามนสระสรงพระกายดีแล้ว ประดับกฤษณา ไล้ทา ด้วยกฤษณา และจُرณแก่นจันทน์ อูกราชบุรุษนำไป ทำความเศร้าใจให้แก่ประมุขชน

ในกาลก่อน พวกพลข้างย่อมตามเสด็จพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ผู้เสด็จขึ้นสู่ศอกข้างเชือกประเสริฐวันนี้ พระจันทกุมารและพระสุริยกุมารทั้ง ๒ พระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาท เปล่า ในกาลก่อน พวกพลม้า ย่อมตามเสด็จพระจันทกุมาร และพระสุริยกุมาร ผู้เสด็จขึ้นหลังม้าตัว ประเสริฐวันนี้พระจันทกุมารและพระสุริยกุมารทั้ง ๒ พระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า ในกาลก่อน พวกพลรถย่อมเสด็จตามพระจันทกุมารและพระสุริยกุมารผู้เสด็จขึ้นทรงรถอัน ประเสริฐ วันนี้ พระจันทกุมารและพระสุริยกุมารทั้ง ๒ พระองค์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า ในกาลก่อน

พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ราชบุรุษนำเสด็จออกด้วยม้าทั้งหลายอันคบบ้างด้วย เครื่องทอง วันนี้ทั้งสองพระองค์ต้องเสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า

เมื่อหญิงเหล่านั้น ปรีทวนการอยู่อย่างนี้นั้นแล ราชบุรุษนำพระโธธิตัวออกจากพระนคร ในกาลนั้น ท้าวพระนครก็กำเริบขึ้น ชาวนครปรารถนาจะออก เมื่อมหาชนกำลังออกไป ประคองทั้งหลาย ไม่เพียงพอ พราหมณ์เห็นคนมากเกินไป จึงคิดว่า ใครจะรู้ว่าเหตุอะไรจักเกิดขึ้นก็สั่งให้ปิดประตู พระนครเสีย มหาชนเมื่อจะออกไปไม่ได้ ก็พากันร้องอื้ออึงอยู่ใกล้ ๆ สวนแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอุษิรม ประคองภายในพระนคร ฝูงนกทั้งหลายพากันคกใจกลัวด้วยเสียงอื้ออึงนั้นก็บินขึ้นสู่อากาศ มหาชน เรียกนกนั้น ๆ แล้วพรวดพือว่า

นกเอ๋ย ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบนไปทางทิศบูรพาแห่งปุปผาฉินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช ผู้หลงไหลจะทรงบูชาอัญด้วยราชโอรส ๔ พระองค์

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหลจะทรงบูชาด้วยพระราชธิดา ๔ พระองค์

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทาง ทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยพระมเหสี ๔ พระองค์

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยคฤหบดี ๔ คน.

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยช้าง ๔ เชือก

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยม้า ๔ ตัว

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหลจะทรงบูชาด้วยโคอุสุภราช ๔ ตัว

นกเอี้ยง ถ้าเจ้าปรารถนาเมื่อ เจ้าจงบินไปทางทิศบูรพาแห่งปฐวดินคร ณ ที่นั้น พระเจ้าเอกราช
ผู้หลงใหล จะทรงบูชาด้วยสัตว์ทั้งปวงอย่างละ ๔

มหาชนพาทันครำครวณในที่นั้นด้วยอาการอย่างนี้ จึงไปยังสถานที่อยู่ของพระโพธิสัตว์
เมื่อกระทำประทัภนิมปราชสัท แลเห็นพระค้ำหนักเรือนยอดในภายในพระนคร และสถานที่ต่าง ๆ
มีพระอุทขานเป็นต้น จึงกล่าวครำครวณอยู่ด้วยกาลว่า

นี่ปราสาทของท่านล้วนด้วยทองคำภายในพระราชวัง น่ารื่นรมย์ยิ่งนัก บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔
พระองค์ ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่เรือนยอดของท่านล้วนแล้วด้วยทองคำ เกือบกลั่นด้วยพวงมาลัย บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔
พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่พระอุทขานของท่าน มีดอกไม้บานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง น่ารื่นรมย์ใจบัดนี้ พระลูกเจ้า
ทั้ง ๔ พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่ป่าไผ่ของท่านมีดอกบานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง น่ารื่นรมย์ใจบัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔
พระองค์ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่ป่ากรณิกร์ของท่านมีดอกบานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง น่ารื่นรมย์ใจ บัดนี้ พระลูกเจ้า
ทั้ง ๔ พระองค์ ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี่ป่าแคฝอยของท่านมีดอกบานสะพรั่งตลอดกาลทั้งปวง น่ารื่นรมย์ใจบัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔
พระองค์ ถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า

นี้ส่วนมะม่วงของท่าน มีดอกบานสะพรั่งตลอด กาลทั้งปวงนารีร์มรยโง บัคนี่ พระลูกเจ้า ทั้ง ๔ พระองค์ ถูกเขานำไปเพื่อจะจำนั้สระ โบกขรณิของท่าน ครครายไปด้วยดอกบัวหลวงและบัว ขาว มีเรือทองอันงดงามวิจิตรด้วยลายเครือวัลย์ เป็นที่รื่นรมย์บัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ถูก นำไปเพื่อจะจำ คนทั้งหลายพรั่าเพื่อในที่นี้มีประมาณเท่านี้ จึงพากัน ไปสู่โรงช่างเป็นคันอีกแล้วกล่าวว่า

นี้ช่างแก้วของท่าน ชื่อเอราวัณ เป็นช่างมีกำลังบัดนี้ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ นั้น ถูกเขานำไปเพื่อ จะจำนั้แก้วของท่าน เป็นนั้มีกิบไม้แตก เป็นนั้ว้างได้เร็ว บัคนี่ พระลูกเจ้าทั้ง ๔ นั้น ถูกเขานำไป เพื่อจะจำ นั้รดน้ำของท่าน มีเสียงไพเราะเหมือนเสียงนก สาลิกา เป็นรดงดงามวิจิตรด้วยแก้ว พระลูกเจ้าเสด็จ ไปในรณนี้ ย่อมงดงามดังเทพเจ้าในนันทวัน บัคนี่พระลูกเจ้าทั้ง ๔ นั้น ถูกเขานำไป เพื่อจะจำอย่างไรพระราชผู้หลงไหล จึงจักทรงบูชาด้วยพระราชโอรส ๔ พระองค์ ผู้งามเสมอทอง มีพระวรกายไล่ทาด้วยจูนฉันทน์

อย่างไรพระราชผู้หลงไหล จึงจักทรงบูชาด้วย พระราชธิดา ๔ พระองค์ ผู้งามเสมอด้วยทอง มีพระวรกายไล่ทาด้วยจูนฉันทน์อย่างไรพระราชผู้หลงไหล จะทรงบูชาด้วย พระมเหสี ๔ พระองค์ ผู้งามเสมอด้วยทอง มีพระวรกายไล่ทาด้วยจูนฉันทน์

อย่างไรพระราชผู้หลงไหล จึงจักบูชาด้วย คฤหบดี ๔ คน ผู้งามเสมอด้วยทอง มีร่างกายไล่ทาด้วยจูนฉันทน์ คามนิคมทั้งหลายจะว่างเปล่า ไม่มีมนุษย์ กลายเป็นป่าใหญ่ไป ฉันทน์ เมื่อพระราชารับสั่งให้เอาพระจันทกุมารและสุริยกุมารบูชาด้วย พระนครบุปผาศึกก็จักร้างว่างเปล่า ไม่มีมนุษย์ กลายเป็นป่าใหญ่ไป ฉันทน์

คนเป็นอันมากนั้น เมื่อไม่ได้เพื่อจะออกไปภายนอก ก็พากันคร่ำครวญเที่ยวไปภายในพระ นครนั่นเอง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ถูกนำไปสู่หลุมที่ บูชาด้วย ถัดบั้น พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงนามว่า โคดมเทวีชบลงแทบบาทมูลของพระราชาทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์ จงประทานชีวิตแก่บุตรทั้งหลายของข้าพระบาท ทรงกรรแสงกลางกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระบาทจักเป็นบ้้า มีความเจริญถูกขจัดแล้ว มีสระเกลือก กล้วด้วยฐิติ ถ้าเขานำจันทกามา ลมปราณของข้าพระบาทก็ จะแตกทำลาย ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระบาทจักเป็นบ้้ามีความเจริญถูกขจัดแล้วมีสระเกลือกกล้วด้วยฐิติถ้าเขานำสุริยกุมาร ลมปราณของ ข้าพระบาทก็จะแตกทำลาย

พระนางโคดมเทวี เมื่อคร่ำครวญอยู่อย่างนี้ มิได้รับพระคำรัสอย่างไรจากสำนักพระราชา จึงทรงกล่าวแก่พระสุมิศาทั้งหลายว่า ขรอยอุกราโกธร เข้าแล้วจึงจักไปเสียดมั่ง เหลลุไรเจ้าไม่ยัง เขาให้กลับมา ทรงสวมกอดชายาหึ่ง ๔ ของพระกุมารเข้าแล้ว ก็ทรงกล่าวคร่ำครวญว่า

उसेไว้เราเหล่านี้ คือ นางฉวีฎีกา นางอุปรีกษิณาง โปกขรณี และนางคาชีกาล้วนกล่าววาจา เป็นที่รักแก่กันและกัน เพราะเหตุไร จึงไม่พอรำรำบร้องให้จันทกุมาร และสุริยกุมารรื่นรมย์เล่า ใครอื่นที่จะเสมอด้วยนางทั้ง ๔ นั้น ไม่มี

พระนางทรงคร่ำครวญกะพระสุณิสาดังนี้แล้ว เมื่อไม่มองเห็นอุบายอันควรถืออย่างอื่น จึงทรงกล่าวคาถา ๘ คาถา แข่งคำกัณหาพรหมณ์ว่า

ดูก่อนกัณหาหาละ ความ โศกเศร้าใจใด ย่อมเกิดมีแก่เรา ในเมื่อจันทกุมารถูกเขานำไปเพื่อ จะฆ่า แม่ของเจ้าจงได้ประสบความ โศกเศร้าใจของเรานี้ ดูก่อน กัณหาหาละความ โศกเศร้าใจโดยย่อ มเกิดมีแก่เรา ในเมื่อสุริยกุมารถูกเขานำไปจะฆ่า แม่ของเจ้าจงได้ประสบความ โศกเศร้าใจของเรานี้ ดูก่อนเจ้ากัณหาหาละ ความ โศกเศร้าใจโดยย่อ มเกิดมีแก่เรา ในเมื่อจันทกุมารถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า ภรรยาของเจ้าจงประสบ ความ โศกเศร้าใจของเรานี้ ดูก่อนเจ้ากัณหาหาละ ความ โศกเศร้าใจโดยย่อ มเกิดมีแก่เรา ในเมื่อสุริยกุมารถูกเขานำไปเพื่อจะฆ่า ภรรยาของเจ้า จงได้ประสบความ โศกเศร้าใจ ของเรานี้ ดูก่อนเจ้ากัณหาหาละ เจ้าได้ให้ฆ่าพระกุมารทั้งหลาย ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจคัง ราชสีห์ แม่ของเจ้าจงอยู่ได้เห็นพวกลูก ๆ และอย่าได้เห็นสามเเลย ดูก่อนเจ้ากัณหาหาละ เจ้าได้ให้ฆ่า พระกุมารทั้งหลาย ผู้เป็นที่มุ่งหวังของโลกทั้งปวงแม่ของเจ้าจงอย่าได้เห็นพวกลูก ๆ และอย่าได้เห็น สามเเลย ดูก่อนเจ้ากัณหาหาละ เจ้าได้ให้ฆ่าพระกุมารทั้งหลาย ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจคังราชสีห์ ภรรยาของเจ้าจงอย่าได้เห็นพวกลูก ๆ และอย่าได้เห็นสามเเลย ดูก่อนเจ้ากัณหาหาละ เจ้าได้ฆ่า พระกุมารทั้งหลาย ผู้เป็นที่มุ่งหวังของโลกทั้งปวง ภรรยาของเจ้าจงอย่าได้เห็นพวกลูก ๆ และอย่าได้ เห็นสามเเลย

พระโพธิสัตว์เมื่อทูลวิงวอนที่หลุมขัณฑ์ จึงกล่าวว่า ขอเดชะ อย่าได้ฆ่าข้าพระองค์ทั้งหลาย เสียเลยโปรดทรงพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลายให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิตเถิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะเสียดข้างแถมมาให้เขาขอเดชะอย่าทรงฆ่า ข้าพระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาล ปุโรหิตเถิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะขมมูล ข้างให้เขา ขอเดชะ โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิตเถิดพระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลายจะถูกจองจำด้วยโซ่ใหญ่ ก็จะขมมูลมาให้เขาขอเดชะ อย่าได้ทรงฆ่าข้า พระองค์ทั้งหลายเสียเลย โปรดพระราชทานข้าพระองค์ทั้งหลาย ให้เป็นทาสของกัณหาหาลปุโรหิต ความที่พระองค์มีพระประสงค์เถิด พระเจ้าข้า ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ทั้งหลาย จะถูกขับไล่จากแคว้น แคว้น ก็จะเที่ยวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต ขอเดชะ-หญิงทั้งหลายผู้ปรารถนาบุตร แม้จะเป็นคนยากจน ข่อมวอนขอบุตร ต่อเทพเจ้า หญิงบางพวกละปะฎีกาแล้ว ไม่ได้บุตรก็มี หญิงเหล่านั้น ข่อมกระทำ ความหวังว่า ขอลูก ทั้งหลายจงเกิดแก่เรา แต่นั้นขอหลานจงเกิดอีก ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ

พระองค์รับสั่งให้มาเข้าพระองค์ทั้งหลาย เพื่อต้องการทรงบูชาัญญ โดยเหตุอันไม่สมควร ข้าแต่สมเด็จพระบิดา คนทั้งหลายเขาได้ถูกเพราะความวิงวอนของเทพเจ้า ขอพระองค์อย่ารับสั่งให้มาเข้าพระองค์ทั้งหลายเลย อย่าทรงบูชาัญญนี้ด้วยบุตรทั้งหลายที่ได้มาโดยขากเลยพระเจ้าข้า ข้าแต่สมเด็จพระบิดา คนทั้งหลายเขาได้บุตร เพราะความวิงวอนของเทพเจ้า ขอพระองค์อย่ารับสั่งให้มาเข้าพระองค์ทั้งหลายเลยพระเจ้าข้า ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดอย่าได้ปรากฏเข้าพระองค์ทั้งหลาย ผู้เป็นบุตรที่ได้มาด้วยความขากจากพระมารดาเลยพระเจ้าข้า

พระจันทกุมาร แม้เมื่อหุดวิงวอนด้วยอาการอย่างนี้ ก็ไม่ตอบอะไร ๆ จึงหมอบลงแทบบาทมูลของพระมารดา พลาถปริเทวนาการกล่าวว่า ข้าแต่พระมารดา พระมารดาข่มข้อยยับ เพราะทรงเล็งถูกจันทกุมาร มาด้วยความลำบาก ลูกขอกราบพระบาทพระมารดา ขอพระราชบิดา จงทรงได้โปรดโลกอันสมบูรณ์เกิด เชิญพระมารดาทรงสวมกอดลูก แล้วประทานพระยูลลบาทให้ลูกได้กราบไหว้ลูกจะจากไป ณ บัดนี้ เพื่อประโยชน์แก่ัญของพระ ราชบิดาเอกราช เชิญพระมารดาสวมกอดลูก แล้วประทานพระยูลลบาทให้ลูกกราบไหว้ ลูกจะจากไป ณ บัดนี้ ทำความโสภเคราะห์ให้พระมารดา เชิญพระมารดาสวมกอดลูก แล้วประทานพระยูลลบาท ให้ลูกกราบไหว้ลูกจะจากไป ณ บัดนี้ ทำความโสภเคราะห์ให้แก่ประชุมชน

ลำดับนั้น พระมารดาของจันทกุมาร เมื่อจะทรงปริเทวนาการ จึงครัสคดา ๔ คาถาว่า ลูกอ่อนลูกโคมมีมาเกิดเข้าจรงรัคเมาสีด้วยใบบัว จงประดับดอกไม้อันแซมด้วยกลีบจำปา นี้เป็นปรกติของเจ้ามาแต่ก่อนมาเกิด เจ้าจงไล่ทาเครื่องลูบไล้ คือจรงจันท์น้แดงของเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย เจ้าลูบไล้ด้วยจรงจันท์น้แดงนั้นดีแล้ว ขอมงดงามในราชบริบท มา เกิด เจ้าจงนุ่งผ้ากาสีพัสตร์ อันเป็นผ้าเนื้อละเอียด เป็นครั้งสุดท้าย ครั้นนุ่งผ้ากาสีพัสตร์นั้นแล้ว ขอมงดงามในบริษัท เชิญเจ้าประดับหัตถการณั อันเป็นเครื่องประดับทองคำฝังแก้วมุกดาและแก้วมณี เจ้าประดับด้วยหัตถการณันั้นแล้ว ขอมงดงามในบริษัท

บัดนี้ พระนางจันทา ผู้เป็นอัครมเหสีของพระจันทกุมารหมอบลงแทบบาทมูลของพระราชบิดา พลาถว่าไรกล่าว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองรัฐ ผู้เป็นทนายของชนบท เป็นเจ้าโลกองค์นี้ จักไม่ทรงยังความเสียหายให้เกิดในบุตรเนละหรือ

พระราชบิดาทรงสดับค่านันแล้ว ครัสพระคาถาว่า ลูกทั้งหลายเป็นที่รักของเรา (ตนเองก็เป็นที่รัก) อนึ่ง แม้เจ้าทั้งหลายผู้เป็นภรรยาที่เป็นที่รักของเรา แต่เราปรารถนาสวรรค์ เหตุนั้นจึงได้ให้มาเข้าทั้งหลาย

เนื้อความแห่งพระดำรัสนั้นว่า เพราะเหตุไรเราจึงไม่บังเกิดความรัก ลูกแท้จริงบุตรทั้งหลายเป็นที่รักของเรา ไม่ใช่แต่พระ โคดมิ่งก็เดียวเท่านั้นแม้เราก็มีความรักบุตรทั้งหลาย คนเองก็คิดเป็นที่รักเจ้าทั้งหลายผู้เป็นสะใภ้ก็คิด ภรรยาทั้งหลายก็คิด ก็เป็นที่รักของเราเหมือนกันเมื่อเป็นเช่นนั้น

เราปรารถนาซึ่งสวรรค์นั้น เพราะเหตุนี้ เราจึงจำเข้าทั้งหลายเหล่านี้ เจ้าอย่าคิดไปเลย แม้เจ้าทั้งหลายของเราเหล่านั้น ก็ไปอยู่กับเราในเทวโลกทั้งสิ้น

พระนางจันทาทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ของทรงพระกรุณาโปรดรับสั่งให้จำข้าพระบาทเสียก่อน ขอความทุกข้ออย่าได้ทำลายหทัยของข้าพระบาทเลย พระราชโอรสของพระองค์ เป็นสุขุมลชาติ ประดับแก้วดวงมณี ข้าแต่เจ้าชีวิต ขอได้โปรดจำข้าพระบาทเสียก่อน ข้าพระบาทจักเป็นผู้มีความ โศกเศร้ากว่าจันทกุมาร ขอพระองค์จงทรงทำบุญให้ใหญ่ล้นข้าพระบาททั้งสองจะเที่ยวไปในปรโลก

พระราชชาตรีว่า คุณก่อนจันทาผู้มีตางม เจ้าอย่าขบใจความคายเลขเมื่อโคกมีบุตรผู้อันเราบุษชายัญแล้ว พี่ม้วนน้องม้วนของเจ้าเป็นอันมาก จักยังเจ้าให้ร้อนรมย์ยินดี

ต่อแต่นั้น พระศาสดา จึงตรัสถึงกาลว่า เมื่อพระราชชาตรีอย่างนั้นแล้วพระนางจันทาเทวีก็รำให้ตีพระองค์ด้วยฝ่าพระหัตถ์

ต่อแต่นั้น พระนางก็ทรงรำพันว่า ไม่มีประโยชน์อะไรด้วยชีวิต เราจักดื่มยาพิษคายเสียในที่นี้ พระญาติและมิตรของพระราชอาพระ องค์นี้ผู้มีพระทัยดี ซึ่งจะกราบทูลทักทานพระราชาวาอย่าได้รับสั่งให้จำพระราชโอรสอันเกิดแต่พระอุระเลขย่อมนไม่มีเลย พระญาติและมิตรของพระราชอาองค์นี้ผู้มี พระทัยดีซึ่งจะกราบทูลทักทานพระราชาวาอย่าได้รับสั่งให้จำพระราชโอรสอันเกิดแต่พระอุระพระองค์นี้ เลขย่อมนไม่มีเป็นแน่ทีเดียว บุตรของข้าพระบาทเหล่านี้ระดับ พวงดอกไม้สวมกำไลทองคันแฉน ขอพระราชางอบาบุตรของข้าพระบาทเหล่านั้นบุษชายัญ แต่ขอพระราชทานปล่อย โคกมีบุตรเกิด ข้าแต่พระมหาราช ของทรงดัดแค้นข้าพระบาทให้เป็นร้อยส่วนแล้วทรงบุษชายัญในสถานที่ ๗ แห่งอย่าทรงจำพระราชโอรสองค์ใหญ่ผู้ไม่คิดไม่ประทุษร้าย ผู้องอาจตั้งราชสีห์เลย ข้าแต่พระมหาราช ของดัดแค้นข้าพระบาทให้เป็นร้อยส่วนแล้วทรงบุษชายัญในสถานที่ ๗ แห่ง อย่าได้ทรงจำพระราชโอรสองค์ใหญ่เป็นที่มิ่งหวังของโลกทั้งปวงเลย

ดังนั้น พระนางจันทาเทวีนั้น ทรงกร่ำครวญในสำนักพระราชด้วยคาถาเหล่านี้แลเมื่อไม่ได้มีความโล่งใจจึงเสด็จไปสำนักพระโพธิสัตว์นั้นแล แล้วขึ้นรำไรอยู่ ลำดับนั้น พระจันทกุมารตรัสแก่พระนางจันทาว่า คุณก่อน จันทา เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ เราให้อาภรณ์แก่เจ้ามากมายมีแก้วมุกดาเป็นต้นเมื่อ เรื่อนั้นๆ เจ้าเล่า เจ้ากล่าวแล้วด้วยดี แต่วันนี้เราจะให้อาภรณ์อันประดับอยู่กับกายเรานี้ เป็นของเราให้อันท้ายที่สุด เจ้าจงรับอาภรณ์นี้ไว้

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้นจึงตรัสว่า เครื่องประดับเป็นอันมากล้วนแต่ของดี ๆ คือมุกดา มณีแก้วไพฑูรย์เราให้แก่เจ้า เมื่อเจ้ากล่าวคำดี นี้เป็นของที่เรานี้ให้แก่เจ้าครั้งสุดท้าย

ฝ่ายพระนางจันทาเทวี ครั้นสดับคำพระสวามีแล้ว ก็หลวงรำพันกล่าวด้วยคาถา ๘ คาถาอื่นจากนั้นว่า เมื่อก่อนพวงมาลาบานเคยสวมที่พระศอกของพระกุมารเหล่าใด วันนี้ คาบที่เขาลับคมดีแล้ว

จักพินที่พระศอกของพระกุมารเหล่านั้น เมื่อก่อนพวงมาลาอันวิจิตรเคยสวมที่พระศอกของพระกุมาร เหล่าใด วันนี้คาบสอันลับคมตีแล้ว จักพินที่พระศอกของพระกุมารเหล่านั้น ไม่เข้าแล้วหนอ คาบจักพินที่พระศอกของพระราชบุตรทั้งหลาย ก็หทัยของเราจะไม่แตก แต่จะต้องมีเครื่องรัดอย่างมั่นคง เหลือเกิน พระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้าแคว้นกาสิอันสะอาดประดับกุณฑลได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์ เพื่อประโยชน์ แก่การบูชาัญของพระเจ้าเอกราช พระจันทกุมารและ พระสุริยกุมาร ทรงผ้าแคว้นกาสิอันขาวสะอาด ประดับ กุณฑล ได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์ เพื่อประโยชน์ แก่การบูชาัญของพระเจ้าเอกราชพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร ทรงผ้าแคว้นกา สิอันขาวสะอาดประดับกุณฑล ได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์เสด็จออกทำความเสวี่พระหฤทัย แก่พระชนนี พระจันทกุมารและพระสุริยกุมารทรงผ้าแคว้นกาสิอันขาวสะอาดประดับกุณฑลได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์ เสด็จออกทำความเสวี่ใจให้แก่ประชุมชนพระจันทกุมารและพระสุริยกุมาร เสวยพระกระยาหารอันปรุงด้วยรสเนื้อข้างสนามสรรเสวงพระกาศิแล้วประดับกุณฑล ได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์เสด็จออก เพื่อประโยชน์ แก่การบูชาัญของพระเจ้าเอกราช พระจันทกุมาร และพระสุริยกุมาร เสวยพระกระยาหารปรุงด้วยรสเนื้อข้างสนามสรรเสวงพระกาศิแล้ว ประดับกุณฑล ได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์ เสด็จออกกระทำความเสวี่ พระท้อให้แก่พระชนนี พระจันทกุมาร และพระสุริยกุมารเสวยพระกระยาหาร อันปรุงด้วยรสเนื้อ ข้างสนามสรรเสวงกาศิแล้ว ประดับ กุณฑล ได้ทา กฤษณาและจूरณแก่นจันทน์เสด็จออกกระทำความเสวี่ใจให้แก่ประชุมชน

เมื่อพระนางจันทา คร่ำครวญอยู่อย่างนั้น การงานทุกอย่างในหลุมขุณฐีสำเร็จแล้ว ยำมาคย์ ทั้งหลายนำพระราชบุตรมาแล้ว ให้กับพระศอกลงนั่งอยู่ กัณหาหาพรหมณ์น้อยฉลาดของค่าเข้าไป โกลัแล้วหิบบคาบมาถือยืนอยู่ด้วยหมายใจว่า เราจักคิดพระศอกพระราชกุมาร พระนางจันทาเทวีเห็น คังนั้นคิดว่า ที่พึ่งอื่นของเราไม่มี เราจักกระทำความสวัสดีของพระสวามีด้วยกำลังความสัคข์ของเรา จึงประคองอัญชลีค้ำเนินไปในระหว่างแห่งที่ชุมนุมชนแล้วทรงกระทำสักกิริยา

เมื่อเขาคดแค้นเครื่องบูชาัญทุกสิ่งแล้ว เมื่อพระจันทกุมารและพระสุริยกุมารประทับนั่ง เพื่อประโยชน์ แก่การบูชาัญ พระราชธิดาของพระเจ้าปัญจาลาชาประนมอัญชลีเสด็จค้ำเนินเวียน ในระหว่างบริษัททั้งปวงทรงกระทำสักกิริยาว่า กัณหาหาผู้มีปัญญาทรมได้กระทำกรรมอันชั่ว ด้วยความสังจริงอันใด ด้วยสังจวจาณี ขอให้ข้าพเจ้าได้อยู่ร่วมกับพระสวามีอนนุชย์เหล่าใดมิอยู่ใน ที่นี้ ชัณห์ สัตว์ ที่เกิดแล้วและสัตว์ที่จะมาเกิดก็ดี ของงกระทำความชวนชวช่วยเหลือข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าได้อยู่ร่วมกับพระสวามี เทวดาทั้งหลายที่มาแล้วในที่นี้ ปวงสัตว์ที่เกิดแล้วและสัตว์ที่ จะมาเกิด ของงคุ้มครองข้าพเจ้าผู้แสวงหาที่พึ่ง ผู้ไว้ที่พึ่ง ข้าพเจ้าชววิงวอนท่านทั้งหลาย ขออย่าให้ พวกข้าศึกชนะพระสวามีของข้าพเจ้าเลย

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงสดับเสียงคร่ำครวญของพระนางจันทาเทวีนั้นทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ในขณะที่นั้นนั่นเอง ฉวยเอาค้อนเหล็กอันลุกโหลงแล้วเสด็จมาสู่พระราชแล้ว ให้ปล่อยคนเหล่านั้นทั้งหมด

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศความข้อนั้นจึงตรัสว่า ท้าวสักกเทวราช ได้ทรงสดับเสียงคร่ำครวญของพระนางจันทาเทวีนั้นแล้ว ทรงกวัดแกว่งค้อนยังความกลัวให้เกิดแก่พระเจ้าเอกราชนั้นแล้ว ได้ตรัสกะพระราชภาวว่า พระราชากาลิ จึงรู้ไว้อย่าให้เราศีรษะของท่านด้วยค้อนเหล็กนี้ ท่านอย่าได้ฆ่าบุตรองค์ใหญ่ผู้ไม่คิดประทุษร้าย ผู้องอาจคิงราชสีห์ พระราชากาลิ ท่านเคยเห็นที่ไหน ? คนผู้ปรารถนาสวรรค์ ฆ่าบุตร ภรรยา เศรษฐี และกฤหบดีผู้ไม่คิดประทุษร้าย กัณฑาหลูโรหิตและพระราชาก็ฟังพระดำรัส ของท้าวสักก ได้เห็นรูปอันน่าอัศจรรย์แล้ว ให้เปลื้อง เครื่องพันธนาการของสัตว์ทั้งปวง เหมือนดังเปลื้องเครื่องพันธนาการของคนผู้ไม่มีความชั่ว เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่ประชุมอยู่ ณ ที่นั้นในกาลนั้นทุกคน เขาก่อนคิดคนละก้อนทุ่มลง การฆ่าซึ่งกัณฑาหลูโรหิต ได้มีแล้วด้วยประการดังนี้

ส่วนมหาชน ครั้นฆ่ากัณฑาหลูโรหิตนั้นแล้ว ก็เริ่มที่จะฆ่าพระราช พระโหิตัตว์ สวมกอดพระราชบิดาไว้แล้ว มิได้ประทานให้เขาฆ่ามหาชนกล่าวว่า เราจะให้แต่ชีวิตเท่านั้นแก่พระราชชาว์นั้น แต่พวกเราจะไม่ยอมให้จักรและที่อยู่อาศัยในพระนครแก่พระราชาชน เราจักทำพระราชให้เป็นคนจัญจาลแล้วให้ไปอยู่เสียด้านนอกพระนคร แล้วก็ให้นำออกเสียซึ่งเครื่องทรงสำหรับพระราช ให้ทรงผ้าข้อมด้วยน้ำสาด ให้โทกพระเศียร ด้วยท่อนผ้าข้อมด้วยขมิ้น กระทำให้เป็นจัญจาลแล้ว ส่งไปสูที่เป็นอยู่ของคนจัญจาล.ส่วนคนพวกใด บุชาชัญญอันประกอบด้วยการฆ่าปศุสัตว์ก็ดี ฆ่าให้บุชาชัญญิตพลอยยินดีตามก็ดี คนเหล่านั้น ได้เป็นคนมีนริยาบายเป็นที่ไปนเบื้องหน้าทั้งสิ้นทีเดียว

พระศาสดาเมื่อจะประกาศความข้อนั้นจึงตรัสว่าคนทำกรรมชั่วโดยวิธีใดแล้ว ต้องคนรกรทั้งหมัด คนทำกรรมชั่วแล้ว ไปจากโลกนี้ไม่ได้สุดคติเลย

แม้มหาชนเหล่านั้น ครั้นนำคนกาลกิณีทั้งสองนั้นออกไปแล้ว ก็นำมาซึ่งเครื่องอุปกรณ์แห่งพิธีอภิเษก แล้วทรงอภิเษกพระจันตกุมารในที่นั้นนั่นเอง

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความข้อนั้นจึงตรัสว่า เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้วผู้ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้นในกาลนั้น คือ พระราชา ทั้งหลายประชุมนักอภิเษกจันตกุมาร เมื่อสัตว์ทั้งปวง หลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้นในกาลนั้น คือเทวดา ทั้งหลายประชุมพร้อมกัน อภิเษกพระจันตกุมาร เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ เทพกัญญาทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันอภิเษกพระจันตกุมาร เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจาก เครื่องจองจำแล้ว ผู้ที่ประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น

คือ พระราชาทั้งหลายประชุมพร้อมกัน ต่างแกลงผ้าและ โบกธง เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่อง
จองจำแล้ว ผู้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น คือ ราชกัญญาทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันต่างก็แกลงผ้า
และโบกธง เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้วผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ
เทพบุตรทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันต่างแกลงผ้าและ โบกธงเมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว
ผู้ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ในกาลนั้น คือ เทพกัญญาทั้งหลาย ประชุมพร้อมกันต่างแกลงผ้า
และโบกธง เมื่อสัตว์ทั้งปวงหลุดพ้นจากเครื่องจองจำแล้ว ชนเป็นอันมากต่างก็รื่นรมย์ยินดีพวกเขา
ได้ประกาศความยินดี ในเวลาที่พระจันทกุมารเสด็จเข้าสู่พระนคร และได้ประกาศความหลุดพ้น
จากเครื่องจองจำของสัตว์ทั้งปวง

ลำดับนั้นแล พระโพธิสัตว์ทรงเริ่มตั้งวัตรปฏิบัติต่อพระราชบิดา พระราชบิดาไม่ได้เสด็จ
เข้าสู่พระนคร ในกาลเมื่อเสียบงอาหารสิ้นไป พระโพธิสัตว์ ก็เสด็จไปเพื่อประโยชน์แก่กิจต่าง ๆ มี
การเล่นสวน เป็นต้น ก็เข้าไปเฝ้าพระราชบิดานั้น แต่ก็มิได้ถวายบังคม ฝ่ายพระเจ้าเอกราชกระทำ
อัญชลีแล้วครั้นว่า ขอพระองค์จงทรงมีพระชนมย์ยืนนาน พระเจ้าข้า เมื่อพระโพธิสัตว์คร่ำครวญว่า
พระบิดาต้องประสงค์ด้วยสิ่งใด พระเจ้าเอกราชจึงทูลความปรารถนาแล้ว พระโพธิสัตว์ก็โปรดให้
ถวายค่าจับจ่ายใช้สอยแก่พระ-ราชบิดา พระโพธิสัตว์นั้นครองราชสมบัติโดยที่เที่ยงธรรมแล้ว ในกาล
เป็นที่สุดแห่งอายุก็ได้เสด็จไปยังเทวโลก

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ประกาศอริยสังแล้วครั้นว่า คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้แต่อย่างเดียวเท่านั้น แม้ในกาลก่อนพระเทวทัตพยายามเพื่อฆ่าคนเป็น
อันมาก เพราะอาศัยเราแม้ผู้เดียว ดังนี้แล้วจึงทรงประชุมชาคร กัณหาหาลพาราหมณ์ ในกาลนั้น ได้
เป็นพระเทวทัต พระนางโคตมีเทวี เป็นพระมหามายา พระนางจันทาเทวีเป็นราหุลมารดา พระวสุล
เป็นพระราหุล พระเสลากุมารี เป็นอุบลวรรณาพระสุรกุมาร เป็นพระอานนท์ พระรามโคตตะ
เป็นกัสสปะ พระภัททเสนเป็น โมคคัลลานะพระสุริยกุมารเป็นพระสารีบุตรท้าวสักกเทวราช
เป็นอนุรุธะบริษัทในกาลนั้น ได้มาเป็นพุทธบริษัทส่วนพระจันทกุมารนั้น คือ เราสัมมาสัมพุทธะ
ดังนี้แล^{๓๕}

^{๓๕} พ.ชา.อ. ๖๔/๑๔๕-๒๐๔.

บทที่ ๔

ศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขั้นตอนธรรม ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

๔.๑ แนวคิดเรื่องสันติภาพ

การศึกษาสันติภาพเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพ (Education about peace) นักวิชาการบางท่านเรียกการศึกษาเรื่องสันติภาพที่มีจุดมุ่งหมายแบบนี้ว่า สันติวิทยาหรือสันติศาสตร์ วัตถุประสงค์จะเน้นหนักในเรื่องการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เข้าใจ ลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพ โดยไม่มุ่งเน้นว่าเมื่อผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ สันติภาพแล้วจะต้องมีทัศนคติที่ใฝ่สันติหรือต้องการสร้างสันติภาพ เพียงแต่เป็นการทำความเข้าใจ ลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพเท่านั้น

การศึกษาสันติภาพเพื่อสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น (Education for peace) การศึกษาแบบนี้ นักวิชาการบางท่านเรียกว่า สันติศึกษา วัตถุประสงค์ในการศึกษาในแบบนี้คือการปลูกฝังทัศนคติ ใฝ่สันติให้แก่ผู้ศึกษา หรืออย่างน้อยมีสมมุติฐานว่า เมื่อผู้ศึกษาทราบถึงปัญหาและวิธีการสร้างความ รุนแรงแล้ว จะนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการสร้างสันติภาพ และให้ผู้ศึกษามีใจรักสันติ และอยู่ ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่นและไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ดังนั้นการศึกษาเรื่องสันติภาพ ในแบบที่เรียกว่า สันติศึกษา จึงไม่ได้เป็นเพียงการเรียนรู้เรื่องสันติภาพเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ที่ จะใช้สันติวิธีด้วย*

๔.๑.๑ สันติภาพ สันติภาวะ สันติวิธี

นักวิชาการสันติภาพมักใช้คำว่า สันติภาพ ในความหมายที่ต่างกันออกไป ตามสำนักคิด ความเชื่อและตามบริบทที่ต่างกัน บางคนใช้คำว่าสันติภาพในความหมายว่าเป็นสันติภาวะ คือภาวะ ที่สงบ ไม่มีความรุนแรง บางคนใช้ในความหมายของสันติวิธี คือวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการ แก้ปัญหาหรือดำเนินกิจการใด ๆ สำหรับผู้ที่สนับสนุนสันติภาพในแง่สันติวิธีนี้ยังแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

*รุ่งธรรม สุจิธรรมรักษ์, สันติศึกษากับสันติภาพ, เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หนวยที่ ๑-๓, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๑๒), หน้า ๑-๒๔.

๑) กลุ่มที่เห็นว่าสันติวิธีเป็นเพียงวิธีการในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง พวกนี้จะต่อต้านการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา เช่น การใช้กำลังในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ การลงโทษโดยการใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แต่นอกจากการแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์แล้ว นักสันติวิธีกลุ่มนี้ ไม่ได้มองว่าการฆ่าสัตว์เป็นอาหารเป็นความรุนแรง ผู้สนับสนุนสันติภาพกลุ่มนี้มักจะมองปัญหาเฉพาะที่เป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กันเองเท่านั้น

๒) กลุ่มที่เห็นว่าสันติวิธีเป็นมากกว่าวิธีการแก้ปัญหา หากเป็นวิธีทางในการดำเนินชีวิตนักสันติวิธีกลุ่มนี้มองว่า ความรุนแรงไม่ได้จำกัดอยู่ที่การกระทำระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการกระทำความรุนแรงของมนุษย์ต่อสัตว์ พืช และธรรมชาติแวดล้อมอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ทศนะที่ว่า การบริโภคเนื้อสัตว์เป็นการกระทำรุนแรงต่อสัตว์ หรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินความจำเป็น เป็นการกระทำความรุนแรงต่อธรรมชาติเหล่านั้น เป็นต้น

นอกจากนั้นนักวิชาการสันติภาพบางกลุ่มเสนอว่าควรขยายความหมายสันติภาพออกไปจากสันติภาพเชิงลบ ซึ่งหมายถึงภาวะที่ปลอดความรุนแรงทางตรง คือ ภาวะที่ปราศจากการต่อสู้ที่ร้ายกัน ให้กว้างออกไปครอบคลุมถึง สันติภาพเชิงบวก คือ ภาวะที่ปราศจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ภาวะที่ปราศจากความทุกข์ยากที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ภาวะเช่นนี้จึงเรียกได้ว่ามีสันติภาพที่แท้จริง คือ มีสันติสุข

นอกจากนี้ผู้ที่สนับสนุนสันติภาพอาจใช้คำว่าสันติภาพเหมือนกันแต่อาจเน้นต่างกัน เช่น บางคนที่เน้นสันติภาวะ บางคนเน้นที่สันติวิธี ผู้ที่สนับสนุนแนวคิด "สันติภาพด้วยกำลัง" เช่น ผู้ที่ถือคติ "แม่หัวคังสงบจงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ" เป็นพวกที่เน้นสันติภาวะมากกว่าสันติวิธี คือ ขอมเตรียมรบ หรือแม่แต่ลงมือรบจริง ๆ เพื่อรักษาไว้หรือให้ได้มาซึ่งความสงบ โดยผู้ที่มีแนวคิดเรื่อง "สันติภาพด้วยกำลัง" นี้จะมองว่ากำลังรบสามารถทำให้เกิดสันติภาวะได้ ๒ วิธี คือ

(๑) กำลังรบสามารถป้องกันการเกิดสงครามได้

(๒) สงครามสามารถกำจัดสงครามได้

ส่วนผู้ที่ยึดแนวสันติวิธีจะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดข้างต้น คือการเตรียมการใช้ความรุนแรง (ลงมือรบ) ผู้ที่ยึดถือแนวคิดสันติวิธีมองว่าถ้าคิดป้องกันสงครามด้วยการเตรียมกำลังรบ ก็จะต้องเกิดสงครามขึ้นแน่นอน เพราะฝ่ายตรงข้ามคงไม่ไว้ใจว่า ฝ่ายเรเตรียมกำลังไว้รับมือ หรือใช้เป็นข้ออ้างเพื่อการเตรียมกำลังไว้รุกราน

ส่วนแนวคิดที่ใช้สงครามกำจัดสงครามนั้น ผู้ที่เน้นสันติภาพโดยวิธีการสันติวิธีมีทัศนะว่า บทเรียนจากประวัติศาสตร์ได้สอนว่าสิ่งนี้เป็นต้นเหตุของสงครามแทนที่จะขจัดสงคราม เพราะแต่ละฝ่ายก็อยากเป็นใหญ่ เพื่อปกครองฝ่ายอื่น ๆ ไม่มีฝ่ายใดถูกปกครอง และมักไม่มองว่าฝ่ายที่

เข้มแข็งกว่าเป็นผู้จัดระเบียบให้เกิดความสงบ หากแต่มองว่า เป็นฝ่ายใช้อำนาจกดขี่อย่างไม่เป็นธรรมจึงต้องหาทางต่อสู้ให้พ้นจากการถูกกดขี่ให้ได้ จึงเกิดเป็นสงครามเรื่องนี้^๒

สันติภาพสามารถใช้ในหลายความหมาย ดังนี้ สันติภาวะใช้ในฐานะที่เป็นเป้าหมาย คือ สันติภาวะ ส่วนสันติภาพใช้ในฐานะเป็นวิธีการ คือสันติวิธี แล้วสันติภาวะคือภาวะที่สงบไม่มีความรุนแรง เช่น ไม่มีสงคราม ไม่มีการต่อสู้ฆ่าฟันและการเบียดเบียนกันและสันติวิธีคือ วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงหรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต

๔.๑.๒ ความขัดแย้ง

ภาวะที่มีความรุนแรงข่มไม่ใช้ภาวะที่มีความสงบ ดังนั้น สันติภาพจึงหมายถึง สภาพที่ปราศจากความรุนแรง แต่ที่ยังไม่ตรงกันก็คือ ถ้าภาวะที่ไม่มีความรุนแรงนั้นยังมีความขัดแย้งอยู่จะนับว่าภาวะนั้นมีสันติภาพได้หรือไม่ กล่าวคือสันติภาพ คือ สภาพที่ปราศจากความรุนแรงแต่ยังมีความขัดแย้งอยู่ หรือสันติภาพคือสภาพที่ปราศจากทั้งความรุนแรงและความขัดแย้ง

โดยปกติภาวะที่สงบ คือภาวะที่ไม่วุ่นวาย แต่เรายังไม่รู้ว่ภาวะที่สงบไม่วุ่นวายนั้น ยังมีความขัดแย้งอยู่หรือไม่ บางคนอาจจะบอกว่าถ้าจะไม่ให้วุ่นวายจริง ๆ สงบจริง ๆ นั้นก็จะต้องไม่มีความขัดแย้งอยู่เลย เพราะความสงบที่ผิวหน้าแต่มีความขัดแย้งซ่อนอยู่ลึกลงไป ก็เปรียบเหมือนทะเลที่ดูสงบแต่เพียงพื้นผิวหน้าแต่มีคลื่นใต้น้ำอันรุนแรงและอันตรายซ่อนอยู่พร้อมที่จะทำลายความสงบที่พื้นผิวเมื่อใดก็ได้ ภาวะอันมีความขัดแย้งซ่อนอยู่นี้จะเรียกว่าความสงบอันแท้จริงยังไม่ได้ จึงมีคำกล่าวที่ว่า

“...สันติภาพจึงเป็นเรื่องของการให้ความหมาย มีต่าง ๆ กันไปแต่สรุปได้ว่า ที่เรารู้สึกว่าที่ใดภาวะใดถ้าเป็นภาวะที่มีความสงบ มีความสุข ไร้ความขัดแย้ง ก็จะมีสันติภาพ... เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นก็คือ ภาวะไร้ความขัดแย้งภาวะที่ทำให้เกิดความสงบสุข”

แต่ก็มีผู้ไม่เห็นด้วยกับทัศนะข้างต้นนี้ เช่น พลเอก สายหยุด เกิดผล อดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้กล่าวไว้ว่า “สันติภาพ... คือ ภาวะที่ไม่มีความรุนแรง ไม่ใช่ไม่มีความขัดแย้ง” ซึ่งผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับทัศนะที่ว่าในสันติภาพต้องไม่มีความขัดแย้งอ้างว่า การกำหนดความหมายว่า สันติภาพ คือ ความสงบที่ไม่มีความขัดแย้งใด ๆ อยู่เลย เป็นการตั้งความคาดหวังเกี่ยวกับสันติภาพไว้สูงเกินไป จนทำให้เกิดสันติภาพตามที่ต้องการได้ยากมากหรือไม่ได้เลย ทั้งยังเป็นการนิยามที่กว้างเกินไปด้วย

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๔.

^๓สายหยุด เกิดผล และรุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์, สงคราม, เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๖, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓.

ดังนั้น จึงควรลดอุณหภูมิของสันติภาพลงมาให้เป็นจริงได้ คือ เป็นภาวะที่ไม่รุนแรงซึ่งอาจจะมีความขัดแย้งอยู่บ้าง หากไม่ใช้ความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น แต่ยังคงอยู่ในระหว่างการหาวิธีการอื่น ๆ แก้ปัญหาอยู่ หรือขณะเมื่อหาวิธีแก้ไขความขัดแย้งยังไม่ได้ก็ใช้ขั้นตอนวิธีคือ ออกถ้อยคำต่อความขัดแย้ง ความแตกต่างนั้น ซึ่งน่าจะเรียกได้ว่ามีความสงบหรือสันติภาพในระดับหนึ่งแล้ว

สันติภาพ^๔ คือ สภาพที่ปราศจากความขัดแย้ง ตั้งอยู่บนสมมติฐานความเชื่อที่ไม่เป็นความจริงสองประการ คือ

- ๑) ความขัดแย้งของมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถจัดให้หมดสิ้นไปได้
- ๒) ความขัดแย้งเป็นสิ่งเลวร้ายหรือเป็นปัญหา

สมมติฐานข้อแรกถูกวิจารณ์ว่าเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ "ปัญหาของมนุษย์จึงอาจมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้สูญสิ้นไป เพราะเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ หากแต่อยู่ที่ว่ามนุษย์จะแก้ไขความขัดแย้งในแต่ละเรื่องด้วยวิธีใด"

สมมติฐานข้อที่สองได้รับการโต้แย้งว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมและมีใช่เป็นสิ่งเลวร้ายเสมอไป เพราะบางครั้งความขัดแย้งก็เป็นประโยชน์ได้

"บางครั้งความขัดแย้งในสังคมก็ทำหน้าที่ประคองถิ่นที่รักษ (Safety value) ซึ่งช่วยผ่อนคลายความเป็นศัตรูกันและกันให้เบาบางลงได้ นอกจากนั้นยังช่วยคอกย้ำเอกลักษณ์ของกลุ่มให้ชัดเจนขึ้นในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มและเสริมสร้างความเป็นเอกภาพและคุณภาพ นอกจากนั้นความขัดแย้งยังเปรียบเสมือนสัญญาณเตือนสังคมว่า ปัญหากำลังคุกคามอยู่ ความขัดแย้งจึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องลบให้หายไปจากสังคมมนุษย์โดยสิ้นเชิง นักวิจัยสันติภาพคงต้องถามปัญหาว่าจะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ให้ยุติลงด้วยสันติอย่างไรมากกว่า"

สรุป สันติภาพกับความขัดแย้งมิใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกัน เพราะความขัดแย้งที่ถูกเก็บกักมิให้แสดงออกอย่างสันติค่างหาก จึงเป็นชนวนไปสู่ความรุนแรงอันเป็นสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับสันติภาพได้

๔.๑.๓ ความรุนแรง

ความรุนแรง มักจะหมายถึง ความตั้งใจที่จะใช้กำลัง หรืออำนาจที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อร่างกายหรือทรัพย์สินของบุคคลอื่น โดยผู้นั้นมียินยอม เช่น การเอาไม้ทุบกระดูกของผู้อื่น การต่อยเข้าหน้าทีตำรวจ

^๔ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖๐.

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)^๔ ให้คำจำกัดความ “อำนาจหรือพลัง” ว่าเป็น กำลังซึ่งนำไปสู่วิธีการที่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้ และ “ความรุนแรง” ก็คืออำนาจหรือพลังที่ดำเนินไปผิดทาง เขากล่าวว่า “พลังได้กลายเป็นความรุนแรงเมื่อมันทำลายจุดประสงค์แทนที่จะทำให้จุดประสงค์นั้นสำเร็จ” ตัวอย่างเช่น การที่คิดระเบิดได้ระเบิดใส่คนแทนที่จะระเบิดหิน กล่าวคือ “ความรุนแรง” เป็นสิ่งที่นำความสูญเปล่า (Waste) มาให้แทนที่จะก่อให้เกิดผลผลิต และทำให้เกิดการทำลาย แทนที่จะสร้างสรรค์ นิวตัน การ์เวอร์ ซึ่งมีความคิดทำนองเดียวกับ ดิวอี้ เสริมว่า “ความรุนแรงนั้นมันทำลายสิทธิมนุษยชน” ด้วย ถ้าจะกล่าวรวมไปแล้วก็อาจจะถือว่า สิทธิของมนุษย์ก็อยู่ในจุดประสงค์ของมนุษย์นั่นเอง

เมื่อพิจารณาความหมาย “ความรุนแรง” ของ ดิวอี้ กับความหมายโดยทั่วไปแล้วความรุนแรงน่าจะหมายถึง “ความตั้งใจที่จะใช้กำลังก่อให้เกิดความเสียหายต่อร่างกาย ทรัพย์สินหรือจุดประสงค์ของผู้อื่น” ที่จำเป็นต้องเน้นคำว่า “ความตั้งใจ” ซึ่งเป็นความหมายในแง่ความรู้สึกภายใน (Inner Attitude) ก็เพราะเป็นการยากที่เราจะตัดสินความรุนแรงจากผลเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น

เนื่องจากเรายังไม่มีความเห็นแจ่มชัดเกี่ยวกับชนิดและระดับของการกระทำที่จะบ่งชี้ได้อย่างแน่นอนว่าการกระทำชนิดนั้นเป็นความรุนแรง เช่น ถ้าเรากล่าวการทำร้ายร่างกายเป็นความรุนแรงการที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าสกัดกั้นฝ่ายอักษะในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดเด็กต้องตายหรือบาดเจ็บ เราก็ต้องถือว่าฝ่ายสัมพันธมิตรใช้ความรุนแรง แม้ว่าการกระทำอย่างนั้นสามารถช่วยชีวิตคนในหมู่บ้านอีกหลายหมื่นชีวิตได้ก็ตาม ตรงข้าม การที่พนักงานในโรงพยาบาลประทุพุดงานแม้จะไม่ได้ทำร้ายร่างกายโดยตรง แต่มันก็ก่อให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวง เราเชื่อว่า การหยุดงานของพนักงานไม่ใช่ความรุนแรงหรือถ้าเรยึดนิยาม “ความรุนแรง” ดังที่กล่าวมาแล้ว เราอาจจะตอบปัญหาอีก ๒ ข้อที่ยังคลุมเครือได้ ปัญหาแรก คือ การกระทำใช้กำลังของเจ้าหน้าที่ต่ออาชญากร เช่น การที่เพชฌฆาตประหารชีวิตนักโทษ จะถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรงหรือไม่ คำตอบ คือ ไม่ใช่ความรุนแรง เพราะจากนิยามดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของมนุษย์ก็คือความสงบสุขและการไม่ทำร้ายผู้อื่นอาชญากรเองก็ต้องมีเป้าหมายเช่นนี้ด้วย ในฐานะมนุษย์อีกปัญหาหนึ่ง คือ การป้องกันตนเอง (Self Defense) ตามความจำเป็นก็ไม่ถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรง เพราะขาดเจตนาสร้างความเสียหายต่อผู้อื่นตามคำนิยามดังกล่าว

สันติภาพในส่วนของความรุนแรงได้รับการพิจารณาใน ๒ รูปแบบ คือ ความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

^๔ คัทลียา รัตนวงศ์, “แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัชชิต กุญฺ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๐, หน้า ๒๐.

ความรุนแรงทางตรง (Direct Violence) เป็นการเกิดความรุนแรงส่วนบุคคลมีผลทำร้ายร่างกาย มีผู้กระทำที่ชัดเจนซึ่งไม่ได้หมายความว่าจะระบุได้ชัดเจนว่าใครคือตัวผู้กระทำ เช่น กรณีการลอบยิง เป็นต้น ซึ่งเราอาจจะจับตัวฆาตกรไม่ได้ แต่เราก็ระบุได้ว่ามีผู้กระทำการแน่นอน โดยเราสามารถแยกประเด็นของความรุนแรงทางตรงเพื่อง่ายต่อการศึกษาได้ ๓ ประเด็นคือ

๑) ให้ความสนใจกับตัวผู้ก่อความรุนแรง โดยพิจารณาว่าความรุนแรงนั้นก่อโดยใคร ซึ่งอาจเป็นปัจเจกบุคคล คือ นาย ก. อิงนาย ข. คาย กลุ่มคนก็เช่นกรณีกลุ่มนักโทษในเรือนจำแหกคุก และฆ่าผู้บัญชาการเรือนจำ ส่วนฝูงชนนั้นเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ใหญ่ขึ้นเราอาจเรียกว่า "Mob" เช่น มีอบประท้วงพนักงานโรงงานชั้นโยที่เผาโรงงาน เป็นต้น กรณีขององค์กรนั้นเป็นการรวมตัวที่ค่อนข้างใหญ่มีระบบระเบียบมากขึ้น เช่น พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ต่อสู้กับรัฐบาลนับสิบปี นอกจากนี้ความรุนแรงโดยตรงยังรวมไปถึงการต่อสู้อย่างเต็มที่ของสองประเทศ ประกาศเป็นคู่สงครามกัน เช่น กรณีของสงครามระหว่างเวียดนามและอเมริกา เป็นต้น

๒) ประเด็นนี้ให้ความสนใจที่เครื่องมือที่ใช้ในการก่อความรุนแรง เครื่องมือที่ใช้ก่อความรุนแรงอาจจะมีตั้งแต่ใช้ร่างกาย อวัยวะ ที่ไม่มีรูปแบบหรือแบบแผนเช่น ทะเลาะวิวาท หรือใช้หลักการต่อสู้ เช่น มวย คาราเต้ เทควันโด เป็นต้น ต่อไปก็เป็นการใช้อาวุธ ซึ่งอาจจะเป็นมีด ท่อนไม้ เรื่อยไปจนถึงอาวุธหนัก เช่น ระเบิด และอาวุธนิวเคลียร์ซึ่งผลจากความรุนแรงก็มีความแตกต่างกัน

๓) ผลที่เกิดต่อร่างกายมนุษย์ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ข้อย่อย

- ผลในเชิงทำลายร่างกาย (Anatomy) เป็นความรุนแรงที่พยายามจะทำลายไม่ว่าจะร่างกายมนุษย์ เครื่องจักรหรือเครื่องกล ซึ่งแยกย่อยออกเป็นผลระดับต่าง ๆ คือ

- การบดขยี้ (Crushing) อันเกิดจากการใช้อาวุธชนิดค้อน หรือเครื่องมือทุบทำลาย
- การฉีกกระชาก (Tearing) อันเกิดจากการใช้ค้อนฟัน หรือการใช้เชือกดึง หรือแขวนคอ
- การแทง (Piercing) อันเกิดจากการใช้มีด หรือหอกแทง หรือกระสุนปืนทะลวง
- การเผาไหม้ (Burning) อันเกิดจากการวางเพลิงหรือกระสุนเพลิง
- การถูกวางยาพิษ (Poisoning) อันเกิดจากการได้รับพิษ จากน้ำ อาหารหรืออากาศ เป็นต้น
- การระเหิดหายไป (Evaporation) อันเกิดจากอำนาจของอาวุธร้าย เช่นระเบิดปรมาณูทำ

ให้ร่างกายระเหิดหายไป

- ผลในเชิงขัดขวางการทำงานของร่างกาย (Physiology) เป็นการกระทำต่าง ๆ ที่จะกันมิให้ร่างกายทำงานต่อไปได้ ซึ่งจะแบ่งย่อยเป็นวิธีการต่าง ๆ คือ

- การไม่ให้มีอากาศ เช่นการรัดคอ อุดจมูก ปาก เป็นต้น
- การไม่ให้อาหาร เช่น การปิดล้อม
- การปฏิเสธการเคลื่อนไหว เช่น ล่ามโซ่ไว้ ขังคุก การควบคุมพื้นที่

ผลจากความรุนแรงอาจแบ่งได้เป็นผลจากความรุนแรงในเชิงกายภาพ (Physical) และเชิงจิตวิทยา (Psychological) ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำร้ายร่างกายโดยตรงแล้ว ผลที่เกิดต่อจิตใจก็มีส่วนของความรุนแรงด้วย เช่น สตรีที่ถูกข่มขืนจนได้รับบาดเจ็บเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล เมื่อรักษาตัวหายแล้วเธอก็ไม่ต้องการเข้าไปอยู่ในสังคมเดิม เธอมีความต้องการที่จะย้ายไปอยู่ในชนบทที่ห่างไกล

ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) เป็นความรุนแรงอีกชนิดหนึ่งที่จะหาผู้กระทำไม่ได้ หรือไม่ว่าจะมีใครเป็นผู้กระทำก็ตามความรุนแรงก็เกิดขึ้นอยู่นั่นเอง เพราะเหตุแห่งความรุนแรงดังกล่าวเกิดขึ้นกับ โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกลบฝัง เรียกความรุนแรงชนิดนี้ว่า “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม” (Cultural Violence) หมายถึงอะไรก็ตามที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างศักยภาพของมนุษย์ (Potentiality) กับสิ่งที่มนุษย์เป็นอยู่จริง (Actuality) ความรุนแรงเชิงโครงสร้างนั้นมีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ มีสิ่งที่เกิดขึ้นโดยเด่น เมื่อปรากฏขึ้นแล้วก็หายไปเช่นความรุนแรงทางตรง หากแต่จะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในช่วงเวลาอันยาวนานต่อเนื่องธรรมชาติของความรุนแรงเชิงโครงสร้างอยู่ในรูปกระบวนการมากกว่าจะเป็นเหตุการณ์เฉพาะเจาะจงซึ่งคล้ายกับความอดอยากนั่นเอง กล่าวคือความอดอยากมิใช่ความหิวเฉพาะคราวหากเป็นสิ่งที่ยังดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง มิใช่เพียงความไม่สะดวกชั่วคราวชั่วคราว แต่ยังผนวกความรู้สึกลำเอียงและอับจนเข้าไปด้วย

ตามแนวคิดเรื่องความรุนแรงเชิงโครงสร้างยังคงมีปัญหาในทางทฤษฎีอยู่ปัญหาที่สำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ อะไรคือความหมายของศักยภาพ มีผู้ตั้งคำถามว่าศักยภาพของมนุษย์นั้นเหมือนกันหมดในทุกสถานการณ์หรือไม่ เช่น คนอเมริกันทุกคนที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญอาจมีศักยภาพที่จะเป็นประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาได้เหมือนกันแต่ในบางประเทศที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช สามัญชนจะมีศักยภาพในการเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศได้อย่างไร ปัญหานี้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องศักยภาพเชื่อมโยงแนบแน่นกับสภาพความเป็นจริงและค่านิยมของสังคม ถ้าเช่นนั้นอะไรคือมาตรฐานของศักยภาพของมนุษย์สำหรับกลบฝังผู้ซึ่งเป็นเจ้าของแนวความคิดนี้มุ่งประเด็นไปที่สภาพการณ์อันเป็นอุปสรรคต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ๔ ประการ คือ การดำรงชีวิตอยู่ การมีเสรีภาพ และความรู้สึกมีความหมายในชีวิต ซึ่งทั้งความต้องการทั้ง ๔ ประการนี้คือสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องการเท่าเทียมกัน ส่วนความไม่ฝืนหรือทะยานอยากในสิ่งอื่นนั้นเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลมิได้เหมือนกัน

จากแนวคิดของ กัลปพฤกษ์ เราสามารถนำมาอธิบายความรุนแรงเชิงโครงสร้างได้ในแง่ที่ว่าถ้ามีการจัดระบบทางสังคมใด ๆ ก็ตาม แล้วมีผลทำให้เป็นอุปสรรคต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ดังกล่าว ย่อมถือได้ว่า ระบบสังคมนั้น ๆ ก่อให้เกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม บัจฉัย ๓ ประการแรกตามแนวคิดของ กัลปพฤกษ์ นั้น อาจพิจารณาได้ไม่ยากนัก แต่บัจฉัยที่ ๔ คือ ความรู้สึกมีความหมายในชีวิตนั้น เป็นเรื่องนามธรรมและเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลแต่ละคน ซึ่งเป็นสิ่งที่จะนำมาพิจารณาได้ยาก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าความรุนแรงเชิงโครงสร้างคืออะไรก็ตามที่เป็นตัวขัดขวางมิให้ศักยภาพและความเป็นจริงของมนุษย์ประสานเข้าหากัน ดังนั้น ความรุนแรงเชิงโครงสร้างจึงเป็นแนวความคิด

ที่กว้างขวางเป็นอย่างยิ่ง และดูเหมือนว่าจะกว้างเกินไปสำหรับคนบางกลุ่ม มีผู้วิจารณ์ว่าแนวคิดเรื่องความรุนแรงเชิงโครงสร้างครอบคลุมปัญหาต่างๆ ไว้เกือบทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะช่องว่างระหว่างความเป็นจริงกับศักยภาพของมนุษย์ดูเหมือนจะดำรงอยู่ในมิติต่างๆ มากมายซึ่งจะเป็นผลทำให้การศึกษาเรื่องสันติภาพขยายพรมแดนออกไปครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ไม่จำกัดอยู่เพียงการศึกษาสาเหตุของสงคราม และการจัดการกับสาเหตุเหล่านั้น ถึงอย่างไรก็ตามพลังการอธิบายของแนวคิดนี้ก็

ดูเหมือนจะหนักแน่นกว่าข้อวิจารณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการมุ่งประเด็นไปที่บัจฉัยอันมิใช่ตัวบุคคลแต่เป็นสถาบันในสังคม เช่น การศึกษา หรือตัวระบบการเมืองเช่น ระบบพรรคการเมืองแบบเบ็ดเสร็จ ทั้งนี้ก็เพราะหากสาเหตุของปัญหาซับซ้อนและมีได้อยู่ที่ตัวบุคคลแล้ว การแก้ไขที่ตัวบุคคลย่อมมีอาจทำให้ปัญหาหมดไปแต่ประการใด

ด้วยเหตุที่ว่าบัจฉัยที่สร้างปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้างอยู่ที่โครงสร้างเอง ทางออกของการแก้ปัญหาทางหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยพื้นฐาน จึงเป็นไปได้ว่าการวิเคราะห์ปัญหาไปในแนวทางนี้จะนำมาซึ่งความรุนแรงทางตรง นั่นคือมีความพยายามที่จะใช้ความรุนแรงทางตรงทำลายโครงสร้างสังคมเดิมที่อยู่ดิฐธรรมและสถาปนาสังคมที่มีความยุติธรรมขึ้นมาแทนที่

๔.๑.๔ สงคราม

การศึกษาเรื่องสันติภาพนั้น คำว่าสงครามเป็นคู่ตรงข้าม ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของนักสันติภาพที่จะต้องขจัดออกไป แต่ในการศึกษาสันติภาพอย่างรอบด้านนั้น ความเข้าใจในทฤษฎีสงครามเป็นประโยชน์อย่างมากในการจัดสงครามและสร้างสรรค์สันติภาพ

ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้นำเสนอทฤษฎีสันติภาพที่ทำให้เกิดความเข้าใจคำว่าสันติภาพและสันติวิธี ได้ลึกซึ้งขึ้น โดยไม่ได้มองจากมุมมองของทฤษฎีสันติภาพอย่างเดียวแต่นำเสนอ

มุมมองจากทฤษฎีตรงข้ามได้อย่างน่าสนใจ คือ ทฤษฎีสงคราม ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งและทฤษฎีเกี่ยวกับความรุนแรง ซึ่งคำว่า “สงคราม” “ความขัดแย้ง” และ “ความรุนแรง” นี้เป็นจุดคำที่มาพร้อมกับคำว่า “สันติภาพ” ในฐานะคู่ตรงข้ามเสมอ โดยเฉพาะในความเข้าใจของคนทั่วไป การเข้าใจความหมายของกลุ่มคำเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน จะทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการแสวงหาสันติภาพที่สอดคล้องกับยุคสมัยและปัจจัยทางสังคมในปัจจุบัน ที่การแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการใช้สงครามและความรุนแรงยังเป็นแนวคิดกระแสหลักได้ดียิ่งขึ้น

ในบทความเรื่อง “ทฤษฎีสันติภาพ : พิจารณาจากบทเรียนของทฤษฎีสงคราม” ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้ให้แนวคิดในการแสวงหาสันติภาพด้วยการเรียนรู้จากวิธีการและทฤษฎีการทำสงครามโดยได้ให้ข้อแม้ไว้ว่า

“การหันมาพิจารณาทฤษฎีสงครามในฐานะจุดเริ่มต้นของทฤษฎีสันติภาพนี้มิได้หมายถึงการที่ทฤษฎีสันติภาพจะต้องยอมรับสงครามในฐานะมาตรการหนึ่งในการรักษาสันติภาพ... การแสวงหาคุณภาพการจากทฤษฎีสงครามในที่นี้หมายถึง การใฝ่หาบทเรียนต่าง ๆ ในแง่ลักษณะของทฤษฎีที่มีประโยชน์ต่อการสร้างทฤษฎีสันติภาพเพราะหากมุ่งประสงค์ให้ทฤษฎีสันติภาพเป็นที่ยอมรับในสังคมซึ่งยังยึดมั่นกับทฤษฎีสงครามในฐานะความคิดกระแสหลัก ก็ควรจะต้องศึกษาทฤษฎีสงคราม ให้เห็นทั้งด้านที่เป็นคุณและโทษ ทั้งนี้โดยไม่ละทิ้งกระบวนทัศน์ (paradigm) แห่งสันติชนิตที่ไม่ยอมรับความรุนแรงว่าเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ”^๑

จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขประการแรกในการศึกษาทฤษฎีสงครามเพื่อการได้มาซึ่งแนวคิดทางสันติภาพนั้น ผู้เขียนได้เน้นในแง่ของการปฏิเสธการแก้ปัญหาโดยใช้สงครามหรือความรุนแรงโดยเด็ดขาด และมองว่ามีบทเรียนสำคัญบางประการจากทฤษฎีสงครามที่ทฤษฎีสันติภาพควรจะเรียนรู้ รวมทั้งมองว่า ทฤษฎีสันติภาพนั้นมีลักษณะบางอย่างสอดคล้องกับทฤษฎีสงคราม โดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายกับวิธีการของทฤษฎีสันติภาพในแง่ของบทเรียนจากทฤษฎีสงครามที่ทฤษฎีสันติภาพควรเรียนรู้นั้น

ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้สรุปเป็นประเด็นใหญ่ไว้ ๓ ประการ คือ

ประการแรก การได้มาซึ่งสันติภาพมิใช่อุบัติที่การยุติสงครามหรือตัวการรบเพียงอย่างเดียว เพราะปัจจัยแวดล้อมสงครามและโครงสร้างที่ทำให้สงครามเป็นไปได้ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งดังนั้น “ทฤษฎีสันติภาพที่มุ่งหาทางแก้ปัญหาสงครามอย่างแคบ ๆ เช่น เพียงแค่วิเคราะห์บทบาทขององค์การระหว่างประเทศในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ อาจจะถือว่าเป็นทฤษฎีสันติภาพที่ควรปรับปรุงได้ดีขึ้นกว่าเดิมได้” -

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ประการที่สอง คือ แนวทางในการศึกษาตัวสงครามเอง เนื่องจาก "การศึกษาเรื่องสงคราม ไม่เพียงเป็นการศึกษาจำเพาะเรื่องกลยุทธ์วิธีเท่านั้น หากยังรวมไปถึงแง่มุมในทางวิชาการอื่น ๆ อาทิ วิชารัฐศาสตร์และสังคมวิทยา"^๕

ดังนั้น บทเรียนสำคัญสำหรับทฤษฎีสันติภาพ คือ "จำเป็นจะต้องมีทฤษฎีสันติภาพในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการอันก้าวข้ามความคับแคบทางสาขาวิชาได้ด้วย เพราะถ้าการศึกษาสงครามเป็นทั้งเรื่องทางจิตวิทยาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศภาวະผู้นำ เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจตลอดจนปัญหาวิทยาการและเทคโนโลยีการรบ การศึกษาสันติภาพที่จำเป็นต้อง "รอบด้าน" ในทางวิชาการที่จะนำมาใช้ในเชิงปฏิบัติสงครามด้วย..." ดังนั้น คุณสมบัติประการหนึ่งที่ทฤษฎีสันติภาพควรมีคือลักษณะความเป็นสหวิทยาการ (Multi disciplinary)

ประการที่สาม สงครามเป็นเรื่องของการกระทำในสภาพที่มีความขัดแย้ง หรือความผิดสูง ดังนั้น จึงไม่ใช่การกระทำที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งจะมาสู่ข้อสรุปที่ว่าภาวะสงครามเป็นภาวะที่ผิดปกติ และเป็นความเจ็บปวดของสังคมซึ่งแย้งกับแนวคิดบางแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงสงครามได้เพราะการต่อสู้คือสัญชาตญาณของมนุษย์ และคำอธิบายของ Clausewitz ที่ว่าการกระทำในเรื่องสงครามนั้นคือ การเคลื่อนไหวในตัวที่มีแรงต้านเฉกเช่นชายที่อยู่ในน้ำไมอาจทำอาการเคลื่อนไหวที่ง่ายคายที่สุดและเป็นธรรมชาติที่สุดคือการเดิน"^๖

ลักษณะของทฤษฎีสันติภาพที่ได้จากการศึกษาทฤษฎีสงครามดังกล่าวข้างต้นแล้ว การศึกษาทฤษฎีสงครามยังให้ความรู้ประการสำคัญในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายกับวิธีการในทฤษฎีสันติภาพอีกด้วย เนื่องจากทฤษฎีสงครามต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายกับวิธีการ คือ นอกจากการรบเพื่อให้ได้ชัยชนะแล้ว สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ การได้รับชัยชนะนั้นจะต้องนำไปสู่สันติภาพ ดังนั้น หากสันติภาพคือการปฏิเสธสงคราม จึงเป็นการไม่เพียงพอที่จะปฏิเสธเพียงแค่การรบ แต่ต้อง "ปฏิเสธโครงสร้างที่รองรับกลไกต่างๆ ของสงครามอีกด้วย"^๗

ทฤษฎีสันติภาพจึงต้องปฏิเสธระบบทางสังคมที่จะนำไปสู่การเกิดสงคราม ไม่ว่าจะเป็นความอยุติธรรมในสังคม ความรุนแรงที่เกิดขึ้นทั้งในทางตรงและในเชิงโครงสร้าง ในขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงวิธีการแก้ปัญหาเหล่านี้โดยต้อง "ละทิ้งกระบวนทัศน์ (paradigm) แห่งการยอมรับความรุนแรง" คือต้องปฏิเสธที่จะใช้ความรุนแรงทุกชนิดในการแก้ปัญหาเช่นการปฏิวัติโดยใช้ความรุนแรงเพื่อการจัดระเบียบทางสังคมแบบใหม่ ๆ เป็นวิธีการที่ทฤษฎีสันติภาพยอมรับไม่ได้

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ในแง่นี้ทฤษฎีสันติภาพจะต้องเสนอทางเลือกใหม่ในการจัดความรุนแรงในสังคม โดยวิธีการไม่ใช้ความรุนแรง เช่น อหิงสาของ มหาตมะ คานธี หรือปฏิบัติการไร้ความรุนแรงที่มี ฐานคิดว่า อำนาจของผู้นำในสังคมดำรงอยู่ได้เพราะการเชื่อฟังของประชาชน และจะต้องเสนอ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการชี้ให้เห็นผลของการไม่ใช้ความรุนแรงด้วย ถ้าทำได้ดังนั้นก็จะเป็นการ ชื่นชมถึงคุณลักษณะของทฤษฎีสันติภาพ นั่นคือ การคำนึงถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่าง เป้าหมาย คือ สันติภาพ และวิธีการคือการใช้ความรุนแรง”

การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีสันติภาพและทฤษฎีสงครามทำให้ทราบลักษณะสำคัญของ ทฤษฎีสันติภาพคือ การศึกษาสันติภาพจะต้อง ไม่คำนึงถึงการยุติสงครามเพียงอย่างเดียว และจะต้อง คำนึงถึงลักษณะความเป็นสหวิทยาการของทฤษฎีสันติภาพ ผู้ศึกษาต้องมีทัศนคติที่เปิดกว้างและ ไม่ยึดติดอยู่กับสาขาวิชาใด ๆ หรือทฤษฎีใด ๆ นอกจากนั้นต้องปรับเปลี่ยนทัศนะในเรื่องของความ ชัดแจ้งในสังคม คือต้องเข้าใจว่า ความชัดเจนเป็นเรื่องปกติในสังคม เพราะฉะนั้น การจัดความ ชัดแจ้งให้หมดไปจากสังคมจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ แต่ทฤษฎีสันติภาพคือความพยายามในการ ทวีติการยุติความชัดเจนอย่างสันติ คือไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความชัดเจน

แนวคิดเรื่องสันติภาพ ความชัดเจน ความรุนแรง และสงครามที่นักวิชาการสันติภาพได้ นำเสนอ เป็นความพยายามในการแสดงให้เห็นลักษณะของสันติภาพและสันติวิธี โดยการศึกษาจาก ทฤษฎีสันติภาพและทฤษฎีด้านตรงข้าม ทั้งนี้เพื่อคุณประโยชน์ในการสร้างสรรค์สันติภาพให้ เกิดขึ้นในโลก หากแต่วิธีการสร้างสรรค์สันติภาพในทัศนะของนักวิชาการสันติภาพนั้นต้องได้มา ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง นั่นคือการใช้สันติวิธี หรือการต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรงเท่านั้น

๔.๒ หลักขั้นดิธรรม

๔.๒.๑ อดทนต่อความยากลำบาก

หลักขั้นดิที่เกี่ยวกับการอดทนต่อความยากลำบาก ถือเป็นสิ่งสำคัญในเบื้องต้นเกี่ยวกับ อดทน เพื่อประโยชน์ในชีวิตตัวเองและบุคคลอื่น เพราะความอดทนเป็นธรรมสร้างมนุษย์ให้มีความ สมบูรณ์ภายในและภายนอก กล่าวคือมีความสมบูรณ์ในจิตใจและสมบูรณ์ทั้งกาย ถือได้ว่า ความอดทนนั้นเป็นบ่อเกิดของความสามัคคีที่มนุษย์ควรมีและนำไปปฏิบัติ ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งแปลเป็น ไทยว่า “ผู้ใดในยามลำบาก อดทนต่อความลำบากได้ ไม่หลีกเลี่ยงความลำบาก ผู้นั้นเป็นคนมีปัญญา ย่อมได้รับความสุขอันเกิดแต่การประกอบ ซึ่งเป็น ที่สุดแห่งความลำบาก” ดังนี้

ใจความในพระพุทธานุญาตนี้ แบ่งออกเป็น ส่วนเหตุ กับ ส่วนผล ข้อที่สอนให้รู้จักอดทนต่อความลำบาก และรู้จักแก้ไขฝ่าฟันความลำบากนั้น ๆ ไม่หลีกเลี่ยง จัดเป็นส่วนเหตุ ข้อที่แสดงว่าเมื่อทำได้เช่นนั้นแล้ว ย่อมได้รับความสุขอันเป็นที่สุดแห่งความลำบาก จัดเป็นส่วนผล

มีคนเป็นอันมาก อยากประสบผล โดยไม่ใส่ใจประกอบเหตุ เช่นอยากพ้นความลำบากด้วยการบ่น หรือนั่งนอนคอยให้ความลำบากนั้น ๆ หมดไปเองไม่คิดแก้ไขบ้าง หรือบางคนคิดแก้ไข แต่พอใจจะแก้ด้วยวิธีที่ง่าย และสะดวกสบายเช่น บนบานอ้อนวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปลดปล่อยพ้นความลำบากนั้นเป็นต้นบ้างการ ไม่คิดแก้ไขฝ่าฝืนแต่จะให้ความลำบากสิ้นไปเอง หรือการคิดแก้ไข แต่แก้ไขไม่ถูกแก่เหตุดังกล่าวมานี้ หาได้สำเร็จประโยชน์ไม่ พระพุทธศาสนาสอนให้เหตุผลเป็นสำคัญเมื่อวางหลักธรรมสำหรับประชุมชนจะพึงทำความเข้าใจ และปฏิบัติ จึงสั่งสอนไปในเหตุผลให้บุคคลละทิ้งนิสัยมักง่ายและงมงาย

ความต้องการให้ความลำบาก หรือสิ่งที่ไม่ประสงค์นั้น ๆ สิ้นไปโดยอยู่เฉย ๆ ไม่แก้ไข หรือแก้ไขด้วยการอ้อนวอนบ่นว่าเป็นต้น จัดเข้าในลักษณะงมงายเห็นแก่ง่ายเป็นประมาณ

ความลำบากนั้น บางทีถ้ารู้จักแก้ไขก็แก้ได้โดยง่าย ข้อสำคัญอยู่ที่แก้ไขถูกเหตุ คนบางคนไม่ฟังเสียงเหตุผล เกรงแต่จะเสียในทางมักง่าย ถ้าต้องการพ้นจากความลำบาก หรือ ให้ความลำบากให้สิ้นไป ก็ลงมือแก้ไขในทางที่ยากเข้าไว้ เช่น ทรมานตน มือคอดอาหาร ย่างตัวเองที่หลุมถ่านเพลิง เป็นต้น ด้วยคิดว่า เพราะการทำตนให้ลำบากนี้ เทวดาจะประทานพรให้พ้นความลำบากบ้าง เคยแห่งคบะจะช่วยได้บ้าง ความสนใจแต่จะแก้ไขในทางที่ยากเข้าไว้โดยไม่พิจารณาแก้ไขถูกเหตุ เช่นนี้ จัดเข้าในลักษณะงมงาย ความมักง่าย และงมงายดังกล่าวมานี้ ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้ดำเนินชีวิตในโลก ทั้งไม่ใช่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงควรพิจารณาในลำดับต่อไปว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น วางแนวคิดและแนวปฏิบัติไว้อย่างไร

พระอัสสชิเถระเจ้า เมื่อแสดงธรรมแก่พระสารีบุตร ได้ประมวลหัวใจของพุทธศาสนา มาแสดงโดยย่อว่า “ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดาตรัสเหตุแห่งธรรมนั้นกับทั้งความดับแห่งธรรมนั้น” ซึ่งถอดใจความได้ว่า พระศาสดาตรัสสอนให้รู้จักเหตุและผล เมื่อเห็นผลแล้วให้รู้จักค้นหาต้นเหตุ และถ้าจะแก้ไขมิให้เกิดผลหรือให้ผลทวีขึ้น จะต้องประกอบเหตุให้ถูกทาง เหมือนแก้ไขก็ค้องแก้ไขถูกปม ถ้าไปหลงแก้ที่อื่น หรือขมวดให้เกิดปมยิ่งขึ้น ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ ฉะนั้น

คามหัวข้อที่ยกขึ้นกล่าวในเบื้องต้นนี้ ท่านแสดงเหตุคือความรู้จักอดทนต่อความลำบาก และรู้จักแก้ไข ไม่หลีกเลี่ยงความลำบากนั้นว่า ทำให้ได้รับผลคือความสุขเกิดแต่การประกอบอันเป็นที่สุดแห่งความลำบาก เฉพาะคำว่า สุข อันเป็นผลที่พึงได้จากเหตุข้างต้น ท่านจำกัดความว่า หมายถึงสุขเกิดแต่การประกอบ ที่เรียกว่า โยคสุข ดังนี้ จึงเป็นอันแน่ใจได้อย่างหนึ่งว่า ความนั้น บุคคลอาจประกอบกระทำให้เกิดมีขึ้น ได้ตามต้องการ ข้อสำคัญอยู่ที่การประกอบเหตุสุขให้ถูกเท่านั้น

เมื่อเทียบดูถึงความสุขที่จะเกิดขึ้นนี้แล้ว ก็จะเห็นว่าต่างกันมาก ข้อนี้มีทางเทียบให้เห็น โดยอนกประการ เช่น ถ้ามมนุษย์ไม่รู้จักรสร้างบ้านเรือน เครื่องนุ่งห่มขึ้นเลย คอยแต่จะอาศัยสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมนุษย์ก็ต้องอยู่ตามถ้ำ ตาม โคน ไม้ และมีใบ ไม้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งในที่สุดถ้ำหรือโคน ไม้ก็จะไม่พอให้อาศัย และถึงจะเป็นที่อาศัยได้บ้างก็ไม่สะดวก หรือหาสุข เหมือนบ้านเรือนที่ มนุษย์สร้างขึ้น ได้ตามความต้องการนั้น ข้าว และพืชผลทุกชนิดที่ใช้เป็นเครื่องบริโภค ถ้ามมนุษย์จะ ปล่อยให้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โคน ไม้มีการเพาะปลูกเก็บเกี่ยวเลย ก็คงไม่พอที่จะให้มนุษย์บริโภค และไม่รู้ว่าจะหาของที่เกิดขึ้นเองเหล่านั้น ได้ที่ไหนบ้าง ความรู้ ความฉลาด ถ้าจะปล่อยให้เกิดขึ้นเองโดย ไม่ต้องเล่าเรียนศึกษา ก็กะเน่ ไม่ถูกว่าเมื่อไรจึงจะบังเอิญเกิดขึ้นเองได้ ทรัพย์สินเงินทองที่ชาวโลก พึ่งแสวงหาเป็นเครื่องเลี้ยงตน และครอบครัว ถ้าบุคคลพากันนั่งนอนคอยให้เกิดเอง โดยไม่ต้องทำ การงาน หรือประกอบอาชีพอะไร ก็ยากจะรู้ได้ว่าเมื่อไหร่จะถึงวันดีคืนดี ซึ่งทรัพย์สินนั้นจะบังเอิญ เกิดขึ้นเองได้ แต่ในขณะที่นั่งนอนคอยให้สิ่งทั้งหลายที่จำเป็นสำหรับชีวิตเกิดขึ้นเองนั้น ความทุกข์ ขากภัยพิบัติก็จะเข้ามาประจำแทนที่จนเหลือที่จะเอาตัวรอดได้แล้ว เพราะฉะนั้น การหวังสิ่งที่ดี ต้องการ ซึ่งเกิดขึ้นเอง โดยบังเอิญ หรือ โดยธรรมชาตินั้นจึงไม่ดีแน่ เรื่องความสุขเช่นเดียวกัน ท่านจำกัดความว่า โยค สุข สุขเกิดแต่การประกอบกระทำ ก็เพื่อให้เป็นที่ตระหนักว่า เมื่อต้องการสุข ก็ต้องประกอบเหตุให้ถูก จะมั่วรอให้เกิดเอง โดยธรรมชาติ ก็น่าจะต้องรอเปล่าโดยแท้ อังในทาง ธรรมปฏิบัติ ความปกติภูมิแห่งจิตใจของคนต่ำอยู่แล้วเพราะเครื่องเหนี่ยวรั้งชักงูในทางต่ำมือผู้มาก ถ้าไม่อบรมจิตใจให้นิยมในความดีให้สูงขึ้นจากพื้นเดิมบ้างเลย ก็จะเปรียบเหมือนคนจมอยู่ในหลุม โสโครก ไม่พวยคนหรือตะเกียบตะกายขึ้นจากหลุมนั้น มั่วรอให้เหตุบังเอิญคลบล้นกาลให้ขึ้นไป ได้เองก็คงรอเปล่า และต้องจมอยู่อย่างนั้นตลอดไป เมื่อได้พิจารณาถึงผล คือความสุขชนิดที่บุคคลอาจ ควบคุมทำให้เกิดมีขึ้น ได้เองจะนี้แล้ว ก็ควรที่ยอน ไปพิจารณาถึงเหตุที่พึงประกอบต่อไป

ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า ท่านที่อดทนต่อความขากลำบาก ในยามลำบากและความรู้จัก แก้อไข ไม่หลีกเลี่ยงความลำบากเป็นธรรมชาติส่วนเหตุที่เกิดสุขเช่นนั้น

ข้อที่ท่านสอนให้รู้จักอดทนต่อความลำบากในยามลำบากนี้ ก็ด้วยมุ่งหมายที่จะให้บุคคล เป็นผู้มีความเข้มแข็ง ในการเผชิญความทุกข์ขากลำบากใน โลกทั้งนี้เพราะความทุกข์ขากลำบาก และ อุปสรรคทั้งหลายเป็นของประจำโลก ซึ่งผู้เกิดมาทุกคนจะต้องประสบ แม้ใคร ๆ จะไม่ชอบความทุกข์ขากลำบาก ความไม่ชอบนั้นจะช่วยให้ความทุกข์ขากลำบาก เกรงกลัวหลบหนีไปก็หาไม่ ทั้งนี้ เพราะความทุกข์ขากลำบากนั้น ย่อมเกิดขึ้นจากเหตุหลายประการ บางอย่างเกิดขึ้นตามเหตุกรรม ของโลก เช่น ทุพภิกขภัย อุทกภัย วาตภัย และภัยสงคราม บางอย่างเกิดเพราะการกระทำของตนเอง เช่น บุคคลบางคนผู้ต้อง ได้รับโทษเพราะความผิด บางอย่างเกิดจากการไม่ทำ เช่น บุคคลบางคนผู้ ต้องได้รับความลำบากเพราะเกียจคร้าน ไม่ทำการงานเลี้ยงชีวิต บางอย่างเกิดเนื่องจากความเมิดของคน

เช่น โรคภัยไข้เจ็บความแก่เฒ่าทุพพลภาพพิกลพิการ ความลำบากทุกข์ยากดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ทั่วไป
 ทั้งที่บุคคลอื่น และตัวเราเอง ถ้าบุคคลไม่มีใจเข้มแข็งอดทนก็จะรู้สึกอึดอัดมองดูสิ่งแวดล้อมเต็มไป
 ด้วยความทุกข์ร้อนมีใจห่อเหี่ยวเศร้าสลดไม่เป็นอันประกอบกิจการงาน ถ้าทนไม่ไหวก็ถึงกับบ่นคร่ำ
 ครวญด่าอ้างไปกว่านั้นก็จะถึงกับ ไม่อยากมีชีวิตอยู่เป็นอันว่าความลำบากนั้นเกิดขึ้นชั้นหนึ่งแล้ว
 บุคคลยังเที่ยวเก็บมาประมวลสุ่มไว้โนใจและระทมทุกข์อีกชั้นหนึ่ง จึงกลายเป็นความทุกข์
 ยากลำบากถึงสองชั้น ทางพระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีความอดทนต่อความลำบากนั้น ๆ โดยใช้
 ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล เพราะถ้าไม่พิจารณา สักแต่ว่าทนไม่เฉย ๆ ก็ดูไม่มีความหมายอะไรและ
 ทนไม่ได้จริงจัง สัตว์ต่าง ๆ เมื่อประสบความทุกข์ยาก แม้จะไม่สามารถขยับนุขยักก็พยายาม
 คบะเกยคคะกายช่วยตัวเอง เมื่อช่วยตัวเองไม่ได้ก็ต้องทนไปอย่างไม่รู้ว่าจะใช้ปัญญาสอนคนอย่างไร
 เพราะมีความเจริญทางจิตใจน้อยกว่ามนุษย์ฉะนั้น มนุษย์จึงควรอดทน โดยใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล
 เพื่อจะได้รู้จักอดทนอย่างมีความหมาย ในขณะที่เดียวกัน ก็จะได้อันหาต้นเหตุของความลำบากนั้น ๆ
 แล้วคิดแก้ไขต่อไปด้วย ถ้าบุคคลหัดอบรมใจให้มีความเข้มแข็งอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากด้วย
 ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลแล้ว ก็จะรู้จักพึ่งตัวเองไม่เป็นคนอ่อนแอคอยแค่งจะเหลือวหาผู้ช่วย
 เหลืออยู่รอบด้าน เมื่อรู้จักพึ่งตัวเองก็จะรู้จักค้นหาต้นเหตุแห่งความลำบาก แล้วแก้ไขให้ถูกทาง เช่น
 ถ้าประสบความลำบากเพราะไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพ ก็จะได้อ่านแก้ไข ด้วยการลงมือทำการงาน
 อาชีพอย่างจริงจัง ถ้าประสบความลำบากเพราะประพฤดิชั่ว ก็จะได้อคิดกลับตัวทำความดีต่อไปใหม่
 ถ้าประสบความลำบากเพราะขาดแคลน หรือภัยต่าง ๆ ก็จะได้อรู้จักประหยัด และคิดทำขึ้นเอง หรือ
 แก้ไขด้วยอุบายอย่างอื่นเป็นต้น ก็จะได้อเชื่อว่ารู้จักอดทนอย่างมีเหตุผล และหาทางแก้ไขไปเป็นตัว
 ด้วยข้อที่ว่า “ไม่หลีกเลี่ยงความลำบาก” มิได้หมายความว่า ให้ยอมจมอยู่ในความลำบากนั้นโดยไม่
 คิดแก้ไข แท้จริงความลำบากบางอย่างต้องแก้ด้วยความลำบากก็อย่างที่เรียกนามออกต้องให้
 นามบ่ง เช่น การเล่าเรียนศึกษา ผู้เล่าเรียนจะต้องทนความลำบากเพื่อจะกินและแก้ความลำบาก
 อันเกิดจากความโง่เขลา เป็นเหตุคนตัวเองให้ตกต่ำในการดำรงชีวิต อนึ่ง การที่จะแก้ความลำบาก
 เพราะยากจนชั้นแค้นเล่าก็จะต้องแก้ด้วยความหมั่นขยันทำการงาน อันเป็นความลำบากเหมือนกัน
 ชึ่งในการประพฤดิธรรม ก็จะต้องทนลำบากในการฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ ให้ห่างไกลจากความ
 ประพฤดิชั่ว และอาสวกิเลสอันเป็นต้นเหตุแห่งความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง แต่ความลำบากที่
 ต้องทนไปก่อนเพื่อให้พ้นความลำบาก และประสบสุขภายหลังนี้ ย่อมเปรียบเหมือนยาขมซึ่งใช้
 บำบัดโรค และทำความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่ผู้มีโรคที่ทนขมในเวลากินได้ สาธุชนจึงไม่ควรเลี่ยงหนี
 ความลำบากซึ่งจำเป็นต้องอดทนเพื่อใช้แก้ความลำบาก เหมือนไม่กลัวยาขมซึ่งต้องกินเพื่อแก้โร
 ฉะนั้น ผู้ที่เลี่ยงหนีความลำบากในการเล่าเรียนศึกษา การประกอบอาชีพ หรือการประพฤดิธรรมนั้น
 มิแต่จะตกต่ำเสื่อมทราม หากความเจริญมิได้ ชื่อว่าทอดคนให้ต้องจมอยู่ในความทุกข์ยากลำบาก

อันจะเกิดแต่ความยากจน และความชั่วเป็นต้น ตลอดไป แต่ถ้าผู้ใดอดทนต่อความลำบากที่เกิดขึ้น เพราะเหตุต่าง ๆ แล้วคิดแก้ไขแม้จะต้องใช้ความลำบากแก่ความลำบากบ้าง ก็ไม่เลื่องหนีเช่นนี้ ย่อมจะได้รับความสุขเกิดแต่การประกอบ ซึ่งเป็นที่สุดแห่งความลำบาก เชื่อว่าทำชีวิตของคนให้มี ประโยชน์ ไม่เป็นคนมักง่าย และงมง่าย สามารถใช้พิจารณาเหตุผลแล้วช่วยเหลือตนเองให้พ้น ความลำบากนั้น ๆ ได้ ตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา จัดเป็นกัลยาณชนผู้ควรเป็นเนติแบบแผน ที่ท่านทั้งหลายจะพึงเจริญรอยตาม^{๓๓} ความทนต่อความยากลำบากถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในการดำเนินชีวิตที่มีความหลากหลายและมีการกระทบกันทางภาวะอารมณ์ที่มีความแตกต่างกันอย่างเช่นทุกวันนี้ ความอดทนจึงเป็นสิ่งเป็นประโยชน์อย่างมากในการดำเนินชีวิตอันมีแต่ปัญหา อันเกิดจากสภาวะทางอารมณ์ที่แตกต่างในสภาพสังคม

๔.๒.๒ อดทนต่อความดรามาดร่า

อดทนต่อความดรามาดร่า^{๓๔} คือ ความลำบากที่ต้องประสบตามธรรมชาติ ซึ่งอาจมาจาก สภาพแวดล้อม ในสภาพต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

“เป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ความหนาว ความร้อน ฝนตก แดดออก ฯลฯ ก็อดทนทำงานเรื่อยไป ไม่ใช่เอาแต่โทษเหตุค่าฟ้าดิน หรืออ้างเหตุเหล่านี้แล้วไม่ทำงาน” ไม่น่าเอา สิ่งเหล่านี้มาเป็นข้ออ้าง อดทนต่อความเป็นจริงที่เกิดจากสภาพธรรมชาติ

๔.๒.๓ อดทนต่อความเจ็บใจ

อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจ อันเกิดจาก คำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยามารยาทที่ไม่งาม การบีบบังคับจากผู้บังคับบัญชาและลูกน้อง ความ อคติธรรมต่าง ๆ ในสังคม ระบบงานต่าง ๆ ที่ไม่คล่องตัว ฯลฯ คนทั้งหลายในโลกแตกต่างกันมาก โดยอรรถชาติใจคอ โอกาสที่จะได้อย่างใจเรานั้นอย่าพึงคิด เพราะฉะนั้น เมื่อเริ่มเข้าหมู่คนหรือมีคน ดังแต่สองคนขึ้นไป ให้เตรียมขันติไว้ต่อต้านความเจ็บใจ

๔.๒.๔ อดทนต่อเวทนา

อดทนต่อทุกข์เวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วยความไม่สบายกายของเรารเอง ความปวด ความเมื่อย ผู้ที่ขาดความอดทนประเภทนี้ เวลาเจ็บป่วย จะร้องครวญคราง พร่ำเพื่อรำพัน หุคหังค ฉุนเฉียวง่าย ผู้รักษาพยาบาลทำอะไรไม่ทันใจ หรือไม่ถูกใจ ก็โกรธง่ายทวนนี้จึงต้องป่วย

^{๓๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, “อริยธรรม ๑๐”, กลุ่มศรัทธาธรรม เชียงใหม่, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒, <<http://www.kanlayanatam.com/sara/sara22.ht>> (20 April 2009)

^{๓๔} ปิ่น มุกข์กันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑๑.

เป็น ๒ เท่า คือ นอกจากจะป่วยกายที่เป็นอยู่แล้ว ยังต้องป่วยใจแถมเข้าไปด้วย ทำตัวเป็นที่น่าเบื่อหน่ายแก่ชนทั้งหลาย

๔.๒.๕ อดทนต่ออำนาจกิเลส

อดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นการอดทนต่ออารมณ์อันน่าใคร่น่าเกลียดเหน็บใจ อดทนต่อสิ่งที่เราอยากทำ แต่ไม่ควรทำ เช่น อดทน ไม่เที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนัน ไม่เสพสิ่งเสพยาเสพติด ไม่รับสินบนไม่คอร์รัปชัน ไม่คิดลูกเมียเขา ไม่เห่ยศ ไม่บ้าอำนาจ ไม่ขี้อ้อ ไม่ขี้อวด เป็นต้น การอดทนข้อนี้ทำได้ยากที่สุด โบราณเปรียบไว้ว่า “เขาค่าแล้วไม่โกรธ ว่ายากแล้ว เขางามแล้วไม่อับ ยากยิ่งกว่า”

๔.๓ การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับครอบครัว

การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในระดับครอบครัวถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นพื้นฐานที่จะไปสู่การสร้างสันติภาพในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักขันติธรรมในระดับครอบครัวดังต่อไปนี้

บนโลกนี้เลขที่เกิดขึ้นมาโดยปราศจากความรัก และเชื่อได้ว่าหลายคนคงเคยได้ลองให้นิยามความรักในแบบฉบับของตนเองมาก่อน เช่น “รัก คือ การให้” “รัก คือ ความจริงใจ” “รัก คือ การเข้าใจซึ่งกันและกัน” “รัก คือ การอดทน” ไปจนถึง “รัก คือ ความทุกข์” การนิยามความรักของแต่ละบุคคลจึงขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคนประสบมา ในพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้ว่า “ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์” ซึ่งอาจตีความหมายคำว่า รักว่าคือ ความทุกข์ ได้เช่นเดียวกับคำนิยามของหลายๆ คน แต่อย่างไรก็ดี ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาก็ยังมีการกล่าวถึงหลักธรรมที่ใช้ในการปฏิบัติตนสำหรับทุกคนที่มีความรักด้วยเช่นกันเราเรียกหลักธรรมดังกล่าวนี้ว่า “ฉรรวาสธรรม๔”

ฉรรวาสธรรม ๔ เป็นคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหลักธรรมที่พระองค์ทรงมอบสำหรับผู้ครองเรือน ได้ปฏิบัติ เพื่อเสริมให้มีความสุขในชีวิตยิ่งขึ้น ประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ข้อ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ

สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อบุคคลที่รัก การคบหาสมาคมระหว่างบุคคลในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด จำต้องมีหลักธรรมสัจจะข้อนี้อยู่ด้วยเสมอเพราะการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์และความจริงใจต่อบุคคลที่เรารู้จักถือเป็นรากฐานที่สำคัญในการ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งจะส่งผลว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะสามารถสานต่อในระยะยาวต่อไปอีกได้หรือไม่ สำหรับคนที่มีความรัก การมี ความซื่อสัตย์ และความจริงใจ ให้แก่กัน ก็ย่อมจะทำให้เกิดความไว้วางใจ ความเชื่อใจระหว่างกันทั้งคู่ หากบุคคลใดขาดสัจจะค่อคนรัก ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วรานซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม ดังนั้น จึงไม่แปลกที่คนหลายคนได้ให้นิยามความรักว่าเป็นความจริงใจให้แก่กันนั้นเพราะเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่บุคคลที่

รักกันพึงมีให้แก่กันเป็นอันดับแรก หรืออาจกล่าวได้ว่าสิ่งจะเป็นหลักธรรมพื้นฐานสำหรับทุกคนที่มีความรักพึงจะระลึกและปฏิบัติอยู่เสมอ

ทมะ คือ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์การข่มใจการปรับตัวการอยู่ร่วมกันในสังคมหรืออยู่กับคนที่เรารักนั้น เป็นเรื่องที่ต้องปรับตัวเข้าหากัน เนื่องจากแต่ละคนต่างมาจากพื้นฐานชีวิตและประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น จึงไม่มีใครที่สามารถเป็นได้ทุกอย่างตามที่ใจของเราคิด และเช่นเดียวกัน ตัวเราเองก็อาจไม่สามารถที่จะเป็นไปได้อย่างดังที่คนอื่นต้องการ หลักธรรมในข้อทมะ จึงเป็นการฝึกข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบุคคลหรือของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนเองแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอหิยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนคือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของคนเพื่อที่จะทำให้เรายอมรับในจุดเด่นและข้อบกพร่องของตัวบุคคลรอบข้าง หลักธรรม ทมะเป็นหลักธรรมที่เน้นในเรื่องของการใช้ปัญญาในการตัดสินใจ ควบคุมจิตใจในการทำความเข้าใจคนที่เรารักเมื่อที่ขาดธรรมข้อนี้ ข่มเท่ากับเป็นการขาดการใช้สติปัญญาในการพิจารณาปล่อยให้อารมณ์ต่างปลุกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรมกลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต และถ้าไม่สามารถปรับตนเข้าหากัน ได้ก็เป็นอันต้องทำลายชีวิตคู่ครองแยกทางขาดจากกัน เมื่อทุกคนต่างรู้ว่า ไม่มีใครที่จะสมบูรณ์แบบไปหมดทุกอย่าง ผู้ที่มีความรักทุกคนจึงปรารถนาที่จะได้รับความเข้าใจ จากคนผู้ที่เรารัก ผู้ที่ให้คำจำกัดความของความรักก็คือความเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงแสดงให้เห็น ได้ชัดว่า หลักทมะมีความสำคัญต่อการ ใช้ชีวิตร่วมกับคนที่รักอย่างไร

ขันติ ความอดทนอดกลั้น การใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันนอกจากจะต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความเข้าใจกันแล้ว จะต้องมีความอดทนอดกลั้น เพราะการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนอกจากจะมีข้อขัดแย้งแตกต่างทางด้านอุปนิสัยการอบรม ประสบการณ์เดิม บางคนอาจมีเหตุผลเกินรุนแรง ซึ่งอาจเป็นซึ่งอาจจะเป็นถ้อยคำ หรือกิริยาอาการ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจ ไม่ก่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไปความร้ายจึงจะระงับลงไป หลักขันติแตกต่างจากหลักทมะตรงที่มุ่งให้เกิดความอดทนโดยเน้นที่ร่างกาย ที่อดทนต่อความชกต่อยกับคนที่เรารัก เพราะ ในการใช้ชีวิตีชีวิตร่วมกับคนที่เรารัก อาจต้องพบเจอกับความลำบาก ครากคร่า และเรื่องหนักใจต่าง ๆ ในการประกอบการทำงานอาชีพเป็นต้น ดังนั้น การร่วมหัวจมท้ายที่จะอดทนเผชิญและฟันฝ่าต่อความชกต่อยด้วยกันถือว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรักของคนทั้งสองโดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขัน จะต้องมีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไข และมีความอดทนเพียรพยายามเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันก็จะสามารถผ่านพ้นเหตุการณ์ที่ร้ายไปด้วยกันได้ แต่หากชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอดทน ข่มไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่าง ๆ อันเป็นประดุจมรสุมแห่งชีวิตไปได้หากใครเคยนิยามความรักของตนเองไว้ว่า คือ

การอยู่เคียงข้างกัน ไม่ว่าในเวลาที่ถูกขู่หรือสุข นั่นก็หมายความว่า คุณกำลังพูดถึงขั้นดิฐธรรมที่คุณรักคนรัก จะต้องยึดเป็นข้อปฏิบัติประจำใจ

จาก ความเสียสละความเผื่อแผ่แบ่งปัน “ทั้ง...ชีวิตจิตใจ ฉันมีแต่ให้...ให้เธอ” ก่อนหนึ่งจากเพลงให้ที่เคย์โค้งคังในอดีตแสดงให้เห็น ได้ชัดถึงความสำคัญของการให้ว่า ควรเป็นนิยามหนึ่งของความรักที่สอดคล้องกับหลักทวารวาทธรรม ๔ ในข้อจากนี้หากทุกคนลงสังเกตช่วงเวลาที่เราทำอะไร หรือให้สิ่งใดกับผู้อื่นด้วยความเต็มใจ จะพบว่าความสุขของผู้ที่รับสิ่งนั้นจากราเราจะถูกส่งผ่านมาถึงตัวเราเองด้วย นั่นแสดงให้เห็นว่าการให้นั้นมอบความสุขให้กับคนทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้ให้และผู้รับ การให้ในที่นี้ มิใช่หมายถึงแต่เพียงการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นสิ่งที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่าย ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตัวคนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือมีธุรกิจใหญ่ เป็นต้น ก็เสียสละความสุขความพอใจของคน ขวนขวายช่วยเหลือ เอาใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจได้โดยประการใดประการหนึ่ง ตามความเหมาะสม รวมความว่า เป็นผู้จิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัวชีวิตครอบครัวที่ขาดจะ ก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติมส่วนที่มีมาแต่เดิมก็คงที่หรือค่อยร่อยหรอพองไปหรือเหมือนดิน ไม้ที่มีได้รับการบำรุงก็มีแต่อับเฉาว่าง ไร้อุไมมีความสดชื่นงอกงาม ประเด็นที่เกี่ยวกับการให้ อีกประเด็นหนึ่งที่อยากเสริมไว้ คือ การให้ที่เรียกว่า การให้อภัยเนื่องจากบางทีการให้อภัยแก่คนที่เรารักนี้อาจเป็นการบอกความหมายสรุปรวมของหลักทวารวาทธรรมอีกสามข้อข้างคนด้วย เพราะเมื่อคุณให้อภัยแก่คนที่คุณรัก นั่นเป็นการแสดงไมตรีจิตเรื่องความจริงใจของคุณ เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับความแตกต่าง และการเข้าใจในอีกฝ่าย และคุณก็เป็นผู้ที่มีความอดทนอดกลั้นที่จะ ไม่ตอบโต้ และมุ่งร้ายกลับคืนพร้อมที่จะฝ่าฟันอุปสรรคด้วยกันอีกครั้ง

หลักทวารวาทธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ แม้ว่าเวลาจะผ่านพ้นมาสองพันกว่าปีแล้ว แต่หากพิจารณาดูจะพบว่ามีความสามารถที่จะสื่อความหมายของความรักในปัจจุบันได้อย่างครอบคลุมทั้งหมดซึ่งไม่เพียงแต่แค่ให้เห็นถึงความหมายของรักว่าเป็นอย่างไร แต่ยังเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้มีความรักที่ดีด้วย ซึ่ง ไม่จำกัดเพียงแต่เฉพาะระหว่างคู่ครอง ๒ คนเท่านั้น แต่สามารถที่จะนำไปปฏิบัติกับทุกคนในสังคมที่เราอาศัยเพื่อที่จะทำให้สังคมที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักด้วยกัน

๔.๔ การสร้างสันติภาพด้วยขั้นดิฐธรรมระดับผู้ปกครอง

การสร้างสันติภาพในระดับผู้ปกครองถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากเพราะจะเกี่ยวเนื่องกับการปกครองในระดับต่าง ๆ ของสาขางานผู้ปกครองหน่วยงานจะต้องนำมาประกอบการปกครอง เพื่อให้เกิดความสามัคคี ความเสมอภาค ทั้งตัวผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้

ปกครอง ถือเป็นปฏิบัติการที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเกี่ยวเนื่อง ฉะนั้น ผู้ปกครองจึงต้องเป็นผู้มี
 สันติภาพในการปกครอง เพื่อความสุขที่จะเกิดขึ้นแก่หน่วยงาน

หลักปกครองที่เกี่ยวกับการปกครองและมีหลักขนัตริธรรมเป็นข้อธรรมเป็นองค์ประกอบ
 ที่เป็นแนวในการปฏิบัติ มีดังต่อไปนี้

ทศพิธราชธรรม คือ จริยวัตร ๑๐ ประการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติเป็นหลักธรรม
 ประจำพระองค์ หรือเป็นคุณธรรมประจำตนของผู้ปกครองบ้านเมือง ให้มีความเป็นไปโดยธรรม
 และยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจน เกิดความชื่นชมยินดี ซึ่งความจริงแล้วไม่ได้จำเพาะ
 เจาะจงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองแผ่นดินเท่านั้น บุคคลธรรมดาที่เป็นผู้บริหารระดับสูง
 ในทุกองค์การก็พึงใช้หลักธรรมเหล่านี้

ทศพิธราชธรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ราชธรรม ๑๐” นี้ ปรากฏอยู่ในพระสุตร ขุททกนิกายชาดก
 ทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อ มีดังนี้

๑) ทาน (ทานิ) หมายถึง การให้ การเสียสละ นอกจากเสียสละทรัพย์สิ่งของแล้ว ยังหมายถึง
 การให้น้ำใจแก่ผู้อื่นด้วย

๒) สีล (ศีล) หมายถึง ความประพฤติที่ดีงาม ทั้งกาย วาจา และใจ ให้ปราศจากโทษทั้งใน
 การปกครอง อันได้แก่ กฎหมายและนิติราชประเพณี และในทางศาสนา

๓) บริจาค (ปริจาคิ) หมายถึง การเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขส่วนรวม

๔) ความซื่อตรง (อาชชวี) หมายถึง ความซื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ดำรงอยู่ในสัตย์สุจริต

๕) ความอ่อนโยน (มัททวิ) หมายถึง การมีอัธยาศัยอ่อนโยน เคารพในเหตุผลที่ควร มีสัมมา
 การระต่อผู้อาวุโส และอ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า

๖) ความเพียร (ตป) หมายถึง มีความอุตสาหะในการปฏิบัติงาน โดยปราศจากความเกียจคร้าน

๗) ความไม่โกรธ (อกุโกธ) หมายถึง ความไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏไม่มุ่งร้ายผู้อื่น
 แม้จะลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล

๘) ความไม่เบียดเบียน (อวิหีสา) หมายถึง การไม่เบียดเบียนหรือบีบบังคับ ไม่ก่อกุศลหรือ
 เบียดเบียนผู้อื่น

๙) ความอดทน (ขันติ) หมายถึง การมีความอดทนต่อสิ่งทั้งปวง รักษาอาการกาย วาจา ใจ
 ให้เรียบร้อย

๑๐) ความยุติธรรม (อวิโรธน) หมายถึง ความหนักแน่น ถือความถูกต้อง เทียงธรรมเป็นหลัก
 ไม่โอนเอียงหวั่นไหวด้วยคำพูด อารมณ์ หรือลากลัการะใด ๆ

การสร้างสันติด้วยขันติธรรมในระดับนักปกครอง ผู้ปกครองจะต้องประกอบไปด้วยขันติ
 ธรรม จะต้องประกอบด้วยขันติธรรมในระดับต่าง ๆ ดังนี้

ขันติ คือ ความอดทนต่ออนิฏฐารมณ์คือสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาหรือไม่น่าพอใจ เมื่อต้องประสบสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาหรือไม่น่าพอใจก็สามารถควบคุมกิริยาอาการให้สงบอยู่ได้ เป็นนายเหนือสถานการณ์ ไม่แสดงอาการหงุดหงิดทुरนทुरาย หรือแสดงความไม่พอใจจนออกนอกหน้า

ผู้นำที่ดีต้องมีความอดทนสามารถควบคุมอารมณ์ของคนได้ดีในทุกสถานการณ์เขาใช้ความสงบสยบความเคลื่อนไหว ดัง โคลงโลกนิติที่ว่า

นาคิมิพิยเพียง	สุริโย
เลียบท่าเคโซ	เข้มข้ำ
พินน้อยหยิ่งโยโส	แมลงปอง
ชูแต่หางเองอ้า	อวดอ้างฤทธิ์

ความอดทนแบ่งออกเป็น ๓ อย่างคือ

- (๑) ทนลำบาก หมายถึงทนต่อทุกขเวทนาทางกาย เช่น ความเจ็บปวด
- (๒) ทนตรากตรำ หมายถึงทนหนาว ทนร้อน นอนกอดเขาผู้
- (๓) ทนเจ็บใจ หมายถึง ทนต่อถ้อยคำขู่ข่มขัณฑ์หรือคำนิทาว่าร้าย

ผู้นำต้องพร้อมที่จะเผชิญต่อสภาวะที่ไม่พึงปรารถนารอบด้านเหมือนกับช้างศึกที่เข้าสู่สนามรบแล้วต้องทนต่อลูกศรที่ยิงใส่มาจากสี่ทิศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงงานหนักมากกว่า ๖๐ ปี บางครั้งแม้จะทรงลำบากตรากตรำเพียงใดก็ไม่หยุคบาเพ็ญพระราชกรณียกิจ ดังที่ครั้งหนึ่งทรงมีรับสั่งเล่าเรื่องถูกขูดไว้ว่า “ที่บางจากแต่ไม่มีจกหรือกณะ ยุงชุมมากเลย ไปยืนดูแผนที่ เเลยโคจรยุงรุมกัดข้างสองข้าง กลับมาขาบวมแดงไปสกลนครกลับมาแล้วถึงได้ยุบลง มองเห็นเป็นตุ่มแดง ลองนับดูได้ข้างละร้อยห้าสิบตุ่มสองข้างรวมสามร้อยพอดี”

ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายความหมายของความทนเจ็บใจไว้ว่า เป็นผู้ใหญ่ต้องทนต่อความโง่งของผู้น้อยได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปพบปะราษฎรทั่วประเทศ บางครั้งก็ต้องทรงพบกับความเชยความเป็นของชาวบ้านที่ต้องทรงอดทนและรับได้ ดังเรื่องต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งที่ภาคอีสาน เมื่อในหลวงเสด็จฯ ขึ้นไปทรงเยี่ยมบนบ้านของราษฎรผู้หนึ่งที่คณะผู้ติดตามเสด็จทั้งหลายออกแปลกใจในการกราบบังคมทูลที่คล่องแคล่วและใช้ราชาศัพท์ได้อย่างน่าฉงน เมื่อในหลวงมีพระราชปฏิสันถารถึงการใช้ราชาศัพท์ได้ดีนี้ ราษฎรผู้นั้นกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าเป็นได้โผล่ใจเก่า บัดนี้มีอายุมากจึงเลิกรามาทำนาทำสวน พระพุทธเจ้าข้า”

ในหลวงทรงพบนกในกรงที่เขาเลี้ยงไว้ที่ซานเรียม ก็ตรัสถามว่า เป็นนกอะไรและมีกี่ตัว

พ่อได้ไผ่เถิกแก่กราบบังคมทูลว่า “มีทั้งหมดสามตัว พระมหาสีมันบินหนีไป ทิ้งพระโอรสไว้สองตัว ตัวหนึ่งที่ยังเล็ก ครีต้อแอ้อยู่เลย และทิ้งให้พระบิดาเลี้ยงดูแลผู้เดียว”

พสกนิกรชาวไทยจะรับรู้ผ่านสื่อโทรทัศน์จนจินตนาการถึงภาพที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับนั่งสงบนานนับชั่วโมงขณะทรงเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีต่างๆ

ภาพแห่งความสงบนิ่งนี้สะท้อนถึงทศพิธราชธรรมข้อซันคิ คือ ความอดทนในพระราชหฤทัย ซันคิธรรมที่สร้างสันติภาพในระดับผู้ปกครองมีพุทธพจน์เกี่ยวกับการนำซันคิมาใช้ในการปกครอง ดังนี้ “...ทศพิธราชธรรม อันพระอรหันเจ้าประกาศ ไว้ พระราชาเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐด้วยกาย วาจา และใจ พระราชา เหล่านั้นทรงดำรงมั่นอยู่แล้วในซันคิ โสรัจจะ และสมาธิ ย่อมถึงโลกทั้งสองโดยวิธีอย่างนั้น”

๔.๕ การสร้างสันติภาพด้วยซันคิธรรมระดับประเทศ

ประวัติศาสตร์โลกไม่เคยปรากฏว่ามีประเทศใดที่เป็นประชาธิปไตยได้ภายในร้อยปีเพราะประชาธิปไตยนั้นมีได้อยู่ที่เครื่องมือต่าง ๆ แห่งระบอบประชาธิปไตย เช่น รัฐสภาและการเลือกตั้งเท่านั้น แต่อยู่ที่จิตใจของคนทั้งประเทศเป็นสำคัญ

ลัทธิประชาธิปไตยคือลัทธิแห่งซันคิธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้แก่ความอดทนในความคิดเห็นของผู้อื่นที่ไม่ตรงต่อความคิดเห็นของตน เสรีภาพต่าง ๆ นั้นอาจมีได้ในระบอบการปกครองแทบทุกชนิด แม้ในระบอบการปกครองแบบที่เด็ดขาดที่สุดแต่ประเทศใดที่ผู้คนยังขาด ‘ซันคิธรรม’ แล้วประชาธิปไตยจะเกิดขึ้น ได้ยากที่สุด หรือพูดง่าย ๆ ว่าไม่ได้เลย ประชาธิปไตยนั้นต้องมีพื้นที่ชนะในทางการเมือง หากผู้แพ้ขาดซันคิธรรมอดทนต่อการพ่ายแพ้ไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไม่เกิดหรือหากผู้ชนะนั้นขาดซันคิธรรมอดทนต่อชัยชนะรวมทั้งอำนาจวาสนาซึ่งจะคิดคามมั่นนั้น ไม่ได้ ประชาธิปไตยก็จะยังไม่เกิดเช่นเดียวกัน

สถานการณ์การเมืองตะวันออกกลางที่กำลังวุ่นวายหนักอยู่ในขณะนี้ นักวิจารณ์มองกันว่า เป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญ การปกครองโดยผู้นำผูกขาดอำนาจกลายเป็นผู้เผด็จการไปนั้น กำลังจะเปลี่ยนไป ซึ่งอาจจะเหมือนโคมิโน คือผู้เผด็จการจะล้มตาม ๆ กันไปในทุกประเทศ เริ่มจากคูนิเซีย ลูกลามไปถึงอิอิปต์ เมเมน ลิเบีย แต่ผู้เผด็จการล้มไปแล้ว ก็ยังไม่แน่ว่าประเทศเหล่านั้นจะเกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นไคเพราะเหตุคั้งที่กล่าวข้างคั้นแล้วว่าเป็นประชาธิปไตย มิได้ชี้ขาดอยู่ที่เครื่องมือของระบอบ เช่น รัฐสภา และการเลือกตั้งฯ เท่านั้น จุดสำคัญชี้ขาดอยู่ที่ความมีซันคิธรรมของพลเมือง ดูท่าแล้วในประเทศตะวันออก ซันคิธรรมที่จะเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยนั้น เห็นจะต้องใช้เวลาสร้างสมกันอีกนาน ขนาดในประเทไทยซึ่งคุ้นเคยกับรูปแบบประชาธิปไตยพอสมควรมีเครื่องมือ คือ รัฐสภา การเลือกตั้งฯ แต่พลเมืองไทยก็ยังมีไม่น้อยเลยที่

ขาดขันติธรรม ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการชุมนุมในระยะสองปีมานี้ คือ หลักฐานอันยืนยันว่า พลเมืองของไทยมีปัญหาด้านขันติธรรม

ประเทศจะมีประชาธิปไตยที่มั่นคงได้ พลเมืองต้องมีขันติธรรม อดทนต่อความคิดเห็นของผู้อื่นที่ไม่ตรงกับตัวได้ ขันติธรรมข้อนี้แล้วจึงจะรักษาการศึกษาของประชาธิปไตยไว้ได้ ประเทศไทยกำลังทรุดโทรมการต่อสู้ทางการเมืองในระยะสี่ปีมานี้ส่งผลร้ายต่อชาติบ้านเมืองอย่างหนักในบั้นที่สุ่มเสี่ยงที่เกิดความวุ่นวายขึ้นมาอีก ภัยก่อการร้ายในสามจังหวัดชายแดนใต้ก็ยิ่งร้อนระอุซ้ำร้ายยังมีปัญหาขัดแย้งกับเพื่อนบ้านอย่างกัมพูชาขึ้นมาอีก แล้วพลเมืองไทยยังแตกแยกแบ่งกลุ่ม แข่งกันเรียกร้อง....เรียกร้อง...เรียกร้อง เรียกร้องกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ประเทศประชาธิปไตยที่เขาไม่วุ่นวาย คนก็มีความคิดความเชื่อหลากหลาย แต่ไม่ตีกันให้เดือดร้อน เพราะพลเมืองเขาใช้ขันติธรรมเข้าหากัน แต่ในอีกหลาย ๆ ประเทศรวมทั้งไทยเราด้วย ถ้าปล่อยเข้าก็จะต้องวุ่นวาย เพราะความขาดขันติธรรมของชนส่วนน้อย ประชาธิปไตยไทยกำลังตกอยู่ในอันตราย เพราะผู้คนจำนวนไม่น้อยละทิ้ง “โลกปาลธรรม” อันได้แก่ หิริ โสติดปปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ความวุ่นวายฉากลงอาจเกิดขึ้นได้ ถ้าผู้คนขาด “ขันติธรรม” ประชาธิปไตยจะอยู่ได้ผู้คนต้องมีธรรม ถ้าปราศจากธรรมประชาธิปไตยก็พัง

๔.๖ การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับโลก

พระพุทธศาสนา ศาสนาแห่งสันติภาพ^{๑๔}

พระพุทธศาสนา ถือเป็น “ศาสนาแห่งความรู้” เพราะเกิดจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาองค์สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งของโลก ความรู้แจ้งเห็นจริงของพระพุทธเจ้า ถูกถ่ายทอดเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาอันที่เป็นยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า แก่นแท้ของปรัชญาและคำสอนในพระพุทธศาสนา นอกจากจะมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักคิดเรียนรู้ เพื่อให้เกิดปัญญาและความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองแล้ว ยังมีจุดหมายสูงสุดให้สังคมโลกและมนุษย์ในโลกอยู่กันอย่างสงบร่มเย็นและมีสันติสุข

ลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา ตามที่พระมหาควาสยาม วชิรปัญญา ใ้กล่าวไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย ว่าพระพุทธศาสนาเป็น.....

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), วิถีผู้สันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร : มหาคุศลกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๒.

๑) ศาสนาแห่งความรู้และความจริง พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธองค์เอง จากปัญญาของพระองค์ และธรรมที่พระองค์ตรัสรู้คือ อริยสัจ ๔ ก็เป็นความจริงอย่างแท้จริง ทรงตรัสรู้โดยไม่มีใครสั่งสอน

๒) ศาสนาแห่งความอิสระเสรีภาพ พุทธศาสนาแทบจะเป็นศาสนาเดียวที่ไม่ผูกติดกับพระเจ้า พุทธศาสนาไม่มีการบังคับให้คนศรัทธาหรือเชื่อ แต่ให้สามารถพิสูจน์ได้โดยตนเอง

๓) ศาสนาแห่งสันติภาพ ในกระบวนการนักคิดของโลกศาสนา พุทธศาสนาได้รับยกย่องจากทั่วโลกว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามเกิดขึ้นในนามของศาสนา หรือเผยแพร่ศาสนาโดยการบังคับผู้คนให้นับถือให้เสรีภาพในการพิจารณาให้มีปัญญากำกับการศรัทธา

พระพุทธศาสนานอกจากจะเป็นหลักคำสอนที่ตั้งอยู่บนหลักของความรู้และความจริงแล้ว ยังมุ่งสร้างสันติภาพในโลก และที่สำคัญให้เสรีภาพมนุษย์ในการพิจารณา วิเคราะห์ และเข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาได้ด้วยตนเอง จึงเป็นศาสนาที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุ ด้วยผล มีได้บังคับให้มนุษย์มีแต่ความเชื่อเท่านั้น (ซึ่งนับว่าแตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ อีกหลายศาสนาอย่างมาก) ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง กล่าวคือ สันติภาพในฐานะที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา และสันติภาพในส่วนของหลักการและการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งจุดมุ่งหมายนั้น

สันติภาพในฐานะเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ไม่ต้องอธิบายมากนักก็สามารถเข้าใจได้ เพราะเป็นสันติภาพมิได้เป็นเพียงจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่เป็นจุดหมายร่วมสากลของมวลมนุษยชาติและศาสนาอื่น ๆ ด้วย แต่จะขอกล่าวเพิ่มเติมในส่วนของสันติภาพที่เป็นหลักการและคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยขออนุญาตยกคำเทศนาของพระพุทธมหมกุฏาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) วิชาญานเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม มาบางส่วน ซึ่งท่านได้กล่าวไว้อย่างน่าฟังเกี่ยวกับแนวทางเพื่อแก้สงคราม หรือที่ท่านเรียกว่า "วิถีแห่งสันติภาพ"

หลักการของพุทธศาสนาที่จะช่วยลดสภาวะสงครามและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้แก่ หลักการที่ว่า เวร ไม่ระงับด้วยการจองเวร หรือ เวรย่อระงับด้วยการไม่จองเวร เพราะการจองเวรจะไม่รู้จักจบสิ้น

พระพุทธมหมกุฏาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า เรื่องการจองเวรและการจะมีสันติภาพในโลกได้มี ๓ ระดับด้วยกัน คือ

- ๑) การก่อเวรจนอีกฝ่ายหนึ่งพ่ายแพ้ หมดสิ้นชาติพันธุ์ไป ไม่สามารถก่อเวรตอบได้ได้อีก
- ๒) คนที่ถูกกระทำ เรียนรู้ที่จะยอมหรือเลิกหาต่อกัน กล่าวคือชนะได้โดยธรรม

๓) ในระยะยาว สันติภาพอาจเกิดได้โดยการไม่มีการก่อแรงแรงขึ้นมาเลย อันเป็นจุดหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ กล่าวคือมนุษย์เป็นผู้สร้างสันติภาพ ไม่ให้มีความรุนแรง ไม่เบียดเบียนรักใคร่กลมเกลียว พร้อมกันนั้น มนุษย์ต้องมีความพร้อมด้วยปัญญา ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ให้เจริญในอารยธรรม โดยการใช้ปัญญา เพื่อนำไปสู่สันติภาพและความสงบสุขนับเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

แต่จะทำอย่างไรเล่า ทำอย่างไรจึงจะไม่มีการจ่อแรงแรง ในขณะที่มนุษย์แต่ละคนและแต่ละประเทศต่างมุ่งหาผลประโยชน์ของตนในโลกเพื่อความอยู่รอดและความสมบูรณ์พูนสุขที่มากขึ้น แล้วทุกคนทุกประเทศจะมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้อย่างไร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “หลักการที่ต้องปฏิบัติเพื่อนำไปสู่สันติภาพ อาจจะยากยิ่ง แต่เราต้องเริ่มทำ เราจะมาอ้างความยากไม่ได้ ต้องทำความเข้าใจหลักการไว้ก่อน หลักการมี ๒ ประการ ได้แก่

๑) การเข้าใจถึงปัญหาและเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสงครามและความไม่มีสันติภาพ และ

๒) การพยายามกำจัดความหวงแหนก็ดั่งนั้น

ประการแรก ที่ต้องเข้าใจและรู้ซึ่งก่อนเป็นจุดเริ่มต้น คือ รู้ปัญหาและเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสงคราม และความไม่มีสันติภาพ

เหตุปัจจัยที่ทำให้คนขัดแย้ง แข่งแข่ง ต่อสู้ รบราฆ่าฟันกันทั้งในระดับคน ระดับสังคมและระดับประเทศ คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ กล่าวง่าย ๆ ก็คือ ออยากได้ ออยากใหญ่ และใจแคบ

๑) ออยากได้ คือ ออยากได้ผลประโยชน์ ทรัพย์สินสมบัติ ความพึงพร้อมสมบูรณ์

๒) ออยากใหญ่ คือ ต้องการอำนาจ ต้องการครอบงำผู้อื่น

๓) ใจแคบ คือ ยึดคิดในทิฐิ หรือ ความเชื่อที่ลงลึกแล้วและแก้ได้ยาก ยึดคิดในลัทธิอุดมการณ์ทางศาสนา อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดความเชื่อและลัทธิต่าง ๆ จนก่อให้เกิดเป็นสงครามได้

ดังนั้น การสร้างสันติภาพในโลก จึงต้องไปแก้ที่ต้นเหตุดังกล่าวคือ ตัณหา มานะ ทิฐิ หรือ ความออยากได้ ออยากใหญ่ และใจแคบของแต่ละบุคคล ท่ามกลางต้นเหตุของปัญหาทั้ง ๓ ประการ นับได้ว่าเรื่องใจแคบ หรือเรื่องทิฐิแก้ยากที่สุด และเพื่อแก้ปัญหาย่างแท้จริงต้องไปแก้ไขโดยละทิฐิ ความเชื่อ และความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ ด้วยวิธีการให้การศึกษาและการสร้างมนุษยด้วยการศึกษา และคุณธรรม การแก้ทิฐิจะแก้ได้ด้วยการสร้างปัญญา

นอกจากเราจะอยู่ในโลกแห่งโลกาภิวัตน์ที่มีการสื่อสารไร้พรมแดนเข้ามาบีบหนาทอย่าง มากแล้ว “การเป็นผู้มีจิตใจไร้พรมแดน” และ “การเป็นคนให้ไร้พรมแดน” หรือวิมวริยาจกติ กล่าวคือจิตใจแบบเป็นพระอรหันต์ จะนำมาซึ่งสันติภาพที่แท้จริง (ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้

กล่าวเน้นไว้ถึงคำว่า “ผู้มีจิตใจไร้พรหมแดน”) หากทำไม่ได้ถึงขั้นนั้น อย่างน้อย “การทำใจให้กว้างขวาง” ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี กล่าวคือยอมรับในความแตกต่าง ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ๆ ไม่มีทิฐิ ไม่มียึดมั่นถือมั่นกับความคิดของตนเป็นใหญ่ฝ่ายเดียว มีจิตใจเมตตากรุณา รัก ห่วงดี และไม่จองเวร ก็อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข และจะนำมาซึ่งสันติภาพได้ในที่สุด

ประการที่สอง หลักการปฏิบัติเพื่อสร้างสันติภาพ คือ การกำจัดความหวงแหนยึดมั่นกัน สงครามและความไม่มีสันติภาพเกิดมาจาก ความหวงแหนยึดมั่นกันนี้ ๔ เรื่อง ได้แก่

๑) ที่อยู่ที่อาศัยและดินแดน

๒) ผลประโยชน์

๓) พงศ์เผ่าเหล่ากา ชาติพันธุ์ พวกพ้อง การแบ่งชั้นวรรณะสีผิว

๔) วิชาความรู้ผลสำเร็จทางภูมิธรรมภูมิปัญญา

หากกำจัดความหวงแหนยึดมั่นทั้ง ๔ ลงไม่ได้ มนุษย์ก็ยังคงแก่งแย่งกันต่อไป พุทธศาสนา จึงมุ่งสอนให้เราใช้ปัญญาให้รู้เท่าทันความจริง ว่าเรื่องดังกล่าวเป็นความยึดมั่นถือมั่นที่ผิด ต้องรู้ทัน เหตุการณ์ และเลือกปฏิบัติและใช้เรื่อง ๔ ประการข้างต้นด้วยปัญญา กล่าวคืออาศัยอยู่บนดินแดน/ประเทศของเรา แสวงหาผลประโยชน์แต่พอประมาณเพื่อหาเลี้ยงชีพ รักพวกพ้องเหล่ากอแต่ไม่แบ่งชาติเชื้อสีผิวและชั้นวรรณะ เรียนรู้ถึงความแตกต่าง รู้จักหาวิชาความรู้ภูมิปัญญาแต่ไม่หวงแหน และพร้อมเผยแพร่แบ่งปันแก่ผู้อื่น

หากมนุษย์ยังไม่สามารถกำจัดความหวงแหนยึดมั่นดังกล่าวหรือ ไม่รู้จักใช้สิ่งเหล่านั้นด้วยปัญญาได้ สันติภาพก็จะเกิดขึ้น ได้ยาก สงครามก็ยังมีให้เห็นอยู่ต่อไป

หลักการของพระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวพุทธมีใจกว้าง เพราะถือเสียว่าธรรมะมิได้มีในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่กลับเป็นเรื่องสากล คนดีทั้งหลายก็อาจจะพบธรรมะได้ และแม้แต่ชาวพุทธเอง พระพุทธเจ้าก็ทรงปรารถนาให้แสวงหาและเข้าใจธรรมะด้วยตนเอง พระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง คือ ผู้ช่วยเกื้อกูลให้แต่ละคนสามารถพึ่งตนเอง

ในที่สุด “ตนของคนเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง” อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนิกที่แท้จริง คือ ผู้ที่แสวงหาธรรมะด้วยตนเองและพบธรรมะด้วยตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พยายามพัฒนาสันติภาพในใจตัวเอง

ดังนั้น ชีวิตที่สงบสุขมีสันติภาพ คือ ชีวิตที่ยึดมั่นในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ และพุทธศาสนิกชนควรนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอันเป็น ศาสตร์และปรัชญาอันล้ำค่าอย่างมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แล้วเราจะสามารถเป็น “มนุษย์ที่สากล” คือ ไม่แบ่งแยกว่าเป็นเชื้อชาติไหน เผ่าไหน ศาสนาไหน ตีค่ากัน แคมีใจกว้าง ใจเป็นกลาง และใจเป็นสุขและสงบ อยู่ได้ด้วยกันในโลกอย่างมีสันติภาพ

๔.๗ ลักษณะการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมระดับโลก

การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในระดับโลกจะต้องอาศัยขันติธรรมในกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและมีเอกภาพของตัวบุคคลซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๗.๑ ลักษณะของความอดทน

๑) มีความอดกลั้น คือ เมื่อถูกคนพาลคำก็ทำราวกับว่าไม่ได้ยิน ทำเหมือนหูกระโถนเมื่อเห็นอาการขี้ขลาดก็ทำราวกับว่าไม่ได้เห็นทำคนเหมือนตาไม้ไผ่ ไม่สนใจใจดี ไม่ปล่อยใจให้ใครทรมองไปด้วยใส่ใจสนใจแต่ในเรื่องที่จะทำความเจริญให้แก่ตนเอง เช่น เจริญศีล สมาธิ ปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒) เป็นผู้ไม่คู่ร้าย คือ สามารถข่มความโกรธไว้ได้ ไม่โกรธไม่ทำร้ายทำอันตรายด้วยอำนาจแห่งความโกรธนั้น ผู้ที่โกรธง่ายแสดงว่ายังขาดความอดทน

๓) ไม่ปดุกน้ำตาให้แก่ใคร ๆ คือ ไม่ก่อกุศลให้แก่ผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือเจ็บแค้นใจจนน้ำตาไหล ด้วยอำนาจความเกรี้ยวกราดของเรา

๔) มีใจเบิกบานแจ่มใสอยู่เป็นนิจ คือ มีปิตติมเอิบใจอยู่เสมอ ไม่โทษบาท ไม่โทษฟ้าโทษฝน โทษเทวดา โทษโชคชะตาหรือโทษใคร ๆ พยายามอดทนทำงานทุกอย่างด้วยใจเบิกบานการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมจะต้องประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้ เพื่อสร้างให้เกิดในอุปนิสัย เป็นลักษณะที่ก่อให้ให้เกิดความไม่มาท^๑ ในชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งมีคำกล่าวสนับสนุนเกี่ยวกับขันติที่ประกอบด้วยความไม่ประมาทว่า "...ผู้ไม่ประมาทมีความเพียรเผากิเลส..."^๒

๔.๗.๒ ลักษณะความอดทนตามประเภท

๑) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เป็นการอดทนต่อสภาพธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ความหนาว ความร้อน ฝนตกแดดออก

๒) อดทนต่อทุกขเวทนา เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่สบายกาย ความปวด ความเมื่อยผู้ที่ขาดความอดทนประเภทนี้ เวลาเจ็บป่วยจะร้องครวญคราง พร่ำเพ้อรำพันหงุดหงิด ฉุนเฉียวง่าย ซึ่งมีพุทธพจน์ยืนยัน ดังนี้

"...สมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธ ภิกษุทั้งหลายได้พากันถามภิกษุนั้นว่า ดูกร อวสุ ใญ่คุณยังทนต่อทุกขเวทนาได้หรือ ยังพอประทั่งชีวิตไปได้ หรือภิกษุนั้นตอบว่า ดูกรอวสุ ใญ่คุณทั้งหลาย ฉันคนพอดีพอร้าย ไม่สามารถจะอดกลั้นได้ แล้ว มีความรังเกียจว่า เฉพาะท่านที่เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเท่านั้น จึงควรพูดอย่างนั้น ส่วนเราสิ หากได้เป็นสาวกของพระองค์ไม่ เราต้องอาบัติ

^๑วิ.มหา. ๑/๓/๕.

^๒วิ.มหา. ๑/๓/๖.

ปราชิกแล้วกระมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่ พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ลูกกริกขุ เธอคิดอย่างไร

ภ. ข้าพระพุทธเจ้ามิได้มีความประสงค์จะพูดขอว พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ลูกกริกขุ ภิกษุผู้ไม่มีความประสงค์จะพูดขอว ไม่ต้องอาบัติ

สมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธ ภิกษุทั้งหลาย ได้พากันถามภิกษุนั้นว่า ลูกกร อวุโส ท่านยังพออดทนต่อทุกขเวทนาได้หรือ ยังพอประทังชีวิตไปได้หรือ

ภิกษุนั้นตอบว่า “ลูกกรอวุโสทั้งหลาย อันปญฺชนไม่สามารถจะอดกลั้นได้ แล้วมีความรังเกียจว่า เฉพาะท่านที่เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเท่านั้น จึงควรพูดอย่างนั้น ส่วนเรานี้ หาได้เป็นสาวกของพระองค์ไม่ เราต้องอาบัติปราชิกแล้วกระมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่ พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ลูกกริกขุ เธอคิดอย่างไร ?”

ภ. ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะพูดขอว พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ลูกกริกขุ เธอไม่ต้องอาบัติปราชิก แต่ต้องอาบัติอุลลัจจัย^{๑๑}

๓) อดทนต่อความเจ็บใจ เป็นการอดทนต่อความโกรธ ความไม่พอใจ ความขัดใจ อันเกิดจากคำพูดที่ไม่ชอบใจ กิริยามารยาทที่ไม่งาม การบีบบังคับจากผู้บังคับบัญชา และลูกน้องความยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคม ระบบงานต่าง ๆ ที่ไม่คล่องตัว ซึ่งมีพุทธพจน์ยืนยัน ดังนี้

“พระมหานรุษ ไม่ได้กล่าวแล้ว ซึ่งวาจาหยาบอันทำความคำ ความบาดหมาง ความลำบากใจ ทำความเจ็บใจ เป็นเครื่องอ้าเหยียบแก่พหุชน เป็นคำชั่วร้าย ได้กล่าวแล้วซึ่งวาจาอ่อนหวานไพเราะ อันมีประโยชน์ดี กล่าววาจาเป็นที่รักแห่งใจ อันไปสู่หทัย อันสะควกแก่โศก เสวยผลบุญในสวรรค์ทั้งหลาย ครั้นเสวยผลแห่งกรรมที่ประพฤติดีแล้ว มาในโลกนี้ ได้ถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้มีเสียงคังว่าเสียงแห่งพรหม และมีพระชีวหาไพบุลย์กว้างมีคำที่ตรัสอันพหุชนเชื่อถือ ผลนี้ย่อมสำเร็จแก่พระองค์ แม้เป็นภคฤหัสถ์ครีตอยู่ฉนใด ถ้าพระองค์ทรงผนวช เมื่อครีตคำที่ครีตมากแก่พหุชน คำนั้นพหุชนก็เชื่อถือ ฉนนั้นโดยแท้”^{๑๒}

๔) อดทนต่ออำนาจกิเลส เป็นการอดทนต่ออารมณ์อันนำใคร่ นำเพลินเพลินใจ อดทนต่อสิ่งที่เราอยากทำแต่ไม่สมควรทำเช่น อดทนไม่เที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนัน ไม่เสพสิ่งเสพยาเสพติด ไม่รับสินบน ไม่คอร์รัปชัน ไม่ผิดลูกผิดเมียเขา ไม่บ้าอำนาจ ไม่ขี้โอ้อ ไม่ขี้อวด เป็นต้น

^{๑๑}วิ.มทา. ๑/๒๕๐/๔๒๓-๔๒๔.

^{๑๒}ที.ปา. ๑๕/๑๖๗/๑๓๕

๔.๗.๓ วิธีฝึกให้มีความอดทน

๑) ต้องคำนึงถึงหิริ โศกตปปะให้มาก เมื่อมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปอย่างเต็มที่ ความอดทนก็จะเกิดขึ้น ซึ่งมีพุทธพจน์ว่า "...สัตบุรุษประกอบด้วยหิริ โศกตปปะ อยู่ร่วมกันไม่ดูหมิ่นกัน..."^{๑๕}

๒) ต้องรู้จักเชิดอารมณ์ที่มากระทบให้สูงขึ้น คือนึกเสียว่าที่เขาทำแก่เราอย่างนั้นดีแล้ว เช่น เขาตักน้ำก็เสียว่าเขาดี เขาตีก็นึกเสียว่าตีว่าเขาฆ่า เมียที่มีชู้ก็ยิ่งคิดว่าเมียที่ฆ่าหัว หัวมีเมียน้อยก็ยิ่งคิดว่าหัวที่ฆ่าเมียเพราะเห็นแก่ผู้หญิงอื่น

๓) ต้องฝึกสมาธิให้มาก ๆ เพราะขันติและสมาธิเป็นคุณธรรมที่เกี่ยวพันกัน ขันติจะหนักแน่นก็ต้องมีสมาธิรองรับ สมาธิจะก้าวหน้าก็ต้องมีขันติเป็นพื้นฐานขันติอุปมาเหมือนมือซ้าย สมาธิอุปมาเหมือนมือขวาจะล้างมือทั้งสองข้างจะต้องช่วยกันล้างจึงจะสะอาดดี

๔.๖.๔ อานิสงส์การมีความอดทน

๑) ทำให้กุศลธรรมทุกชนิดเจริญขึ้นได้

๒) ทำให้เป็นคนมีเสน่ห์ เป็นที่รักของคนทั้งหลาย

๓) ทำให้ตัดรากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลายได้

๔) ทำให้อยู่เย็นเป็นสุขทุกอิริยาบถ

๕) เชื่อว่าได้เครื่องประดับอันประเสริฐของนักปราชญ์

๖) ทำให้ศีลและสมาธิตั้งมั่น

๗. ทำให้ได้พรหมวิหาร โดยง่าย

๘. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน โดยง่าย

"บุคคลอดทนต่อคำของผู้สูงกว่าได้ เพราะความกลัว อดทนต่อคำของผู้เสมอกันได้ เพราะเหตุแห่งความแข่งดี ส่วนผู้ใดในโลกนี้ อดทนต่อคำของคนเลวกว่าได้ สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่าการอดทนนั้นสูงที่สุด"

สรุปการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมในทางพุทธปรัชญาถือว่าเป็นหลักการที่มีการควบคุมในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในทุกระดับซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑) สันติภาพภายในบุคคล (Intrapersonal peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งในตัวบุคคล คือ ผู้ที่มีจิตใจสงบสุข (peace of mind)

๒) สันติภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างบุคคล

^{๑๕} วจ.จตุกก.อ. ๓๕/๒๓๐.

๓) สันติภาพภายในหมู่คณะ (Intragroup peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในหมู่คณะ

๔) สันติภาพระหว่างหมู่คณะต่าง ๆ (Intergroup peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน

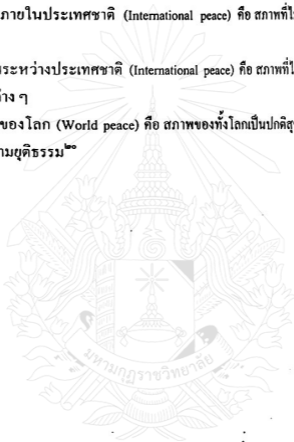
๕) สันติภาพภายในเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในแต่ละเผ่าพันธุ์

๖) สันติภาพระหว่างเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ต่อกันและกัน

๗) สันติภาพภายในประเทศชาติ (International peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันภายในชาติหนึ่ง ๆ

๘) สันติภาพระหว่างประเทศชาติ (International peace) คือ สภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างประเทศชาติต่าง ๆ

๙) สันติภาพของโลก (World peace) คือ สภาพของทั้งโลกเป็นปกติสุขปราศจากสงคราม ความขัดแย้งและมีความยุติธรรม^{๒๐}

^{๒๐} ศักดิ์ธิดา รัตนวงศ์, "แนวคิดเรื่องสันติภาพของรัชชินิกฎ", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, อ้างแล้ว, หน้า ๓๗.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเดรวาทคาม วัตถุประสงค์ทำให้ทราบว่า สันติภาพ หมายถึง การพัฒนา ถ้าพิจารณาตามความหมายนี้แล้ว สันติภาพหมายถึงการขจัดความอยุติธรรม และความเหลื่อมล้ำของ ระดับชั้นทางสังคมและ เศรษฐกิจ, การขจัดความอิจฉาวิชาและการไม่ไว้ว่างใจ รวมถึงความเย่อหยิ่งซึ่งเป็นการโฆษณาชวนเชื่อเท่านั้น สิ่งเหล่านี้จัดว่าเป็น ภาวะคุกคามต่อสันติภาพทั้งสิ้น จึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างมากที่นานาชาติจะได้จัดหาปัจจัยทางสังคมที่จำเป็น เช่น อาหาร, การศึกษา, การดูแลสุขภาพ, และการจ้างงาน ซึ่งมีอยู่พร้อมในประเทศที่พัฒนาแล้วแต่กลับขาดแคลนในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยสงครามและผู้อพยพที่ยากจน

ดังนั้น สันติภาพ จึงเป็นเสรีภาพที่ปราศจากสงคราม (Freedom From War) หรือภาวะของชาติที่ไม่อยู่ในภาวะสงครามซึ่งสอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับของ Webster ที่ให้คำนิยามสันติภาพว่า ความปราศจากสงครามสันติภาพ จึงเริ่มต้นที่เราแต่ละคน เมื่อเรามีความสุข สงบภายใน เรามีความสุขสงบสุขต่อทุกคนรอบตัวเราเอง เมื่อสังคมของเรามีความสุข ก็จะแบ่งปันความสุขแก่สังคมใกล้เคียงเรื่อยไป”

ฉะนั้น จึงสรุปว่า“สันติภาพที่แท้จริงคือตัวเราเอง และ โลกรอบตัวเรา เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ ด้วยการพัฒนาสันติสุขทางใจ การจะบรรลุได้ถึงสันติภาพในจิตใจของแต่ละคน สันติภาพในสังคม และสันติภาพในโลก นับเป็นเรื่องที่อาจพูดได้ง่ายแต่ปฏิบัติยาก หากแต่จะยากสักเพียงใด แต่ศาสนาพุทธพร่ำสอนให้มนุษย์เพียรปฏิบัติ โดยแนะแนวทางการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานของคำสอนของพระพุทธเจ้าอันจะนำมาซึ่งความสุขและสันติภาพในโลก

พระพุทธศาสนา ถือเป็น “ศาสนาแห่งความรู้” เพราะเกิดจากพระปัญญาครุสรู้ของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาองค์สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งของโลก ความรู้แจ้งเห็นจริงของพระพุทธเจ้า ถูกถ่ายทอดเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาอันที่เป็นยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า แก่นแท้ของปรัชญาและคำสอนในพระพุทธศาสนานอกจากจะมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักคิด เรียนรู้ เพื่อให้เกิดปัญญาและความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองแล้ว ยังมีจุดหมายสูงสุดให้สังคมโลกและมนุษย์

ในโลกอยู่กันอย่างสงบร่มเย็นและมีสันติสุข ซึ่งคำสอนที่ช่วยให้สังคมโลกเกิดสันติภาพก็คือ
ขันติธรรมนั่นเอง

ขันติธรรม คือ ความอดทน มี ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ อดทนต่อความยากลำบาก หมายความว่า อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดจากความ
เจ็บไข้ได้ป่วย เพราะทุกชีวิตที่เกิดมาแล้ว ย่อมไม่พ้นจากความแก่ ความเจ็บ และความตายไปได้
จึงต้องประสบพบกับบุคคลทุกประเภท ไม่ว่าจะยากจน หรือ ร่ำรวยก็ตาม ล้วนแล้วแต่ได้พบด้วยกันทั้งนั้น

ประการที่ ๒ อดทนต่อความดรามคร่า หมายความว่า อดทนต่อความทุกข์ยากจากการทำงาน

ประการที่ ๓ อดทนต่อความเจ็บใจ หมายความว่า อดทนต่อความโกรธที่มักกระทบกระทั่ง
เพราะบุคคลทุกคน จะอยู่คนเดียวลำพังไม่ได้ ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นหมู่คณะ เป็นครอบครัว
ตลอดถึงเป็นประเทศชาติ

จากความหมายที่ยกมานี้ ขันติ มีความหมายที่ตรงกัน คือ การอดทน อดทนในทุกระดับ
สถานะไม่ว่าจะเป็นอดทนต่อกษัตริย์ชาติ สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้น แม้กระอดทนต่อสภาวะร่างกาย
และจิตใจตัวเอง

การสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมจะต้องประกอบไปด้วยฝึกตนเองให้เป็นบุคคลที่มีขันติ
ธรรมประจำตัว ดังนี้

๑) ต้องคำนึงถึงหิริ โอตตูปะให้มาก เมื่อมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปอย่างเต็มที่
ความอดทนก็จะเกิดขึ้น

๒) ต้องรู้จักเซตอารมณ์ที่กระทบให้สูงขึ้น คือนึกเสียว่าเขาทำแก่เราอย่างนั้นดีแล้ว เช่น
เขาค่าก็นึกเสียว่าเขาดี เขาคดีก็นึกเสียว่าดีกว่าเขาม่า เมียที่มีชู้ก็ยังดีกว่าเมียที่ฆ่าหัว หัวมีเมียนอกยัง
ดีกว่าหัวที่ฆ่าเมียเพราะเห็นแก่ผู้หญิงอื่น

๓) ต้องฝึกสมาธิให้มาก ๆ เพราะขันติและสมาธิเป็นคุณธรรมที่เกี่ยวพันกัน ขันติจะหนัก
แน่นก็ต้องมีสมาธิรองรับ สมาธิจะก้าวหน้าก็ต้องมีขันติเป็นพื้นฐานขันติอุปมาเหมือนมือซ้าย
สมาธิอุปมาเหมือนมือขวา จะล้างมือทั้งสองข้างจะต้องช่วยกันล้างจึงจะสะอาดดี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) การศึกษาสร้างสันติภาพด้วยหลักขันติธรรม เป็นการบ่งชี้ถึงสันติภาพในพุทธปรัชญาธรรม
ที่จะนำไปสู่การสร้างสันติภาพในระดับต่าง ๆ เช่น ครอบครัว สถาบัน การปกครอง ประเทศและ
ระดับโลก และเป็นประ โยชน์แก่มนุษย์ผู้แสวงหาสันติภาพต่อไป

๒) การศึกษาการสร้างสันติภาพด้วยขันติธรรมเป็นสร้างเสริมความเข้าใจ ในการสร้างสันติภาพในพุทธปรัชญาอย่างถูกต้อง ซึ่งในพุทธปรัชญานั้นสร้างสันติภาพในระดับตัวบุคคล ก่อนที่จะขยายวงกว้าง ไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมโลก เป็นแนวทางในการปฏิบัติมากกว่าเป็นทฤษฎี และสอดคล้องกับหลักทางพุทธปรัชญาว่า เป็นปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติมากกว่าการสร้างทฤษฎีเพียงอย่างเดียว

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- ๑) ศึกษาเปรียบเทียบการสร้างสันติภาพด้วยสติในพระพุทธศาสนากับศาสนาอิสลาม
- ๒) ศึกษาวิเคราะห์หลักขันติกับการบรรลุพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๓) ศึกษาวิเคราะห์เสรีภาพในการนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย
- ๔) ศึกษาเปรียบเทียบการเกิดขึ้นของสันติภาพในพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัย, มูลนิธิ. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑, ๑๓, ๑๕, ๑๗, ๒๓, ๓๕, ๓๖, ๕๑, ๕๘, ๕๙, ๖๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือทั่วไป

จักรสมลาภ กบิลสงห์ แปล. อัครชีวประวัติขององค์ทะไลลามะ : อธิปไตยในการอภัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาสน, ๒๕๓๘.

ชัยวัฒน์ ตาดานันท์. สันติทฤษฎี วิถีวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

ทินภัทร ประภาสพจน์. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเซนต์อัสสัมชัญ, ๒๕๕๓.

บุญยง ว่องวานิช. โภค สุปลิ้มถาวร สรุปลความ. "เพื่อให้ได้มาซึ่งสันติภาพ". ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา มกราคม-มีนาคม ๒๕๒๕.

ประชุมสุข อาชวอำรุง และยุพิน พิพิธกุล บรรณาธิการ. ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ประเวศ ะสี. "สันติวิธีบท : เอกศกาวธรรม". ใน ผู้ศานคิเสรี : ๕๐ ปี สันติภาพไทย. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ปิ่น มุฑกันต์, พ.อ. มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การศึกษาเพื่อสันติภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

..... พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

..... พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๘.

- _____ วิธีสู่สันติภาพ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระไพศาล วิสาโล. "องค์กรร่วมแห่งสันติภาพ". ใน *สู่สันติเสรี : ๕๐ ปี สันติภาพไทย*. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.
- _____ และกาญจนา แก้วเทพ บรรณาธิการ. "สันติภาพ โดยสันติวิธี". ใน *สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- พุทธศาสนิกขุ. *สันติภาพของโลก. คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา*. สุราษฎร์ธานี, ๒๕๒๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๒.
- รุ่งธรรม สุจิธรรมรักษ์. *สันติศึกษากับสันติภาพ. เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๗*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.
- สันติ อิศโรอุบล เพล. *สันติภาพนิรันดร์ เล่ม ๒*. บทรวบรวมสุนทรพจน์ของไดซากุ อิเคดะ. กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๗.
- ไสว มาลาทอง. *คู่มือการศึกษาจริยธรรม*. กรุงเทพมหานคร : น.ป.ท., ๒๕๔๒.
- สายหยุด เกิดผล และรุ่งธรรม สุจิธรรมรักษ์. *สงคราม. เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ ๑-๗*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔.
- Walpolo Sri Rahula. *What The Buddha Taught*. ชุติศักดิ์ ทีพัญญู และคณะ แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๒) บทความจากเว็บไซต์ (Web Site)

- สุชีพ ปุญญานุภาพ, "อริยธรรม ๑๐", กลุ่มศรัทธาธรรม เชียงใหม่, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒,
<<http://www.kanlayanatam.com/sara/sara22.ht>> (20 April 2009)
- หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม, "ธรรมทำให้งาม", ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐,
<<http://www.pranippan.com/new/board/index.php?showtopic=649>> (30 May 2007)
- buddhist, "ขันติ", ๒๐ เมษายน ๒๕๕๑,
<http://www.buddhist.egat.co.th/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=26> (20 April 2008)
- dharma-gateway, "อธิวาสสนขันติระงับทุกขเวทนา", ๓๐ เมษายน ๒๕๕๒,
<<http://www.dharma-gateway.com/monk/preach/somdej/sd-147.htm>> (30 April 2009)
- Khaosod, "ขันติธรรม", ๒๐ เมษายน ๒๕๕๒,
<http://www.khaosod.co.th/view_news.php?newsid> (20 April 2009)

Thaieurope, “พระพุทธศาสนากับสันติภาพของโลก”, ๒ มิถุนายน ๒๕๕๒,

<<http://forums.thaieurope.net/index.php?topic=1099.0>> (2 June 2009)

Watpanonvivek, “ธรรมจกัปปวัตตนสูตร”, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๒,

<http://www.watpanonvivek.com/index.php?option=com_content&view=article&id> (15 May 2009)

๓) วิทยานิพนธ์

คัทธิดา รัตนวงศ์. “แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัชชิต ภูฎน”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส นิธิบุญชากร. “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีศึกษา

วิเคราะห์กรณีลุ่มแม่น้ำตาซัง จ.เชียงใหม่”. ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๔) เอกสารอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

ทินภัทร ประภาสพจนย์. “จริยศาสตร์”. เอกสารประกอบการสอนวิชา. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัย
เซาธ์อีสต์บางกอก, ๒๕๕๐. (อัครสำเนา).

บิษ็อบคาร์ลอส ฟิลิปเป ซิเมเนเนส เบล, ดร. เจนจิต กสิกิจธำรง, ศศ. คร. เติร์ก เพอร์สัน, และ อ. ธรรมนูญ
เทพพระบัญญัติ, แปล. ปาฐกถาเรื่อง การศึกษาเพื่อสันติภาพ. บัณฑิตวิทยาลัยและการศึกษานานาชาติ
มหาวิทยาลัยพายัพ.

_____ . ปาฐกถาเรื่อง การศึกษาเพื่อสันติภาพ. บัณฑิตวิทยาลัยและการศึกษานานาชาติ
มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ศศ.ดร. “สันติภาพบนเส้นทาง “สี่แพร่ง” ในสังคมไทยปัจจุบัน”. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป. (อัครสำเนา).

๒. ภาษาอังกฤษ

1) Books

Phra Medhidhammapom (Prayoon mererk). **Buddhist Morality**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya
University Press, 1994.

Webster' **New College Dictionary bosston**. New York : Houghton miffin company, 1995.

๑๕๘

หนังสืออ้างอิง

(REFERENCE BOOK)

ให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-ฉายา-นามสกุล : พระโจน ขนฺติโก (นาคพันธ์)
วัน เดือน ปี เกิด : วันจันทร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๘
ชาติภูมิ : บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๑ ถนนเทศบาล ๓ ตำบลวารินชำราบ
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
อุปสมบท : วันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๑ ณ วัดป่าหนองหญ้าลาด
อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
พระอุปัชฌาย์ พระครูวิสุทธิญาณ เจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ (ธรรมชุด)
สังกัดปัจจุบัน : วัดศรีอุดม ตำบลจานใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

การศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๓๔ : นักธรรมชั้นเอก (น.ธ.เอก) สำนักเรียนคณะจังหวัดศรีสะเกษ
พ.ศ. ๒๕๓๔ : มัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๖) จากโรงเรียนวัดหลวงวิทยา
อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
พ.ศ. ๒๕๔๕ : ศาสตราจารย์บัณฑิต (ศน.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอีสาน

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๓๕ : เจ้าคณะตำบลพราน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ
พ.ศ. ๒๕๔๑ : เป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะตำบลชั้นโท ที่พระครูขันติธรรมโกวิท
ปัจจุบัน : เจ้าอาวาสวัดศรีอุดม ตำบลจานใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่น ไม่สมควร

โปรดนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอขอบคุณ